

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ՈՌՈՇԱՆՆԱ ՀԱԿՈՐՅԱՆ**

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ
ՖԻԿՑԻԱՅԻ ԿԻՐԱՌՍԱՆ ՊԱՏՄԱԻՐՎԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻՅԱԼՆԵՐԸ 8

ՎԱՅԵ ՀԱՆՎԵՐԴՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՍԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 18

ԱՐՄԵՆ ԵՉԵԿՅԱՆ

ԴԱՎԻԹ ԴԱՉԱՐՅԱՆ
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ 24

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ԼԵՎՈՆ ՇԱՆՊՈՐՅԱՆ

1990 ԹՎԱԿԱՆԻ ՕԳՈՍՏՈՍՅԱՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՀՈՉԱԿԱԳԻՐԸ
ԵՎ ՍԱՐԳՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ 30

ԱՆԱՀԻՏ ԵՍԱՅԱՆ

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՎԵՃԵՐ
ՔՆՆՈՂ ԵՎ ԼՈՒԾՈՂ ՍԱՐՄԻՆՆԵՐ 38

ԱՎԵՏԻԸ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԼՂՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ 2012 ԹՎԱԿԱՆԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՐԿՐՈՒՄ
ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՅՈՂ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ 44

ՆԵԼԼԻ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ԱՆՁԻ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎՆԱՍԻ ՀՍՈՒՑՈՒՄԸ՝
ՈՐՊԵՍ ԱՆՁԻ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԻՐՎԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻԸ 52

ՀՐԱՉԻԿ ՅԱՐՄԱՆՅԱՆ

ԿԻՍԱՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՍԱՆ ՁԵՎԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՄԻՆՉ 2005 ԹՎԱԿԱՆԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԵՎ ԱՅԳ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՅ ՀԵՏՈ 58

ՍԼԱՎԻԿ ԴՈՂՈՍՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՏԳԱՍՄՎՈՐԻ ԿՈՂՄԻՑ
ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՁԵՆՆՈՒԹՅՈՒՆԻՅ ՀՐԱԺԱՐՎԵԼՈՒ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՍՐԱԳՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 62

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՍՏԴԻԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՆԱԽԱԳԻՅԱԼՆԵՐԸ,
ԸՆԹԱՑՔԸ ԵՎ ԻՐԱՎԱՋՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ 66

МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

МАРИАННА КАЛАШЯН
СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ МЕЖДУНАРОДНЫХ
ЧАСТНОПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ 70

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԵՎՈՐԳՅԱՆ
ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ ԵՎ ԴԱԳԱՐՈՒՄԸ 78

ԱՂԱՆԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 90

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՈՀԱՐ ՊԵՎՈՐԳՅԱՆ
ՓԱՏԱԲԱՆԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԱՆՉԱՓՈՎԱԾ ԿԱՍԿԱԾՅԱԼԻ (ՄԵՂԱԳԻՅԱԼԻ) ՀԵՏ 98

ԼՈՒՍԻՆԵ ՊԵՎՈՐԳՅԱՆ

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾԻ ԱՆՁՆԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ 102

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՌԱՉՄԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ԼՈՒԵԼՈՒ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՄԸ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 108

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՄԵՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ՀԱՐԿԱԳԻՐ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ
ԱՊՐԱՆՔԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ 116

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 122

RESUME 130

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ՖԻԿՏԻՍԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ

ՊԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ

Հասարակական բազմաբնույթ հարաբերությունների իրավական կարգավորումն ապահովվում է իրավական ինստիտուտների միջոցով, որոնց համակարգում իր ուրույն տեղն ունի իրավաբանական ֆիկցիան:

Ֆիկցիան իրավական արժեք ու նշանակություն ունեցող ինստիտուտ է, այն դարձրել շարունակ օգտագործվել է օրենսդիր գործունեությունում և իրավակիրառ պրակտիկայում: Վերջինս լայնորեն կիրառվել է դեռևս հին հռոմեացիների կողմից, իսկ հետագայում ընդունվել ու փոխառվել է եվրոպական շատ երկրների իրավական համակարգերի կողմից: Ֆիկցիայի այդօրինակ տարածվածությունը պայմանավորված է հասարակական հարաբերությունների ձևավորման ընթացքում ի հայտ եկած խնդրահարույց իրավիճակների կարգավորման միջոցների արդյունավետությամբ ու դրա դրսևորման առանձնահատուկ դերով: Ինչպես նշել է իրավունքի փիլիսոփա, Հարվարդի համալսարանի պրոֆեսոր Լոն Լ. Ֆուլլերն իր «Իրավաբանական ֆիկցիա» («Legal fictions») գրքում, ֆիկցիայի կիրառումն անհրաժեշտ է հատկապես այնպիսի իրավիճակներում, երբ իրավանորմը հակասության մեջ է մտնում իրականության հետ և անհրաժեշտություն է առաջանում հաղթահարելու իրավանորմի ավելորդ ձևականությունն ու իրավաբանորեն հիմնավորված որոշում կայացնելուն խոչընդոտող անորոշությունը:

Ֆիկցիայի նկատմամբ դարերի ընթացքում ձևավորված մոտեցումները միասնական չեն եղել: Մասնավորապես, միանշանակ չի ընդունվել ֆիկցիայի կարևորությունը և իրավունքում դրա կիրառման անհրա-

ժեշտությունը: Իրավաբանական ֆիկցիայի կարևորությունը տևական ժամանակ կասկածի տակ է դրվել, և այն քննադատաբար գնահատելու որոշ փորձեր են կատարվել: Կարծում ենք, դրա պատճառն այդ երևույթի բացասական իմաստը ոչ համարժեք ընկալելու մեջ է: Խնդիրն այն է, որ լատիներեն տառացի թարգմանությամբ «ֆիկցիա» նշանակում է հորինվածք, գոյություն չունեցող, անիրական, անորոշ, ուստի առաջին հայացքից դժվար է պատկերացնել իրավունքում դրա գոյությունն ընդհանրապես: Սակայն սկսած դեռևս Հին Հռոմից և մինչև մեր օրերը, իրավական տարբեր համակարգերի կողմից ֆիկցիայի կիրառման պատմական փորձը վկայում է այն մասին, որ ֆիկցիան՝ որպես ինստիտուտ, գիտագործնական էական նշանակություն ունի:

Չնայած իրավական համակարգում նկատելի տևական գոյությանը, ֆիկցիայի հասկացության, դրա բնույթի, դասակարգումների, դերի և նշանակության մասին կոնկրետ սահմանումներ չեն տրվել ու ամբողջական հետևություններ չեն արվել:

Ինչպես նշել է իրավաբանական գիտությունների պրոֆեսոր Տոդդ Բարնետը՝ չնայած հռոմեացիները լայնորեն կիրառել են ֆիկցիան, նրանք երբեք չեն փորձել վերլուծել դրա օգտագործման հիմքերը, համակարգել կամ սահմանել այն: Առաջինները, ովքեր տվել են ֆիկցիայի ամբողջական սահմանումը, միջնադարյան իրավագետներն ու գիտնականներն էին: Նշված սահմանման համաձայն՝ ֆիկցիան փաստի միտումնավոր, օրինական և անհերքելի ենթադրություն է, որը հակասում է կոնկրետ գործով ապացուցված կամ հավանական

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ՊԱՏՄԱԿԱՆ
Ի-շխանություն
8

փաստերին, հետապնդում է կոնկրետ իրավական նորմի կիրառման կամ մեկնաբանման նպատակ, թույլատրվում է օրենքով և ընդունվում իրավագիտության մեջ²:

Թեմիլ համալսարանի պրոֆեսոր Նենսի Ջ. Կոնյերն իրավաբանական ֆիլոսոֆիան բնորոշել է որպես միջոց, որն օգտագործվում է օրենքի կիրառումը դյուրին դարձնելու նպատակով: Նենսի Ջ. Կոնյերն անդրադարձել է նաև իրավունքի փիլիսոփա, Հարվարդի համալսարանի պրոֆեսոր Լոն Ֆուլլերի կողմից ֆիլոսոֆիայի մասին արտահայտած այն կարծիքին, որով վերջինս չնայած հավանություն է տվել իրավաբանական ֆիլոսոֆիայի կիրառմանը, այդուհանդերձ նշել է ֆիլոսոֆիայի վտանգավոր կողմերի մասին և հայտնել, որ ֆիլոսոֆիան դառնում է ամբողջությամբ ապահով, երբ այն օգտագործվում է դրա ոչ ճշմարտացի լինելը լրիվությամբ գիտակցելով: Ըստ Լոն Ֆուլլերի՝ եթե ֆիլոսոֆիան դադարում է վտանգավոր լինել, այն միաժամանակ կորցնում է որպես այդպիսին հանդես գալու որակը³:

Այն հարցը, թե ի՞նչ է ֆիլոսոֆիան և արդյո՞ք անհրաժեշտ է այն իրավունքին, թերևս, առաջացել է իրավունքն ուսումնասիրող բազմաթիվ գիտնականների մոտ: Պրոֆեսոր Լոն Ֆուլլերի կարծիքով, ֆիլոսոֆիան խաբելու մտադրություն չհետապնդող սուտ է⁴:

Ֆիլոսոֆիայի հասկացությանը իրավունքում ֆիլոսոֆիայի կիրառման անհրաժեշտությանն անդրադարձել են նաև այնպիսի հայտնի իրավագետներ, ինչպիսիք են Ա.Կ.Ռոմանովը, Վ.Վ.Լազարևը, Կ.Կ.Պանկոն, Դ.Ի.Մեյերը, Գ.Ս.Սենը, Գ.Ֆ.Գորմիդոնտովը, Վ.Ի.Կամինսկայան, Վ.Մ.Գորշենը, Ա.Նաշիցը, Վ.Բ.Իսակովը, Լ.Ա.Դուշակովան, Ա.Պ.Չայցևը, Ռ.Կ.Լոտֆուլլինը, Դ.Ն.Լիզովը:

Ա.Կ.Ռոմանովը հետևյալ կերպ է բնորոշել ֆիլոսոֆիան. «Իրավաբանական ֆիլոսոֆիաներն իրավունքում թույլ են տալիս գիտակցաբար որպես իրական ընդունել այնպիսի գործողություններ կամ իրադարձություններ, որոնք իրականում չեն եղել, չկան և չեն կարող լինել: ...Իրավաբանական ֆիլոսոֆիաները հայտնվում են այնտեղ և այնժամ, որտեղ և երբ

իրավական նորմերը սկսում են հակասության մեջ մտնել կյանքի պահանջների և իրավաբանական իրականության հետ: Իրավաբանական ֆիլոսոֆիայի կիրառման անհրաժեշտությունն ամբողջապես ակնհայտ է դառնում, եթե հաշվի առնվի, որ իրավական նորմերը չեն կարող ընթացիկ պահի քմահաճույքով ամեն անգամ փոփոխվել, երբ դրա անհրաժեշտությունը ծագում է առանձին անձանց և նույնիսկ նրանց խմբի համար»⁵:

Վ.Վ.Լազարևի կարծիքով, իրավաբանական ֆիլոսոֆիաները հստակություն են մտցնում իրավաբանական կարգավորման մեջ, այդ իսկ պատճառով դրանք անհրաժեշտ են⁶: Կ.Կ. Պանկոն ֆիլոսոֆիան բնորոշել է որպես «փրկող օղակ», որն օրենսդիրը նետում է կոնկրետ իրավական իրավիճակների լուծման պատասխանատու իրավակիրառողին⁷: Ֆիլոսոֆիայի նշանակությանն անդրադարձել է նաև Դ.Մեյերը՝ նշելով հետևյալը. «Ենթադրության գործնական նշանակությունը հիմնականում այն է, որ ենթադրվող փաստն ապացուցման կարիք չունի...»⁸: Ա.Նաշիցը նկատել է. «Ֆիլոսոֆիայի հնարքի էությունն այնպիսի իրերն արհեստականորեն իրար նմանեցնելուն կամ հավասարեցնելն է, որոնք իրականում տարբեր են (հաճախ նույնիսկ հակադիր)»⁹: Ըստ Ա.Պ.Չայցի՝ ֆիլոսոֆիան իրականում գոյություն չունեցող փաստերի և հանգամանքների գոյություն ունենալը սահմանող նորմատիվ հրահանգ է¹⁰:

Իրավաբանական ֆիլոսոֆիայի՝ որպես օրենսդրական տեխնիկայի միջոցի, նշանակությունը Դ.Ն.Լիզովը դիտարկել է որպես նորմատիվ նյութի քանակական և որակական պարզեցման, ինչպես նաև իրավական կարգավորման մեջ անորոշության հաղթահարման միջոց: Վերջինս գտել է նաև, որ ֆիլոսոֆիան, ի տարբերություն կանխավարկածի (презумция), գործնականում միշտ անհերքելի է և, որպես կանոն, ֆիլոսոֆիայի հիմնական առանձնահատկություններից մեկը դրա իմպերատիվությունն է¹¹:

Վարչական իրավունք

Հիշատակված իրավաբանների կողմից ֆիկցիայի վերաբերյալ տրված սահմանումները վկայում են այն մասին, որ տարբեր ժամանակների ու իրավական համակարգերի իրավագետները, հասկանալով ֆիկցիայի ինստիտուտի կարևորությունն ու միաժամանակ ընդունելով դրա կեղծ լինելը, ֆիկցիայի կիրառումը հնարավոր և արդյունավետ դարձնելու անհրաժեշտությունից ելնելով, հանգամանալի հետազոտման են ենթարկել նշված ինստիտուտը: Ընդ որում, ֆիկցիան ուսումնասիրող իրավագետների թերևս մեծ մասն ընդունել է այն փաստը, որ իրավաբանական ֆիկցիան իրավունքում կանխամտածված անճշտություն է: Նշված փաստն ընդունում ենք մասնաէնք՝ այն վերապահումով, որ այդ անճշտությունն ուղղված է արդարության հաստատմանը:

Խորհրդային ժամանակների օրենսդրությունում ֆիկցիան՝ որպես իրավաստեղծության միջոց, նույնպես լայնորեն կիրառվել է, սակայն որպես գիտական հետազոտությունների առարկա նույնքան լայնորեն չի ուսումնասիրվել:

1964թ. հունիսի 4-ին ընդունված և 1965թ. հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտած Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգրքում ֆիկցիա պարունակող նորմերի ամրագրումը վկայում էր այն մասին, որ ֆիկցիայի ինստիտուտի կարևորությունն ընդունելի էր մասնաէնք ժամանակվա իրավական համակարգի համար: Նշված օրենսգրքում ներառվել էին ֆիկցիայի այնպիսի տեսակներ, որոնք սկիզբ էին առել դեռևս Հին Հռոմից: Այսպես, անվիճելի է, որ «իրավաբանական անձ» երևույթը մշակվել է հռոմեացի իրավաբանների կողմից: Տասներկու աղյուսակների օրենքով թույլատրվում էր կոլեգիաների, միավորումների և այլնի ձևավորման համարյա լրիվ ազատություն: Այդ կարգի կազմակերպությունների անդամներն իրենց գործունեության համար ազատ էին ընդունելու ցանկացած դրույթ (կանոնադրություն), միայն թե դրանցում հանրային օրենքները խախտող ոչինչ չլիներ¹²: Հայրենական իրավական

համակարգը նույնպես փոխառել է իրավաբանական անձի ֆիկցիան՝ Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգրքում (հոդվածներ 23-40-րդ) ներառելով իրավաբանական անձանց, դրանց տեսակներին, ստեղծմանը, գործունեության իրականացմանն ու դադարմանը վերաբերող դրույթներ: Նույն օրենսգրքում ֆիկցիա-նորմեր են հանդիսացել մաս 18-րդ, 21-րդ, 42-րդ, 61-րդ, 164-րդ, 165-րդ, 166-րդ և 549-րդ հոդվածները, որոնցով կարգավորվել են խորհրդային ժամանակներում քաղաքացուն անհայտ բացակայող ճանաչելու, մեռած հայտարարելու, լուրջությունը գործարք կնքելու կամքի արտահայտություն համարելու՝ պայմանով կնքված գործարքի դեպքում պայմանն իրականացված համարելու, պայմանագիրը կնքված համարելու պահի, պայմանագիր կնքելու համաձայնության վերաբերյալ պատասխանն ուշացած համարելու, ժառանգությունը ժառանգի կողմից ընդունված համարելու հետ կապված հարաբերությունները: Ֆիկցիա է պարունակել մաս 44 ամսանության և ընտանիքի օրենսգրքը (ընդունվել է 18.07.1969թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1970թ., ուժը կորցրել է 19.04.2005թ.), որի 20-րդ հոդվածում ամրագրված ֆիկցիայի օգնությամբ են կարգավորվել օրինակ՝ համատեղ ամուսնության ընթացքում ձեռք բերված գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչման հարցերը:

Բազմաթիվ պետությունների կողմից օրենքներում ֆիկցիայի արդյունավետ կիրառումը կարևոր նախադրյալ հանդիսացավ հայրենական իրավական համակարգում ֆիկցիա-նորմեր ամրագրելու համար: 1991թ. հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում ևս իրենց ամրագրումն ստացան մի շարք ֆիկցիա-նորմեր՝ հերթական անգամ հաստատելով իրավունքում ֆիկցիայի գոյության անհրաժեշտությունը: Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում իր ամրագրումն ստացավ դարերի խորքից մեզ հասած իրավաբանական անձի ֆիկցիան (5-րդ գլուխ): Ֆիզիկական անձանց՝

Վարչական իրավունք

քաղաքացիների, անհատների համար իրավունքներ սահմանելու հետ միաժամանակ ֆիկցիայի օգտագործման միջոցով կազմակերպություններին և իրավունքներով օժտելու հին հռոմեական իրավունքին բնորոշ ֆիկցիայի այս տեսակն իր արտացոլումը ստացավ նաև Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 42.1-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածվում են նաև իրավաբանական անձանց վրա այնքանով, որքանով այդ իրավունքներն ու ազատություններն իրենց էությանը կիրառելի են դրանց նկատմամբ: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում ֆիկցիայի կիրառմամբ կարգավորվող հարաբերությունների թվին դասվեցին օրինակ՝ ամուսնության ընթացքում ամուսինների ձեռք բերած գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչման (201-րդ հոդված), վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռք բերման (187-րդ հոդված), քաղաքացուն անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու (44-րդ, 47-րդ հոդվածներ), պայմանով կնքված գործարքների պարագայում գործարքի կողմի կողմից դրսևորված վարքագծի և, որպես հետևանք, պայմանն իրականացված կամ չիրականացված ճանաչելու (293-րդ հոդված), օֆերտան չուղարկված համարվելու (451-րդ հոդված), մեկը մյուսից հետո ժառանգելու իրավունք ունեցողների միաժամանակ մահացած ճանաչվելու (1188-րդ հոդված), ժառանգությունն ընդունելու, այն ժառանգին պատկանելու, ժառանգի կողմից ժառանգությունը չընդունելու (1225-րդ հոդված) հարցերը:

Թեև ֆիկցիայի կիրառումն առավելապես բնորոշ է եղել մասնավոր իրավունքին, այդուհանդերձ հանրային իրավունքը ևս գերծ չի մնացել ֆիկցիայի ինստիտուտի կիրառումից: Ավելին՝ հանրային հարաբերությունների կարևորության հաշվառմամբ առանձին դեպքերում ֆիկցիայի կիրառումը հատկապես իրավունքի այդ ճյուղում որոշակի դեպքերում անգամ անփոխարինելի միջոց է դառնում արդարության վերա-

կանգնման համար:

Պետական մարմինների կամայականություններից մասնավոր անձանց շահերի պաշտպանությունը մարդկության զարգացման բոլոր ժամանակաշրջաններում անհրաժեշտություն է եղել և պետությունները մշտապես փնտրել են այդ պաշտպանությունն իրականացնելու արդյունավետ միջոցներ: Այդ նպատակին հասնելու ցանկությունից անմասն չի մնացել նաև հայրենական իրավունքը՝ ընդունելով հանրային հարաբերությունները կարգավորող բազմաթիվ օրենքներ և այլ իրավական ակտեր, որոնցից շատերում տեղ են գտել նաև ֆիկցիա-նորմեր, որպես իրավունքի պաշտպանության կարևոր միջոցներ: Իրավունքի գերակայության սկզբունքի գործնականում կիրառման ապահովման նպատակով պետական մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավակիրառ գործունեության ընթացքում պետք է ղեկավարվեն բնական իրավունքի հիմնադրույթներով և իրենց հանրային պարտականությունները կատարեն այն հաշվառմամբ, որպեսզի հնարավորինս ապահովվի մարդու անօտարելի իրավունքների իրացումը: Պետությունը պետք է երաշխավորի մարդու իրավունքների պաշտպանությունը հնարավոր բոլոր միջոցներով, այդ թվում նաև իրավական ակտերում ներառելով այնպիսի ինստիտուտներ, որոնք առավել դյուրին կդարձնեն այդ նպատակի իրագործումը: Այդպիսի ինստիտուտ է նաև ֆիկցիայի ինստիտուտը, որը հանրային իրավունքի ոլորտում լրացուցիչ երաշխիք է ապահովում անձանց համար իրենց իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությանը հասնելու և զսպող միջոց վարչական մարմինների համար՝ իրենց պարտականություններն օրենքով սահմանված կարգով և հատկապես ժամկետում կատարելու առումով:

Տարբեր պետությունների հանրային հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանցում առանձնակի մանրակրկտությամբ են կանոնակարգված հատկապես պրոցեսուալ նորմերը: Դրան-

Վարչական իրավունք

ցով սահմանվում են որոշումներ կայացնելու ընթացքում պարտադիր կատարման ենթակա գործողություններ, դրանք կատարելու կոնկրետ ժամկետներ և այդ ժամկետները չպահպանելու իրավական հետևանքներ:

Այսպես, որոշումներ ընդունելու համար սահմանվելով հատուկ ժամկետներ, Իտալիայի¹³, Իսպանիայի¹⁴, Հունաստանի¹⁵, Գերմանիայի¹⁶ օրենսդիրները վարչական վարույթների մասին իրենց երկրների օրենսդրությամբ նախատեսել են այն իրավական հետևանքները, որոնք վրա են հասնում այդ ժամկետները խախտելիս: Ընդ որում, հետաքրքիր է այն հանգամանքը, որ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության «Վարչական վարույթի մասին» օրենքում ֆիկցիա-նորմ հանդիսացող 42ա հոդվածն այդ պետության օրենսդրի կողմից ամրագրվել է միայն 2008 թվականին¹⁷, ինչը վկայում է այն մասին, որ եվրոպական այս առաջատար պետությունը հանրային հարաբերությունների արդյունավետ կարգավորումը հնարավոր է համարել միայն ֆիկցիայի միջոցով, որին կանոնադասնանք ստորև:

Վարչական մարմինների կողմից օրենքով սահմանված ժամկետներում որոշումներ չընդունելու, այսինքն՝ վարչական մարմինների կողմից անգործություն դրսևորելու համար իրավական հետևանքն ապահովել է ֆիկցիան: Թվարկված երկրների օրենքներում ֆիկցիայի կիրառմամբ իրավասու մարմնի լռությունը հավասարեցվել է դիմումի բավարարմանը:

Օրենքով սահմանված կարգով, այդ թվում նաև ժամկետում վարչական ակտ չընդունելու իրավական հետևանքը՝ ֆիկցիան, որպես վարչական մարմիններից վարչական ակտ հայցող անձանց իրավունքների պաշտպանության պատշաճ երաշխիքի ապահովում և վարչական մարմինների ու նրանց պաշտոնատար անձանց պատասխանատվությունը բարձրացնելուն ուղղված միջոց, իր ամրագրումն է ստացել նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունում: Մասնավոր

րապես՝ ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2004թ. փետրվարի 18-ին ընդունվել է վարչարարության հիմունքները սահմանող, վարչական ակտեր ընդունելու, վարչական ակտերը, վարչական մարմինների գործողությունները և անգործությունը բողոքարկելու, վարչական ակտի կատարման, վարչական ծախսերի, ինչպես նաև վարչարարությանը հասցված վնասի հատուցման հետ կապված՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագած հարաբերությունները կարգավորող «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը¹⁸, որում ամրագրվել է ֆիկցիա-նորմ հանդիսացող 48-րդ հոդվածը՝ 1-ին մասով սահմանելով հետևյալ կարգավորումը. «Դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի կողմից այդ ակտը չընդունվելու դեպքում՝ վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը»:

Փաստորեն հանրային իրավահարաբերությունները կարգավորող ոլորտում օրենսդիրն իրացրել է կոնկրետ քաղաքականություն՝ ուղղված վարչական մարմինների կողմից իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու երաշխիքների ապահովմանը: Այն հնարավոր է եղել ֆիկցիայի միջոցով: Յուրաքանչյուր մարդու ինչպես անձնական, այնպես էլ հասարակական շահերի պաշտպանության նկատառումներով հանրային մարմիններին դիմումներ ներկայացնելու և ողջամիտ ժամկետներում պատշաճ պատասխան ստանալու իրավունքը կարելի է դասել մարդու կարևորագույն իրավունքների շարքին, որն իր ամրագրումն է ստացել նաև Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 27.1-րդ հոդվածում: Ինչպես նշվել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններում՝ պետությունը պատասխանատվություն է կրում ոչ

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
12

Վարչական իրավունք

միայն դատական, այլ նաև վարչական մարմինների կողմից ողջամիտ ժամկետի երաշխիքների չպահպանման համար¹⁹: Թերևս այդ պատասխանատվության հաշվառմամբ էլ «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2012թ. հունիսի 30-ի կարգադրությամբ²⁰ հավելված 1-ի 5.1 կետով նախատեսվել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի ուժով ընդունված վարչական ակտերով տրամադրվող իրավունքների իրացումը գործնականում ապահովելու դրույթ: Կարգադրությամբ սահմանվել է նաև, որ նշված նորմի հիմնական նպատակն է վարչական վարույթի շրջանակներում բարձրացնել վարչական մարմինների պատասխանատվությունը և, որ այդ դրույթի կիրառումը կարող է կանխել կամ նվազեցնել այն դեպքերը, երբ մասնավոր անձինք դիմում են իրավասու վարչական մարմին՝ բարենպաստ վարչական ակտ ստանալու ակնկալիքով, իսկ վարչական մարմինը որևէ կերպ չի արձագանքում դիմումին:

Վարչական մարմինների կողմից ողջամիտ ժամկետի երաշխիքների պահպանման կարևորությունն ընդունել է նաև Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունը «Վարչական վարույթի մասին» օրենքում²¹ ամրագրելով «Թույլտվության ֆիկցիա» վերտառությամբ 42ա հոդվածը, որում բավական մանրակրկիտ կերպով կարգավորվել է սահմանված ժամկետում հայցվող բարենպաստ վարչական ակտը չընդունելու իրավական հետևանքները: Նշված հոդվածով սահմանված է. «1. Հայցվող թույլտվությունը համարվում է տրված որոշման համար սահմանված ժամկետի ավարտից հետո (թույլտվության ֆիկցիա), եթե այն սահմանված է իրավական դրույթով, և դիմումը բավականաչափ որոշակի է: Համապատասխանաբար գործում են վար-

չական ակտի իրավական ուժին և դրա բողոքարկմանը վերաբերող դրույթները:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին նախադասությամբ սահմանված ժամկետը 3 ամիս է, եթե օրենքով այլ բան սահմանված չէ: Ժամկետի սկիզբը հաշվարկվում է փաստաթղթերի ամբողջական փաթեթն ստանալու պահից: Ժամկետը կարող է 1 անգամ երկարաձգվել՝ հարցի բարդությամբ պայմանավորված: Ժամկետի երկարաձգումը պետք է հիմնավորվի, և ժամանակին այդ մասին հաղորդվի:

3. Կողմի պահանջով, ով ըստ 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի պետք է իրազեկված լիներ վարչական ակտի մասին, պետք է գրավոր հաստատվի թույլտվության ֆիկցիայի վրա հասնելը»:

Ի տարբերություն այլ երկրների, այդ թվում նաև Գերմանիայի օրենքների, Հայաստանի օրենսդրությամբ ուղղակի նախատեսված չէ վարչական մարմինների անգործության հետևանքով ֆիկցիայի վրա հասնելու որևէ նախադրյալ, որի առկայությունը վարչական ակտն ընդունված համարելու պարտադիր պայման կարող է հանդիսանալ: Օրինակ՝ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության «Վարչական վարույթի մասին» օրենքի 42ա հոդվածի («Թույլտվության ֆիկցիա») առաջին կետում ամրագրված կարգավորման համաձայն՝ որևէ փաստ հաստատելու համար տրված դիմումի հիմքով վարչական ակտ կայացնելու օրենքով սահմանված ժամկետը լրանալու պահից թույլտվությունը կարող է համարվել տրված հետևյալ պայմանների առկայության դեպքում. առաջին՝ եթե դա սահմանված է իրավական դրույթով և, երկրորդ՝ եթե դիմումը բավականաչափ որոշակի է: Ընդ որում, գերմանական օրենսդրությամբ վարչական վարույթ հարուցելու համար կարևոր է ոչ թե պարզապես դիմումը վարչական մարմնում ստացվելու, այլ փաստաթղթերի ամբողջական փաթեթն ստացվելու պահը: Իսպանիայի օրենսդրությամբ ևս սահմանված են ֆիկցիայի վրա հասնելու որոշակի պայմաններ: Այսպես, Իսպանիայի «Հան-

Վարչական իրավունք

րային վարչակազմի իրավական ռեժիմի և ընդհանուր վարչական վարույթի մասին» օրենքի²² «Վարչական լուրջությունը շահագրգիռ անձի դիմումով հարուցված վարույթում» վերտառությամբ 43-րդ հոդվածի կանոնակարգումների համաձայն՝ շահագրգիռ անձինք կարող են համարել, որ իրենց դիմումը հավանության է արժանացել վարչական լուրջության պատճառով, բոլոր այն դեպքերում, եթե օրենքի մակարդակով որևէ նորմ կամ եվրոպական իրավունքի որևէ նորմ հակառակը չի նախատեսում:

Հայաստանի Հանրապետությունում օրենսդիրը, թերևս, ավելի «խիստ» է գտնվել վարչական մարմինների կամ նրա համապատասխան պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց պարտականությունների թերացման նկատմամբ, որպես վերջիններիս անգործության հետևանք նախատեսելով այնպիսի արդյունք, որն իրականում, սահմանված կարգով վարչարարություն իրականացնելու դեպքում կարող էր և վրա չհասնել: Հայաստանի օրենսդրությամբ սահմանված չէ նաև ֆիկցիայի կիրառում «բացասական» իմաստով, երբ որոշակի դեպքերում իրավասու մարմնի լուրջությունը գնահատվում է որպես դիմումի մերժում, ինչպիսին, օրինակ, նախատեսված է Իտալիայի «Վարչական վարույթի մասին» 1990թ. օգոստոսի 7-ի թիվ 241 օրենքի²³ (2010թ. հուլիսի 1-ին կատարված փոփոխություններով) 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասով:

Ընդհանրացնելով ինչպես այլ երկրներին, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության վերը թվարկված հանրային իրավահարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերում ամրագրված ֆիկցիան, կարող ենք վստահաբար ասել, որ վարչական մարմիններից բարենպաստ վարչական ակտ ակնկալող անձանց դիմումներին օրենքով սահմանված ժամկետում այդ ակտը չընդունելու փաստն արդեն իսկ բավարար է ֆիկցիայի վրա հասնելու համար, քանի որ վարչական մարմնի լուրջությունը, ինչպես և բոլոր դեպքերում, համաձայնության նշան է (Silentium videtur confessio),

որի մասին, ի դեպ, պետք է իմանան նաև վարչական մարմինները և ժամանակին արձագանքեն անձանց դիմումներին: Այսինքն՝ վարչական մարմինների կամայականություններից անձանց իրավունքների պաշտպանության ապահովումը հնարավոր է դարձնում ֆիկցիան: Այն իրապես երաշխավորում է այնպիսի հետևանք, որը կհանդիսանա արդարացի լուծումն այն խնդրի, որի լուծման ակնկալիքով անձը դիմել է վարչական մարմնին, սակայն վերջինիս անգործության արդյունքում չի լուծվել:

Կարծում ենք, որ ուշադրության է արժանի նաև այն հարցը, թե ինչ փաստական հիմքեր կարող են լինել՝ ֆիկցիայի վրա հասնելու համար: Ըստ գերմանացի իրավաբան պրոֆեսոր Յոհաննես Կասպարի, ի տարբերություն իրական վարչական ակտի, ֆիկտիվ վարչական ակտի դեպքում վարչական մարմնի կամարտահայտությունը չի դրսևորվում: Իրավիճակը նման է քաղաքացիական իրավունքում կամարտահայտության օրենքով նախատեսված ֆիկցիային: Այս դեպքում գործ ունենք «ոչ ակտի» հետ, որն առաջանում է օրենքի ուժով, վարչական մարմնի չգործելու հետևանքով: Սակայն դա չի նշանակում, որ վարչական մարմնի անգործության հիմքում նրա փաստացի կամքը չի կարող ընկած լինել: Որպես կանոն, վարչական մարմնի՝ դիմումին չպատասխանելը բազմիմաստ է և թույլ չի տալիս միանշանակ եզրակացնել, թե արդյոք նա գործել է իր կամքով, թե չգիտակցված: Այսպես՝ հնարավոր է, որ վարչական մարմինը գիտակցաբար է օգտվում ֆիկցիայի հնարավորությունից, իմանալով, որ միևնույն է վարչական ակտն օրենքի ուժով ընդունված է համարվելու, մտածված բաց է թողնում ժամկետը, քանի որ առանց այդ էլ ակտն ընդունելու էր և չի ուզում դրա վրա ժամանակ ծախսել կամ պարզապես նախատեսված ժամկետում չէր կարողանա իրականացնել բովանդակային ստուգում²⁴:

Վերոգրյալից հետևությունը մեկն է. վարչական մարմինների կողմից բացառապես անգործության դրսևորումը հանգեց-

նում է ֆիկցիայի ուժով վարչական ակտի ընդունմանը: Իհարկե այս հետևությունը կարող է և միանշանակ չընդունվել ինչպես ֆիկցիա-նորմի ուսումնասիրությամբ զբաղվող իրավագետների կողմից, այնպես էլ այն կիրառողների կողմից: Որպես օրինակ կարելի է վկայակոչել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ընդունված մի շարք դատական ակտեր, որոնցում անդրադառնալով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի մեկնաբանմանը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ օրենքի վերոհիշյալ դրույթը չի կարող մեկնաբանվել որպես հայցվող ցանկացած ակտի ընդունված լինելը հաստատող նորմ: Հայցվող վարչական ակտը, ինչպես նաև հայցվող իրավունքը պետք է հիմնված լինեն օրենքի վրա, չխախտեն այլոց իրավունքներն ու ազատությունները: Հետևաբար նշված նորմի բովանդակության մաս պետք է կազմի նաև հայցվող վարչական ակտի իրավաչափությունը, որի առկայությունը հաստատվելուց հետո միայն հնարավոր կլինի փաստել վարչական ակտի և դրա հիման վրա ծագող իրավունքի գոյությունը²⁵:

Կարծում ենք, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասի տառացի մեկնաբանությունը միանշանակ և աներկբա հանգում է հետևյալին. դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի կողմից այդ ակտը չընդունելու փաստն արդեն իսկ բավարար և իմպերատիվ պահանջ է ֆիկցիայի վրա հասնելու համար և այդ ակտն ընդունված համարելու համար որևէ էական նշանակություն չունի այն հարցի պարզումը, թե բարենպաստ վարչական ակտ ակնկալող անձը դիմումի հետ միասին ինչ փաստաթղթեր է ներկայացրել վարչական մարմնին, արդյոք ներկայացվել են կոնկրետ վարչական ակտի ընդունման համար օրենքով սահմանված բոլոր փաստաթղթերը, թե ոչ, ակնկալվող իրա-

վունքն իրավաչափ է, թե ոչ և այլն: Կարծում ենք նաև, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի ներկայիս կանոնակարգումից ուղղակի հետևում է, որ օրենքի այդ դրույթը մեկնաբանվում է որպես հայցվող ցանկացած ակտի ընդունված լինելը հաստատող նորմ: Իհարկե, հասկանալի է, որ օրենքում ֆիկցիայի ինստիտուտի այդօրինակ կազավորումը կարող է հիմք հանդիսանալ ֆիկցիայի միջոցով այնպիսի վարչական ակտերի ընդունման համար, որոնք իրենց մեջ ի սկզբանե կառուցման կենսական անվավերության կամ առոչինչության հիմքեր, սակայն այդ ենթադրությունը չի կարող հիմք հանդիսանալ ֆիկցիա-նորմի չկիրառման և «սառեցման» համար, քանի որ դա ոչ միայն չի բխի օրենքից ու դրա տրամաբանությունից, այլև կխաթարի արդարության ողջ գաղափարախոսությունը՝ խրախուսելով և խթանելով վարչական մարմնների անթույլատրելի վարքագիծը՝ օրենքի պահանջների, այդ թվում նաև սահմանված ժամկետների պահպանմամբ գործելու պարտականության չկատարումը, որը կհակասի հանրային իրավահարեթությունների ոլորտում օրենսդրի իրացումը քաղաքականությանը:

Ֆիկցիայի ուժով ընդունված վարչական ակտը համարվում է գոյություն ունեցող և այն իրավաբանորեն հնարավոր չէ հերքել՝ չնայած այդ ակտը փաստացի առկա չէ: Չենք բացառում, որ ֆիկցիայի ուժով գոյություն ունեցող վարչական ակտով անձանց տրամադրված իրավունքները կարող են լինել ոչ իրավաչափ, մասնավորապես՝ հակասեն կոնկրետ հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերի պահանջներին, խախտեն այլոց իրավունքներն ու օրինական շահերը, սակայն դա չի կարող հիմք հանդիսանալ հերքելու այն փաստի գոյությունը, որը ֆիկցիայի հետևանքով առկա է: Անգամ ֆիկցիայի վտանգավոր լինելն ընդունելու հանգամանքը դրա գոյությունը հերքելու հիմք չի հանդիսանում: Թերևս ֆիկցիայի վտանգավորությունն ի նկատի ունենալու արդյուն-

Վարչական իրավունք

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

16

քում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել ֆիկցիայի ուժով վարչական ակտն ընդունված համարելու համար այնպիսի պայմաններ, ինչպիսիք օրենքով նախատեսված չեն: Սակայն կարծում ենք, որ այդ «վտանգավորությունը» չպետք է պատճառ հանդիսանա ֆիկցիան հերքելու, իսկ դրա միջոցով տեղի ունեցած փաստի գոյությունը իրավաչափության կանխավարկածով պայմանավորելու համար: Պարզապես անհրաժեշտ է ընդունել փաստը, մանավանդ որ ֆիկցիայի ուժով ընդունված վարչական ակտերը ևս իրականում ընդունված վարչական ակտի նման կարող են ճանաչվել անվավեր կամ հաստատվել դրանց առոչինչ լինելը՝ այդպիսի հիմքերի առկայության պարագայում: Հանրային հարաբերությունները կարգավորող «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածում ամրագրված ֆիկցիան հերքելու փորձ կատարող իրավաբանները կարող են բերել իրենց կարծիքը հիմնավորող բազմատեսակ փաստարկներ, սակայն դրանց տակ անվիճելիորեն նկատի են ունենալու վարչական մարմինների կողմից անգործություն ցուցաբերելու կանխավարկածը, ինչը պարզապես հարիր չէ իրավական պետությանը:

Գտնում ենք, որ, հատկապես, հանրային իրավունքում ֆիկցիայի կիրառմամբ անձի համար բարենպաստ իրավիճակի ապահովումն իսկապես հուսալի միջոց է վարչական մարմինների կամայականություններից և հատկապես անգործությունից անձանց իրավունքները պաշտպանելու համար: Սակայն այդ իրավունքների պաշտպանությունն առավել արդյունավետ դարձնելու համար թերևս անհրաժեշտություն է առաջանում սահմանելու լրացուցիչ պարտականություններ, որոնք վարչական մարմինները ստիպված կլինեն կատարել բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆիկցիան գործել է: Հունաստանի Հանրապետության վարչական վարույթի մասին օրենքի²⁶ 4-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, օրինակ, սահմանված է վարչական մարմինների պարտականու-

թյունը ֆիկցիան գործելու դեպքում շահագրգիռ կողմերի դիմումի համաձայն անմիջապես տրամադրել հավաստագրեր և ատեստավորումներ: Նույնանման կարգավորում է ամրագրվել նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի «բ» կետով՝ նախատեսելով պատասխանատվությունից ազատում այն փաստաթղթերը չունենալու համար, որոնք հայցել է անձը, սակայն օրենքով սահմանված ժամկետում չի ստացել: Իսպանիայի «Հանրային վարչակազմի իրավական ռեժիմի և ընդհանուր վարչական վարույթի մասին» օրենքի 43-րդ հոդվածի 4-րդ մասով էլ սահմանված է, որ վարչական լուծյան պատճառով առաջացած վարչական ակտերը կարող են ուժ ունենալ ինչպես վարչակազմի, այնպես էլ ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական, հանրային կամ մասնավոր անձի համար: Դրանք իրավական ուժ ունեն որոշում ընդունելու և դրա մասին իրագրելու առավելագույն ժամկետը լրանալու պահից, և դրանց գոյությունը կարող է հավաստվել օրենքով թույլատրված ցանկացած միջոցով, ներառյալ՝ լուծյան մասին հավաստման վկայագրով, որի համար կարելի է դիմել որոշում ընդունելու համար իրավասու մարմնին: Եթե հավաստման վկայագիր ստանալու դիմում է ներկայացվում, ապա այն պետք է տրվի առավելագույնը տասնհինգօրյա ժամկետում:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի տարաբնույթ մեկնաբանությունների տեղիք չտալու և այդ իրավունորմի կիրառումը գործնականում ապահովելու համար անհրաժեշտ են նոր լուծումներ: Ընդհանրապես օրինաստեղծ գործունեությունն ուղղված է նրան, որ օրենքներն արտահայտվեն առավել լայն ընդհանրացումներով և դրանցում ամրագրված նորմերի ազատ մեկնաբանման ու կիրառման միջոցով հնարավոր դառնա ուղակիորեն հասնել այն նպատակին, որը կոնկրետ օրենքի կարգավորման ոլորտում հետապնդել է օրենսդիրը: Այդ իսկ պատճառով չի

բացառվում, որ իրավունքի հետագա զարգացումն աստիճանաբար նվազեցնի ֆիլեցիայի նշանակությունը: Այդուհանդերձ, ներկայիս իրավական համակարգում ֆիլեցիան՝ որպես իրավական ինստիտուտ, անհրաժեշտ է և հայրենական իրավական համակարգի կողմից ֆիլեցիայի լայնորեն կիրառումը կարող է առավել արդյունավետ

դարձնել հասարակական հարաբերությունների կարգավորումը, քանի որ, ինչպես և իրավունքի տարբեր ճյուղեր, ֆիլեցիան ևս միտված է իրավունքի համընդհանուր սկզբունքների ապահովմանը և կարող է հսկայական ազդեցություն ունենալ իրավունքի զարգացման վրա:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Իրավունքի և պետության տեսություն» Վ.Ս.Ներսիսյանց, Երևան, «Նաիրի» 2001, էջ 38-39:
2. **Րոմանով Ա.Կ.** Правовая система Англии: Учеб. Пособие. - 2-ое изд., испр. - М., Дело, 2002, с. 87, 91.
3. **Лазарев В.В.** Теория государства и права: учебник для вузов / В.В. Лазарев и С.В. Липень. — 4-е изд., испр. и доп. М., Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011, с. 423-424.
4. **Панько К. К.** Юридические фикции в современном российском праве / В кн.: Проблемы юридической техники, с. 459.
5. **Дм.Мейер О** юридических вымыслах и предположениях, скрытых и притворных действиях. Казань, 1854, с. 61-62.
6. **Наиц А.** Правотворчество. Теорич и законодательная техника. М., 1974, с. 221.
7. **Заец А.П.** Система советского законодательства. Киев, 1987, с. 26.
8. **Лыслов Д.Н., Картухин В.Ю.** «Юридическая техника», учебное пособие. М., Ось-89, 2009, с. 39-40.
9. **Новицкий И.Б.** Римское право. — Изд. 6-е, стереотипное. М., 1997, с. 61.
10. **Брэбан Г.** ФРАНЦУЗСКОЕ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО, перевод с французского кандидата юридических наук Д. И. Васильева и В. Д. Карповича, под редакцией С. В. Боботова. Москва, «ПРОГРЕСС» 1988, с. 199.
11. **Յոնաննես Կասպար** Ֆիլիտիվ վարչական ակտ վարչական իրավունքի ակտուալ ինստիտուտի համակարգային

ներկայացում: Հանրային իրավունքի արխիվ, հատոր 125 (2000) S.131, էջ 132:

Իրավական ակտեր

1. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք:
2. Վարչական վարույթի մասին օրենքի փոփոխության 4-րդ օրենք, 17.12.2008 (BGBI I S.2418)

Էլեկտրոնային կայքեր

1. http://books.google.am/books?id=TYqaAAAAIAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
2. <http://ruby.fgu.edu/courses/cpacini/courses/common/legalfiction.pdf>.
3. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/3504564?uid=2&uid=4&sid=21102865162073>.
4. http://www.dipeccodir.it/upload/file/Crisci/Law%20no%20241-1990%20-%20for%20publication%20-%202025_03_2011.pdf.
5. <http://www.concourt.am/armenian/library/cclibrary/2010/sahmanadrakan2010.pdf>.
6. http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=268850
7. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan/unpan034328.pdf>.
8. <http://www.president.am/hy/Directives/item/753/>.
9. dejure.org/gesetze/BVwVfG.
10. www.arlis.am.
11. www.datalex.am.

1. http://books.google.am/books?id=YqaAAAAIAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
2. <http://ruby.fgu.edu/courses/cpacini/courses/common/legalfiction.pdf>.
3. <http://www.stthomaslawreview.org/wp-content/uploads/2010/10/OFFICIAL-KNAUER-MACRO.pdf>.
4. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/3504564?uid=2&uid=4&sid=21102865162073>.
5. **Րոմանով Ա.Կ.** Правовая система Англии: Учеб. Пособие. - 2-ое изд., испр. М., Дело, 2002, с. 87, 91.
6. **Лазарев В.В.** Теория государства и права: учебник для вузов / В.В. Лазарев и С.В. Липень. — 4-е изд., испр. и доп. М., Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011, с. 423-424.
7. **Панько К.К.** Юридические фикции в современном российском праве / В кн.: Проблемы юридической техники, с. 459.
8. **Мейер Дм. О** юридических вымыслах и предположениях, скрытых и притворных действиях. Казань, 1854, с. 61-62.
9. **Наиц А.** Правотворчество. Теорич и законодательная техника. М., 1974, с. 221.
10. **Заец А.П.** Система советского законодательства. Киев, 1987, с. 26.
11. **Лыслов Д.Н., Картухин В.Ю.** «Юридическая техника», учебное пособие. М., Ось-89, 2009, с. 39.
12. [http://www.dipeccodir.it/upload/file/Crisci/Law%20no%20241-](http://www.dipeccodir.it/upload/file/Crisci/Law%20no%20241-1990%20-%20for%20publication%20-%202025_03_2011.pdf)

1. http://www.dipeccodir.it/upload/file/Crisci/Law%20no%20241-1990%20-%20for%20publication%20-%202025_03_2011.pdf.
13. http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=268850.
14. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan/unpan034328.pdf>.
15. dejure.org/gesetze/BVwVfG.
16. Վարչական վարույթի մասին օրենքի փոփոխության 4-րդ օրենք, 17.12.2008 (BGBI I S.2418):
17. www.arlis.am - Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ:
18. <http://www.concourt.am/armenian/library/cclibrary/2010/sahmanadrakan2010.pdf> - էջ 232:
19. <http://www.president.am/hy/Directives/item/753/>.
20. dejure.org/gesetze/BVwVfG.
21. 1992թ. նոյեմբերի 26-ի հ.30 օրենք - http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=268850:
22. http://www.dipeccodir.it/upload/file/Crisci/Law%20no%20241-1990%20-%20for%20publication%20-%202025_03_2011.pdf:
23. **Յոնաննես Կասպար** Ֆիլիտիվ վարչական ակտ վարչական իրավունքի ակտուալ ինստիտուտի համակարգային ներկայացում: Հանրային իրավունքի արխիվ, հատոր 125 (2000) S.131, էջ 132:
24. www.datalex.am - թիվ ՎՆ/5557/05/08, թիվ ՎՆ/4712/05/09 վարչական գործերով ՀՀ վճարելի դատարանի թաղաքացիական և վարչական պալատի 17.04.2009թ., 01.10.2010թ. որոշումներ:
25. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan/unpan034328.pdf>.

ՀՈՒՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՀՈՒՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Քաղաքացիական ծառայությունը՝ որպես պետական կառավարման հասակագրում քաղաքացիական ծառայողների գործունեության հատուկ ոլորտ, տիրապետող իշխանության քաղաքական կամքի իրացման մեխանիզմ, հանդիսանում է տեսական ուսումնասիրության կարևորագույն ոլորտ:

Քաղաքացիական ծառայությունը՝ որպես պետաիրավական ինստիտուտ, որի շնորհիվ իրականացվում է պետական իշխանությունը և պետական կառավարումը, ունի որոշակի խնդիրներ և գործառնություններ¹: Այս իմաստով Վ.Մ.Մանուխինը նշել է, որ պետական ծառայության հասկացությունը, հիմնական գծերը, խնդիրներն ու գործառնությունները կարելի է բնորոշել միայն պետական ծառայության և պետական գործունեության խնդիրների, գործառնությունների ու ձևերի փոխադարձ կապն ու փոխկախվածությունը բացահայտելով²:

Հետևաբար ՀՀ պետական կառավարման հասակագրում քաղաքացիական ծառայության տեղը և նրա գործառնությունները ճիշտ բնորոշելու համար անհրաժեշտ է այն դիտարկել համակարգային առումով փոխկապակցված գործառնությունների վարչաքաղաքական, կազմակերպչական ու կարգադրիչ լիազորությունների և պետական կառավարման համատեքստում:

Այսպես, գործառնությունը, որպես հանրային իշխանության տարանջատված ճյուղի բովանդակությունը սահմանադրական և վարչական իրավունքի տեսության մեջ բնութագրվում է որպես պետության վարչական (գործառնություն ու կարգադրիչ) գործունեությունը ղեկավարող ընդհանուր իրավասության կոլեգիալ մարմին, որի սահմանադրական թե՛ կարգավորումը, թե՛ անվանումը, պետական կառավարման ձևից ելնելով, տարբեր երկրներում տարբեր է: Ըստ Գ. Բախրախի՝ գործառնությունը վարչական իշխանության տա-

րատեսակ է: Գործառնությունը, ըստ նրա, վարչական իշխանություն է իրավական պետության, ժողովրդավարացված հասարակության պայմաններում: Ալ. Համիլթոնը (1755-1804) նշել է. «... «Գործառնությունը կարևոր է երկիրն արտաքին գրոհներից պաշտպանելու, օրենքները արդար կիրառելու և ունեցվածքն ու անհատի ազատությունը պաշտպանելու համար»³: 18-րդ դարի վերջերին ֆրանսիական հեղափոխականները եթե օրենսդիրը դիտում էին որպես գլուխ, ապա գործառնությունը նույնացնում էին ձեռքի հետ, որը կատարում, իրականացնում է: Գործառնությունը իշխանության մեկ այլ բնորոշմամբ. «Գործառնությունը պետական իշխանության առանձին ճյուղ է, որի վրա է դրված տարբեր ոլորտների մշտական կառավարման իրականացումը և երկրի Սահմանադրության, օրենքների ու ենթաօրենսդրական նորմատիվ-իրավական ակտերի իրականացման ապահովումը»⁴: ՀՀ Սահմանադրության տեսանկյունից գործառնությունը իշխանության գործառնություն օրենքների կենսագործումն է, ընթացիկ կառավարումը: Գործառնությունը իշխանությունը պետության հարկադիր-կատարողական ուժն է, որն ընդունակ է կիրառել հարկադրանք: Այդ լիազորությունը պետք է լինի իրավագործ, այսինքն՝ օրենքով սահմանված⁵: Յու. Ստարիլովը կառավարումը դիտում է որպես գործառնություն իշխանության կարևորագույն հատկանիշ: Նրա կարծիքով գործառնությունը իշխանությանը բնութագրական է հետևյալը՝ գործառնություն իշխանությունն իրականացվում է անդադար և անընդհատ: Այն պետական իշխանության առանձին տեսակ է, իրականացվում է գործառնություն իշխանության մարմինների միջոցով⁶:

Այսպիսով, գործառնությունն իր մեջ ներառում է քաղաքականության սահմանումը և կառավարումը, որոնք միասին կազմում են գործառնությունը: Այդ իսկ

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
18

Վարչական իրավունք

պատճառով արդի վարչական իրավունքի տեսության մեջ «պետական կառավարման մարմին» և «գործադիր իշխանության մարմին» եզրույթները մեկնաբանվում են տարբեր կերպ: Որոշ վարչագետներ, նկատի ունենալով, որ արդի հասկացությամբ գործադիր իշխանության իրականացման կառուցակարգերը լիովին համընկնում են պետական կառավարման հետ, պետական կառավարումն իր նշանակությամբ համարում են պետական գործունեության իշխանական առանձնահատուկ տեսակ, որի բովանդակությունը գործադիր իշխանության գործնական իրականացումն է⁷:

Պետական կառավարումը սոցիալական կառավարման մեխանիզմում պետական իշխանության իրականացման արտահայտություն է⁸, պետական կամքի պրակտիկ իրացումը⁹: Ա. Բեյլիսի կարծիքով՝ իշխանությունը մարմնավորվում է կառավարման մեջ, իսկ կառավարումն իշխանության գործադրումն է¹⁰: Որոշ հետազոտողներ էլ գտնում են, որ գործադիր-կարգադրիչ գործունեությունը հատուկ է միայն Սահմանադրության մեջ նշված պետական կառավարման մարմիններին¹¹, իսկ մյուսները պնդում են, որ գործադիր-կարգադրիչ գործունեություն են իրականացնում բոլոր պետական մարմինները¹²:

Գ. Բախրախի կարծիքով՝ գործադիր իշխանությունը՝ պետական (վարչական) իշխանությունն է՝ վերակազմավորված իրավական պետության պայմաններում՝ ժողովրդավարական ձևով կազմակերպված հասարակության պայմաններում, դառնալով երկրորդային և ենթաօրենսդրական, պետական (վարչական) իշխանությունը վերակազմվում է գործադիրի, որը վարչակազմի զարգացման առավել բարձր աստիճանն է¹³: Որոշ հեղինակներ նշում են, որ գործադիր իշխանության ներսում քաղաքականության սահմանումը գերակա է կառավարման նկատմամբ՝ միաժամանակ այդ աստիճանակարգությունը բաժանելով երկու հարադրության՝ գործառնության և կազմակերպական, գտնում են, որ գործառնության իմաստով կառավարում իրականացնողները վերադաս են վարչական մարմինների նկատմամբ: Կազմակերպական իմաստով կառավարումը, ըստ հեղինակների, ներառում է բոլոր տուրյեկտներին՝ մարմիններին, կազմակեր-

պություններին և պաշտոնատար անձանց, որոնք իրականացնում են վարչական գործունեություն և անվանվում է կառավարություն, իսկ գործառնության իմաստով կառավարումը համարում են վարչական մարմինների գործունեությունը՝ վարչարարությունը¹⁴: Ֆրանսիացի գիտնական Ռ. Դրագոն նշել է, որ վարչակազմը կոչված է քաղաքական իշխանության դեկավարությամբ ապահովել օրենքների իրականացումը և գործադրումը, վարչակազմի նպատակները չեն կարող երբևէ առաջնային լինել, դրանք մշտապես երկրորդային են և դրսևորվում են հիմնադիր պետական մարմինների կողմից նրան հանձնարարված խնդիրների կատարման մեջ¹⁵:

Այս առումով Գ. Հարությունյանը գտնում է, որ պետական կառավարում եզրույթը պետք է դիտարկել երկու իմաստով՝ լայն և նեղ: Լայն իմաստով դիտարկելիս այն իրենից ներկայացնում է պետության կանոնակարգող ներգործությունը՝ ուղղված հասարակական հարաբերությունների նկատմամբ դրանց որոշակի իրավիճակի բերելուն: Այս իմաստով դիտարկելիս՝ պետական կառավարումն իրականացվում է ողջ պետական ապարատի կողմից և հանդիսանում է ողջ պետական իշխանության գործառնությունը և նպատակը: Սոցիալական կառավարման այլ տարատեսակներից այն տարբերվում է իր հանրային իշխանական և իրավական բնույթով: Պետական կառավարումն իրականացվում է վարքագծի համապարտադիր կանոնների՝ իրավական նորմերի սահմանման և նրանց կատարման ապահովման միջոցով՝ անհրաժեշտության դեպքում կիրառելով պետական հարկադրանքի միջոցներ: Ընդ որում, պետական կառավարման բաղկացուցիչ մաս հանդիսացող գործունեության բոլոր տեսակները կարգավորվում են իրավական նորմերով և պետական կառավարման իրականացման ժամանակ բոլոր պետական մարմինները և պաշտոնատար անձինք գործում են այն ձևերով և կարգով, որոնք սահմանված են Սահմանադրությամբ, օրենքներով և նորմատիվ իրավական այլ ակտերով նախատեսված իրենց իրավասությամբ:

Նեղ իմաստով դիտարկելիս՝ պետական կառավարումն իրենից ներկայացնում է գործադիր իշխանության մարմինների կողմից

Վարչական իրավունք

իրականացվող, սոցիալական հարաբերությունների որոշակի օբյեկտների և բնագավառների, ինչպես, օրինակ, պետական սեփականություն, կրթություն, առողջապահություն, պաշտպանություն, սոցիալական ապահովություն, ամենօրյա անմիջական կառավարմանն ուղղված գործադիր-կարգադրիչ գործունեություն: Պետական կառավարումը կրում է խիստ ենթաօրենսդրական բնույթ, այսինքն՝ իրականացվում է օրենքի հիման վրա և ի կատարումն օրենքի պահանջների: Պետական կառավարման իրականացմանն ակտիվորեն վերահսկողության իրականացման իրավասությունը վերապահվում է օրենսդիր և դատական իշխանության մարմիններին¹⁶:

ՀՀ Սահմանադրության իմաստով մեր կառավարությունն իր սահմանադրական կարգավիճակով, լիազորությունների շրջանակով ու բովանդակությամբ յուրահատուկ տեղ է զբաղեցնում ոչ միայն պետական իշխանության, այլև գործադիր մարմինների համակարգում: Միաժամանակ, լինելով բարձրագույն քաղաքական կոլեգիալ մարմին, գլխավորում է հանրապետության գործադիր իշխանության միասնական համակարգը և իրականացնում **համապետական կառավարում**¹⁷:

Հայաստանի Հանրապետությունում պետական կառավարումն իրականացվում է նախարարությունների (գործակալությունների և տեսչությունների), ՀՀ օրենքով ստեղծված մշտապես գործող հանձնաժողովների (ծառայությունների, խորհուրդների), կառավարությանն առընթեր մարմինների, տարածքային կառավարման մարմինների միջոցով¹⁸:

Վերոգրյալը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ քաղաքացիական ծառայությունը՝ գործադիր իշխանության համակարգում, պետական գործունեության իշխանական առանձնահատուկ տեսակ է և բնորոշվում է որպես պետական կառավարում իրականացնող, քանի որ այն կատարում է գործադիր իշխանությանը վերապահված սոցիալական կառավարում, իրականացնում է գործադիր-կարգադրիչ, վերահսկողական և ծառայությունների մատուցման գործունեություն: Դրանից ելնելով՝ քաղաքացիական ծառայողների կողմից իրականացվող պետական կառավարումը պետք է դիտարկել լատիներեն «administratio» գոյականի և «administrare» բայի ծառայել, ղեկավարել, և

որպես գոյական կատարում իրականացում իմաստներով¹⁹: Այդուհանդերձ հարկ է նկատել, որ մեր երկրի քաղաքացիական ծառայության բարձրագույն և գլխավոր պաշտոնների անձնագրերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նույնիսկ վերջիններիս կառավարելու լիազորություն վերապահված չէ²⁰:

Գործադիր իշխանության վարչաքաղաքական, կազմակերպչական և կարգադրիչ լիազորությունների բնույթից ելնելով, քաղաքացիական ծառայության համակարգը՝ որպես հանրային ծառայության բաղկացուցիչ մաս, սահմանադրաիրավական իմաստով հանդիսանում է **իրավական ինստիտուտ**, որն ուղղակիորեն կապված է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան գործադիր իշխանության գործունեության ապահովման հետ, և որպես այդպիսին պետության (հանրային իշխանության մարմինների) և քաղաքացու միջև ծագող հանրային-իրավական բնույթի հասարակական հարաբերությունների (վարչակառավարչական գործընթացների) ամբողջություն է, որը միտված է օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով և շրջանակներում պետության (հանրային իշխանության մարմինների) քաղաքականության իրականացմանը: Իզուր չէ, որ ԱՄՆ 43-րդ նախագահ Ջորջ Բուշ ավագը համարում էր, որ եթե օրենսդիր իշխանության աշխատանքն օրենքներ գրելն է, ապա գործադիրին՝ դրանք իրականացնելը²¹:

Քաղաքացիական ծառայությունը հանդիսանում է նաև **քաղաքական ինստիտուտ**, քանի որ այն անմիջականորեն կապված է քաղաքական այնպիսի երևույթի հետ, ինչպիսին պետությունն է, իշխանությունը և պետական կառավարումը: Քաղաքացիական ծառայությունը, գործադիր իշխանության համակարգում իրականացնելով կարգադրիչ լիազորություններ, ապահովում է վերջինիս կողմից մշակված քաղաքականության պրակտիկ կենսագործումը: Պետական (նաև՝ քաղաքական) իշխանությունը յուրաքանչյուր դեպքում իրականացվում է պետաժառանգական որոշակի համակարգի և վերջինիս կողմից կազմակերպական, իրավական և գաղափարական միջոցների գործադրմամբ: Ուստի, քաղաքացիական ծառայությունը, սերտորեն կապված լինելով քաղաքական իշխանության իրականաց-

Վարչական իրավունք

ման, իշխանության տեխնոլոգիայի և կառավարման կառուցակարգի հետ, իրականացնում է նաև պլանավորում, կորդինացիա, վերահսկողություն, մոտիվացիա, կանխատեսում և այլն:

Քաղաքացիական ծառայությունը, լինելով նաև **սոցիալական ինստիտուտ**, հիմնվում է միջազգային առաջատար փորձի վրա և գտնվում է հանրության վերահսկողության ներքո: Այն հանդիսանալով կազմակերպվածության օրինակ՝ ազդում է հասարակական այլ ինստիտուտների վրա: Քաղաքացիական ծառայությունը, կատարելով սոցիալական հատորակայության գործառույթ, ապահովում է նաև պետության և քաղաքացիների անմիջական շփումը, որի արդյունքում ուսումնասիրվում է հասարակական կարծիքը, քաղաքացիների վերաբերմունքը տարբեր պետական ինստիտուտների, նրանց կողմից ընդունված ակտերի և նրանց գործունեության արդյունավետությունը և միաժամանակ, հանրապետական և տարածքային մակարդակներում յուրահատկությունների հաշվառմամբ, ապահովում է պետական քաղաքականության իրականացումը: Կառավարչական ապարատում ներգրավված քաղաքացիական ծառայողները, հանդիսանալով տեղեկատվության կրողներ, ապահովում են նաև տեղեկատվության տիրապետումն ու օգտագործումը:

Սահմանադրաիրավական իմաստով քաղաքացիական ծառայությունը, հանդիսանալով, որպես հասարակական կյանքի **հոգևոր-մշակութային բնագավառի ինստիտուտ**, արտացոլում է հասարակությունում առկա արժեքային համակարգն ու բարոյականության նորմերը (նաև՝ սահմանադրական մշակույթը): Միաժամանակ հանրային ծառայողներն իրենք կոչված են՝ առաջնորդվելով մարդու, նրա արժանապատվության, հիմնական իրավունքների ու ազատությունների՝ որպես սահմանադրորեն ամրագրված բարձրագույն արժեքների, համակողմանի պաշտպանության անհրաժեշտության բարձր գիտակցությամբ, ծառայելու հասարակության սոցիալական ծրագրերի իրագործման նպատակներին²²:

Քաղաքացիական ծառայությունը՝ որպես **կազմակերպչական և կառավարչական (վարչաիրավական)** ինստիտուտների ամբողջություն, օժտված լինելով վարչակառավարչա-

կան և կարգադրիչ լիազորություններով՝ գործադիր իշխանության մարմինների քաղաքականության կենսագործման ընթացքում իրականացնում է վարչարարություն և հանդես է գալիս որպես կառավարման սուբյեկտ, իրականացնելով նաև կառավարչական ապարատի աշխատանքների կազմակերպումը՝ կառավարչական խնդիրներ լուծելու համար: Այս համատեքստում կարևոր նշանակություն ունի ոչ միայն պաշտոնների դասակարգումը, այլև պետական ծառայողների միջև պարտականությունների բաշխումը, կոմպետենտ կադրերի ընտրությունը և այլն: Միաժամանակ քաղաքացիական ծառայությունը հանդիսանում է կառավարման օբյեկտ: Այդ դեպքում որպես կառավարման սուբյեկտ հանդես են գալիս ինչպես հատուկ ստեղծված քաղաքացիական ծառայության կազմակերպման և ղեկավարման մարմինները, պաշտոնատար անձիք, այնպես էլ ժողովրդի կողմից ստեղծված ներկայացուցչական մարմինը:

Քաղաքացիական ծառայության, որպես **իրավական, քաղաքական, սոցիալական, հոգևոր-մշակութային²³, կազմակերպչական և կառավարչական (վարչաիրավական)** ինստիտուտների ամբողջության նպատակներ՝ ըստ պետական կառավարման և վարչական իրավունքի բնագավառների մասնագետ պրոֆեսոր Ա. Նազդրաչևի բնութագրվում են որպես

- պետական ապարատի աշխատանքների կանոնակարգում,
- պետական պաշտոններին տրվող իրավասությունների և գործառույթների սահմանում,
- պետական ծառայողների մասնագիտական պատրաստվածության մակարդակի և իրազեկության, կոմպետենտության աստիճանի սահմանում,
- պետական ապարատի գործառնության արդյունավետության գնահատում, վերլուծության ընթացակարգի և եղանակների կանոնակարգում,
- պետական ծառայողների նյութական, սոցիալական, պետական ծառայության իրավական երաշխիքների ապահովման պայմանների ձևավորում²⁴:

Իրավաբանական գրականության մեջ առկա է նաև այն տեսակետը, որ յուրաքանչյուր ծառայության հիմնական նպատակը պետու-

Վարչական իրավունք

քյան և հասարակության գործառույթների գործնական իրականացումն է, վերջինիս առջև ծառայած խնդիրների լուծումը, հասարակության բնականոն կենսագործունեության ապահովումը, հասարակական շահերի բավարարումը՝ հենվելով օրենսդրության մեջ ամրագրված սկզբունքների և դրույթների վրա²⁵:

Քաղաքացիական ծառայության համակարգի իրավական նպատակներն արտացոլում են քաղաքացիական ծառայողների կողմից պետության օրենսդրության կենսագործումը, ինչպես նաև քաղաքացիական ծառայության մասին հատուկ օրենսդրության մշակումը:

ՀՀ կառավարության՝ որպես գործադիր իշխանության ընդհանուր իրավասության կոլեգիալ պետական մարմնի, իրավասության սահմանները բավականին լայն են, քանզի իրականացնելով գործադիր ու կարգադրիչ գործունեություն՝ կոչված է գործնականում ապահովելու օրենքների, ՀՀ միջազգային պայմանագրերի, Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերի ու կարգադրությունների և այլ իրավական ակտերի կատարման կազմակերպումը: Կառավարությունն ինչպես անմիջակամորեն, այնպես էլ գործադիր իշխանության միասնական համակարգի մարմինների միջոցով (նախարարություններ, գերատեսչություններ, տարածքային պետական կառավարման մարմիններ) դեկլարում է ՀՀ տնտեսական, սոցիալ-մշակութային և վարչաքաղաքական բնագավառները կամ դրանց մեծ մասը և այս համատեքստում կառավարությունը հանդես է գալիս որպես գործադիր իշխանության բարձրագույն և հիմնական մարմին:

Հետևաբար կարելի է եզրակացնել, որ քաղաքացիական ծառայության գործառույթները հանդիսանում են գործադիր իշխանության մարմինների այն գործառույթները, որոնք կապված չեն քաղաքականության նախանշման հետ՝ չնայած այն հանգամանքին, որ շատ դեպքերում քաղաքացիական ծառայողների գործունեությունն է թելադրում հետագա քաղաքականության ուղենիշը և շատ դեպքերում վերջիններիս ուղղակի մասնակցությամբ են մշակվում քաղաքական-ռազմավարական ծրագրերը և որոշումների նախագծերը:

Ամբողջ վերոշարադրյալի արդյունքում կարելի է քաղաքացիական ծառայության կազմակերպման գործառույթներին տալ

հետևյալ համակարգային պատկերը՝

1. Գործառույթներ, որոնք կապված են քաղաքացիական ծառայողի կողմից պետական կառավարման իրականացման հետ

ա) Պետական կառավարման իրականացում՝ քաղաքականության կենսագործում, որն իր մեջ ներառում է պլանավորումը, կանխատեսումը, որոշումների ընդունումը և գործադրումը, համակարգումը, տեղեկատվության հետ իրականացվող գործունեությունը, վերահսկողությունը, խթանումը:

բ) Պետական գործադիր մարմինների (ինչպես նաև նախագահի) իրավասությունների կատարման համար մասնագիտական գործունեության իրականացումը:

2. Գործառույթներ, որոնք կապված են քաղաքացիական ծառայության, որպես իրավական ինստիտուտի գործունեության հետ

ա) Պետության անունից օրենքների կիրարկում և վերահսկում (տեսչական):

բ) Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենսդրական, ենթաօրենսդրական և այլ իրավական ակտերի նախագծերի մշակում:

գ) Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենսդրության պահպանում:

դ) Քաղաքացիական և վարչական իրավահարաբերություններին համապատասխան պետական մարմնի մասնակցության ապահովում:

ե) Քաղաքացիական ծառայողների իրավական կարգավիճակի կարգավորում:

3. Գործառույթներ, որոնք կապված են քաղաքացիական ծառայության, որպես սոցիալական ինստիտուտի գործունեության հետ

ա) Պետության անունից սոցիալական ծառայությունների իրականացման ապահովում, որն իր մեջ ներառում է կրթությունը, դաստիարակությունը, իրավական պաշտպանվածությունը, անվտանգությունը և այլն:

բ) Քաղաքացիների շահերի, իրավունքների և սպասարկությունների իրականացման ապահովում:

գ) Պետության առջև դրված սոցիալական հիմնախնդիրների արդյունավետ լուծում:

դ) Սոցիալական բախումների կարգավորում և լուծում:

ե) Պետական ծառայողների սոցիալական կարգավիճակի իրավական կարգավորում:

4. Գործառույթներ, որոնք կապված են քա-

Պարագիսկան ծառայողների և պետության միջև ծագող գոյություն ունեցող և փոփոխվող իրավահարաբերությունների հետ

ա) Քաղաքացիական ծառայողների իրավական և սոցիալական պաշտպանություն.

բ) Քաղաքացիական ծառայության կազմակերպման իրավական կանոնների սահմանում, որն իր մեջ ներառում է նաև ծառայողական հարաբերությունների սահմանման իրավական, նորմատիվ ակտերի մշակումը.

գ) Քաղաքացիական ծառայության քանակական և որակական կազմի կարգավորում և ապահովում.

դ) Պետական ապարատի կադրերի պրոֆեսիոնալ աճի համար պայմանների ստեղծում:

Վերը շարադրվածը ցույց է տալիս քաղաքացիական ծառայության ինստիտուցիոնալ բնույթը և գործառնությունների ծավալը, ինչպես նաև քաղաքացիական ծառայողների գործունեության բուն էությունը: Հետևաբար, վերագրյալի արդյունքում դժվար է չհամաձայնվել ֆրանսիացի տեսաբան Ժակ Շևալյեի հետ, ով պետական ծառայության էությունը բնորոշելիս այն համարում էր պետականացիության անկյունքարը²⁶:

Միաժամանակ ընդհանրացնելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է փաստել.

ա) Քաղաքացիական ծառայության համակարգը հանդիսանում է Սահմանադրության և օրենքների կիրառումը (գործնականում կյանքի կոչելը), պետության ազգային անվ-

տանգության, ինքնիշխանության, ժողովրդավարության, ինչպես նաև անձի ու քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների գործնականում արդյունավետ իրացվելիության ապահովումը երաշխավորող վարչաիրավական ինստիտուտ:

բ) Քաղաքացիական ծառայությունը հանդիսանում է որպես իրավական, քաղաքական, սոցիալական, հոգևոր-մշակութային, կազմակերպչական և կառավարչական (վարչաիրավական) ինստիտուտների ամբողջություն:

գ) Քաղաքացիական ծառայության գործառնությունները հանդիսանում են գործադիր իշխանության մարմինների այն գործառնությունները, որոնք կապված չեն քաղաքականության մասնաշման հետ:

դ) Քաղաքացիական ծառայությունը ապահովում է գործադիր իշխանության համապետական և տարածքային մակարդակներում պետական կառավարման խնդիրների լուծումը, ինչպես նաև արտացոլում է գործադիր իշխանության բնագավառում պետության հիմնական խնդիրներն ու գործառնությունները: Այդ իսկ պատճառով քաղաքացիական ծառայողները չեն դիտվում որպես սովորական վարձու աշխատողներ, այլ համարվում են պետական կառավարում իրականացնողներ: Քաղաքացիական ծառայողների աշխատանքն իր բնույթով կայուն է, կրում է ապարադաքականացված մասնագիտական բնույթ և նրանց կարգավիճակը ենթարկվում է հանրային-իրավական կարգավորման:

1. *Габричидзе Б. И., Чернявский А. Г.* Служебное право. М., 2003, с. 72; *Старилов Ю. И.* Служебное право. М., 1996, с. 52.
 2. *Манохин В. М.* Советская государственная служба, М., 1966, с. 5.
 3. *Бахрах Д.Н.* Административное право, Учебник для ВУЗ-ов. М., 2000, с. 8.
 4. *Տարբանիկ Ը.* Ամերիկյան կառավարչական որվագները, ԱՄՆ պետական դեպարտամենտ, Միջազգային տեղեկատվական ծրագրերի բաժին, էջ 42:
 5. *Жат В.В., Житов В.В.* Сравнительная политология. М., 2008, с. 411.
 6. Исполнительная власть в Украине. Система органов государственной исполнительной власти, www.pluskin.com.ua/spolnaitelnyaya_vlast/sistema_organov_gosvlasti/ 26. Органы исполнительной власти субъекты административного права, www.webarhmed.ru/page-112.html.
 7. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խմբագրությունը՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի.-Եր.: «Իրավունք», 2010, էջ 84.
 8. *Сахарова А. С.* Исполнительная власть: проблемы дефиниции, Сибирский юридический вестник. 2003, №2, с. 3-4.
 9. *Козлов Ю.М.* Административное право в вопросах и ответах: Учебное пособие. М., 2000 с. 16.
 10. *Тихомиров Ю. А.* Государственная власть и проблемы управления в советском обществе (автореферат докт. диссертации). М., 1969, с. 12.
 11. *Керимова Л.А.* Философские проблемы права. М., 1972, с. 141-142.
 12. *Белых А. К.* Сущность и основные принципы управления социалистическим обществом («Коммунизм и управление общественными процессами», т. 1, Л., 1972, с. 13).
 13. *Козлов Ю.М.* Сущность государственного управления («Государственное управление и административное право», с. 18-40); *Петров И.* Сущность советского административного права. Л., 1959, с. 47.

14. *Луцев А. Е.* Классификация методов социалистического государственного управления («Проблемы государства и права», вып. 10. М., 1975, с. 23) и др.
 15. *Бахрах Д.Н.* Административное право. Часть общая. М., 1993, с. 1.
 16. Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունք, Հճովապայան, Օ.Լուիսբերհանգեր, Գ. Մորալյան, Վ. Պորոբյան, Վ. Լալսեյր, Ռ. Լուրել-Եր.: Բալվին, 2011թ., էջ 20:
 17. *Драго Р.* Административная наука. М., 1982г., с. 5-6.
 18. *Арутюнян Г. Г., Баглай М. В.* Конституционное право: Энциклопедический словарь. М., 2006, с. 107.
 19. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խմբագրությունը՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի.-Եր.: «Իրավունք», 2010, էջ 878:
 20. *Մկրտչյան Ա., Եղիազարյան Ս., Գալստյան Ա. և արևշնոր.* Քաղաքացիական ծառայության տիեզյուղ (օրենսդրության արգելաբանում), -Եր.: 2008., էջ 31:
 21. *Гамзатов М. Г.* Латинско-русский словарь юридических терминов и выражений. М., 2002 с. 37-38.
 22. Պայտյունի ծավալագրեր 34-1.1-1, 35-1.1-1, 36-1.1-1, 32-2.1-10, 32-2.1-10, 34-2.1-10 և այլն:
 23. www.brainquotes.com.
 24. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խմբագրությունը՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի.-Եր.: «Իրավունք», 2010, էջ 347:
 25. Նույն նախը:
 26. *Назаров А.Ф.* Государственная служба. М., 1999, с. 43.
 27. *Иванов В. Г.* Государственная и муниципальная служба России: история и современность, Учебное пособие, Изд. 5-е, дополненное и переработанное, Ростов-на-Дону, Издательский центр «МарТ», 2010, с. 39-40.
 28. *Жак Шевалье* Государственная служба. М., 1996, с. 6.

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

Վարչական իրավունք

Արմեն ԵՁԵԿՅԱՆ

*ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ*

Դավիթ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

*ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ*

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հանրային ծառայողների կողմից իրենց առջև դրված պարտականությունների պատշաճ կատարման համար կարևոր նշանակություն ունի նրանց իրավական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը: Իրավաբանական գրականության մեջ իրավական պատասխանատվության բնորոշման հարցի շուրջ չկա միասնական մոտեցում, և այն բնորոշվում է տարբեր կերպ:

Այսպես, ըստ Ս.Ս. Ալեքսեևի՝ իրավական պատասխանատվությունն իրենից ներկայացնում է մեղավոր անձի նկատմամբ իրավախախտման համար պետական հարկադրանքի միջոցների կիրառում¹: Որոշ խումբ գիտնականների կարծիքով իրավական պատասխանատվությունը հատուկ իրավական վիճակ է, որով պայմանավորված՝ իրավախախտում կատարած անձը կրում է պետական հարկադրանքի բնույթի որոշակի գրկանքներ²: Վ.Ս. Ներսիսյանցի համոզմամբ իրավական պատասխանատվությունը խախտված նորմի սանկցիայով նախատեսված իրավասու մարմնի կամ պաշտոնատար անձի կողմից պատշաճ դատավարական-իրավական կարգով իրավախախտողի նկատմամբ կիրառվող իրավական հարկադրանքի միջոցն է³: Մենք համակարծիք ենք Վ. Ս. Ներսիսյանցի տեսակետի հետ և կարծում ենք, որ այն համընդհանուր կերպով արտահայտում է իրավական պատասխանատվության ինստիտուտի էությունը: Սակայն գտնում ենք, որ իրավական պատասխանատվությունը միայն իրավախախտման համար հարկադրանքի միջոցի կիրառումը չէ, այլ իրենից ներկայացնում է

բարդ գործընթաց, քանզի մինչև հարկադրանքի միջոց կիրառելը նախևառաջ անհրաժեշտ է պարզել մի շարք հանգամանքներ (իրավախախտման առկայությունը, անձի մեղքը, վերջինի կապը իրավախախտման հետ և այլն):

Հատկանշական է, որ արտասահմանյան վարչական իրավունքի առանձին մասնագետներ վերապահումով են ընդունում հանրային ծառայողներին անխուսափելիորեն իրավաբանական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը: Օրինակ՝ ըստ Գ. Բրեբանի՝ ծառայողները պատասխանատվություն չկրող անձինք են: Նրանց համարելով անձեռնմխելի արտոնյալ դաս՝ Բրեբանը գտնում է, որ ծառայողներն անմատչելի են և նրանց երբեք չի կարելի ենթարկել պատասխանատվության⁴: Իհարկե սա անհիմն և քավականին ծայրահեղ մոտեցում է: Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ մնան անտրամաբանական մոտեցում ցուցաբերել է «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին»⁵ ՀՀ օրենքը, որի 23-րդ 5-րդ մասում ամրագրված է. «Այն անձինք, ովքեր որևէ պաշտոն են զբաղեցնում Պաշտպանի աշխատակազմում, չեն կարող մեղադրվել, հետաքննության ենթարկվել, ձերբակալվել, կալանքի ենթարկվել կամ դատի տրվել Պաշտպանի հանձնարարականի համաձայն իրենց պարտականությունները կատարելիս, որևէ գործողության, կարծիքի կամ ընդունած որոշման համար»: Օրենսդրի այս մոտեցումը քննադատության է արժանացել գիտական շրջանակներում⁶: Ինչպես իրավագիտորեն նկատել է պրոֆեսոր Գ. Դանիելյանը, սա նախադեպը չունեցող անձեռնմխելիություն է, որը թերևս

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կարող է համեմատվել միապետների, թագավորների անձեռնմխելիության հետ»:

Հանրային ծառայողների պատասխանատվության հիմնական տեսակը, որն ավելի հաճախակի է կիրառվում, նրանց նկատմամբ կարգապահական պատասխանատվությունն է: Ինչպես նշում է Յու. Շերբակովը, կարգապահական պատասխանատվությունը համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում հանրային ծառայողների նկատմամբ կարգապահական տույժերի կիրառումն է⁸: Կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերը, կարգապահական տույժերը և կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու կարգը նախատեսված են համապատասխանաբար «Քաղաքացիական ծառայության» և «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքներով: Հանրային ծառայողին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմք է կարգապահական զանցանքը, այսինքն՝ հանրային ծառայողի կողմից իր ծառայողական պարտականությունները խախտելը: Ծառայողական պարտականություններն անհարգելի պատճառով չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու, ինչպես նաև ծառայողական լիազորությունները գերազանցելու, աշխատանքային կարգապահական ներքին կանոնները խախտելու դեպքում, ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով հանրային ծառայողի նկատմամբ կիրառվում են հետևյալ կարգապահական տույժերը՝ նախազգուշացում, նկատողություն, խիստ նկատողություն, քաղաքացիական (համայնքային) ծառայության առավելազույն դասային աստիճանի իջեցում մեկ աստիճանով, զբաղեցրած պաշտոնից ազատում, օրենքով սահմանված աշխատավարձի իջեցում: Անհրաժեշտ է ընդգծել այն հանգամանքը, որ օրենսդրությամբ սահմանված կարգապահական տույժերի ցանկը սպառնիչ է (ի տարբերության խրախուսանքի միջոցների, որոնք սպառնիչ չեն), և հանրային ծառայողի նկատմամբ չեն կարող կիրառվել այնպիսի կարգապահական տույժեր, որոնք նախատեսված չեն օրենքով: Ի տարբերություն «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի, «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը չի նախատեսել այնպիսի կարգապահական տույժի տեսակ, ինչպիսին է օրենքով սահմանված կարգով աշխատա-

վարձի իջեցումը: Կարևորում ենք կարգապահական պատասխանատվության այս միջոցի ներդրումը «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքում, քանզի կարծում ենք վերջինիս արդյունավետությունը կասկած չի հարուցում: Հասկանալի չէ նաև օրենսդրի տրամաբանությունը, երբ վերջինս որպես կարգապահական տույժի տեսակ նախատեսում է դասային աստիճանի իջեցում մեկ աստիճանով, իսկ դասային աստիճանի արտահերթ բարձրացումը չի համարում որպես խրախուսանքի տեսակ:

Հանրային ծառայողին կարգապահական տույժի ենթարկելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի նրա կատարած արարքը լիազորված պաշտոնատար անձի կողմից համարվի ծառայողական զանցանք: Եթե հանրային ծառայողի կողմից կատարած գործողությունը կամ անգործությունը հակաիրավական չէ, ապա այն չի կարող համարվել ծառայողական զանցանք: Այդպիսին չի կարող համարվել նաև այն դեպքում, եթե ծառայողական պարտականությունները կատարելու պահին գտնվել է անմեղսունակ վիճակում, այսինքն՝ քրոնիկ հոգեկան հիվանդության, հոգեկան գործունեության ժամանակավոր խանգարման, տկարամտության կամ հոգեկան այլ հիվանդագին վիճակի հետևանքով չէր կարող գիտակցվել իր գործողության հետևանքները կամ ղեկավարել այդ գործողությունը:

Օրենսդրությամբ սահմանվում են կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հետ կապված վաղեմության որոշակի ժամկետներ: Այսպես, կարգապահական խախտումը հայտնաբերելու դեպքում, կարգապահական խախտումը հայտնաբերելու օրվանից հետո եռամսյա ժամկետում պետք է քաղաքացիական ծառայողի նկատմամբ նշանակվի կարգապահական տույժ: Օրենքը միաժամանակյա բացառություն է նախատեսել՝ նշելով, որ եռամսյա ժամկետի մեջ չի մտնում ծառայողի հիվանդությունը կամ արձակուրդի մեջ գտնվելու ժամանակը: Ի դեպ, կարգապահական յուրաքանչյուր խախտման համար կարող է նշանակվել միայն մեկ կարգապահական տույժ՝ այն էլ միայն ծառայողական զանցանք կատարելու վերաբերյալ ապացույցների առկայության դեպքում: Նախքան կարգապահական տույժ նշանակելը խախտում կատարած հանրային ծառայողից պահանջ-

Վարչական իրավունք

վում է բացատրություն: Կարգապահական տույժ նշանակելու մասին հանրային ծառայողին հայտնվում է ոչ ուշ, քան այն նշանակելուց հետո եռօրյա ժամկետում: Միաժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ կարգապահական խախտում չի կարող նշանակվել, եթե խախտում կատարելուց հետո անցել է վեց ամիս և ավելի ժամանակ: Վերը նշված վաղեմության ժամկետների ավարտից առնվազն 21 օր առաջ նշանակվում է կարգապահական տույժեր կիրառելու վերաբերյալ ծառայողական քննություն:

Քաղաքացիական ծառայողի նկատմամբ նախագուշացում, նկատողություն, խիստ նկատողություն, զբաղեցրած պաշտոնից ազատում, օրենքով սահմանված կարգով աշխատավարձի իջեցում, քաղաքացիական ծառայության ավելի բարձր դասային աստիճանի, բացառությամբ քաղաքացիական ծառայության բարձրագույն աստիճանի իջեցում մեկ աստիճանով: Կարգապահական տույժերը նշանակում է նրան պաշտոնի նշանակելու իրավասություն ունեցող անձը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված որոշ դեպքերի: Համայնքային ծառայության առավելագույն դասային աստիճանի իջեցում մեկ աստիճանով կարգապահական տույժը նշանակվում է համապատասխան դասային աստիճան շնորհելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձը: Կարգապահական կոնկրետ տույժի տեսակի ընտրության հարցը որոշում է տույժը կիրառելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձը՝ հաշվի առնելով կատարած պաշտոնական զանցանքի բնույթը, դրա կատարման պայմանները, հետևանքները, խախտողի անձը, նրա մեղքի աստիճանը և այլն:

Կարգապահական տույժի առանցքային միջոցներից մեկը հանրային ծառայողին պաշտոնից ազատելն է: Օրենսդրությամբ սահմանվել է քաղաքացիական ծառայողին պաշտոնից ազատելու լայն ցանկ: Մասնավորապես՝ օրենքը նախատեսել է պաշտոնից ազատվելու այնպիսի հիմք, ինչպիսին անձնական դիմումն է: Ծառայողը աշխատանքից ազատվում է անձնական դիմումը ներկայացնելուց հետո 3 օրվա ընթացքում, եթե դիմումում այլ ժամկետ նախատեսված չէ: Մակայն այստեղ օրենքը նախատեսել է որոշակի սահմանափակումներ: Եթե առկա է

քաղաքացիական (համայնքային) ծառայողին զբաղեցրած պաշտոնից ազատելու որևէ այլ հիմք (օրինակ՝ օրենքով սահմանված կարգով իր գույքի և եկամտունների հայտարարագիր չներկայացնելը, համայնքային ծառայության պաշտոնում նշանակվելը օրենքի խախտմամբ և այլն), ապա վերջինս ենթակա չէ աշխատանքից ազատման, անձնական դիմումի համաձայն:

Օրենսդրությամբ կարգավորման են ենթարկվել նաև ծառայողների նկատմամբ կիրառված կարգապահական տույժերը հանելու, ինչպես նաև ծառայողական քննություն անցկացնելու հետ կապված իրավահարաբերությունները: Ծառայողների նկատմամբ կիրառված կարգապահական տույժը համարվում է հանված, եթե կարգապահական տույժ նշանակելու օրվանից հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, նոր կարգապահական տույժի չի ենթարկվել: Կարգապահական տույժը կարող է հանվել մինչև մեկ տարին լրանալը՝ համայնքային ծառայության օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետի համաձայն՝ որպես խրախուսանքի տեսակ՝ կարգապահական տույժի հանում, կիրառման միջոցով, եթե համայնքային ծառայողը թույլ չի տվել կարգապահական նոր խախտում և իրեն դրսևորել է որպես բարեխիղճ ծառայող: Կարգապահական տույժի ենթարկվելու վերաբերյալ իրավական ակտի պատճենը՝ մինչև կարգապահական տույժի նշանակման մեկամսյա ժամկետը լրանալը կամ կարգապահական տույժը հանելը, պահվում է քաղաքացիական (համայնքային) ծառայողի անձնական գործում: Վերը թվարկված կարգապահական տույժերը կիրառվում են ծառայողական քննություն անցկացնելուց հետո՝ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի, իսկ համայնքային ծառայողների դեպքում՝ ՀՀ կառավարության սահմանած կարգով և դեպքերում: Ծառայողական քննությունը քաղաքացիական ծառայության օրենքով և այլ իրավական ակտերով սահմանված դեպքերում և կարգով քաղաքացիական ծառայողի պարտականությունների կատարման ու նրա գործունեությանն առնչվող հարցերի քննությունն է: Գիտական հոդվածը չժամկետներում նպատակահարմարությունից ելնելով՝ մենք կդիտարկենք միայն համայնքային ծառայողների ծառայո-

ղական քննության կարգը, քանզի նաև առկա չեն էական տարբերություններ քաղաքացիական ծառայողների ծառայողական քննությունն անցկացնելու կարգի և վերջինիս միջև:

ՀՀ կառավարության N1003-Ն⁹ «Համայնքային ծառայողի ծառայողական քննության անցկացնելու կարգը հաստատելու մասին» որոշմանը համապատասխան, համայնքային ծառայողը կարող է գրավոր պահանջել ծառայողական քննությունն անցկացնել նաև իր նկատմամբ «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածով նախատեսված նկատողություն և խիստ նկատողություն կարգապահական տույժերից որևէ մեկի կիրառման դեպքում: Ծառայողական քննություն անցկացնելու պահանջը նաև կարող է ներկայացվել՝ կատարած կարգապահական խախտման վերաբերյալ իրենից բացատրություն պահանջելուց հետո եռօրյա ժամկետում: Անհրաժեշտ է նշել, որ համայնքի ծառայողի նկատմամբ նշված տույժերից որևէ մեկի կիրառումը կարող է հետագայում ծանր հետևանքներ ունենալ նրա համար: Սա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ նկատողություն և խիստ նկատողություն կարգապահական տույժերից որևէ մեկի կիրառումից հետո մեկ տարվա ընթացքում նոր կարգապահական խախտում թույլ տալը հիմք է համայնքային ծառայողին պաշտոնից ազատելու համար: Բացի վերը նշվածից, համայնքային ծառայողին օրենքի խախտմամբ համայնքային ծառայության պաշտոնի նշանակելու դեպքում, ինչպես նաև «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածով սահմանված սահմանափակումները նրա կողմից չպահպանելու կապակցությամբ աշխատանքից ազատելու դեպքերում նույնպես անցկացվում է ծառայողական քննություն: «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը միաժամանակ նախատեսում է, որ ծառայողական քննության ընթացքում համայնքային ծառայողի ծառայողական պարտականությունները կարող են ժամանակավորապես՝ մինչև մեկ ամիս ժամկետով կասեցվել՝ պահպանելով նրա վարձատրությունը, նույնիսկ այն դեպքում, եթե նրա նկատմամբ որպես կարգապահական տույժի միջոց կիրառվում է «զբաղեցրած պաշտոնից ազատում»: Սակայն ծառայողական պար-

տականությունների կատարման ժամանակավոր կասեցումը չի համարվում կարգապահական տույժի միջոց, այլ իրավաբանական պայման՝ ժամանակին, լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանիորեն պարզելու գործի հետ կապված բոլոր հանգամանքները, ինչպես նաև հիմքեր կան ենթադրելու, որ այդ ընթացքում աննպատակահարմար է պաշտոնական պարտականությունների կատարումը: Մենք համաձայն չենք օրենսդրի կողմից սահմանված իրավակարգավորման հետ և գտնում ենք, որ եթե ծառայողը ծառայողական քննության ընթացքում մեկ ամիս ժամկետով չի կատարել իր պարտականությունները և քննության արդյունքում պարզվել է, որ վերջինս թույլ է տվել կարգապահական խախտում, ապա կարծում ենք ճիշտ չի լինի վարձատրել վերջինիս: Իհարկե, մենք հասկանում ենք նաև, որ հնարավոր է, որ ծառայողը թույլ տված չլինի կարգապահական խախտում, և այս դեպքում իրավացի չէր լինի վերջինիս գրել իր աշխատավարձից: Սակայն մենք գտնում ենք, որ նույնիսկ այդ դեպքում ծառայողը չպետք է վարձատրվի, քանզի չի կատարել այդ ժամանակահատվածում իր առջև դրված ծառայողական պարտականությունները: Եթե համայնքային ծառայողը, ծառայողական իրավահարաբերություններից դուրս է գտնվում, թեկուզ ժամանակավոր, չի կարող վարձատրվել, քանզի աշխատանք չի կատարել, չի մասնակցել համայնքի առջև ծառայած խնդիրների լուծմանը: Այն, թե ծառայողական քննության ընթացքում համայնքային ծառայողի վարձատրության պահպանմամբ ծառայողական պարտականությունների կատարումը ժամանակավոր կասեցնելու իրավունքն ուն է վերապահված, համայնքային ծառայության օրենսդրությամբ կարգավորված չէ: Կարծում ենք, այս լիազորությունը ամեն դեպքում, պետք է պատկանի համայնքային ծառայողին պաշտոնի նշանակելու իրավասություն ունեցող անձին:

Ծառայողական քննություն նշանակելու վերաբերյալ որոշումը նախկինում ընդունում էր համայնքի ղեկավարը՝ իր նախաձեռնությամբ կամ համայնքային ծառայողի պահանջով: Որոշմամբ մանրամասնվում են կատարած կարգապահական խախտման համար կիրառվելիք տույժի տեսակը և դրա կիրառման հիմնավորումները: Սակայն «Հա-

Վարչական իրավունք

մայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքում 2008 թվականին կատարված լայնածավալ փոփոխություններից մեկն էլ կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմնին¹⁰ ծառայողական քննությունն անցկացնելու իրավասության վերապահումն էր: Կարծում ենք, օրենսդիրը միանգամայն իրավացի է վարվել այս հարցում՝ հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ համայնքի ղեկավարի կողմից ձևավորված հանձնաժողովը չէր կարող ամբողջովին անկախ ծառայողական քննություն անցկացնել:

ՀՀ կառավարության լիազորված պետական կառավարման մարմնի աշխատակազմի ղեկավարի որոշմամբ, ծառայողական քննություն անցկացվում է աշխատանքային խմբի (ծառայողական քննություն վարող) կողմից: Ծառայողական քննության ընթացքում կամ դրան վերաբերող նյութերում վարչական զանցանքի կամ հանցագործության հատկանիշների հայտնաբերման դեպքում, համայնքի ղեկավարի որոշմամբ դրա մասին հայտնվում է համապատասխան պետական մարմնին՝ շարունակելով ծառայողական քննությունը:

Ծառայողական քննություն վարողին, տարածքային կառավարման նախարարության աշխատակազմի ղեկավարի որոշման հետ միասին պետք է ներկայացվեն տվյալ գործով անհրաժեշտ փաստաթղթեր և ապացույցներ: Ծառայողական քննությունն սկսվում այդ որոշման մեջ նշված օրը և ավարտվում 15-օրյա ժամկետում: Ծառայողական քննության ավարտից հետո դրա նյութերին ծանոթանալուց կամ դրա մասին կազմված արձանագրությունն ստորագրելուց համայնքային ծառայողի հրաժարվելու դեպքում՝ դրա վերաբերյալ ծառայողական քննություն վարողի կողմից համապատասխան գրառում է կատարվում արձանագրության մեջ: Ծառայողական քննության մեծածավալության, բարդության կամ այլ անհրաժեշտությունից ելնելով, քննության ժամկետի ավարտից առնվազն երկու օր առաջ, ծառայողական քննություն վարողի պատճառաբանված զեկուցագրի հիման վրա, լիազորված մարմնի աշխատակազմի ղեկավարի կողմից ընդունվում է որոշում քննության ժամկետը մինչև հինգ օր տևողությամբ երկարացնելու մասին, որում նշվում են ժամկետի երկարացման անհրաժեշտությունը հիմնավորող

պատճառները և կատարվելիք գործողությունները: Ծառայողական քննության ընթացքում, ինչպես նաև ծառայողական քննության ավարտից հետո կառավարության լիազորված պետական մարմնի ընդունած որոշումներն ունեն պարտադիր բնույթ: Պետք է նշել, որ գրեթե համանման կարգավորման է ենթարկված քաղաքացիական ծառայողներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը: Սակայն պետք է նշել, որ այստեղ առանցքային դերակատարություն ունի Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը, որը համոզն է գալիս, որպես քաղաքացիական ծառայության միասնական պետական քաղաքականությունն իրականացնող մարմին: «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 37-րդ հոդվածի «ե» կետի համաձայն՝ Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը, օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով վարում է ծառայողական քննություն: Քաղաքացիական ծառայողին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու ընթացքում, նրա իրավունքների պաշտպանությունն է ուղղված քաղաքացիական ծառայության խորհրդի սահմանած կարգով կարգապահական տույժերի կիրառումը ծառայողական քննություն անցկացնելուց հետո: ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի կողմից ծառայողական քննություն անցկացնելու կարգը սահմանվում է ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի 22.11.2002թ. «Ծառայողական քննություն անցկացնելու կարգը սահմանելու մասին», 124-Ն որոշմամբ¹¹: Առանձնահատուկ ընդգծման կարիք ունի այն հանգամանքը, որ քաղաքացիական ծառայողի նկատմամբ կիրառվող այնպիսի տույժը, ինչպիսին է զբաղեցրած պաշտոնից ազատում կարգապահական տույժը կարող է կիրառվել բացառապես քաղաքացիական ծառայության խորհրդի համաձայնությամբ: Սա միանշանակ ուղղված է քաղաքացիական ծառայողի համար լրացուցիչ երաշխիքների սպասողվմանը և կարծում ենք ճիշտ կլինի, որ համայնքային ծառայության օրենսդրությամբ նույնպես սահմանվի համանման նորմ:

Հանրային ծառայողն իր նկատմամբ կարգապահական տույժ կիրառելու, այդ թվում՝ պաշտոնից ազատելու վերաբերյալ որոշումը կարող է բողոքարկել դատական

կարգով: Եթե դատարանն իր վճռով անվավեր է ճանաչում ծառայողին պաշտոնից ազատելու մասին որոշումը, ապա դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո հնգօրյա ժամկետում, ծառայողը վերականգնվում է իր պաշտոնում, և հարկադիր պարասպորտի դիմաց ստանում է հատուցում՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով և չափով:

Ինչ վերաբերում է հանրային ծառայողների կողմից վարչական պատասխանատվությանը, ապա վերջիններս իրենց պարտականությունների հետ չառնչվող վարչական իրավախախտումների համար պատասխանատվության են ենթարկվում ՀՀ քաղաքացիների հետ հավասար, ընդհանուր հիմունքներով: Մյուս բոլոր դեպքերում, որպես վարչական պատասխանատվության սուբյեկտներ, պաշտոնատար անձինք պատասխանատվության են ենթարկվում Վարչական իրավա-

խախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 14-րդ հոդվածով սահմանված կարգով:

Որպես ՀՀ քաղաքացիներ, կոնկրետ հանցագործություն կատարած հանրային ծառայողները դատարանի դատավճռով կարող են ենթարկվել քրեական պատասխանատվության:

Հանրային ծառայողի նյութական պատասխանատվությունն առաջանում է ոչ իրավաչափ այնպիսի գործողության կամ անգործության հետևանքով, որի արդյունքում նյութական վնաս է պատճառվել պետությանը¹²: Պատասխանատվությունն արտահայտվում է հանրային ծառայողի կողմից պատճառված նյութական վնասի հատուցման տեսքով: Նյութական վնասի հատուցումը կատարվում է անկախ կարգապահական, քրեական կամ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հանգամանքից:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ Սահմանադրություն. ՀՀՊՏ 2005 (հատուկ թողարկում), 05.12.2005:
2. Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքը, ՀՍՄՀ ԳՍՏ (Գերագույն սովետի տեղեկագիր) 1985/23 06.12.1985:
3. «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2005/7 (379), 26.01.2005:
4. «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2011/17 (840), 17.06.2011:
5. «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2003/58(293), 01.01.2004:
5. «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2002/1 (176), 09.01.2002:
6. ՀՀ կառավարության N231-Ն որոշմամբ «Համայնքային ծառայության հարցերով լիազոր մարմին ճանաչելու և համայնքային ծառայության համակարգը կանոնակարգելու մասին», ՀՀՊՏ 2005.03.30/20 (392) 31.05.2005:
7. ՀՀ կառավարության N1003-Ն որոշումը «Համայնքային ծառայողի նկատմամբ ծառայողական քննություն անցկացնելու կարգը հաստատելու մասին» ՀՀՊՏ 2006.08.09/43 (498) 19.08.2006:
8. ՀՀ ՔՇԽՈ 124-Ն «Ծառայողական քննություն անցկացնելու կարգը սահմանելու մասին», ՀՀԳՏ 2002/26

- (112) , 22.11.2002:
9. **Ներսիսյան Կ. Ս.** «Իրավունքի և պետության տեսություն»: Եր., «Նաիրի», 2001, էջ 299:
10. **Դանիելյան Գ.** Անձեռնմխելիության ինստիտուտի բարեփոխման արդի միտումները (Միջազգային փորձ և իրավահամեմատական վերլուծություն): Արդարադատություն (գիտ. հանդես), Երևան, 2008 (1) էջ 1-11:
11. **Абдулаев М. И.** Теория государства и права: Учебник для высших учебных заведений. М., Финансовый контроль, 2004, с. 410.
12. **Алексеев С. С.** Право. Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования. норма - инфра. М., 1998, с. 180.
13. **Овсянко Д. М.** Государственная служба Российской Федерации. 4-е издание. М., Юрист, 2008, с. 446.
14. Государственная и муниципальная служба: Ю. Н. Шербаков., Уч. Пос., Ростов-на-Дону, «Феникс» 2007, с. 256.
15. **Бребан Г.** Французское административное право / Пер. с фр., под ред. С.В. Боботова, М., 1988, с. 488.

1. **Алексеев С. С.** Право и Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования. М., 1998, с. 83.
2. **Абдулаев М. И.** Теория государства и права: Учебник для высших учебных заведений. М., Финансовый контроль, 2004, с. 321.
3. **Ներսիսյան Կ. Ս.** «Իրավունքի և պետության տեսություն», Երևան 2001, էջ 285:
4. **Бребан Г.** Французское административное право / Пер. с фр., под ред. С.В. Боботова, М., 1988, с. 314.
5. ՀՀՊՏ 2003.11.26/58 (293) 15.11.2003:
6. **Դանիելյան Գ.** Անձեռնմխելիության ինստիտուտի բարեփոխման արդի միտումները (Միջազգային փորձ և իրավահամեմատական վերլուծություն): Արդարադատություն (գիտ. հանդես), Երևան, 2008 (1), էջ 5:

7. Նույն տեղում:
8. Государственная и муниципальная служба: Ю. Н. Шербаков., Уч. Пос. Ростов-на-Дону, «Феникс» 2007, с. 160.
9. ՀՀՊՏ 2006.08.09/43 498:
10. ՀՀ կառավարության N231-Ն «Համայնքային ծառայության հարցերով լիազոր մարմին ճանաչելու և համայնքային ծառայության համակարգը կանոնակարգելու մասին» որոշմամբ լիազոր մարմին է ճանաչվել Տարածքային կառավարման նախարարությունը:
11. ՀՀՊՏ 2002/26 (112), 22.11.2002:
12. **Овсянко Д. М.** Государственная служба Российской Федерации. Москва, Юрист, 2008, с. 346.

ՀՈՒՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Լևոն ՇԱԽՊԱՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

1990 ԹՎԱԿԱՆԻ ՕԳՈՍՏՈՍՅԱՆ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՌՉԱԿԱԳԻՐԸ ԵՎ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ

Հայաստանի երրորդ հանրապետությունում մարդու իրավունքների ինստիտուտի կայացման իրավական պատմության հիմնահարցերը քննարկելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ որոշակի գործոններ և պայմաններ, որոնք ազդել են այդ գործընթացի վրա: Որպես այդպիսին պետք է նկատի ունենալ աշխարհում տվյալ պահին մարդու իրավունքների վիճակը և զարգացման համաշխարհային միտումները, պատմաիրավական փորձը մարդու իրավունքների ոլորտում, խորհրդային պետության կառավարման համակարգի ճգնաժամը և նոր աշխարհաքաղաքական վիճակը, դրանով պայմանավորված՝ Հայաստանի հասարակական զարգացման ռազմավարության ընտրությունը: Այս գործոնների էական ազդեցությամբ Հայաստանի երրորդ հանրապետությունում ձևավորվեց և կայացավ մարդու իրավունքների արդի ինստիտուտը:

Հայ իրականության մեջ այդ ինստիտուտն իր ազատական կամ նորագատական հայեցակարգով չուներ պատմական նախադրյալներ: Սոցիալիստական պետաիրավական զարգացման փորձը, որին տիրապետում էր հայկական իրավական մշակույթն այս հարցում, ըստ էության, անընդունելի էր, որովհետև այն կառուցված էր պետության և անհատի փոխհարաբերությունների մարքսիստական-դասակարգային հայեցակարգի հիմնադրույթների վրա, որում «հասարակական, պետական շա-

հերը համարվում էին առաջնային անձնական շահերի նկատմամբ»¹: Հետևաբար Հայաստանի համար առաջանում էր ռազմավարական ընտրություն կայացնելու հարցը՝ շարունակելու նախորդ սահմանադրական զարգացման միտումները, թե կատարել արմատական հեղափոխում, եթե այո, ապա ո՞ր ուղղությամբ: Այդ ընտրությունը կատարվեց 1990թ. օգոստոսի 23-ին ընդունված Անկախության հռչակագրում, դեռևս ԽՍՀՄ գոյության պայմաններում²: Այդ իրավական փաստաթուղթը «հռչակելով անկախ պետականության հաստատման սկիզբը», խնդիր էր դնում ստեղծել «ժողովրդավարական, իրավական հասարակարգ»: Այսպիսով, Հայաստանի պետական իշխանության բարձրագույն մարմինը ծրագրային-իրավական բնույթ ունեցող Հռչակագրով ընտրեց ժողովրդավարական և իրավական հասարակության մոդելը, որի անբաժան բաղադրատարրը մարդու իրավունքների իրավական ինստիտուտն էր: Այս պայմաններում կարևորվում էր ընդօրինակման արժանի համաշխարհային փորձը՝ մարդու իրավունքների ոլորտում:

Այդ պահին աշխարհում մարդու իրավունքները, անցնելով զարգացման բավականին երկար պատմություն, ձեռք էին բերել կայուն որակական գծեր, որոնցից կարելի է նշել հետևյալները՝ նոր ժամանակաշրջանում տեղի էր ունեցել մարդու իրավունքների տեսության դրույթների իրավաօրենսդրական ամրագրում: Նոր

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Պետութեան եւ իրավունքի պատմութիւն

Ժամանակաշրջանի սահմանադրական ակտերի «մեծ նշանակությունն այն է, որ դրանք, առաջին, համակարգային թվարկմամբ անվանեցին այն իրավունքները, առանց որոնց անհատը չի կարող արժանիորեն գոյություն ունենալ, երկրորդ՝ պետությունն իրավունքները բարձրացրեց օրենքի աստիճան, որն առաջին հերթին հենց ինքը պետությունը պետք է կատարեր»³: Նոր ժամանակաշրջանում, այդ պահից սկսած, ներպետական օրենսդրությունը մարդու իրավունքների հարցում զարգանում է դրանց համակարգման, կողմնակցման և օրենսդրության կատարելագործման ուղղությամբ: Մարդու իրավունքների զարգացման հաջորդ փուլը դրա սոցիալիզացման շրջանն է, սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացումը, որը տեղի ունեցավ 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի առաջին կեսին⁴: Մարդու իրավունքների մասն պատկերացումը փոխեց պետության դերը, գործառույթները և առաքելությունը, սկզբնավորեց ազատական-իրավական պետությունից անցումը սոցիալական-իրավական պետության: Սակայն մարդու իրավունքների իրավական ինստիտուտն իր զարգացման մեջ չբավարարվեց սրանով և 20-րդ դարի երկրորդ կեսից առաջ եկավ դրա զարգացման նոր միտում՝ «մարդու իրավունքների ընկալումը որպես բարոյական, այլ ոչ թե միայն քաղաքական կամ սոցիալական արժեք: Մարդու իրավունքները ձևափոխվում են իրավական համակարգի հիմնարար սկզբունքներից մեկի և ներառվում են իրավաբանական աշխարհայացքում որպես դրա անբաժան մաս»⁵:

20-րդ դարի 2-րդ կեսից մարդու իրավունքների համաշխարհային զարգացման միտումներ դարձան դրա ինտերնացիոնալացումը և համամիասնականացումը (գլոբալիզացիան)⁶: Մարդու իրավունքների ինտերնացիոնալացման դրսևորումներից մեկն էլ դրա իրավական

միջազգայնացումն էր, մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի ձևավորումը և գործողությունը: Վերջինս իր հերթին նպաստեց մարդու իրավունքների համաշխարհային համընդհանրացմանը⁷:

Այսպիսով, 20-րդ դարի վերջին Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման պահին մարդու իրավունքներն ապրել էին հսկայական առաջադիմական զարգացում, և դրանց մեջ ամենաէականը մարդու իրավունքների միջազգային չափորոշիչների ամրագրումն էր: Մարդու իրավունքների միջազգային չափորոշիչները հսկայական նշանակություն ունեին մի քանի պատճառով. «Առաջին՝ դրանք նպաստեցին մարդու սուբյեկտիվ իրավունքներից մարդու իրավունքների առանձնացմանը, դրա շրջանակի ձևավորմանը, երկրորդ՝ նպաստեց մարդու իրավունքների համընդհանուր և սոցիալ-մշակութային հայեցակարգի ձևավորմանը, հեշտացրեց իրավունքի ինտերնացիոնալիզացումը, չորրորդ՝ էականորեն նպաստեց աշխարհում մարդու իրավունքների վիճակի բարելավմանը»⁸: Այս հսկայական նշանակությունն ազդեցիկ էր նաև Հայաստանի համար, որովհետև ստեղծված իրավիճակում խոսք չէր գնում ինչ-որ նոր ու անորոշ իրավական երևույթի մասին, այլ ընդամենը մարդու իրավունքների միջազգային համընդհանուր հայեցակարգի և միջազգային իրավունքի փոխառման մասին:

Անկախության սկիզբը հռչակած Երրորդ հանրապետության քաղաքական ղեկավարության համար մարդու իրավունքների ոլորտում իրավական քաղաքականությունը ենթադրում էր համաշխարհային զարգացման օրինաչափություններին հետևելը, որպես ռազմավարական զարգացման ուղղություն: Այդ ռազմավարության իրավական ամրագրումը և պաշտոնականացումն ազդարարեց Անկախության հռչակագիրը՝ 1990թ. օգոստոսի 23-ին: Անկախության հռչա-

Պետութեան եւ իրավունքի պատմութիւն

կազմիրը, հայտարարելով հայկական պետութեան անկախութեան գործընթացի սկիզբը, հռչակում էր նաև այն հիմքերը, ռազմավարական խնդիրները, պատմա-քաղաքական նախադրյալները, որոնք ընկած էին անկախութեան քաղաքական-իրավական սկզբնավորման հիմքում: Անկախութեան հռչակագրի կողմից ճանաչված այդպիսի հիմքերից ու մեկնակետերից համարվում էին «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում ամրագրված սկզբունքները, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքները»: Այդպիսով, Անկախութեան հռչակագրի իրավական նշանակությունը մարդու իրավունքների կայացման համար հանգում էր նրան, որ այդ ոլորտի իրավական զարգացման ռազմավարությունը որոշում են միջազգային իրավական չափորոշիչները, ի դեմս Համընդհանուր հռչակագրի և մարդու իրավունքների հարգման միջազգային իրավական սկզբունքի:

Իրավական, ժողովրդավարական հասարակություն կառուցելու իրավական քաղաքականության ծրագիր հանդիսացող Անկախության հռչակագիրը մարդու իրավունքների ոլորտում մտնում ռազմավարական իրավական խնդրի պաշտոնականացումից բացի, լուծում էր մարդու կոնկրետ իրավունքների հետ կապված մի շարք իրավական խնդիրներ: Առաջին հերթին, Անկախության հռչակագրի 9-րդ հոդվածը, ելնելով խորհրդային իրավական համակարգի հակամարդասիրական օրենսդրությունից և պրակտիկայից, հանդիսավոր հայտարարում էր, որ Հայաստանի Հանրապետությունն իր տարածքում ապահովում է մարդու այնպիսի իրավունքներ, ինչպիսիք են խոսքի, մամուլի, խղճի ազատությունը⁹: Նույն հոդվածն ազդարարում էր, որ Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվում է ապահովել բազմակուսակցություն, կուսակցությունների իրավահավասարության և իրավապահ մարմինների ու զինված ուժերի ապաքաղա-

քականացում: Այդ պարտավորությունն անշուշտ արդեն արմատական նշանակություն ուներ, քանի որ այն կոչված էր ապահովելու քաղաքացու քաղաքական ազատությունը պետական անկախության ուղին բռնած Հայաստանի համար: Դա հատկապես կարևորվում էր այն պատճառով, որ խորհրդային քաղաքական-պետական համակարգը կառուցված էր մոնիստական հիմքերով, իսկ ուժային կառույցները զուտ քաղաքականացված էին:

Անկախության հռչակագիրն ազդարարում էր նաև մարդու իրավունքների այնպիսի երաշխիքի ստեղծումը, ինչպիսին էր «իշխանությունների տարանջատումը»: Անկախության հռչակագրի դրույթներից մարդու իրավունքներին ուղղակիորեն առնչվում էր նաև 8-րդ հոդվածում ամրագրված սեփականության բազմաձևության վերաբերյալ դրույթը, որն իրավաբանորեն ճանաչում էր մարդու սեփականության իրավունքը դրա մասնավոր կամ միջազգային իրավունքով ամրագրված իմաստով՝ մերժելով սոցիալիստական անձնական սեփականության հայեցակարգը:

Այսպիսով, իմաստավորելով Անկախության հռչակագրի պատմաքաղաքական նշանակությունը մարդու իրավունքների իրավական ինստիտուտի Հայաստանում կայացման գործում, կարող ենք ասել, որ այն հիմք դրեց պետաիրավական «ինստիտուտների հումանիզացիային»¹⁰, մարդու իրավունքների համընդհանուր հայեցակարգը հռչակեց որպես Հայաստանի իրավական համակարգի բարեփոխման ուղղություն: Հռչակագիրը պաշտոնական իրավական ձևով ազդարարեց «պետության և անհատի փոխհարաբերությունների հայեցակարգի վերանայում»¹¹, մանավանդ որ Հռչակագրի 12-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ այն «հիմք է ծառայում Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրության մշակման, իսկ գործող Մահմանադրության մեջ՝ փոփոխությունների և լրացումների կատար-

Պետութեան եւ իրավունքի պատմութիւն

ման, պետական մարմինների գործունեության, հանրապետության նոր օրենսդրության մշակման համար»:

Սահմանադրական զարգացման ման ռազմավարության ընտրությունը նշանակում էր՝ ներքին օրենսդրության մեջ մարդու իրավունքների հարցում ինտերնացիոնալացման քաղաքականության պաշտոնական ճանաչում և նախորդում էր այդ օրենսդրության զարգացման իրավական ուղղությունը, մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի փոխառումը (ռեցեպցիան), որի ձևը, սակայն դեռևս անորոշ էր: Չարգացման ման ռազմավարությունը չունէր ոչ մի ներքին խոչընդոտ, նույնիսկ քաղաքակրթական, որովհետև հայկական մշակույթն իր արժեքային համակարգով, ի վերջո, հակասության մեջ չէր մտնում մարդու իրավունքների համընդհանուր հայեցակարգի հիմնարար սկզբունքների հետ: Միակ խոչընդոտը զարգացման ման ուղու համար քաղաքական բնույթ ունէր՝ պայմանավորված խորհրդային պետաիրավական համակարգի գոյութեամբ, որը սակայն հաղթահարելի էր, մանավանդ որ Անկախության Հռչակագիրը ստեղծում էր դրա նախադրյալները՝ ազդարարելով չէ՛ հինքնիշխանության երաշխիքները, սահմանադրական օրենսդրության ապագաղափարականացումը, քաղաքական ու գաղափարական այլապարծիքության ճանաչումը, «իշխանությունների տարանջատման» սկզբունքի կիրառման անհրաժեշտությունը, անցումը բազմակցութեամբ տնտեսական համակարգին: Մարդու իրավունքների կայացման համար այս նախադրյալները շատ կարևոր էին և դրանց ստեղծման համար ընդամենն անհրաժեշտ էր ժամանակ և քաղաքական կամք:

Մյուս կողմից պետք է նկատի ունենալ, որ խորհրդային պետության իրավական համակարգում մինչև չէ՛ Անկախության հռչակագրի ընդունումը կատարվել էին էական փոփոխություններ: Վերակառուցման շրջանի ԽՍՀ Միու-

թյան օրենսդրությունը հետազոտողները բաժանում են երկու փուլի: Առաջին փուլում՝ 1985-1989թթ., նոր օրենսդրությունն ընդամենը սահմանափակվում էր «իրավունքի գործող համակարգի կատարելագործմամբ, բացերի, հնացած կամ հակասական նորմերի վերացմամբ», որոնք որևէ արմատական, սկզբունքային փոփոխություններ չէին ներմուծում իրավական համակարգ¹²: Դրան հակառակ՝ երկրորդ փուլում (1990-1991թթ.) ընդունված դաշնային օրենքները խորը իրավական բարեփոխումներ էին իրականացնում: Երկրորդ փուլում ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդն ընդունեց ավելի քան 200 օրենք, որոնց մեծ մասն իրավական բարեփոխումների միջոցով ուղղված էին իրավական պետության և շուկայական հարաբերությունների ստեղծմանը¹³: Այդ օրենքների մի մասն ուղղված էին քաղաքացիների իրավունքների, հատկապես քաղաքական, կենսագործմանը, ընդ որում՝ բավականին ազատական ոգով¹⁴:

Անկախության հռչակագրի ընդունումից հետո մարդու իրավունքների ինստիտուտի կայացումն ընթանում էր խորհրդարանական օրենսդրական գործունեության միջոցով: 1990թ. հոկտեմբերի 31-ին ԳԽ ընդունեց չէ՛ օրենքը «Հայաստանի Հանրապետությունում սեփականության մասին»¹⁵: Այս օրենքի ընդունման նպատակն էր մինչև հանրապետության քաղաքացիական օրենսդրության համակարգումն ապահովել շուկայական հարաբերությունների ձևավորման ու զարգացման իրավական հիմքերի ստեղծումը, տնտեսական համակարգի և սեփականության հարաբերությունների ամրապնդումը, դրա տարբեր ձևերի զարգացումը: Օրենքի նշանակությունն այն էր, որ դրանով չէ՛ն ճանաչում էր սեփականության իրավունքը և իր վրա պարտավորություն էր վերցնում պաշտպանելու այն: Օրենքը սահմանում էր, որ սեփականատերն իր հայեցողությամբ տիրապետում, օգտագործում, տնօրինում է

Պետութեան եւ իրավունքի պատմություն

իրեն պատկանող գույքը, նա կարող է իր գույքի նկատմամբ ձեռնարկել օրենքին չհակասող ցանկացած գործողություն, ինչպես նաև կարող է գույքն օգտագործել օրենքով չարգելված տնտեսական կամ այլ ցանկացած գործունեություն իրականացնելու համար: Հայեցակարգային առումով նորույթ էր հենց վերջին դրույթը, որն ազդարարում էր խորհրդային «անձնական սեփականության» իրավունքից անցումը մասնավոր սեփականության իրավունքին՝ թույլ տալով սեփականատիրոջը գույքն օգտագործել նաև տնտեսական (ձեռնարկատիրական) գործունեություն իրականացնելու համար¹⁶: Այսպիսով, օրենքը պաշտոնապես ճանաչում և երաշխավորում էր մարդու երկու կարևոր իրավունք՝ սեփականության և ձեռնարկատիրական գործունեության¹⁷:

Կարևոր օրենքներից էր 1990թ. դեկտեմբերի 4-ին ընդունված ՀՀ օրենքը «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և գանգատները քննարկելու կարգի մասին»¹⁸: Օրենքի կարևորությունն ուներ մի քանի կողմ: Դեռևս 1978թ. ընդունված ՀԽՍՀ Սահմանադրությունը սահմանում էր պետական մարմիններին և հասարակական կազմակերպություններին իրենց գործունեության բարելավման վերաբերյալ առաջարկություններ ներկայացնելու, նրանց աշխատանքի թերությունները քննադատելու քաղաքացու իրավունքները (47-րդ հոդված), իսկ այդ Սահմանադրության 56-րդ հոդվածն ամրագրում էր քաղաքացիների իրավունքը գանգատարկելու պաշտոնատար անձանց, պետական և հասարակական մարմինների գործողությունները: Գանգատները պետք է քննության առնվեին օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում¹⁹: Քանի որ խորհրդային սահմանադրությունները չունեին անմիջական գործողություն, իսկ Սահմանադրությունը վկայակոչում էր «օրենքով սահմանված կարգը և ժամ-

կետները», ապա քաղաքացիների այդ իրավունքը ձևական էր, որովհետև այդպիսի օրենք մինչև վերակառուցման ժամանակաշրջանը ոչ դաշնային մակարդակում, ոչ էլ հանրապետությունների օրենսդրության համակարգում չկար: Այսպիսով, «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և գանգատները քննարկելու կարգի մասին» օրենքը ստեղծում էր կարևոր երաշխիքներ մարդու իրավունքների պաշտպանության համար, որն ընդունված է անվանել իրավունքների պաշտպանության վարչական կարգ: Օրենքի տրամաբանությունը ենթադրում էր, որ քաղաքացիների առաջարկությունների, դիմումների և գանգատների ճիշտ ու ժամանակին քննարկումն առանձնահատուկ նշանակություն ունի «դեմոկրատիայի ծավալման և կատարելագործման համար, իսկ բուն առաջարկությունները, դիմումներն ու գանգատները քաղաքացիների իրավունքների և օրենքով պաշտպանվող նրանց շահերի խախտման փաստերին արձագանքելու, այդ խախտումները վերացնելու և կանխելու միջոց են»:

Տնտեսական ոլորտի իրավունքների կարգավորման հարցում կարևոր դեր խաղաց 1991թ. հունվարի 22-ին ընդունված «Գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների մասին» ՀՀ օրենքը, որը սահմանեց գյուղատնտեսական նշանակության հողը որպես սեփականություն տրամադրելու կարգը²⁰: Այս օրենքը, ի հակառակ 1978թ. Սահմանադրության, որ հողը ճանաչում էր որպես պետական սեփականության բացառիկ օբյեկտ, սահմանեց գյուղատնտեսական ֆոնդի հողի նկատմամբ քաղաքացիների սեփականության իրավունքը և դրա առաջացման հիմքերն ու կարգը: Հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի կարգավորման գործում մեծ ներդրում էր 1991թ. հունվարի 29-ին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգիրքը²¹: Այդ օրենքը հողը ճանաչում էր որպես ազգային հարստություն, հանրապետության տարածքում

Պետութեան եւ իրավունքի պատմութիւն

բնակվող ժողովրդի սեփականություն: Միաժամանակ օրենքը սահմանում էր, որ յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի հողի նկատմամբ սեփականության իրավունք:

Քաղաքացիների տնտեսական ոլորտի իրավունքների երաշխիքների ստեղծման և ձեռնարկատիրական գործունեության ազատության ապահովման գործում կարևոր նշանակության ակտերից էր ՀՀ ԳԽ 1991թ. փետրվարի 13-ի որոշմամբ հաստատված «Հայաստանի Հանրապետությունում սեփականաշնորհման հիմունքները», որը որպես ծրագրային փաստաթուղթ մշակել և ներկայացրել էր ՀՀ նախարարների խորհուրդը²²: Այդ հիմունքները ներառում էին ՀՀ-ում սեփականաշնորհման հիմնական սկզբունքները, խնդիրն ու ուղղությունները, որոնք հիմք էին սեփականաշնորհմանը վերաբերող հետագայում ընդունվելիք օրենքների նախագծերի ու ծրագրերի կազմման համար: Սեփականաշնորհումը՝ որպես գործընթաց, ենթադրում էր ՀՀ պետական ունեցվածքի փոխանցում քաղաքացիներին, նրանց խմբերին, ինչպես նաև ոչ պետական իրավաբանական անձանց՝ վաճառքի, մասնակի փոխհատուցման կամ անհատույց ձևով: Այն պետական սեփականության չափերը տնտեսության մեջ արմատական կրճատման համալիր միջոցառում էր և նպատակաուղղված էր՝ ա) քաղաքացիների ազատությունների (այդ թվում՝ տնտեսական ազատության) և ձեռնարկատիրական հնարավորությունների ընդլայնմանը, բ) շուկայական տնտեսության ձևավորմանը, գ) զանգվածային ստեղծագործական «ներուժուրյան» արթնացմանը, դ) հասարակական տնտեսության արդյունավետության բարձրացմանը²³: Այսպիսով, այդ «հիմունքները» ելնում էին մարդու իրավունքների հայեցակարգից, մարդու ազատության էական կողմերից մեկի՝ տնտեսականի համար երաշխիքներ ստեղծելու կարևոր նպատակից:

Քաղաքացու քաղաքական իրավունքների ճանաչման և երաշխավոր-

ման գործում մեծ դեր կատարեց «Հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը (1991թ. փետրվարի 26)²⁴: Օրենքը կարևոր նշանակություն ուներ քաղաքական ազատության երաշխավորման հարցում, երաշխիք էր միակուսակցական քաղաքական համակարգի վերացման համար՝ ճանապարհի բացելով կամավորության հիմքերով ստեղծվող հասարակական քաղաքական կազմակերպությունների ստեղծման ու գործունեության համար: Օրենքի 1-ին հոդվածի բնորոշման համաձայն. «Հասարակական քաղաքական-կազմակերպությունը կամավոր հիմունքներով միավորված ՀՀ ընտրական տարիք ունեցող քաղաքացիների միավորում է, ունի ծրագիր և կանոնադրություն, ընտրությունների միջոցով մասնակցում է պետական իշխանության մարմինների կազմավորմանը, դրանց գործունեությանը, ինչպես նաև հանրապետության հասարակական-քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային կյանքին»:

Մինչև ՀՀ բուն անկախացումը, օրենսդրական կարգով երաշխավորված իրավունքներից էր մարդու խղճի և դավանանքի ազատության իրավունքը, որը կատարվեց 1991թ. հունիսի 17-ի «Ֆրոնտի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով²⁵: Քաղաքացիների էկոլոգիական ոլորտի իրավունքների ամրագրման և երաշխավորման գործում կարևոր նշանակություն ունեցան «Բնապահպանության մասին ՀՀ օրենսդրության հիմունքները»²⁶:

Մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցների ազատության կարգավորման և երաշխավորման գործում կարևոր դեր խաղաց 1991թ. հոկտեմբերի 8-ի «Մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցների մասին» ՀՀ օրենքը: Օրենքը սահմանում էր, որ ՀՀ-ում մամուլը և ՁԼՄ մյուս միջոցներն ազատ են, գրաքննության չեն ենթարկվում: ՀՀ քաղաքացիներն ունեն մամուլով և զանգվածային լրատվության այլ մի-

Պետութեան եւ իրավունքի պատմություն

չոցներով իրենց տեսակետները, կարծիքներն արտահայտելու, հասարակական կյանքի յուրաքանչյուր խնդրի վերաբերյալ հրատապ և հավաստի լրատվություն ստանալու իրավունք (2-րդ հոդված): Օրենքն արգելում էր մամուլի և ՁԼՄ-ների որևէ տեսակի մենաշնորհ: Բացի մամուլի և ՁԼՄ-ների ազատության իրավունքից, այդ օրենքը կարգավորում էր նաև մամուլի և ՁԼՄ-ների տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը, ըստ որի՝ ՁԼՄ-ներն իրավունք ունեն ցանկացած պետական մարմիններից հասարակական, հասարակական-քաղաքական կազմակերպություններից, դրանց ղեկավարներից ստանալու տեղեկություններ, եթե պահանջված լրատվության տրամադրումը չի հակասում տվյալ կազմակերպության կանոնադրությանը և չի պարունակում պետական գաղտնիք կամ օրենքով արգելված և /կամ/ հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկություններ²⁷: Օրենքը սահմանում էր նաև մամուլի ազատության իրավունքի սահմանափակումները՝ ելնելով այն կանխադրությից, որ մամուլի ազատությունից բխող խոսքի ազատությունը բացարձակ իրավունք չէ և հետևաբար չարաշահել խոսքի ազատությունը չի թույլատրվում:

Անկախության հռչակագրի վերլուծությունը մարդու իրավունքների միջազգային իրավական առումով ցույց տվեց, որ այն, ըստ էության, որդեգրել էր մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի հիմքում ընկած հայեցակարգը: Սակայն հռչակագրում խոսք չկար ՀՀ-ում դրանց գործողության կարգի մասին: Պատճառն այն էր, որ հռչակագիրը բուն անկախության ակտ չէր, այլ ընդամենը դրա գործընթացի սկիզբը հայտարարող ծրագրային փաստաթուղթ: Մյուս կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետությունը դեռևս համարվում էր ԽՍՀ Միության սուբյեկտ, որի կառուցակարգում միջազգային հարաբերությունների կարգավորումը համարվում էր ԽՍՀ Միության իրավասություն: Սակայն 1990թ. երկրորդ կեսից հե-

տո իրավիճակը ԽՍՀՄ-ում էականորեն փոխվեց: Արդեն 1991թ. առաջին կեսին Հանրապետության օրենսդիր մարմնի գործունեության մեջ նկատվում է ցանկություն իրականացնել մարդու իրավունքների միջազգային ակտերի վավերացման քաղաքականություն: Ճիշտ է, ԽՍՀՄ-ը վավերացրել էր մարդու իրավունքների միջազգային բիլլը, սակայն վավերացված ակտերի թվում չէր 1966թ. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների դաշնագրի լրացուցիչ արձանագրությունը: Այդ արձանագրությունը վավերացրած պետության քաղաքացիներին իրավունք էր տալիս դիմելու մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության կառուցակարգերին: Սակայն 1991թ. ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդը վավերացրեց այդ արձանագրությունը²⁸: Այս պայմաններում ՀՀ քաղաքական ղեկավարությունը ձեռնարկեց համարձակ քայլ մինչև 1991թ. սեպտեմբերի 25-ը, այսինքն՝ մինչև անկախության հռչակումը 1991թ. ապրիլի 1-ին վավերացրեց «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային պայմանագիրը՝ կից ֆակուլտատիվ արձանագրությանը»²⁹: Դրանով հանդերձ վերացվեցին ՀԽՍՀ 1978թ. Սահմանադրությամբ սահմանված այն սահմանափակումները, որոնք հակասում էին մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի նորմերին: Սակայն միջազգային պայմանագրերի վավերացման պրակտիկայի կիրառմամբ բաց էր մնում միջազգային պայմանագրերի ՀՀ տարածքում գործողության և մարդու իրավունքների միջազգային նորմերի ՀՀ իրավական համակարգում կենսագործման հիմնահարցը: Ե՛վ սահմանադրական, և՛ ընթացիկ օրենսդրությունը չէին նախատեսել որևէ լուծում այս հարցում: Համեմատության համար նշենք, որ երբ ՌԽՖՍՀ-ն 1991թ. նոյեմբերի 22-ին ընդունեց «ՌԽՖՍՀ-ում մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների հռչակագիրը», դրա հիմքում դնելով բնական իրավական տե-

ստրկութիւնը, ապա նախատեսեց, որ մարդու իրավունքներին վերաբերող միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմներն առաջնային են ՌԽՖՍՀ օրենքների

նկատմամբ և քաղաքացիների համար անմիջականորեն առաջացնում են իրավունքներ և պարտականություններ³⁰:

1. **Վաղարշյան Ա.Գ.** Հայաստանի սահմանադրական զարգացման որոշ հիմնահարցեր – ԵՊՀ, Երևանի համալս. հրատ., 2003, էջ 73:

2. Տարիների հեռվից գնահատելով Անկախության հռչակագիրը՝ պետք է նկատի ունենալ, որ այն համեմատական առումով խորհրդային հանրապետությունների «ինքնիշխանության շրջերում» անդրահինգներից մեկն չէր: Պատմական տարօրինակությունը այն էր, որ կայսրության հիծերը կազմող ՌԽՖՍՀ-ն, դեռևս 1990թ. հունիսի 19-ին ընդունել էր «Հռչակագիր ՌԽՖՍՀ պետական ինքնիշխանության մասին», որում, ի տարբերություն Հայաստանի, միանգամից հայտարարվում էր Ռ. ՖՍՀ օրենքների գերակայությունը դաշնային օրենքների նկատմամբ (**Տեշենկո Լ.Ա., Շամբա Թ.Մ.,** История государства и права России: Академический курс. В 2 т., Т. 2, XX в. – М., 2003, с. 404): Այսպիսով, ՌԽՖՍՀ-ն ոչ միայն ժամանակով, այլև արժանատիությամբ առաջամարտիկ էր, ի տարբերություն Հայաստանի, որը որևէրեք էր ավելի գույշ քաղաքականություն՝ պայմանավորված Կարաբաղի հիմնահարցով:

3. **Լուխարեա Լ.Ի.** Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М., 2003, с. 137.

4. Սոցիալ-տնտեսական իրավունքների մասին առաջին դրույթները սահմանադրական արևելադեպարտման հայտնվել են XX դարի սկզբներին: Այդ սահմանադրություններից էին՝ Մեքսիկայի Միացյալ Նահանգների 1917թ., Գերմանիայի Վայմարյան Հանրապետության 1919թ., Իսպանիայի Հանրապետության 1931թ., ԽՍՀՄ 1936թ. և այլն: Դրանցում անրազրկել էին ոչ միայն անձնական ու քաղաքական իրավունքներ, այլ նաև սոցիալ-տնտեսական իրավունքների լայն շրջանակ (**Լուխարեա Լ.Ի.** Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М., 2003, с. 142):

5. **Լուխարեա Լ.Ի.** Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М., 2003, с. 143.

6. Ինտերնացիոնալիզացիայի մարդու իրավունքների դրույթում նշանակալից է դրանց «ծերծեցում, խորացում, փոխգործողություն, փոխադարձ արգելություն» (**Լուխարեա Լ.Ի.** Глобализация, государство, право, XXI век. М., 2000, с. 3): Մարդու իրավունքների ինտերնացիոնալացումն իրականացվեց երկու հիմնական ձևով՝ ազգային իրավական համակարգերի ներդրման և միջազգայնացում (**Լուխարեա Լ.Ի.** Глобализация, государство, право, XXI век. М., 2000, с. 44-45):

7. **Լուխարեա Լ.Ի.** Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М., 2003, с. 158.

8. **Լուխարեա Լ.Ի.** Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М., 2003, с. 157-158.

9. Անշուշտ, անհասկանալի է, թե ինչու հենց այդ երեք իրավունքներ, որովհետև այդ պահին, խորհրդային պետաիրավական համակարգի գործողության պարզապարզ արված էին նաև մարդու այլ, հատկապես անձնական իրավունքների հիմնախնդիրները:

10. **Վաղարշյան Ա.Գ.** Հայաստանի սահմանադրական զարգացման որոշ հիմնահարցեր – ԵՊՀ, Երևանի համալս. հրատ., 2003, էջ 73:

11. **Վաղարշյան Ա.Գ.** Հայաստանի սահմանադրական զարգացման որոշ հիմնահարցեր – ԵՊՀ, Երևանի համալս. հրատ., 2003, էջ 73:

12. **Տարյուխ Բ.Մ.** История государства и права России. Советский и современный периоды. М., 1999, с. 444.

13. **Տարյուխ Բ.Մ.** История государства и права России. Советский и современный периоды. М., 1999, с. 446.

14. Այսպես, եթե ՀՀ Անկախության հռչակագիրը միայն օգտուսին էր հռչակում մասնույի և ՁԼՄ-ների ազատություն, ապա ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդը դեռևս 1990 թ. հունիսի 12-ին ընդունել էր օրենք «Մամուլի և զանգվածային լրատվության այլ միջոցների մասին», որը վերացնում էր պետության և կոմկուսի մեծաշնորհ ՁԼՄ-ների հարցում: ՁԼՄ հիմնադրելու իրավունք էր տրվում ոչ միայն պետական և ոչ պետական կազմակերպություններին, այլ նաև քաղաքացիներին: Անկախության հռչակագրի ընդունման պահին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի օրակարգում էր «Հասարակական միավորումների մասին» օրենքը, որն ընդունվեց 1990թ. հոկտեմբերի 9-ին (**Տարյուխ Բ.Մ.** История государства и права России. Советский и современный периоды. М., 1999, с. 444): Այդ օրենքը բոլորի էր տալիս քաղաքացիներին առանց որևէ արգելի ստեղծել ցանկացած կուսակցություն, հասարակական կազմակերպություն, շարժում, հիմնադրամ հասարակական և պետական գործերի կառավարմանը մասնակցելու, քաղաքացիների իրավունքները և ազատությունները պաշտպանելու, օրենքով չարգելված այլ գործունեություն իրականացնելու համար: Մարդու իրավունքների ապահովման էին ուղղված նաև ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունված «Արհմիությունների իրավունքների մասին», «Նախնական և կրթական կազմակերպությունների մասին», «ԽՍՀՄ քաղաքացիության մասին» օրենքները:

15. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.), Երևան, 1995, էջ 25-39:

16. «Հայաստանի Հանրապետությունում սեփականության մասին» օրենքը սեփականության իրավունքի ձևեր էր ժամանաչառաբացիների սեփականությունը, կոլեկտիվ սեփականությունը և պետական սեփականությունը, թույլատրվում էր նաև այլ ձևերի միավորումից առաջացած խառը սեփականությունը (տես օրենքի 4-րդ հոդված): Օրենքը սակայն սեփականության ձևերի շրջանակը դրանով չէր սահմանափակում, այլ սահմանում էր, որ օրենքով կարող են սահմանվել սեփականության այլ ձևեր:

17. Օրենքի կարևոր դրույթներից էր պետության պարտավորությունը ստեղծել սեփականության բոլոր ձևերի զարգացման համար անհրաժեշտ պայմաններ և ապահովել դրանց պաշտպանությունը:

18. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.), Երևան, 1995, էջ 47-49:

19. Այդ հոդվածը միաժամանակ սահմանում էր, որ պաշտոնատար անձանց այն գործողությունները, որոնք կատարվել են օրենքի խախտմամբ, լիազորությունների սահմանազանցմամբ և սահմանափակում են քաղաքացիների իրավունքները, կարող են օրենքով սահմանված կարգով գանգատարկվել դատարանում (տես ՀԽՍՀ Սահմանադրության 56-րդ հոդվածի 2-րդ մասը):

20. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.), Երևան, 1995, էջ 67-77:

21. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.), Երևան, 1995, էջ 80-106:

22. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.), Երևան, 1995, էջ 109:

23. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.), Երևան, 1995, էջ 110:

24. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.), Երևան, 1995, էջ 115-119:

25. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995թթ.), Երևան, 1995, էջ 136-140:

26. Հաստատվել է ՀՀ ԳԽ 1991թ. հուլիսի 9-ի որոշմամբ (տես Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Երևան, 1995, էջ 147-157):

27. Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Երևան, 1995, էջ 180-188:

28. **Լուխարեա Լ.Ի.** Права человека в России. М., 2006, с. 288.

29. **Վաղարշյան Ա.Գ.** Հայաստանի Հանրապետության առաջին Սահմանադրությունը, ՀՀ ԳԱԱ փլի-ն և իրավունքի ինստիտուտ, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 1997, էջ 369:

30. **Լուխարեա Լ.Ի.** Права человека в России. М., 2006, с. 288.

ՀՈՒՍԱԿԱՆ ԻՂՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 2013 10 - 11 (171 - 172)

Անահիտ ԵՍԱՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի

սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐԸ

ՈՐՊԵՍ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՎԵՃԵՐ

ՔՆՆՈՂ ԵՎ ԼՈՒԾՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետությունում, ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն (այսուհետ՝ Ընտր. օր.), գործում է ընտրական հանձնաժողովների եռաստիճան համակարգ. ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, ընտրատեղամասային ընտրական հանձնաժողովներ:

Ընտր. օր-ի 35-րդ հոդվածն ամրագրում է ընտրական հանձնաժողովների հիմնական գործառույթները, որոնք են՝ ընտրողների ընտրական իրավունքի իրականացումը և պաշտպանությունը: Կարծում ենք, որ Ընտր. օր-ի այս ձևակերպումն իմաստային կտրվածքով ավելի նեղ է, քան հանձնաժողովների կատարած գործառույթները: Ընտրական հանձնաժողովները ոչ միայն ընտրողների, այլև ընտրական գործընթացի բոլոր մասնակիցների (ընտրողներ, թեկնածուներ, վստահված անձինք, դիտորդներ և այլն) ընտրական իրավունքների իրականացումն ու պաշտպանությունն են ապահովում, իսկ ընտրական վեճերն առաջանում են ընտրական գործընթացի մասնակիցների ընտրական իրավունքների իրական, հնարավոր կամ ենթադրյալ խախտման պատճառով, հետևաբար, ընտրական վեճերի քննության և լուծման ընթացքում իրականացվում է այդ իրավունքների պաշտպանություն՝ ընտրական հանձնաժողովների, որպես իրավասու վարչական մարմինների կողմից իրավական ակտեր ընդունելու միջոցով:

Ակնհայտ է, որ ընտրական հանձնաժողովներն իրենց գործառույթներն իրականացնելիս օժտված են իշխանական իրավասությամբ: Սակայն այս հարցի վերաբերյալ գործնականում տարակարծություն է եղել, և դրա վերաբերյալ առկա է ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշում¹: Մասնավորապես՝ «ՀՀ ԱԺ մեծամասնական ընտրակարգով պատգամավոր ընտրվելու մասին» թիվ 10 ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի 2010 թվականի հունվարի 14-ի թիվ 17-Ա որոշումը վիճարկելու վերաբերյալ գործով դիմող կողմը վիճարկել է ընտրական հանձնաժողովների իրավագործության հարցը՝ գտնելով, որ ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կողմից իշխանության իրականացումը հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ հոդվածին: Ըստ դիմողի՝ այդ նորմով սահմանված է, որ միայն Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք են օժտված «իշխանություն իրականացնելու իրավասությամբ», իսկ ՀՀ ԿԸՀ-ն Սահմանադրությամբ չնախատեսված կազմավորում է:

Ի պատասխան, Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ ժողովուրդն իր իշխանությունը ներկայացուցչական մարմինների միջոցով իրականացնելու դեպքում իր կամքն արտահայտում է ոչ թե ուղղակիորեն, այլ իր կողմից ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
38

Սահմանադրական իրավունք

(խորհրդարան, նախագահ, տեղական ինքնակառավարման մարմիններ), որոնց հանձնարարում է իր լիազորությունների իրականացումը որոշակի ժամկետով: Ներկայացուցչական մարմինները պետք է արտահայտեն ժողովրդի կամքը և շահերը, հաշվետու լինեն ժողովրդի, ընտրողների առջև: Մնացած պետական մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք ամենցված են ներկայացուցչական մարմիններից և կազմավորվում են նրանց միջոցով՝ Սահմանադրությամբ կամ օրենքով սահմանված կարգով: Միաժամանակ դա չի նշանակում, որ պետական ողջ համակարգն ուղղակի կախվածության մեջ է գտնվում ներկայացուցչական մարմիններից: Պետական իշխանության որոշակի հատուկ գործառույթների և խնդիրների առկայությունը պահանջում են ներկայացուցչական կամ առաջնային մանդատով օժտված մարմինների կողմից կազմավորված առանձին պետական մարմինների գործառնական և կառուցակարգային որոշակի անկախություն և ինքնավարություն՝ Սահմանադրությամբ և/կամ օրենքով նախատեսված գործառույթ իրականացնելու համար: Դա բխում է հենց ժողովրդի և ժողովրդավարության շահերից: Այսպիսի մարմիններ են նաև ընտրական հանձնաժողովները: Ընդ որում, ինչպես եվրոպական երկրների մեծ մասում, ՀՀ-ում նույնպես Սահմանադրությունն է սկզբանե այդ անկախությունը և ինքնուրույնությունը երաշխավորում է ոչ թե ժողովրդի կամքի արտահայտման իրավազորությամբ, այլ իրավունքով: Սահմանադրությամբ և օրենքով: Ուստի ընտրական հանձնաժողովները ոչ թե ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ հոդվածի իմաստով ներկայացուցչական ժողովրդաիշխանություն իրականացնող մարմիններ են, այլ իրենց պետաիշխանական իրավասության շրջանակներում

կոչված են Սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված կարգի համաձայն՝ իրավունքի ուժով ապահովել ներկայացուցչական ժողովրդաիշխանության մարմինների կազմավորումը: Հետևաբար նաև այդ մարմինների կազմավորման ընթացքում ընտրական հանձնաժողովներն օժտված են տվյալ ոլորտում անձանց ընտրական իրավունքների պաշտպանության իրավասությամբ, որի դրսևորումներից մեկն էլ ընտրական վեճերի քննությունն ու լուծումն է: Մեր կարծիքով, նշված փաստարկները միանգամայն հիմնավորված են: Միաժամանակ հարկ է նկատի ունենալ, որ ընտրական հանձնաժողովների կազմավորումն ու գործունեությունը բխում է նաև Սահմանադրության 85-րդ հոդվածից, որի համաձայն՝ կառավարության իրավասությանն են ենթակա պետական կառավարման բոլոր այն հարցերը, որոնք օրենքով վերապահված չեն այլ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին: Այլ կերպ ասած՝ հիշյալ մարմինները կառավարման գործառույթ իրականացնող մարմիններ են, ինչը, ի տարբերություն օրենսդիր և դատական իշխանության ճյուղերի, բխում է Սահմանադրության ոգուց:

Ընտր. օր-ը պահանջում է, որ ընտրական հանձնաժողովներն իրենց գործունեությունն իրականացնեն օրինականության, կոլեգիալության և հրապարակայնության սկզբունքների հիման վրա: Մրանք միմյանց հետ փոխկապակցված են և յուրաքանչյուրի իրականացումն ուղղված է ազատ, արդար և թափանցիկ ընտրություններ անցկացնելուն:

Ընտրական հանձնաժողովներն իրենց լիազորություններն իրականացնելիս անկախ են նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից (Ընտր. օր. 34-րդ հոդվածի 4-րդ

Սահմանադրական իրավունք

մաս), այլ կերպ ասած՝ ընտրական հանձնաժողովները պարտավոր են իրենց գործունեությունն իրականացնել բացառապես գործող օրենսդրությանը համապատասխան՝ զերծ մնալով իշխանությունների, քաղաքական ուժերի ազդեցությունից:

Ընտրական հանձնաժողովների կողմից ընտրական վեճերի արդար քննության երաշխիք են մաս ընտրական վեճերի քննությունը և լուծումը կոլեգիալության սկզբունքի հիման վրա: Սա պայմանավորված է նրանով, որ ընտրական հանձնաժողովները ձևավորվում են տարբեր մարմինների, քաղաքական ուժերի ներկայացնող անձանցից, որի արդյունքում էլ պահպանվում է շահերի հավասարակշռությունը հանձնաժողովի գործունեության ընթացքում: Չնայած Ընտր. օր-ը սահմանում է, որ ընտրական հանձնաժողովի անդամը չի ներկայացնում իրեն նշանակողին և գործում է անկախ (Ընտր. օր. 37-րդ հոդվածի 1-ին մաս), այնուամենայնիվ, մեր կարծիքով, դրանց նշանակման ընթացակարգն ի գործու չէ բացառելու սուբյեկտիվ դրսևորումներ:

Ընտրական վեճի քննության ու լուծման արդյունավետությանը նպաստում է նաև հանձնաժողովների գործունեության հրապարակայնության սկզբունքը, որի համաձայն՝ ընտրական վեճի առկայության դեպքում կողմերը պատշաճ տեղեկացվում են դիմումի քննարկման ժամկետի վերաբերյալ և իրավունք ունեն մասնակցելու հանձնաժողովի նիստում իրենց դիմումի քննարկմանը, ներկայացնելու հիմնավորումներ, տալու հարցեր և ելույթ ունենալու: Վեճերի քննությանը մասնակցելու և լուսաբանելու իրավունք ունեն նաև զանգվածային լրատվության ներկայացուցիչները, ինչը պետք է լիովին ապահովի հանձնաժողովների գործունեության հրապարակայնությունը: Այնուամենայնիվ, մեր

կարծիքով, ընտրական վեճերի լուծման համատեքստում հրապարակայնության սկզբունքի գործունեությունը բավականաչափ երաշխավորված չէ, քանի որ Ընտր. օր-ի 46-րդ հոդվածի համաձայն՝ ընտրական հանձնաժողովի որոշումը (գործողությունը, անգործությունը) կարող է բողոքարկել յուրաքանչյուր ոք, եթե գտնում է, որ խախտվել է կամ կարող է խախտվել իր սուբյեկտիվ ընտրական իրավունքը: Այս նորմը, կարծում ենք, որ հակասում է հրապարակայնության սկզբունքի նշանակությանը և անուղղակիորեն սահմանափակում է դրա գործողությունը:

Բացի վերը նշված սկզբունքներից, որոնք Ընտր. օր-ն ամրագրել է որպես ընտրական հանձնաժողովների գործունեության հիմք, հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրված վարչարարության հիմնարար սկզբունքներին², որոնք ենթակա են կիրառման և ընտրական հանձնաժողովների, և մյուս վարչական մարմինների կողմից՝ ընտրական վեճերի քննության և լուծման ընթացքում:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքն ամրագրում է հետևյալ սկզբունքները. Օրինականության, ձևական պահանջները չարաշահելու արգելքը, հայեցողական լիազորությունները սահմանափակելը, կամայականության արգելքը, վարչարարության համաչափությունը, տնտեսվարությունը, հավաստիության կանխավարկածը և առավելագույնի սկզբունքը: Սրանք միմյանց լրացնում են, սակայն սպառնիչ չեն և չեն կարող խոչընդոտել այլ սկզբունքների կիրառմանը, ինչը և ամրագրում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածը:

Սահմանադրական իրավունք

Այս սկզբունքներից յուրաքանչյուրը շատ կարևոր գործնական նշանակություն ունի առհասարակ վարչարարության իրականացման ընթացքում, սակայն ընտրական վեճերի քննության և լուծման տեսանկյունից անդրադարձնանք հայեցողական լիազորությունների սահմանափակման սկզբունքին, քանի որ և՛ ընտրական հանձնաժողովների, և՛ վարչական այլ մարմինների կողմից ընտրական վեճերի քննության և լուծման ընթացքում շատ կարևոր նշանակություն ունի այս սկզբունքը:

Հարկ ենք համարում նշել, որ գործնականում անհիմն կերպով բացասական վերաբերմունք է ձևավորվել ընդհանրապես հայեցողական լիազորությունների նկատմամբ՝ դրանք դիտարկելով որպես կոռուպցիոն ռիսկեր և կամայականության վտանգ ներկայացնող երևույթներ, և այդ լիազորությունները սահմանափակելու սկզբունքն ընկալվում է ոչ համարժեք՝ որպես դրանց ծավալի սահմանափակում: Սակայն սահմանափակումը վերաբերում է ոչ թե հայեցողական լիազորությունների ծավալին, այլ դրանց կիրառման առաջնահերթությանը: Այսպես, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարչության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայեցողական լիազորությունն օրենքով վարչական մարմնին վերապահված իրավունք է՝ ընտրելու մի քանի հնարավոր իրավաչափ լուծումներից որևէ մեկը:

Հայեցողական լիազորություն իրականացնելիս վարչական մարմինը պարտավոր է առաջնորդվել մարդու և քաղաքացու՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, նրանց իրավահավասարության, վարչարարության իրականացման համաչափության և կամայա-

կանության արգելքի սկզբունքներով, ինչպես նաև հետապնդել օրենքով կանխորոշված այլ նպատակներ:

Ինչպես տեսնում ենք, հայեցողականությունը ենթադրում է ոչ թե կամայականություն, այլ հակառակը՝ կամայականության արգելք:

Կարծում ենք՝ այս սկզբունքի կիրառումն ամբողջացնում է մյուս բոլոր վերը նշված սկզբունքները, ուստի ընտրական վեճերի քննության և լուծման ընթացքում ընտրական հանձնաժողովների կողմից այս սկզբունքի՝ օրենքի տառին համապատասխան կիրառումը երաշխավորում է վեճի օբյեկտիվ քննություն և լուծում:

Ուսումնասիրելով ընտրական հանձնաժողովների գործունեությունը, հարկ է կանգ առնել ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի, որպես հայկական ընտրական իրավունքի եզակի սուբյեկտի իրավական կարգավիճակի որոշ առանձնահատկությունների վրա:

ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովն ընտրությունները կազմակերպող և ընտրությունների օրինականության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մշտական հիմունքներով գործող պետական մարմին է, որը, այդ գործառնությունների արդյունավետ իրականացման նկատառումներից ելնելով, օժտված է բավականին լայն լիազորություններով: Դրա անդամներից երեքը նշանակվում են ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի, երկուսը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի, երկուսը՝ ՀՀ փաստաբանների պալատի նախագահի առաջարկությամբ՝ ՀՀ Նախագահի կողմից: Պատահական չէ, որ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի ձևավորմանը մասնակցում է մի քանի մարմին, քանի որ այսպիսով օրենսդիրը փորձել է պետական կյանքի առանցքային ոլորտ կարգավորող այս մարմնին գերծ պահել քաղաքական շա-

Սահմանադրական իրավունք

հերի բախումից և ազդեցությունից, որպեսզի այն ղեկավարվի բացառապես Սահմանադրությամբ և օրենքներով՝ ապահովելով ժողովրդավարական ընտրություններ:

Ինչ վերաբերում է ընտրական վեճերի քննությանն ու լուծմանը, ապա ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը վերջին վարչական ատյանն է, որին կարող է դիմել ընտրական գործընթացի մասնակիցը՝ իր խախտված ընտրական իրավունքի վերականգնման դիմումով, իհարկե, եթե խախտումը թույլ է տրվել ընտրական հանձնաժողովի կողմից, ուստի վերը նշված անկախության երաշխիքները շատ կարևոր նշանակություն ունեն մաս ընտրական վեճերի քննության և լուծման ընթացքում, քանի որ այս գործընթացում շատ կարևոր է հանձնաժողովի՝ օրենքի տառին համապատասխան գործելը:

Հարկ է նշել, որ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը վարչական կարգով ընտրական վեճի քննության ժամանակ հանդես է գալիս ոչ միայն որպես ընտրական վեճ քննող և լուծող մարմին, այլ որպես մարմին, որն առանձնահատուկ իրավասությամբ է օժտված ընտրական օրենսդրության կիրառման ոլորտում: Մասնավորապես՝ այն օժտված է ընտրական օրենսդրության միատեսակ կիրառման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու, իր լիազորությունների շրջանակներում հանրապետության ողջ տարածքում պարտադիր կատարման ենթակա որոշումներ ընդունելու (Ընտր. օր. 50-րդ հոդված), ինչպես նաև իր կողմից կիրառվող կամ ընդունված իրավական ակտերի վերաբերյալ պարզաբանումներ տալու իրավասությամբ («Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 87-րդ հոդված):

Վերը թվարկված լայն լիազորությունների շրջանակը թույլ է տալիս ՀՀ կենտ-

րոնական ընտրական հանձնաժողովը դիտարկել որպես ընտրական օրենսդրությունը մեկնաբանող մարմին, ինչը կարող է նույնիսկ խանգարել որոշ գործառնությունների իրականացմանը: Մասնավորապես՝ ընտրական վեճի քննության ընթացքում իր կողմից կիրառվող իրավական ակտի վերաբերյալ իր տրված պարզաբանումը հաճախ ոչ արդարացի է լինում և կողմի դժգոհության տեղիք է տալիս, ուստի անհրաժեշտ է նմանատիպ դեպքերում վերջինիս տված պարզաբանումները կիրառել որոշակի վերապահումով:

ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը համապետական ընտրությունների արդյունքների հրապարակումից հետո երեք ամսվա ընթացքում ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման, Ընտրական օրենսգրքի խախտումների վերլուծության, առաջարկվող օրենսդրական փոփոխությունների վերաբերյալ հաղորդագրությամբ հանդես է գալիս Ազգային ժողովում, ինչպես նաև կարող է դիմել ՀՀ կառավարությանը՝ ընտրական գործընթացի կազմակերպման բարելավմանն ուղղված օրենսդրական փոփոխությունների մասին առաջարկություններով:

Այս ամենը թույլ է տալիս նշել, որ ՀՀ ԿԸՀ-ն հանդիսանում է ընտրական օրենսդրության կիրառման ոլորտում հիմնական պետական մարմինը, այդ պատճառով նրա առաջնահերթ խնդիրն է ստեղծել բոլոր անհրաժեշտ պայմանները քաղաքացիների ընտրական իրավունքների իրացման համար, ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցառումները՝ այդ իրավունքների պաշտպանության՝ հատկապես ընտրական վեճերի քննության և լուծման ընթացքում: Չնայած ընտրական օրենսդրությամբ ԿԸՀ-ի գործունեությունն անկախության, թափանցիկության և ազատության հիման

Սահմանադրական իրավունք

վրա կազմակերպելուն ուղղված ջանքերին, այնուամենայնիվ ԿԸՀ-ում իրականացվող վարչական վարույթները գրեթե հիմնականում ավարտվում են հանձնաժողովների օգտին³: Կարծում ենք, որ այս հանգամանքը մտածելու տեղիք է տալիս. արդյոք բոլոր դիմումներն ու բողոքներն իսկապես անհիմն են, թե ԿԸՀ-ն մեծ ջանք է գործադրում դրանք այդպիսին դիտարկելու համար: Այս երևույթն, իհարկե, մեծացնում է հասարակության անվստահությունը վարչական կարգով ընտրական իրավունքների պաշտպանության ընթացակարգի նկատմամբ, ինչպես նաև վկայում է օրենքի գերակայության բացակայության մասին:

Ընտրական հանձնաժողովների կողմից ընտրական վեճերի քննության վերաբերյալ ընդհանուր դրույթների ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է կարծել, որ վարչական կարգով ընտրական վեճերի քննությունը որոշակի առումով երկրորդական դեր ունի՝ ի համեմատություն դատական պաշտպանության, քանի որ Ընտր. օր-ի 46-րդ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ ցանկացած պարագայում սուբյեկտը, առանց վարչական մարմին դիմելու, կարող է իր խախտված իրավունքը վերականգնել դատական կարգով, ինչը նաև բխում է ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածից, մանավանդ որ «Վարչա-

րարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ ակտը վարչական և դատական կարգով միաժամանակ բողոքարկելու դեպքում ենթակա է դատական քննության, որի դեպքում վարչական մարմնում հարուցված վարույթը կարճվում է («Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օր. 70-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ ընտրական հանձնաժողովների կողմից ընտրական վեճերի լուծումը չպետք է ստորադասել դատական կարգով վեճերի լուծմանը, քանի որ ընտրական վեճերի վարչական կարգով լուծումը հանդիսանում է քաղաքացիների ընտրական իրավունքների պաշտպանության իրավական միջոցների ինքնուրույն տեսակ, իսկ թե դրանցից որն է առաջնայինը՝ դատական, թե վարչական պաշտպանությունը, օրենսդիրը դա թողնում է յուրաքանչյուր դեպքում կոնկրետ սուբյեկտի հայեցողությանը:

Այսպիսով, ելնելով վերը նշվածից, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է զարգացնել գործող համակարգը՝ օրենսդրությամբ ամրագրելով հանձնաժողովների գործունեության գնահատման միջոցներ, և ապահովել վերջիններիս կողմից քաղաքական կամքի ազատ դրսևորման հնարավորություն:

1. ՄԳ-Ռ-880, 23.04.2010թ. «ՀՀ ԱԺ մեծամասնական ընտրակարգով պատգամավոր ընտրվելու մասին» թիվ 10 ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի 2010 թվականի հունվարի 14-ի թիվ 17-Ա որոշումը վիճարկելու վերաբերյալ:

2. «Վարչարարության հիմունքների և

վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված է 18 փետրվարի 2004թ., Փոփոխություններն ու լրացումները 19 հոկտեմբերի 2011թ.):

3. www.elections.am ՀՀ ԿԸՀ պաշտոնական կայք:

Սահմանադրական իրավունք

Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

*ԼՂՀ Նախագահի աշխատակազմի պետաիրավական վարչության
իրավաբանական բաժնի առաջատար մասնագետ,
ՀՀ երիտասարդական խորհրդարանի անդամ,
ԱրՊՀ իրավունքի ամբիոնի դասախոս, ասպիրանտ*

ԼՂ ՆԱԽԱԳԱՀԻ 2012 ԹՎԱԿԱՆԻՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՐԿՐՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՅՈՂ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Իրավական և ժողովրդավարական պետության կառուցմանը ձգտող ամեն մի երկրի համար կարևոր ու օրակարգային նշանակություն ունի բոլոր մակարդակների ընտրությունների անցկացումն ինչպես տվյալ երկրի օրենսդրությանը, այնպես էլ միջազգայնորեն ընդունված հանրաճանաչ սկզբունքներին համապատասխան, առավել ևս, երբ այդ երկիրը դեռևս դե յուրե ճանաչված չէ և աշխարհին շատ բան ունի ապացուցելու ժողովրդավարական ուղով ընթանալու իր սեփական փորձով: Խոսքը, բնականաբար, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության մասին է, որտեղ ժողովրդավարության կենսունակության մասին բազմիցս է նշվել ինչպես ընտրություններին ներկա միջազգային դիտորդների, այնպես էլ Արցախի իրականության հետ առնչվող շատ հեղինակավոր անձանց կողմից¹:

Գրեթե բոլոր երկրներում տեղի ունեցող ցանկացած ընտրություն իր վրա է սևեռում շատ պետությունների ու միջազգային կազմակերպությունների ուշադրությունը, առավել ևս, երբ խոսքը նախագահական ընտրություններին է վերաբերում: Դա, մասնավորապես, պայմանավորված է նրանով, որ երկրի նախագահն առանցքային դեմք է պետական իշխանության մարմինների համակարգում ու իր իրավական կարգավիճակով օժտված է լայն լիազորություններով և էական ազդեցություն է գործում ինչպես երկրի ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականության վրա:

Նախագահը՝ որպես երկրի գլուխ, տարբեր երկրներում ընտրվում է տարբեր ձևով:

ԼՂՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն. «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին: Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների եղանակով, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ և օրենքներով նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով», իսկ 4-րդ հոդվածի համաձայն. «Հանրապետության Նախագահի, Ազգային ժողովի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները, ինչպես նաև հանրաքվեներն անցկացվում են ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ»:

Ցանկացած ժողովրդավարական և իրավական պետության ուղեմիջոցներից մեկը երկրում տարբեր կարգի ընտրությունների պատշաճ կազմակերպումն ու անցկացումն է: 2012թ. հուլիսի 19-ին կայացած ԼՂՀ Նախագահի ընտրությունը 5-րդն էր Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պատմության մեջ և 2-րդը՝ ԼՂՀ Սահմանադրության ընդունումից հետո: Առաջին հայացքից նախորդ ընտրություններից ոչ էական առանձնահատկություններով տարբերվող այս ընտրությունը, հիրավի, որակապես նոր էջ բացեց ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման առումով. դրանում կհանդգվենք ինչպես ընտրությունների վերաբերյալ օրենսդրության վերլուծությունից, այնպես էլ միջազգային դիտորդների հնչեցրած կարծիքներից:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

2012թ. հուլիսի 19-ին տեղի ունեցած ԼՂՀ Նախագահի հերթական ընտրությունը պատեհ առիթ է նաև գնահատելու ԼՂՀ-ում տեղի ունեցող ժողովրդավարական գործընթացների արդի վիճակը, ինչպես նաև վերլուծության միջոցով վեր հանել այդ ոլորտում կատարված դրական տեղաշարժերը: Սակայն այստեղ կարևորը ոչ միայն օրենսդրական փոփոխություններն են, այլև դրանց իրականացման համար պատասխանատու անձանց քաղաքական կամքն ու տրամադրվածությունը:

Հիմնական իրավական ակտը, որի համաձայն՝ անց են կացվել նախագահական ընտրությունները, ԼՂՀ ընտրական օրենսգրքն է (այսուհետ՝ ԸՕ), որն ընդունվել է 2004թ. դեկտեմբերի 8-ին: Օրենսգրքի ընդունումից հետո 6 ամսամյա կատարվել են փոփոխություններ և լրացումներ, որոնցից ամենամեծը՝ 2007թ. ապրիլի 25-ին ընդունված օրենքով, ըստ որի՝ ԸՕ-ի 124-րդ հոդվածներից 120-ում կատարվեցին փոփոխություններ և լրացումներ: Այդ փոփոխություններն ու լրացումներն ըստ բնույթի, բովանդակության և առանձնահատկությունների կարելի է բաժանել երեք խմբի՝

1. ԼՂՀ Սահմանադրության դրույթների հետ ԸՕ-ի դրույթների համապատասխանեցում:

2. ԸՕ-ի որոշ անկատարությունների վերացում:

3. ընտրությունների նախապատրաստման ու անցկացման գործընթացի և ընտրական հանձնաժողովների գործունեության կատարելագործում²:

Հարկ ենք համարում դրանցից առանձնացնել մի քանիսը, որոնք անկյունաքարային նշանակություն ունեցան հետագայում կազմակերպված ընտրությունների համար, մասնավորապես՝ ընտրողների ցուցակների կազմման և վարման գործառույթները համայնքների ղեկավարների իրավասություններից ԼՂՀ ոստիկանության անձնագրային և վիզաների բաժնի ու նրա համապատասխան տարածքային ստորաբաժանումների իրավասությունների մեջ ներառելը, քվեաթերթիկների լրացման կարգի որոշակի հս-

տակեցումը և պարզեցումը, ինչպես նաև «բոլորին դեմ» հասկացության հանումը քվեաթերթիկներից՝ ընտրական որոշակի մշակույթ ձևավորած ընտրողին հնարավորություն ընձեռելով իրոք ընտրություն կատարել այս կամ այն թեկնածուի օգտին քվեարկելու միջոցով, թեկնածուների նախընտրական քարոզչության հնարավորությունների ընդլայնում, ընտրական հանձնաժողովների կազմավորման սկզբունքների և կարգի կատարելագործում՝ հանձնաժողովներում ընդգրկելով միայն ԿԸՀ սահմանած կարգով ընտրությունների անցկացման մասնագիտական դասընթացներ անցած և որակավորման վկայականներ ստացած ԼՂՀ քաղաքացիների և այլն³: Սրանք, թերևս, այն կարևորագույն փոփոխությունների մի մասն են, որոնց մասին ընդգծել են 2007թ. ԼՂՀ Նախագահի ընտրություններին ներկա միջազգային դիտորդները⁴:

Բացի ԼՂՀ ԸՕ-ից, 2012թ. ԼՂՀ Նախագահի ընտրության անցկացման համար օրենսդրական բազայի անբաժանելի մասն են կազմել նաև ԼՂՀ ԿԸՀ-ի ընդունած որոշումները, որոնց այս կամ այն կերպ կանոնադաշտնանք հետագա շարադրանքում:

Այսպես, դեռևս 2012թ. ապրիլի 3-ին ԿԸՀ-ն ընդունել է թիվ 17/48 որոշումը, որով հաստատվել է ընտրությունների նախապատրաստման և անցկացման հիմնական միջոցառումների ժամանակացույցը⁵, որը ենթադրում է ԼՂՀ ԸՕ-ով նախատեսված միջոցառումների իրականացում՝ ըստ ժամանակագրության և առանձին փուլերի: Այդ փուլերը պայմանականորեն կարելի է բաժանել՝

1. ընտրություններ նշանակելը,
2. ընտրական հանձնաժողովներ կազմավորելը,
3. թեկնածուների առաջադրումը և գրանցումը,
4. նախընտրական քարոզչությունը:

ԼՂՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հանրապետության Նախագահն ընտրվում է Սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված կարգով: Հանրապետության Նախագահի ընտրու-

Սահմանադրական իրավունք

թյունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ավարտից հիսուն օր առաջ»։ Իսկ ԼՂՀ ԸՕ-ի 87-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Հանրապետության Նախագահի ընտրության օրվա մասին հայտարարությամբ հանդես է գալիս Ազգային ժողովը՝ ընտրության օրվանից ոչ ուշ, քան 100 օր առաջ»։ Գեկավարվելով ԼՂՀ Սահմանադրությամբ և ԸՕ-ով՝ ԼՂՀ Ազգային ժողովը 2012թ. մարտի 29-ին ընդունել է Հ-001 հայտարարությունը, որով ԼՂՀ Նախագահի հերթական ընտրությունների օր է հայտարարվել 2012թ. հուլիսի 19-ը։

2007թ. ապրիլի 25-ին ԼՂՀ ԸՕ-ում կատարված փոփոխություններից մեկը վերաբերում է **ընտրական հանձնաժողովներ կազմավորելու հիմունքներին**։ Եթե նախկին կարգի համաձայն՝ ընտրական հանձնաժողովների կազմում ընդգրկվում էին ԼՂՀ ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիները, ապա նոր փոփոխությամբ. «Ընտրական հանձնաժողովների կազմում ընդգրկվում են ԼՂՀ ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիները, որոնք կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի ասիմանաձ կարգով անցել են ընտրությունների անցկացման մասնագիտական դասընթացներ և ստացել են որակավորման վկայականներ»։ Ընտրական օրենսգրքի մեջ կատարված այս փոփոխությունը, կարելի է ասել, կարևոր նշանակություն ունեցավ ԼՂՀ-ում հետագայում ընտրական հանձնաժողովների անդամների կողմից իրենց գործառնություններն ավելի գրագետ ու արհեստավարժ ձևով իրականացնելու գործում։

2010թ. փետրվարի 17-ին ԼՂՀ ընտրական օրենսգրքի 69-րդ հոդվածում կատարված փոփոխության համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահի թեկնածուն կարող է առաջադրվել ինքնաառաջադրման կարգով՝ նախկին՝ քաղաքացիների կողմից քաղաքացիական նախաձեռնության կարգի փոխարեն, որը մի կողմից միջազգային պրակտիկայից բխող պահանջ է, իսկ մյուս կողմից՝ մնան կերպ է կատարվում ԼՂՀ ԱԺ պատգամավորի կամ համայնքի ղեկավարի ընտրությունների ժամանակ, այսինքն՝ թեկնա-

ծուն տվյալ պարագայում ինքն է որոշում իր առաջադրման հարցը։ ԼՂՀ ընտրական օրենսգրքի 88-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կուսակցության կամ ինքնաառաջադրվող քաղաքացու կողմից Հանրապետության Նախագահի թեկնածու առաջադրելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթերը կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով են ներկայացվում ընտրության օրվանից ոչ շուտ, քան 90 և ոչ ուշ, քան 75 օր առաջ՝ մինչև ժամը 18.00-ը։ Թեկնածուների գրանցումը կատարվում է ընտրության օրվանից ոչ շուտ, քան 50 և ոչ ուշ, քան 30 օր առաջ։

ԼՂՀ ԿԸՀ թիվ 19/54 առ 15.06.2012թ. որոշմամբ ԼՂՀ Նախագահի թեկնածուներ են գրանցվել Վիտալի Բալասանյանը, Վալերի Խաչատրյանը, Բակո Սահակյանը և Արկադի Սողոմոնյանը, սակայն թեկնածուներից Վալերի Խաչատրյանը, հիմք ընդունելով ԼՂՀ ընտրական օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, դիմում է ներկայացրել ԼՂՀ ԿԸՀ իր թեկնածությունը հանելու մասին, որին ի պատասխան ԿԸՀ-ն հուլիսի 10-ի նիստում քննարկելով հարցը, ուժը կորցրած է ճանաչել տվյալ թեկնածուի գրանցումը։

Ցանկացած ընտրության կազմակերպման և անցկացման համար որպես պայմանական չափման միավոր կարելի է համարել նախևառաջ **նախընտրական քարոզչության անցկացումը**, քանի որ դրա արդյունքում յուրաքանչյուր թեկնածու փորձում է ընտրողներին առավելագույնս ներկայացնել իր նախընտրական ծրագիրը, այն բնակչության համար դարձնել ավելի պահանջված ու հրատապ, որը տարբեր թեկնածուների մոտ դրված է տարբեր սկզբունքների վրա։ Քանի որ նախընտրական քարոզչության ընթացքին հետևում են ինչպես ընտրողները՝ ՉԼՄ-ների միջոցով, այնպես էլ միջազգային դիտորդները, օտարերկրյա փորձագետները, ընտրական գործընթացներով զբաղվող միջազգային կազմակերպությունները և այլն, այդ իսկ պատճառով այն կատարվում է ինչպես ընտրողների հետ անմիջական հանդիպումների, այնպես էլ հեռուստատեսության ու համացանցի միջոցով։ Սրանք կարևոր կովաններ են Արցախի համար նախևառաջ

Սահմանադրական իրավունք

այն առումով, որ միջազգայնորեն դե յուրե ճանաչված չլինելը ոչ իրավական ձևով պարտադրում է ավելի հետևողականություն ցուցաբերել մնան բնույթի համապետական միջոցառումների կազմակերպման ընթացքին:

Ինքնին «նախընտրական քարոզչությունը հանրապետության քաղաքացիների, կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքի) օրենքով չարգելված ձևերով գործունեությունն է՝ նախապատրաստելու և տարածելու այնպիսի տեղեկատվություն, որի նպատակն է համոզել քաղաքացիներին ընտրությունների ժամանակ քվեարկելու ցանկացած թեկնածուի կամ կուսակցության օգտին կամ նրա դեմ»⁶: ԼՂՀ ընտրական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն. «Նախընտրական քարոզչությունն սկսվում է թեկնածուների և կուսակցությունների գրանցման համար նախատեսված վերջին օրվան հաջորդող օրը և վերջանում է քվեարկությունից մեկ օր առաջ: Քվեարկության և նրան նախորդող օրը նախընտրական ցանկացած քարոզչություն արգելվում է», այսինքն՝ ԼՂՀ Նախագահի թեկնածուների նախընտրական քարոզչությունն սկսվել է 2012թ. հունիսի 20-ին և ավարտվել հուլիսի 17-ի ժամը 00.00-ին:

Նախապատրաստական աշխատանքների ցանկում հարկ է նշել ԼՂՀ ԿԸՀ-ի կողմից տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների անդամների համար հրատարակված «Ուղեցույցը», որում տեղ են գտել ընտրության անցկացման մեթոդական ցուցումներ, հրահանգներ և ԼՂՀ Նախագահի ընտրություններին առնչվող ԿԸՀ որոշումներ: Դրանք տրամադրվել են ԼՂՀ Նախագահի թեկնածուների նախընտրական շտաբներին և ընտրական հանձնաժողովներին: «Ուղեցույցի» հետ միաժամանակ ԿԸՀ-ի կողմից հրատարակվել են նաև «Ձեռնարկ վստահված անձանց համար» և «Դիտորդի ձեռնարկ» գրքույկները, որոնց կապակցությամբ դրականորեն են արձագանքել միջազգային դիտորդները:

Ի տարբերություն 2007թ. նախագահական ընտրությունների, այս անգամ նա-

խընտրական քարոզչությունն ակտիվ կերպով ընթացել է նաև համացանցում: Այսպես, Նախագահի երկու թեկնածուներն ստեղծել էին իրենց նախընտրական կայքէջերը. Բակո Սահակյանը՝ www.bakosahakyan.com, իսկ Վիտալի Բալասանյանը՝ www.vitalybalasanyan.com, ինչպես նաև ակտիվ քարոզարշավ էր կազմակերպվում նաև սոցիալական ցանցերում: Դրանից բացի, քարոզարշավին վերաբերող տեսանյութեր էին տեղադրվում **Youtube** կայքում, որը վկայում է ինչպես քարոզչության մոր ձևերը շրջանառության մեջ լինելու, այնպես էլ թեկնածուների կողմից դրանք հնտորեն կիրառելու մասին:

Ընտրական գործընթացի երկրորդ ու վճռական փուլը քվեարկության կազմակերպումը և անցկացումն է: Այն ունի կարևոր նշանակություն այն իմաստով, որ նախընտրական քարոզարշավի եզրափակիչ փուլն է ու դրա արդյունքում է վերջնականապես իրացվում ժողովրդի ազատ կամքի արտահայտումը:

Քվեարկությունն ամբողջ Հանրապետությունում անցկացնելու նպատակով ստեղծվել էր 273 ընտրատեղամասեր: Իսկ ԼՂՀ ԿԸՀ-ն 2012թ. հունիսի 2-ի թիվ 18/50 որոշմամբ ԼՂՀ Նախագահի 2012թ. ընտրություններին ՀՀ-ում բնակվող կամ գտնվող ԼՂՀ քաղաքացիների ընտրական իրավունքն ապահովելու և ընտրությունները կազմակերպելու նպատակով ՀՀ-ում ԼՂՀ ներկայացուցչությունում կազմավորվել է «Երևան/1» անվամբ տեղամաս:

Ընտրական իրավունք ունեցող այն քաղաքացիները, ովքեր օբյեկտիվ պատճառներով պայմանավորված չեն կարող մասնակցել ընտրություններին, ԼՂՀ ԿԸՀ-ն այդ նպատակով ձեռնարկել է որոշակի քայլեր: Խոսքը մասնավորապես վերաբերում է ստացիոնար բուժում իրականացնող բժշկական հաստատություններում և տուն-ինտերնատներում, ինչպես նաև կալանավորվածներին պահելու վայրերում ընտրելու իրավունք ունեցող անձանց ընտրելու իրավունքի իրացմանը նպաստելուն:

Որքան էլ փորձ արվի ընտրություններն անցկացնել բարձր մակարդակով, առանց

Սահմանադրական իրավունք

որևէ խոչընդոտների կամ միջադեպերի, երկրի օրենսդրությամբ նախատեսված են ընտրական գործընթացի ընթացքում հնարավոր խախտումների համար պատասխանատվության միջոցներ: Այսպես, ԼԳՀ քրեական օրենսգրքի 149-154⁶ հոդվածները նվիրված են ընտրական գործընթացի ընթացքում կատարվող տարբեր իրավախախտումներին, իսկ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ԼԳՀ օրենսգրքի 401-12 հոդվածներում տարբեր չափերի տուգանքներ են սահմանված ընտրությունների անցկացման ընթացքում տարբեր բնույթի խախտումներ կատարող անձանց նկատմամբ, սակայն քննարկվող ընտրությունների ժամանակ վերոհիշյալ իրավական ակտերից որևէ մեկի հոդվածի կիրառության անհրաժեշտությունը չի եղել: Պետք է պարզապես նշել, որ քվեարկության օրը ԼԳՀ ԿԸՀ-ն ստացել է 3 դիմում-բողոք, որոնցում նշված փաստերի առթիվ համագործակցել է ԼԳՀ ոստիկանության և դատախազության աշխատակիցների հետ, որոնք տեղում ուսումնասիրելով գործի հանգամանքները, պարզել են, որ դիմում-բողոքներում բարձրացված խախտումների մի մասը չի համապատասխանում իրականությանը, իսկ մյուս մասին տեղում լուծում է տրվել⁷:

Ընտրությունների նախապատրաստական աշխատանքների համատեքստում որոշակի աշխատանք է տարվել նաև քաղաքացիների ընտրելու և ընտրվելու սահմանադրական իրավունքի ապահովման ուղղությամբ: Այս առումով հատկանշական է այն, որ ԼԳՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. մայիսի 21-ի թիվ 20 հրամանով⁸ ԼԳՀ Նախագահի 2012թ. հուլիսի 19-ի հերթական ընտրությունների ընթացքում իրավախախտումների վերաբերյալ հաղորդումների քննարկման նկատմամբ դատախազական հսկողության արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով ստեղծվել է աշխատանքային խումբ: Խումբն այդ ընթացքում ստացել է մի քանի դիմում-բողոք, որոնք օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ընթացքավորվել են: Դրանցից 3-ի մասով հարուցվել է քրեական

գործ, որոնք հանցադեպի բացակայության պատճառով մերժվել են:

Նախապատրաստական աշխատանքներում, նաև ամբողջ ընտրական գործընթացի ընթացքում կարևոր դեր է խաղացել ԿԸՀ պաշտոնական կայքէջը, որն օպերատիվ կերպով տվյալներ էր հաղորդում քվեարկության ընթացքի և ընտրողների մասնակցության աստիճանի վերաբերյալ, իսկ ընտրության օրը 3 ժամ պարբերականությամբ Արցախի հանրային հեռուստատեսությամբ ուղիղ եթերով հեռարձակվում էր ինչպես քվեարկության ընթացքը, այնպես էլ քվեարկության արդյունքների ամփոփման աշխատանքները մայրաքաղաք Ստեփանակերտի և մի շարք այլ բնակավայրերի ընտրատեղամասերից:

Ըստ ԿԸՀ-ի ներկայացրած տվյալների⁹ ԼԳՀ Նախագահի ընտրություններին 99190 ընտրողներից քվեարկությանը մասնակցել են 72823-ը, որը կազմում է ընտրողների 73.42%-ը:

Նախագահի թեկնածուների ստացած քվեները բաշխվել են հետևյալ կերպ՝

Բակո Սահակյան - 47095 ձայն կամ 66,7%,

Վիտալի Բալասանյան - 22967 ձայն կամ 32,5 %,

Արկադի Սողոմոնյան - 593 ձայն կամ 0,8%:

Շատերին է հայտնի, որ ԼԳՀ-ն չունի ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման հետ կապված որևէ միջազգային պարտավորություն, սակայն ինչպես նախորդ, այնպես էլ այս ընտրությանը Լեռնային Դարաբաղի Հանրապետությունն ընտրական գործընթացը դիտարկելու հրավերներ է ուղարկել տարբեր միջազգային կառավարական և ոչ կառավարական կազմակերպություններին՝ չնայած մի շարք պետություններ և միջազգային կազմակերպություններ ընտրություններից առաջ և հետո չեն ընդունում արդյունքները՝ դրանք համարելով անօրինական: Սակայն ամեն դեպքում, եթե մի շարք օտարերկրյա պետությունների ներկայացուցիչներ ընտրությունների ընթացքը դիտարկելու նպատակով ժամա-

Սահմանադրական իրավունք

նում են Արցախ, նրանք այս կամ այն կերպ ճանաչում են դրա արդյունքները, չէ՞ որ դիտորդները հետևում են ամբողջ գործընթացին, իսկ ընտրության ավարտին ներկայացրած դրական եզրակացությունն առ այն, որ ընտրություններն ընթացել են օրենսդրությամբ համապատասխան և խախտումներ չեն գրանցվել, ինչպես նաև այն, որ «Ընտրություններին՝ դիտորդների վարվելաձևի մասնագիտական և էթիկական սկզբունքներ»-ից առաջինը դիտորդների կողմից ընդունող երկրի ինքնիշխանությունը ճանաչելու և հարգելու սկզբունքն է¹⁰, վկայում է այն մասին, որ նրանք դրանով հանդերձ ճանաչում են օրինական հիմքերով ընտրված ԼՂՀ իշխանություններին՝ ի դեմս Նախագահի. այստեղից հետևում է, որ նրանք նաև ճանաչում են Արցախը՝ որպես պետական միավորում:

ԼՂՀ Նախագահի ընտրությունը դիտարկելու նպատակով 22 երկրներից Արցախ էին ժամանել 90 դիտորդ, որից 22-ը՝ Հայաստանի Հանրապետությունից¹¹: Դրանից բացի, ԿԸՀ-ում գրանցվել են 21 տեղական դիտորդներ 5 հասարակական կազմակերպություններից¹²: Վերոհիշյալ անձինք դիտորդական առաքելությունը սկսել են իրականացնել ԼՂՀ ԿԸՀ-ում հավատարմագրվելուց հետո: Դիտորդական առաքելություն իրականացնողների գործունեությանն ուղղված նախապատրաստական աշխատանքների շարքում հարկ է նշել ԼՂՀ Սահմանադրությունը և Ընտրական օրենսգիրքը, ինչպես նաև «Դիտորդների համար» ձեռնարկը միջազգային դիտորդների համար մատչելի լեզվով (ռուսերեն կամ անգլերեն) թարգմանելը, ինչի մասին նրանք փաստել են իրենց կողմից կազմված եզրակացություններում¹³:

Միջազգային դիտորդների կողմից ընտրությունն սկզբից մինչև վերջ դիտարկելու ողջ գործընթացի ընթացքում արված եզրահանգումները կարելի է առանձնացնել հետևյալ ձևով և ներկայացնել դրանցից մի քանիսը՝

- բոլոր թեկնածուները հավասար իրավունքներ են ունեցել անցկացնելու քննարկումներ, ինչպես նաև նրանց տրվել են բոլոր

անհրաժեշտ հնարավորությունները կազմակերպելու հանդիպումներ և ուղղակի քարոզչության այլ ձևեր¹⁴,

- ընտրությանը մասնակցության ցուցանիշն ակնհայտորեն միջինից բարձր է եղել ի համեմատ Եվրոպական ընտրությունների¹⁵,

- քվեարկության ընթացքում ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման միջազգային սկզբունքների, այդ թվում՝ համընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկության սկզբունքի խախտումներ չեն հայտնաբերվել¹⁶,

- որպես ամփոփում նշվում է, որ 2012թ. հուլիսի 19-ի նախագահական ընտրությունները համարում են լեգիտիմ, թափանցիկ, ազատ, բաց, ժողովրդավարական, արդար, Հանրապետության ընտրական օրենսդրությանը, ինչպես նաև ժողովրդավարական ընտրությունների վերաբերյալ միջազգային չափանիշներին համապատասխան¹⁷:

Միջազգային դիտորդների կողմից արվել են նաև որոշակի դիտողություններ: Ըստ նրանց կարծիքի՝ նկատված որոշակի թերություններն ավելի շուտ կրում էին կազմակերպչական, տեխնիկական բնույթ, որոնք, ըստ նրանց, ընտրական հանձնաժողովների անդամների կողմից օպերատիվ կերպով տեղերում վերացվել են:

Միջազգային դիտորդների վերոհիշյալ կարծիքները վկայում են ոչ միայն ընտրությունների պատշաճ կազմակերպվածության, այլև դրանք միջազգային նորմերին ու սկզբունքներին համապատասխան անցկացվելու մասին:

ԼՂՀ Նախագահի 2012թ. ընտրությունները ոչ միայն արժանացել են դիտորդների բարձր ու դրական գնահատականներին, այլև եղել են համաշխարհային առաջատար լրատվամիջոցների առաջին էջերում: Ընտրությունների մասին նյութերի հրապարակումը չէր սահմանափակվում միայն հայաստանյան և արցախյան մամուլով, համապետական այդ կարևոր իրադարձությանն անդրադարձել են համաշխարհային առաջատար լրատվամիջոցները, մասնավորա-

Սահմանադրական իրավունք

պես՝ ռուսական "Комсомольская правда"-ն¹⁸, "Интерфакс", "Регнум" և այլ գործակալությունները, ամերիկյան Associated Press-ը, բրիտանական BBC-ն¹⁹, «Ազատություն» ռադիոկայանը, Reuters գործակալությունը, ֆրանսիական France-Presse-ը, Le Monde-ը²⁰, գերմանական Tagesspiegel²¹, Berlinerumschau²², Neue Zürcher Zeitung²³, Junge Welt²⁴, Die Zeit²⁵, Die Welt²⁶-ը և այլն: Այդ լրատվամիջոցների մի մասը պարզապես արձանագրել են ԼՂՀ-ում տեղի ունեցած ընտրությունների անցկացման փաստը՝ հղում կատարելով ԼՂՀ ԿԸՀ-ի պաշտոնական կայքի տարածած տեղեկատվությանը, իսկ մյուս մասը ոչ միայն անդրադարձել են, այլև ավելի ծավալուն նյութ են ներկայացրել Գարաբաղյան հակամարտության սկզբնավորման, երկրում առկա ժողովրդավարության մակարդակի և այլնի մասին:

Այսպես, ամերիկյան **The National Interest** թերթում Թոմաս դե Վաալը նշում է. «Հետխորհրդային տարածաշրջանի ոչ մեծ մասի վրա ընդդիմադիր թեկնածուները երբեք չեն հավաքում ընտրողների ձայների 1/3-ը: Այդ արդյունքն առավել ապշեցուցիչ է, եթե հաշվի առնենք այն պայմանները, որոնցում ապրում է Լեռնային Գարաբաղը»: Շարունակելով միտքը՝ հոդվածագիրը գրում է, որ «Քվեարկությունը Գարաբաղում ցույց է տալիս մի հետաքրքիր միտում՝ ամենամրցակցային ընտրությունները հետխորհրդային տարածաշրջանում անց են կացվում չճանաչված կամ մասնակի ճանաչված տարածքներում»²⁷:

ԼՂՀ-ում անցկացվող ընտրությունները, մասնավորապես՝ նախագահական, ժամանակագրորեն համեմատության մեջ դնելու միջոցով կարելի է արձանագրել այն, որ աստիճանաբար կա կատարելագործմանը միտված քայլերի իրականացում, այսինքն՝ ընտրությունից ընտրություն ակնհայտ են դրական տեղաշարժեր և՛ կազմակերպչական, և՛ անցկացման, և՛ արդյունքների ամփոփման տեսանկյունից. դա ոչ թե արտաքին աշխարհին ինչ-որ բան ցույց տալու

նպատակ ունի, այլ խոսում է արցախցու՝ ժողովրդավարական արժեքներով սարելու և դրանց կենսունակությունն ընտրությունների ժամանակ դրսևորվելու մասին:

Ընտրությունների պատշաճ կազմակերպվածության և դրա ամբողջ ընթացքի հանդեպ հետևողականության մասին է, թերևս, վկայում նաև այն հանգամանքը, որ թե՛ քարոզչության, թե՛ բուն քվեարկության ընթացքում լուրջ ու կոպիտ ընտրախախտումներ չեն արձանագրվել, իսկ ներկայացված դիմում-բողոքներին ժամանակին արձագանքել են Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը, ԼՂՀ գլխավոր դատախազի կողմից ստեղծված հատուկ աշխատանքային խումբը, որոնք ստուգել են դրանց հավաստիությունը և անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել դրանք անհապաղ վերացնելու կամ շտկելու ուղղությամբ:

Ընտրություններին իշխանության և ընդդիմության ներկայացուցիչների մասնակցությունը և նրանց համար հավասար պայմանների ապահովումը վկայում է ԼՂՀ ԸՕ-ի 76-րդ հոդվածի իրացման մասին, ըստ որի. «Հանրապետության Նախագահի թեկնածուներն ունեն հավասար իրավունքներ և պարտականություններ»: Ընդ որում, այս մասին են արտահայտվել նաև միջազգային դիտորդներն իրենց եզրակացություններում:

ԼՂՀ ընտրական օրենսգրքում կատարված փոփոխության արդյունք է նաև այն, որ ընտրությունների ընթացքում պետական մարմինների համագործակցության շնորհիվ կազմված ընտրացուցակներում անճշտությունների թիվը հավասարեցվել է նվազագույնի:

Որքան էլ որ միջազգային հանրությունն այս կամ այն մակարդակով հայտարարի, թե ԼՂՀ-ում տեղի ունեցող ընտրություններն իրավական չեն կամ չեն ճանաչում դրանց արդյունքները, այնուամենայնիվ, այդ չճանաչելն արդեն մեծ ձեռքբերում է Արցախի համար այն իմաստով, որ նրանք հետևում են ԼՂՀ-ում տեղի ունեցող ընտրական գործընթացներին ու ակամայից դառնում այդ իրադարձություններին ակնդետորեն հետևող: Այստեղից հետևություն, որ ԼՂՀ-ն նույնիսկ

ընտրությունների կազմակերպման ձևով ստիպում է հետևել երկրում տեղի ունեցող գործընթացներին ու որոշակի գնահատականներ տալ դրանց: Որպես օրինակ կարելի է նշել Եվրոպական միության արտաքին գործերի և անվտանգության քաղաքականության գերագույն հանձնակատար Քեթրին Էշթոնի հայտարարությունն այն մասին, որ «Եվրոպական միությունը չի ճանաչում այդ ընտրությունները»²⁸: Նման հայտարարություն են տարածել նաև Վրաստանի, Լատվիայի ԱԳ նախարարությունները²⁹: Այս համատեքստում պարզապես նշենք, որ ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի հայկական խմբի համանախագահներ Ֆրենկ Փալոնեն և Էդ Ռոյսը շնորհավորել են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ընտրված Նախագահին

կայացած ընտրությունների կապակցությամբ³⁰:

Վերոհիշյալի հաշվառմամբ կարելի է վստահորեն ասել, որ «Freedom house» կազմակերպության որոշումն Արցախի վերաբերյալ անպայմանորեն պետք է փոխվի, այսինքն՝ երկիրը «ոչ ազատ» կարգավիճակի բնորոշումից պետք է դառնա ազատ՝ հաշվի առնելով թե՛ ընտրությունների անցկացման մակարդակը, թե՛ ընդդիմության առկայությունը ԼՂՀ-ում:

Ուրախալին այն է, որ սույն հոդվածը գրվել է մինչև 2013թ. հունվարի 15-ը, երբ հրապարակվել է «Freedom house» կազմակերպության 2013թ. զեկույցը, որում նշվում է, որ Լեռնային Ղարաբաղն իր այդ դիրքերը բարելավել է՝ շնորհիվ 2012թ. կայացած նախագահական ընտրությունների³¹:

1. Словацкий журналист: В Европе царит бюрократия, а в Нагорном Карабахе — демократия - <http://novostink.ru/topnews/47191-slovackiy-zhurnalists-v-evrope-carit-byurokratiya-a-v-nagornom-karabahe-demokratiya-videomaterial.html> - 25.05.2013, Выборы в Карабахе: Европа против демократии? - <http://newsarmenia.ru/analytics/20100527/42255364.html> - 01.06.2013, Сергей Маркедонс Демократия в Карабахе, как геополитический ресурс - http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=24629 - 01.06.2013.

2. Նախընթաց Մ. ԼՂՀ Ժողովրդավարության զարգացման և պետականության ամրապնդման ճանապարհին, Ստեփանակերտ, «Պոլիգրաֆ» ՓԲԸ, 2010, էջ 74:

3. Նույն տեղում, էջ 75-76:

4. Նույն տեղում, 138-156 էջեր:

5. Ժամանակագույցը տեսն <http://ccc.am/images/photos/nax%20yotr%20jam%2012%2B.pdf>.

6. ՀՀ սահմանադրական իրավունք / պատ. խմբ. իրավ. գիտ. դոկտ., պրոֆ. Ն. Ա. Այվազյան /, Երևան, 2008, էջ 480:

7. Հիշյալ դիմում-բողոքներին ավելի մանրամասն ծանոթացել ենք ԼՂՀ ԿԸՀ-ի՝ ընտրական արտոնագրի միջոցով առանձին քրթապանակում:

8. ԼՂՀ գլխավոր դատախազի հիշյալ հրամանը տեսն http://www.genprocnr.am/index.php?option=com_content&view=article&id=170:210512&catid=32:2012-01-21-13-15-15&Itemid=44-25.09.2012:

9. Ընտրության քվարանսակը տեսն http://ccc.am/?section=tim_process - 25.09.2012:

10. «Արտվելու է օրենսգիրք. ընտրություններին՝ դիտորդների վարվելու է մասնագիտական և էթիկական սկզբունքները» գրքուկը. Եր.: «Հայերեն տարբերակ», 2004, էջ 14:

11. Գիտորդական առաքելություն իրականացնող միջազգային կազմակերպություններ: <http://www.ccc.am/images/photos/mijazgyvnr%20diorncr%20am.pdf> - 01.09.2012:

12. Գիտորդական առաքելություն իրականացնող տեղական կազմակերպություններ - <http://www.ccc.am/images/photos/teghakan%20diorncr%20am.pdf> - 01.09.2012:

13. Օրինակ՝ Ընտրական համակարգերի միջազգային փորձագիտական կենտրոնի (ICES) կազմած եզրակացության մեջ:

14. Գիտորդական առաքելություն Լեռնային Ղարաբաղում անհատական հաշվետվություն (Յանա Հրադիկովա), <http://www.ccc.am/images/photos/arm%2010%2Cditord.pdf> - 03.05.2013.

15. EUFOA դիտորդական առաքելության նախնական եզրակացությունը ԼՂՀ Նախագահի ընտրությունների վերաբերյալ, <http://www.ccc.am/images/photos/arm%206%2Cditord.pdf> - 03.05.2013.

16. Ընտրական համակարգերի միջազգային փորձագիտական կենտրոնի դիտորդական առաքելության հաշվետվությունը ԼՂՀ

Նախագահի ընտրությունների վերաբերյալ (Բարսեղյ), <http://www.ccc.am/images/photos/arm%205%2Cditord.pdf> - 03.05.2013.

17. Ռուսաստանյան դիտորդների առաքելության հայտարարությունը ԼՂՀ Նախագահի ընտրությունների արդյունքների վերաբերյալ, <http://www.ccc.am/images/photos/arm%202%2Cditord.pdf> - 03.05.2013.

18. Президентом Нагорно-Карабахской Республики избран Бако Саакян - <http://kr.ru/online/news/1202629/> - 01.09.2012.

19. В Нагорном Карабахе проходят президентские выборы - http://www.bbc.co.uk/russian/international/2012/07/120719_karabakh_elex.shtml - 01.09.2012.

20. Le Nagorny Karabakh élit son dirigeant sur fond de tensions, http://www.lemonde.fr/europe/article/2012/07/19/le-nagorny-karabakh-élit-son-dirigeant-sur-fond-de-tensions_1735484_3214.html - 01.09.2012.

21. „Präsidentenwahl“ in Berg-Karabach - <http://www.tagesspiegel.de/politik/nachrichten-nachrichten/6903592.html> - 01.09.2012.

22. Präsidentenwahl im Bergkarabach: Alle Stimmen ausgezählt - jetziger Präsident siegt - <http://www.berlinerumschau.com/news.php?id=57792&title=Pr%4E4sidentenwahl+im+Bergkarabach%3A+Alle+Stimmen+ausgez%4E4ht+%96+jetziger+Pr%4E4sident+siegt&storyid=100134274536> - 01.09.2012.

23. Starre Fronten um Karabach - <http://www.nzz.ch/aktuell/international/starre-fronten-um-karabach-1.17383400> - 01.09.2012.

24. Wahl im Niemandsland - <http://www.jungwelt.de/2012/07-24/032.php> - 01.09.2012.

25. Sahakjan an der Spitze Berg-Karabachs best@tigt - <http://www.zeit.de/news/2012-07/20/aserbajdschan-sahakjan-an-der-spitze-berg-karabachs-bestaetigt-20132603> - 01.09.2012.

26. Sahakjan an der Spitze Berg-Karabachs best@tigt - <http://www.welt.de/newsticker/news2/article108344934/Sahakjan-an-der-Spitze-Berg-Karabachs-bestaetigt.html> - 01.09.2012.

27. Состоятельные выборы на Кавказе - <http://inosmi.ru/sngbaltia/20120810/196387147.html> - 17.09.2012.

28. Քեթրին Էշթոն. «Ընտրությունները չեն քերի ԼՂ կարգավիճակի փոփոխմանը» - <http://www.armtown.com/news/am/ays/20120719/2012071917/> - 17.09.2012:

29. Չեն ճանաչում ընտրությունները - <http://www.a1plus.am/am/politics/2012/07/20/latvia> - 17.09.2012.

30. Конгрессмены США поздравили НКР с президентскими выборами - http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=70205 - 17.09.2012.

31. <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet%20-%20for%20Web.pdf>:

Նեյի ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

**ԱՆՁԻՆ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՅՈՒՄԸ՝
ՈՐՊԵՍ ԱՆՁԻ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔ**

Անձի արժանապատվության բաղկացուցիչ են հանդիսանում անձի ոչ նյութական իրավունքները, որոնք ուղղակիորեն ամրագրված են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162-րդ հոդվածով, որի համաձայն. «Ոչ նյութական բարիքների թվին են դասվում՝ անձնական անձեռնմխելիությունը, պատիվը ու բարի անունը, գործարար համբավը, մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը, անձնական ու ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, ազատ տեղաշարժվելու, բնակվելու և գտնվելու վայր ընտրելու իրավունքը, անվան իրավունքը, հեղինակության իրավունքը ու քաղաքացուն ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող այլ անձնական ոչ գույքային իրավունքները և ոչ նյութական բարիքները»: Նույն հոդվածով նախատեսված է, որ «ոչ նյութական բարիքները, սույն օրենսգրքին և այլ օրենքներին համապատասխան, պաշտպանվում են դրանցով նախատեսված դեպքերում ու կարգով, ինչպես նաև այն դեպքերում ու այն սահմաններում, որոնցում քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակների օգտագործումը (հոդված 14) բխում է խախտված ոչ նյութական իրավունքի էությունից և այդ խախտումների հետևանքների բնույթից»: Ոչ նյութական բարիքների պաշտպանությունը խիստ յուրահատուկ է, և արմատապես տարբերվում է նյութական իրավունքների պաշտպանությունից այն առանձնահատկությամբ, որ վերջիններս դրամականորեն հաշվարկելի են, մինչդեռ երկրորդները՝ ոչ: Այստեղից էլ հենց ծագում է ոչ նյութական բարիքների պաշտպանության բարդությունը: Որպես ոչ նյութական իրավունքների պաշտպանության ձև հանդես է գալիս բարոյական վնասի հատուցումը: ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում ընդունված է այն տեսակետը, որի համաձայն՝ ՀՀ իրավական համակարգում

բացակայում է բարոյական վնասի ինստիտուտը. նշվածը փաստարկվել է այնպիսի իրավական ակտերով, ինչպիսիք են, օրինակ՝ Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 02.05.2012թ ԵԿԳ-1320/02/10 քաղաքացիական գործով վճիռը, Վերաքննիչ դատարանի 26.07.2012թ ԵԿԳ-1320/02/10 քաղաքացիական գործով որոշումը, Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 25.09.2009 թվականի վճիռը, նույն գործով Վերաքննիչ դատարանի 04.12.2009 թվականի որոշումը, նույն գործով Վճռաբեկ դատարանի 01.07.11 թվականի որոշումը և այլն:

ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 45-րդ կետը վնաս է ճանաչում դրամական չափման ենթակա բարոյական, ֆիզիկական և գույքային վնասը, իսկ տուժող է ճանաչում քրեորեն պատժելի արարքով, ի թիվս ֆիզիկական և գույքային վնաս կրած անձի, բարոյական վնաս կրած անձին: ՀՀ քրեական օրենսգիրքն էլ իր հերթին նախատեսում է քրեորեն պատժելի այնպիսի արարքներ, որոնց արդյունքում խախտվում են անձի ոչ նյութական իրավունքները, դրանց թվին են դասվում անձին առևանգելը, ազատությունից սպօրինի զրկելը, հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիության խախտումը և այլն: Նշված հակաիրավական արարքների և դրանց համար պատժի նախատեսումը հիմնված է անձին պատճառված բարոյական վնասի ճանաչման վրա:

ՀՀ քրեական դատավարության 66-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ արդարացվածն իրավունք ունի՝ «վերականգնվել նախկին աշխատանքում (նախկին պաշտոնում), իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ ստանալ համար-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ժեք աշխատանք (պաշտոն) կամ նախկին աշխատանքը (պաշտոնը) կորցնելու հետևանքով պատճառված վնասի դրամական փոխհատուցում, ազատագրվման, կալանքի կամ ազատության սահմանափակման ձևով պատիժը կրել, ինչպես նաև կարգապահական գոմարտակում պահվելու ժամանակը բոլոր տեսակի աշխատանքային ստաժների մեջ հաշվակցել, հետ ստանալ նախկինում զբաղեցրած բնակելի տարածքը, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ ստանալ բնակման կետեր և գտնվելու վայրով համարժեք բնակելի տարածք, զինվորական և այլ կոչումների վերականգնման՝ հաշվի առնելով երկարամյա ծառայությունը»։ Սահմանվում է նաև, որ «Արդարացվածի պահանջով դատարանը կամ քննություն իրականացնող մարմինները պարտավոր են այդ մասին երկշաբաթյա ժամկետում հայտնել անձի նախկին և ներկա աշխատանքի, ուսման, բնակության վայր, լրատվության միջոցը, որը հրապարակել է քրեական գործի վարչություն կասկածյալին կամ մեղադրյալին նշանակվող տեղեկություններ, պարտավոր է մեկ ամսվա ընթացքում հայտնել գործով կայացված վերջնական որոշման մասին: Քրեական հետապնդման մարմինը պարտավոր է գրավոր ներողություն հայցել արդարացվածից»: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված այս կառուցակարգերը հանդես են գալիս որպես աձին պատճառված բարոյական վնասի հատուցման եղանակներ, քանզի կոչված են վերականգնելու անձի բարոյաև հոգեբանական մակարդակում տեղ գտած արժանապատվության խախտումները, վերականգնել անձի ինքնասիրությունը և հնարավորություն ընձեռել ռեաբիլիտացվելու: Անձին պատճառված բարոյական վնասի հատուցման նմանատիպ կառուցակարգեր նախատեսված են նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի շրջանակներում:

Բարոյական վնասի հատուցման միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ բարոյական վնասի արդյունքում վրա հասած հետևանքները վերացնելու ձևերը չեն հանգում բացառապես վնասի դրամական հատուցմանը, կիրառվում են նաև հատուցման այլ ձևեր, երբեմն էլ պատճառված բարոյական վնասի հատուցումն իրականացվում է վնասի

այլ տարատեսակների հատուցման շրջանակներում՝ որպես դրանց անբաժան տարր. այսպիսով, օրինակ՝ Չինաստանի քաղաքացիական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ «եթե խախտվել է անձի անվան, հեղինակության կամ պատվի իրավունքը, ապա նա իրավունք ունի պահանջելու, որ դադարեցվի խախտումը, վերականգնվի հեղինակությունը և վերացվեն վրա հասած բացասական հետևանքները. իրավունք ունի նաև պահանջելու ներողության հայցում իրավախախտից. իրավունք ունի նաև պահանջելու կրած կոռուստների հատուցում»:¹

Դանիայում մեղադրյալը, որպես այլընտրանք կրած բարոյական վնասի հատուցման դրամական ձև, կարող է պահանջել, որ ոստիկանության ղեկավարը հրապարակայնորեն ընդունի իր սխալական լինելը և ազատագրվման անհիմնությունը:²

Որոշ երկրներում անձին պատճառված բարոյական վնասը հատուցվում է պատճառված ֆիզիկական վնասի շրջանակներում, օրինակ, Իտալիայում և Բելգիայում չկա տարբերակում ֆիզիկական ամբողջականության խախտման և հոգեբանական ամբողջականության խախտման միջև, Իտալիայում այս վնասը կոչվում է *damno biologico*, իսկ Բելգիայում՝ *dommage corporel*:³

Որոշ երկրներում հատուցվում է նաև անձին պատճառված էսթետիկ վնասը՝ որպես բարոյական վնաս, օրինակ՝ Լյուքսեմբուրգում, սակայն Բելգիայում, Ֆրանսիայում, Իտալիայում այն չի դիտարկվում որպես վնասի ինքնուրույն տեսակ և հատուցվում է անձի առողջությանը պատճառված վնասի շրջանակներում:⁴

Տարբեր է մտնեցումը նաև մտավոր վնասի հատուցման առնչությամբ, որը ևս դիտարկվում է որպես բարոյական վնասի շրջանակներում հատուցելի վնաս. օրինակ՝ Լյուքսեմբուրգում, Բելգիայում, Ֆրանսիայում, Իսպանիայում որևէ տարբերակում չի դրվում սովորական և բացառիկ մտավոր խախտման միջև, մինչդեռ, օրինակ՝ Ավստրիայում, Դանիայում, Գերմանիայում, Իտալիայում, Շոտլանդիայում, Անգլիայում այն հատուցվում է միայն այն դեպքում, երբ ճանաչվում է, որ անձի մոտ ի հայտ է եկել հոգեկան հիվանդություն:⁵

Այս երկրներում, փաստորեն, մտավոր

Սահմանադրական իրավունք

վնասը հատուցվում է անձի առողջությանը պատճառված վնասի շրջանակներում:

Մովակիայում անձին պատճառված մտավոր վնասը ենթակա է ֆիկտիվ հատուցման, քանզի հնարավոր չէ հաշվարկել վնասի կոնկրետ չափը:⁶

Քարոյական վնասի բովանդակային ծավալի մեջ որոշ երկրներ ներառում են նաև անձի բաց թողնված հնարավորությունը. նման վնասի հատուցումը, սակայն, նույնպես միանշանակորեն չի իրականացվում, օրինակ՝ Լյուքսեմբուրգում և Կիպրոսում նման վնասը կարող է հատուցվել, եթե ապացուցվում է, որ հնարավորությունը եղել է իրական և լուրջ: Բելգիայում նման իրավիճակներում հատուցվում է այն կոնկրետ գումարը, որը անձը կստանար, եթե վրա չհասներ վնասը:⁷ Ինչպես տեսնում ենք, Բելգիայի օրինակը կրկնում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածով նախատեսված բաց թողնված օգուտի հատուցման ինստիտուտը, այն տարբերությամբ, որ Բելգիայում նման վնասի հատուցումը դիտվում է որպես բարոյական վնասի հատուցում, իսկ ՀՀ-ում որևէ կերպ այս ձևակերպումը չի օգտագործվում:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ «բարոյական վնասի հատուցումը» ոչ բոլոր դեպքերում է ենթադրում ինքնուրույն դրամական հատուցում: «Քարոյական վնասի հատուցման» բովանդակային ընդգրկման մեջ ներառվում են այնպիսի տարրեր, որոնք առկա են նաև ՀՀ իրավական համակարգում, ինչպիսիք են օրինակ՝ բաց թողնված հնարավորության/օգուտի հատուցումը, առողջությանը պատճառված վնասի հատուցումը՝ որպես բժշկական օգնության գումարի տրամադրում և այլն:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ օրենսդրությունը պարունակում է «բարոյական վնաս» եզրույթը և նախատեսում է մի շարք հանցակազմեր՝ հիմնված անձին պատճառված բարոյական վնասի վրա, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ իրավական համակարգին ծանոթ են օտարերկրյա պետություններում բարոյական վնասի հատուցման բովանդակային ծավալում ընդգրկվող տարրեր՝ որպես վնասի հատուցման ինքնուրույն տարատեսակ, գտնում ենք, որ ՀՀ իրավական համա-

կարգին ծանոթ է բարոյական վնասի ինստիտուտը, ծանոթ է նաև բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտը: Մեր կարծիքով, ՀՀ իրավական համակարգում բացակայում է բարոյական վնասի դրամական հատուցման ինստիտուտը միայն, ինչն արդարացիորեն շեշտված է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՍԴ-Ո-871 որոշման մեջ, մասնավորապես՝ որոշման 11-րդ կետում նշվում է. «...ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը, որի խնդիրն է, ի թիվս այլնի, սահմանել քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակները, ինչպես նաև պատճառված վնասի դիմաց հատուցման եղանակներն ու միջոցները, բարոյական վնասի նյութական փոխհատուցման ինստիտուտ չի նախատեսել»:⁸ Ինչպես նկատում ենք, Սահմանադրական դատարանը ևս շեշտել է ՀՀ իրավական համակարգում բարոյական վնասի նյութական փոխհատուցման ինստիտուտի բացակայությունը, այլ ոչ թե բարոյական վնասի կամ այդ վնասի հատուցման ինստիտուտի բացակայությունն ընդհանրապես: Ուստի, գտնում ենք, որ այն թյուր պրակտիկան, որը զարգացվում է իրավակիրառի կողմից ՀՀ-ում բարոյական վնասի ինստիտուտի բացակայության առնչությամբ, պետք է վերացվի, քանզի հակառակ պարագայում ՀՀ-ն ամբողջությամբ բացառում է անձի ոչ նյութական իրավունքների պաշտպանությունը, որոնց խախտումը միշտ հանգեցնում է բարոյական/մտավոր վնասի, և նման խախտումների վերականգնումը բոլոր դեպքերում հիմնված է բարոյահոգեբանական մակարդակում տեղ գտած բացասական հետևանքները որոշակի եղանակով հատուցելու վրա. ինչպես արդարացիորեն նշում է Վ.Յ. Ջոնսը. «Փոխհատուցման նպատակն է դյուրացնել վնաս կրած անձի հնարավորությունը վերականգնելու լավ ինքնագագացողությունը, ինչպես նաև անձնական հարաբերություններին և աշխատանքին շուտափույթ վերադառնալու կարողությունը»:⁹

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ գտնում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածը՝ որպես «վնաս» եզրույթի բովանդակությունը բացահայտող հոդված պետք է համարվի «բարոյական վնաս» արտահայտությամբ: Քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի նման փոփոխությունը մեխանիկորեն չի հան-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
54

գեցնի բարոյական վնասի դրամական հատուցման ինստիտուտի ներմուծմանը, այլ պարզապես կապահովի համակարգային տրամաբանական կապ սույն հոդվածում ներկայացված իրավական նորմերի միջև:

Խնդրո առարկա հիմնահարցի քննարկման շրջանակներում անհնար է չանդրադարձնալ ՀՀ կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորություններին: ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ կողմից վավերացրած միջազգային պայմանագրերը ՀՀ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են կազմում: ՀՀ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ Մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անքակտելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից: 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են: ՀՀ-ն, վավերացնելով Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան, պարտավորվել է կատարել Եվրոպական դատարանի դատական ակտերը, ինչպես նաև հետևել վերջինիս նախադեպային իրավունքին, որում մեկնաբանությունների տեսքով իր զարգացումն է ստանում Եվրոպական կոնվենցիան. ուստի անհրաժեշտ է պարզել, թե ՀՀ կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավոր է արդյոք հատուցել անձին պատճառված բարոյական վնասը, և եթե այո, ապա որ դեպքերում և ինչպես:

Այսպիսով, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան վնասի հատուցման ինստիտուտի առնչությամբ նախատեսում է մի քանի դրույթներ. առաջինն ամփոփված է 5-րդ հոդվածում, որը նախատեսում է հատուցում ստանալու հնարավորություն այն անձանց համար, ովքեր դարձել են ապօրինի ձեռքակալման կամ ազատագրկման գոհ: Երկրորդ դրույթն ամփոփված է 13-րդ հոդվածում և նախատեսում է յուրաքանչյուր անձի իրավունքը ստանալու արդյունավետ հատուցում պետական մարմնում, նույնիսկ այն դեպքում, եթե վնասը պատճառվել է իր ծառայողական գործունակության շրջանակներում գործող անձի

կողմից, և վերջապես 41-րդ հոդվածը, որը վերաբերում է «արդար բավարարմանը»: Այս հոդվածով սահմանվում է. «*Եթե Դատարանը գտնում է, որ խախտվել է Կոնվենցիան կամ դրա արձանագրությունները, և եթե Բարձր Պայմանավորվող Կողմը թույլ է տալիս միայն մասնակի հատուցում, ապա Դատարանը պետք է, եթե անհրաժեշտ է, տրամադրի արդար բավարարում վնասված կողմին*»: Վկայակոչված առաջին երկու հոդվածները վերաբերում են ներպետական իրավական համակարգում վերաբերելի իրավիճակներում իրավունքի խախտման պարագայում պետական համապատասխան մարմինների կողմից օրենքով սահմանված կարգով հատուցում ստանալու անձի իրավունքին, որին համապատասխանում է անդամ պետության ուղղակի պարտավորությունը հատուցումն ապահովելու: Կոնվենցիան չի պարունակում որևէ դրույթ, որը կնախատեսեր պետությունների կողմից վնասի հատուցման կոնկրետ չափանիշներ և հատուցման կոնկրետ ձևեր, այստեղից արդեն պարզ է դառնում, որ Կոնվենցիան չի պարտավորեցնում պետություններին ուղղակիորեն հատուցելու անձին պատճառված բարոյական վնասը: Նման եզրահանգման կարող ենք հանգել նաև՝ ելնելով 41-րդ հոդվածից, որում որոշակիորեն ուրվագծված են անդամ պետությունների՝ անձին պատճառված վնասի հատուցման շրջանակները, մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է հետևյալ ձևակերպմանը. «*Եվ եթե Բարձր Պայմանավորվող Կողմը թույլ է տալիս միայն մասնակի հատուցում*»: Նման ձևակերպումից բխում է, որ Կոնվենցիան ենթադրում է անդամ պետությունների ներպետական օրենսդրություններում վնասի «մասնակի» հատուցման նախատեսման հնարավորությունը: Այս հոդվածն ինքնին այլ հատվածներով, այդ թվում՝ արդար բավարարման մասով, վերաբերում է Եվրոպական դատարանի կողմից կոնվենցիոն իրավունքի խախտումն հայտնաբերելու պարագայում վնաս կրած անձին Դատարանի կողմից հատուցում նշանակելուն: Այս հոդվածի շրջանակներում արդար հատուցման ինստիտուտն իր մեկնաբանությունն է ստացել Դատարանի նախադեպային իրավունքում (*Կոնվենցիոն U.U.-ն ընդդեմ Պորտուգալիայի*) և ներառել է նաև բարոյական վնասը:¹⁰ Թե՛ արդար հատուցման բովանդակային ծավալը, թե՛ հատուցման չափանիշները վե-

Սահմանադրական իրավունք

րաբերում են բացառապես Եվրոպական դատարանին, և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի և դրա արձանագրությունների ուժով անդամ պետությունների համար ներպետական օրենսդրության մեջ բարոյական վնասը հատուցելուն ուղղված համապատասխան իրավակարգավորումներ սահմանելու պարտավորություն չեն առաջացնում: Այսպիսով, Կոնվենցիայի շրջանակներում բարոյական վնասի հատուցման վերաբերյալ դրույթ «արդար բավարարման» տեսքով նախատեսվում է Եվրոպական դատարանի կողմից կիրառման առնչությամբ: Եվրոպական դատարանի վերջին տարիների դատական ակտերի ուսումնասիրությունը, սակայն, վկայում է, որ Դատարանը միտված է ընդլայնելու բարոյական վնասի կիրառման շրջանակները և տարածելու այն նաև անդամ պետությունների իրավական համակարգերի վրա: Այսպիսով, Բաղդասարյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանը քննության է առել Կոնվենցիայի 3-րդ, 5-րդ հոդվածները, ինչպես նաև Կոնվենցիային կից 7-րդ Արձանագրության 3-րդ հոդվածների խախտման հիմնահարցը: Վերջին դրույթի առնչությամբ, որը վերաբերում է անձին սխալ դատապարտման արդյունքում պատճառված վնասի հատուցմանը, արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Դատարանը գտնում է, որ 7-րդ Արձանագրության 3-րդ հոդվածի նպատակը ոչ միայն սխալ դատապարտման արդյունքում կրած դրամական վնասի հատուցումն է, այլ նաև արդարադատության սխալի արդյունքում սխալ դատապարտված անձին պատճառված ոչ նյութական վնասի՝ սթրեսի, անհանգստության և կյանքի հաճույքի կորստի հատուցումը»: Դատարանն արտահայտել է դիրքորոշում նաև Կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների առնչությամբ, մասնավորապես՝ սահմանել է. «Կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների խախտման դեպքերում, որոնք հանդիսանում են Կոնվենցիայի ամենահիմնարար դրույթները, խախտման արդյունքում վրա հասնող ոչ նյութական վնասի հատուցումը պետք է սկզբունքորեն հասանելի լինի վնասի հատուցման հնարավոր տեսակների շարքին»: Խաչատրյանն ու այլք ընդդեմ ՀՀ վճռով Դատարանն

արտահայտել է նույն մոտեցումը Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի առնչությամբ, որը վերաբերում է ապօրինի ձերբակալման և ազատագրված գողերին: Սույն գործով դատարանը մասնավորապես նշել է. «Դատարանը պարզել է, որ ՀՀ օրենսդրությունը չի նախատեսում Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի չորս պարագրաֆների խախտման արդյունքում ոչ նյութական վնասի հատուցման հնարավորություն: Քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածը թույլ է տալիս արդարացվածին պահանջելու միայն գույքային վնասի հատուցում: Նմանապես Քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածը թույլ է տալիս ստանալու հատուցում անօրինական կալանավորման համար, սակայն Քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածը սահմանափակում է նման հնարավորությունը միայն նյութական վնասով: Այստեղից բխում է, որ դիմողը չի վայելում իրավունքում կամ պրակտիկայում վնասի հատուցման կիրառելի իրավունք Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 5-րդ պարագրաֆի իմաստով»:

Վերոնշյալից հետևում է, որ Կոնվենցիան չի նախատեսում բարոյական վնասի հատուցման ընդհանուր իմպերատիվ պարտավորություն անդամ պետությունների համար ցանկացած իրավունքի առնչությամբ, սակայն առանձին իրավիճակների պարագայում, մասնավորապես քրեաիրավական հարաբերությունների ոլորտում տուժողների իրավունքների պաշտպանության առնչությամբ, զարգացնում է նման պարտավորություն նախադեպային իրավունքի միջոցով, մասնավորապես ասվածը վերաբերում է Կոնվենցիայի 3-րդ, 5-րդ և Կոնվենցիային կից 7-րդ Արձանագրության 3-րդ հոդվածներին:

Վերը ներկայացված օրենսդրական վերլուծության և ՀՀ կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունների վերոնշյալ զարգացումների համատեքստում բավականին մեծ տազնապ է հարուցում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը, որը որպես տուժող է ճանաչում «քրեորեն պատժելի արարքի արդյունքում վնաս կրած անձին» և, ի տարբերություն գործող Օրենսգրքի, ընդհանրապես չի բացահայտում «վնաս» եզրույթը և չի ներառում «բարոյական վնաս» արտահայտությունը որևէ այլ ձևով: Միջազ-

գային իրավական զարգացումների շրջանակներում սա կարող է գնահատվել որպես քայլ դեպի ետ, քանզի բարոյական վնասի դրամական հատուցման համար հնարավորություն նախատեսելու փոխարեն, արվում է դեռ ավելին՝ ընդհանրապես շրջանառությունից դուրս է հանվում «բարոյական վնաս» հասկացությունը, ուստիև անորոշ է դառնում մաս այն, թե արդյոք քրեական իրավունքի շրջանակներում անձի ոչ նյութական իրավունքների պաշտպանությունն առհասարակ որևէ դրսևորում ունենալու է, թե ոչ: Իրավիճակը վտանգավոր է մաս այն առումով, որ հնարավոր է իրավակիրառ պրակտիկական զարգացում առնուրդում, որ քրեական իրավահարաբերությունների շրջանակներում «վնաս» եզրույթի բովանդակային ծավալի բացահայտումն իրականացվի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի շրջանակներում, և արդյունքում իրավական անորոշություն ստեղծվի անձի ոչ նյութական իրավունքների խախտման արդյունքում վրա հասնող քրեակիրական պատասխանատվության հիմքի առումով: Գտնում ենք, որ նշված հետևանքներից խուսափելու և ՀՀ իրավական համակարգում «վնասի հատուցման» ինստիտուտի միասնական և տրամաբանական ընկալումն ու կիրառությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում առանձին հոդվածով բացահայտել «վնաս» եզրույթի բովանդակային սահմանները՝ դրանում ներառելով մաս «բարոյական վնաս»-ը: «Բարոյական վնաս» եզրույթն անհրաժեշտ է մաս ավելաց-

նել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածում:

ՀՀ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների պատշաճ կատարումն ապահովելու համար գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածը համալրել բարոյական վնասի դրամական հատուցման ինստիտուտով և դրանով հնարավորություն ընձեռել օրենսդրին զարգացնել բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտը՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162-րդ հոդվածի շրջանակներում, որի համաձայն. «Ոչ նյութական բարիքները, սույն օրենսգրքին և այլ օրենքներին համապատասխան, պաշտպանվում են դրանցով նախատեսված դեպքերում ու կարգով, ինչպես մաս այն դեպքերում ու այն սահմաններում, որոնցում քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակների օգտագործումը (հոդված 14) բխում է խախտված ոչ նյութական իրավունքի էությունից և այդ խախտումների հետևանքների բնույթից»:

Ինչ վերաբերում է բարոյական վնասի նյութական հատուցման հասկացությանն ու չափանիշներին, ապա մինչ օրենսդիրը կնշակի համապատասխան չափանիշներ, իրավակիրառը կարող է կիրառել Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի շրջանակներում մշակված կանոնները, քանզի վերջիվերջո հենց այդ կանոնները պետք է իրենց տեղը հետազայում գտնեն ՀՀ ներպետական օրենսդրության մեջ:

1. Remedies in International Human Rights Law, Dinah Shelton, USA, New York, 1999, p. 71 (google.books.am).

2. Remedies in International Human Rights Law, Dinah Shelton, USA, New York, 1999, p. 81 (google.books.am).

3. Compensation of Victims of Cross-Border Road Traffic Accidents in the EU: Comparison of National Practices, Analysis of Problems and Evaluation of Options for Improving the Position of Cross-Border Victims-Final Version of the Final Report -part ii — Analysis submitted by Jean Albertteam Leader, November 30, 2008, p. 135.

4. Նույնը, էջ 136:

5. Նույնը, էջ 136:

6. Նույնը, էջ 142:

7. Նույնը, էջ 146:

8. Քաղաքացիներ Արամ Սարգսյանի և Կարապետ Ռուբինյանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 67-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով ՍԳՈ-871, որոշում, Երևան, 30 մարտի 2010թ.:

9. Jones W.C. Basic Principles of Civil Law in China (1989), p. 188.

10. Case of Comingersoll S. A. v. Portugal, (Application no. 35382/97), Judgment, Strasbourg, 6 April 2000.

Սահմանադրական իրավունք

Հրաչիկ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

ԳՄՀԸ (GIZ) «Հարավային Կովկասում իրավական և դատական քարտեզագրությունների համար խորհրդատվություն»
ծրագրի փորձագետ

**ԿԻՍԱՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՄԻՆՉ 2005 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԵՎ ԱՅՂ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՉ ՀԵՏՈՒ**

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

58

1995 թվականի Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը սահմանում էր ՀՀ կառավարման կիսանախագահական ձև. կառավարման մի ձև, որը, ի տարբերություն կառավարման դասական ձևերի՝ նախագահականի և խորհրդարանականի, ունի ավելի քիչ տարածում և համեմատաբար երիտասարդ կառավարման ձև է: Այն կառավարման հիբրիդ ձև է, քանի որ դրան յուրահատուկ են ինչպես նախագահական, այնպես էլ խորհրդարանական կառավարման ձևերին հատուկ գծեր:

Ինչպես 1995թ-ի Սահմանադրությունում, այնպես էլ 2005թ-ին դրանում փոփոխություններից հետո Սահմանադրության տեքստում ուղղակի հիշատակում չկա կիսանախագահական կառավարման ձևի մասին: Յուրաքանչյուր երկրի կառավարման ձևը որոշվում է տվյալ երկրի Հիմնական օրենքի՝ Սահմանադրության նորմերի մեկնաբանությունից, մասնավորապես՝ հիմնական օրենքով նախագահի, խորհրդարանի և կառավարության համար սահմանված լիազորությունների համակարգային վերլուծության արդյունքում:

Ինչպես արդեն հիշատակվել է, կառավարման դասական ձևերն են խորհրդարանական և նախագահական կառավարման ձևերը: Խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող երկրներում իշխանության ճյուղերի համար պահպանվում է հարաբերական ինք-

նուրոյնություն և անկախություն: Օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների միջև հավասարակշռությունը, որպես կանոն, պահպանվում է նրանով, որ խորհրդարանը կարող է անվտանգություն հայտնել կառավարությանը, իսկ պետության գլուխը կարող է արձակել խորհրդարանը:¹ Օրինակ՝ խորհրդարանական կառավարման ձև ունի Գերմանիայի Դաշնությունը, որի Հիմնական օրենքը սահմանում է, որ դաշնային նախագահը կարող է դաշնային կանցլերի առաջարկությամբ քսանմեկ օրվա ընթացքում լուծարել բունդեսբազը:²

Խորհրդարանական կառավարման ձևի դեպքում կառավարությունը պատասխանատվություն է կրում միայն խորհրդարանի առջև: Խորհրդարանական երկրներում կառավարությունը կազմավորվում է խորհրդարանում մեծամասնություն ունեցող կուսակցություններից և պահպանում է իշխանությունը, քանի դեռ վայելում է խորհրդարանական մեծամասնության համակրանքը: Խորհրդարանական երկրներում, որպես կանոն, ընտրություններն անցկացվում են համամասնական ընտրակարգով: Աշխարհում գոյություն ունի խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող մոտավորապես 48 պետություն:³

Նախագահական կառավարման ձև ունեցող երկրներում իշխանությունների տարանջատման սկզբունքն առավել վառ է արտահայտված և բնորոշվում է նախագահի լայն

լիազորությունների շրջանակով: Նախագահի ձեռքում են կենտրոնացված պետության գլխի և կառավարության լիազորությունները: Այս կառավարման ձևին բնորոշ է նախագահի արտախորհրդարանական ճանապարհով ընտրությունը, օրինակ՝ ժողովրդի կողմից կամ ընտրիչների կոլեգիաների միջոցով (օրինակ՝ ԱՄՆ):⁴ Աշխարհում գոյություն ունի նախագահական կառավարման ձև ունեցող մոտավորապես 63 պետություն:⁵

Ինչպես արդեն նշվել է, Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է կառավարման կիսանախագահական ձևը: Կառավարման այս ձևի մասին առաջին հայեցակարգը մշակել է ֆրանսիացի քաղաքագետ և սահմանադրագետ Մորիս Դյուվերժեն 1970-ական թվականներին:⁶ Կառավարման այս ձևին բնորոշ են երկու հիմնական հատկանիշ՝ նախագահի ընտրությունը ժողովրդի կողմից և կառավարության պատասխանատվությունը խորհրդարանի առջև: Քանի որ այս հատկանիշներից առաջինը միշտ առկա է նախագահական երկրներում, իսկ երկրորդը՝ խորհրդարանական երկրներում, հաճախ կառավարման այս ձևը կոչվում է խառը համակարգ:⁷ Որոշ հետազոտողներ նշում են կիսանախագահական կառավարման ձևին հատուկ ևս մեկ հատկանիշի մասին՝ գործադիր իշխանության դուալիզմ: «Գործադիր իշխանության դուալիզմի» հատկանիշը Դյուվերժեն տարբեր ժամանակներում անվանել է «Նախագահի որոշակի լիազորություններ, որոնք գերազանցում են նորմալ խորհրդարանական երկրների պետության գլուխների լիազորությունները»,⁸ կամ «նախագահի ինքնուրույն»⁹ կամ «նշանակալի»¹⁰ լիազորություններ:¹¹ Իր դասագրքի վերջին հրատարակությունում Դյուվերժեն այդ չափանիշը ձևակերպում է նաև հետևյալ կերպ. «Նախագահն ունի սեփական լիազորություններ, որոնք նրան թույլ են տալիս գործել անկախ կառավարությունից»:¹² Քանի որ այս երրորդ չափանիշը Դյուվերժեի մոտ տարբեր ժամանակներում տարբեր բնորոշումներ է ունեցել և առաջացնում է անորոշություն հետազոտողների մոտ, որոշ սահմանադրագետներ առաջարկում են այն բնորոշել որպես «գործադիր իշխանության դուալիզմ»՝ ընդգծելով գործադիր իշխանության՝ որոշակի

համաձայնություններով նախագահի և վարչապետի միջև բաժանված լինելը:¹³

Կախված նրանից, թե կառավարությունը պատասխանատու է միայն խորհրդարանի, թե նաև նախագահի առջև, որոշ հետազոտողներ կառավարման կիսանախագահական խառը համակարգը բաժանում են երկու տարատեսակի՝ խորհրդարանական-նախագահականի, եթե կառավարությունը պատասխանատու է միայն խորհրդարանի առջև, և նախագահական-խորհրդարանականի, եթե կառավարությունը պատասխանատու է նաև նախագահի առջև:¹⁴ Այս ենթադրասկարգման համար հիմք կարող է դառնալ կառավարության երկակի պատասխանատվության չափանիշը, որն առաջարկվել է ամերիկյան հետազոտողներ Մ. Շուգարթի և Քերիի կողմից:¹⁵

Նախագահական-խորհրդարանական երկրներում նախագահն ավելի ուժեղ է, քան խորհրդարանական-նախագահական երկրներում: Նախագահն ունի խորհրդարանը լուծարելու և կառավարությունն իր հայեցողությամբ կազմավորելու իրավունք: Եթե նախագահն ունի այս երեք առանցքային և ռազմավարական նշանակություն ունեցող լիազորությունները (վարչապետի պաշտոնակալություն, կառավարության կազմավորում և խորհրդարանի լուծարում), ապա նրա դիրքը պետական մարմինների համակարգում գերակա է, քանի որ նրանից է կախված օրենսդիր և գործադիր իշխանության մարմինների գոյությունը:¹⁶

1995թ. Սահմանադրությունը Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանել էր կառավարման կիսանախագահական ձև, որն ուներ իր դրսևորման առանձնահատկությունները: 1995թ. Սահմանադրության 49-րդ, 55-րդ և 86-րդ հոդվածների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Նախագահն օժտված էր այնպիսի լայն լիազորություններով, որ միաժամանակ հանդես էր գալիս նաև գործադիր իշխանությունը կրողի դերում:¹⁷ Հանրապետության Նախագահը հանրապետության անկախության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության երաշխավորն է:¹⁸ Հանրապետության Նախագահը հրավիրում և վարում էր կառավարության նիստերը (1995թ-ի Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի 1-ին

Սահմանադրական իրավունք

մաս), վարչապետի ներկայացմամբ սահմանում էր կառավարության կառուցվածքը և գործունեության կարգը (1995թ-ի Սահմանադրության 85-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), նշանակում և ազատում էր վարչապետին, վերջինիս առաջարկությամբ՝ կառավարության անդամներին (1995թ-ի Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Բացի այդ, կառավարության որոշումները ստորագրում էր վարչապետը, վավերացնում՝ Հանրապետության Նախագահը (1995թ-ի Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Այսպիսով՝ կառավարության կազմավորումն ընթանում էր առանց Ազգային ժողովի մասնակցության: Դրա հետ մեկտեղ, Ազգային ժողովը կարող էր կառավարությանն ամփոստահություն հայտնել, որի դեպքում Հանրապետության Նախագահը քսանմեկօրյա ժամկետում ընդունում էր կառավարության հրաժարականը, նշանակում վարչապետ և կազմավորում կառավարություն (1995թ-ի Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Մինչև 2005թ. նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեն Հայաստանում կառավարման ձևը փաստացի վերացնում էր փոխադարձ զայրմաների և հակակշիռների մեխանիզմները և հարցականի տակ էր դնում իշխանությունների բաժանման սկզբունքը: Հանրապետության Նախագահը կարող էր միանձնյա որոշում ընդունել Ազգային ժողովի լուծարման վերաբերյալ (Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 3-րդ կետով սահմանված խորհրդակցություններն Ազգային ժողովի նախագահի և վարչապետի հետ Հանրապետության Նախագահին որևէ բան չէին պարտադրում, իսկ Ազգային ժողովը չէր կարող արձակվել միայն խորհրդարանի ընտրությունից հետո մեկ տարվա ընթացքում, ռազմական դրության և սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում, ինչպես նաև Հանրապետության Նախագահի պաշտոնավարության վերջին վեց ամսվա ընթացքում), ապա Ազգային ժողովը որևէ կերպ չէր կարող քաղաքական պատասխանատվության ենթարկել Հանրապետության Նախագահին (իմպիչմենտի ընթացակարգը

վերաբերում է միայն պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության դեպքերին (57-րդ հոդված, մաս 1): Կառավարության պատասխանատվությունն Ազգային ժողովի առջև նույնպես բարդացված էր, քանի որ կառավարությանն անվստահություն հայտնելու դեպքում Հանրապետության Նախագահը կարող էր արձակել խորհրդարանը կամ կառավարության հրաժարականն ընդունելուց հետո նորից նշանակել նույն վարչապետին՝ սպառնալով խորհրդարանի լուծարմամբ:¹⁹

Դեմոկրատական ավանդույթներ չունեցող այն երկրների փորձը, որոնք ընդունել են մնան լիազորություններ ունեցող նախագահով կառավարման ձև, վկայում է, որ նրանք կամ այդպես էլ մնացել են ավտորիտար կամ տոտալիտար երկրների շարքում, կամ էլ նրանք շատ արագ փոխել են իրենց Սահմանադրությունը և վերափոխել են նախագահի այդ լիազորությունները (ինչպես Պորտուգալիան 1982թ.):²⁰

Այսպես՝ ի տարբերություն 1995թ. Սահմանադրության տեքստի, 2005թ. փոփոխություններից հետո Սահմանադրությունում սպառնիչ թվարկվեցին այն դեպքերը, երբ Նախագահը կարող էր արձակել Ազգային ժողովը և նշանակել արտահերթ ընտրություն: Հոդված 74.1-ը սահմանում է, որ Հանրապետության Նախագահն արձակում է Ազգային ժողովը, եթե Ազգային ժողովը երկու անգամ անընդմեջ երկու ամսվա ընթացքում հավանություն չի տալիս կառավարության ծրագրին: Հանրապետության Նախագահն Ազգային ժողովի նախագահի կամ վարչապետի առաջարկությամբ կարող է արձակել Ազգային ժողովը, եթե՝ (ա) Ազգային ժողովը հերթական ստաշրջանի երեք ամսվա ընթացքում որոշում չի կայացնում կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ, (բ) հերթական ստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովի նիստերը երեք ամսից ավելի չեն գումարվում, (գ) հերթական ստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովը երեք ամսից ավելի իր կողմից քննարկվող հարցերի վերաբերյալ որևէ որոշում չի կայացնում:

Ինչ վերաբերում է Նախագահի կողմից վարչապետի նշանակմանը, ապա մինչ 2005թ. փոփոխությունները Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասում պարզապես սահմանված էր, որ Նախագահը նշանակում և ազատում է վարչապետին, մինչդեռ փոփոխություններից հետո Նախագահի այդ լիազորությունը դրվեց որոշակի սահմանների մեջ՝ ամրագրելով, որ Նախագահը Ազգային ժողովում պատգամավորական տեղերի բաշխման և պատգամավորական խմբակցությունների հետ խորհրդակցությունների հիման վրա վարչապետ է նշանակում պատգամավորների մեծամասնության վստահությունը վայելող անձին, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա առավել թվով պատգամավորների վստահությունը վայելող անձին:

Եթե մինչ փոփոխությունները կառավարության նիստերը հրավիրում և վարում էր Հանրապետության Նախագահը կամ նրա հանձնարարությանը՝ վարչապետը (86-րդ հոդված), ապա փոփոխություններից հետո կառավարությունը նիստերը հրավիրում և վարում է վարչապետը: Նախագահը կառավարության նիստեր կարող է հրավիրել միայն արտաքին քաղաքականության, ազգային անվտանգության և պաշտպանության հարցերով:

Մինչ փոփոխությունները կառավարության որոշումները վարչապետի կողմից ստորագրվելուց հետո պետք է վավերացվեին Նախագահի կողմից, իսկ փոփոխություններից հետո Նախագահի կողմից վավերացման դրույթը հանվեց. դրա փոխարեն Հանրապետության Նախագահը կարող է կասեցնել կառավարության որոշումների գործողությունը մեկ ամիս ժամկետով և դիմել Սահմանադրական դատարան՝ Սահմանադրությանը դրանց համապատասխանության հարցը պարզելու համար:

Մինչ փոփոխությունները կառավարության կառուցվածքը սահմանվում էր Նախագահի հրամանագրով, իսկ փոփոխություններից հետո՝ կառավարության առաջարկությամբ օրենքով:

Եթե մինչ փոփոխությունները Հանրապետության Նախագահն էր վարչապետի առաջարկությամբ նշանակում և ազատում գլխավոր դատախազին (55-րդ հոդված, կետ 9), ապա փոփոխություններից հետո գլխավոր դատախազին նշանակում է Ազգային ժողովը Նախագահի առաջարկությամբ:

Այսպիսով՝ 2005թ. նոյեմբերի 27-ի սահմանադրական փոփոխությունների միջոցով Հայաստանը սկզբունքորեն անցում կատարեց կիսանախագահական կառավարման ձևի նախագահական-խորհրդարանական մոդելից դեպի խորհրդարանական-նախագահական մոդել: Նախագահ-խորհրդարան հարաբերություններում սահմանվեցին փոխադարձ զայրմաների և հակակշիռների մեխանիզմներ: Միևնույն ժամանակ նախագահից վերցվեցին և վարչապետին ու կառավարությանը փոխանցվեցին այնպիսի լիազորություններ, որոնք մինչ փոփոխությունները Նախագահին դարձրել էին կառավարության դե ֆակտո ղեկավար: Դրա հետ մեկտեղ Հայաստանում գործում է ուժեղ նախագահական համակարգ, և հատկապես ներկայումս, երբ Հանրապետության Նախագահը խորհրդարանում մեծամասնություն ունեցող կուսակցության ղեկավարն է: Խորհրդարանական-նախագահական մոդելն ամենից հետևողական կերպով է արտահայտում կառավարման կիսանախագահական ձևի էությունը. դուալիստական գործադիր իշխանությունում գործադիր իշխանության փաստացի ղեկավարը մա է, ով ունի խորհրդարանի աջակցությունը:²¹

1. **Ալիզան Ե. Ա.** ՀՀ սահմանադրական իրավունք, Երևան 2005, էջ 141:
2. ԳՂՀ Հիմնական օրենքի 68-րդ հոդված:
3. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_system_of_government#Parliamentary_republics
4. **Anthony Gierzyński** Saving American Elections: A Diagnosis and Prescription for a Healthier Democracy (Cambria Press, 2011).
5. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_system_of_government#Presidential
6. ՀՀ Սահմանադրության մեկաբանություններ, Երևան, 2010, էջ 29:
7. Վարդան Պողոսյան, <http://www.a1plus.am/am/politics/2005/02/5/28942>:
8. **Maurice Duverger** Institutions politiques et droit constitutionnel.
9. **Maurice Duverger** Echec au roi, 17, M. Duverger, Le concept de régime semi-présidentiel in Les régimes semi-présidentiels (Actes du Colloque des 20-21 janvier 1983), Paris 1986, 7.
10. **Maurice Duverger** A new political system model: semi-presidential government, p.

187.
11. ՀՀ Սահմանադրության մեկաբանություններ, Երևան, 2010, էջ 29:
12. **Maurice Duverger** Le système politique français. Droit constitutionnel et Science politique, 21. édition, 1996, p. 187-188, 465-587.
13. ՀՀ Սահմանադրության մեկաբանություններ, Երևան, 2010, էջ 30:
14. Վարդան Պողոսյան, <http://www.a1plus.am/am/politics/2005/02/5/28942>:
15. **Shugart** Matthew Soberg and John M. Carey, Presidents and Assemblies, Constitutional Design and Electoral Dynamics, Cambridge, 1992, p. 24.
16. Վարդան Պողոսյան, <http://www.a1plus.am/am/politics/2005/02/5/28942>:
17. **Ալիզան Ե. Ա.** ՀՀ Սահմանադրական իրավունք, Երևան 2005, էջ 141:
18. ՀՀ Սահմանադրության 49-րդ հոդված: Այս դրույթը նույնիսկ մնացել է մինչև 2005 թ. նոյեմբերին Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելուց հետո:
19. ՀՀ Սահմանադրության մեկաբանություններ, Երևան, 2010, էջ 31-32:
20. Վարդան Պողոսյան, <http://www.a1plus.am/am/politics/2005/02/5/28942>:
21. ՀՀ Սահմանադրության մեկաբանություններ, Երևան, 2010, էջ 32:

Սլավիկ ՊՈԴՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՏՎԱՄԱՎՈՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՕՐԵՆՍՊՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՃԵՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀՐԱԺԱՐՎԵԼՈՒ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՄՐԱԳՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Պատգամավորի իրավական կարգավիճակի միջուկն են կազմում նրա իրավունքները: Օրենսդրական նախաձեռնության հետ կապված իրավունքներն իրենց հերթին հանդիսանում են պատգամավորի իրավունքների առանցքը: Ինչպես նշում է Ա. Ի. Աբրամովան, փորձը ցույց է տալիս, որ իրավունքը երաշխավորված է այնքան ավելի արդյունավետ, որքան շատ հնարավոր նորմատիվ հրամայականներ է սահմանված դրա ապահովման և պաշտպանության կառուցակարգերում¹: Միևնույն ժամանակ այս կամ այն իրավունքի անարգել իրականացման երաշխիքների թվում հանդես է գալիս նաև տվյալ իրավունքի իրականացման կարգի հստակ իրավական կարգավորումը: Այդ է պատճառը, որ շատ իրավաբան գիտնականներ հատկապես կարևորում են օրենսդրական նախաձեռնության հետ կապված հասարակական հարաբերությունների պատշաճ իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը²:

Սահմանադրական իրավունքում օրենսդրական նախաձեռնությունը միաժամանակ դիտարկվում է որպես սահմանադրական իրավունքի ինստիտուտ, օրենսդրական գործընթացի փուլ և սուբյեկտիվ իրավունք³: Օրենսդրական նախաձեռնությունը՝ որպես օրենսդրական գործընթացի փուլ, հանդիսանում է Ազգային ժողովում օրենսդրական գործընթացի առաջին փուլը: Առանց օրենսդրական նախաձեռնության իրականացման հնարավոր չէ սկսել ցանկացած օրենսդրական գործընթաց: Ա. Վ. Իլինն օրենսդրական նախաձեռնությունը համարում է առաջին փուլը իրական (գործնա-

կան) օրինաստեղծ գործունեության⁴: Օրենսդրական նախաձեռնության իրականացման ավարտը նշանակում է օրենսդրական գործընթացի հաջորդ փուլի անցում: Սակայն օրենսդրական գործընթացի հաջորդ փուլի անցումը չի նշանակում նախաձեռնողի սուբյեկտիվ իրավունքների դադարում. դրանք շարունակվում են նաև օրենսդրական գործընթացի հաջորդ փուլերում: Օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքն անհրաժեշտ է տարբերակել օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտի իրավունքներից: Օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտը, բացի օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքից, ունի օրենսդրական նախաձեռնության հետ կապված այլ իրավունքներ ևս: Այդ իրավունքներից մեկն էլ պատգամավորի կողմից իր իսկ ներկայացրած օրենսդրական նախաձեռնության հետկանչման իրավունքն է:

Օրենսդրական նախաձեռնությունը ենթադրում է նաև օրինագծի հետկանչման հնարավորություն, որը հանդիսանում է օրենսդրական գործընթացի սուբյեկտի իրավունքը⁵: «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքով հստակ սահմանված չէ պատգամավորի կողմից օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու իրավունքը, սակայն նշված օրենքի որոշ հոդվածների համակարգային վերլուծությունից երևում է, որ, այնուամենայնիվ, օրենսդիրն օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտին վերապահել է օրինագիծը հետ կանչելու հնարավորություն: Մասնավորապես՝ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրեն-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
62

քի 51-րդ հոդվածի 9-րդ կետի համաձայն՝ օրենքի նախագիծը կամ նախագծերի փաթեթը շրջանառությունից, ընդ որում, հերթական նստաշրջանի կամ չորսօրյա նիստերի օրակարգերից կարող է հանվել հեղինակի (հեղինակների) գրավոր առաջարկությամբ կամ սույն օրենքով սահմանված այլ դեպքերում: Հեղինակը (հեղինակները) իրավունք ունի (ունեն) այդ առաջարկությունն անել Ազգային ժողովի նախագահին կամ նիստը վարողին ցանկացած ժամանակ, որն ընդունվում է անհապաղ: Ընդ որում, շրջանառությունից հանելու այլ դեպքեր սահմանված են այդ օրենքի 64-րդ հոդվածի 4-րդ կետում, 69-րդ հոդվածի 5-րդ կետում, 72-րդ հոդվածի 4-րդ կետում, որոնք վերաբերում են օրենքի նախագիծը առաջին, երկրորդ կամ երրորդ ընթերցմամբ չընդունելու դեպքերում այն շրջանառությունից հանելուն: Կարելի է ենթադրել, որ այս դեպքերում, օրենսդիրը նշելով շրջանառությունից հանել հասկացությունը, նկատի է ունեցել այն նախաձեռնության սուբյեկտին վերադարձնելը, քանի որ, սովորաբար, խորհրդարանի կողմից օրենքի նախագիծը չընդունվելու դեպքում այն վերադարձվում է դրա հեղինակին: Քանի որ օրենսդիրն օրենքի նախագիծը շրջանառությունից հանել հասկացությունը կիրառում է նաև այն պատգամավորին վերադարձնելու իմաստով, ապա պատգամավորի կողմից դիմել շրջանառությունից հանելու օրենքի նախագիծը ենթադրում է նաև դիմել օրենքի նախագիծն իրեն վերադարձնելու, ինչը պատգամավորի կողմից օրենսդրական նախաձեռնությունից նույն հրաժարվելն է:

Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, և՛ օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու, և՛ առաջին, երկրորդ կամ երրորդ ընթերցմամբ մերժելուց հետո այն պատգամավորին վերադարձնելու դեպքում կիրառել «շրջանառությունից հանել» հասկացությունը սխալ է, քանի որ այն հակասում է օրենքի այլ կարգավորումների տրամաբանությանը: Այսպես, «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքի 47-րդ հոդվածի համաձայն, օրենսդրական նախաձեռնության

իրավունքն իրականացվում է Ազգային ժողովի քննարկմանն օրենքի նախագծի կամ նախագծերի փաթեթի առաջադրմամբ: Օրենքի նախագիծը համարվում է Ազգային ժողովում առաջադրված, եթե այն կանոնակարգի պահանջներին համապատասխան պաշտոնապես, ինչպես նաև էլեկտրոնային կրիչի վրա կամ էլեկտրոնային փոստով ներկայացվել է Ազգային ժողովի նախագահին: Փաստորեն, օրենսդիրը հստակ կարգավորում է օրենսդրական նախաձեռնության իրականացման ավարտը: Երբ պատգամավորն օրենքի պահանջներին համապատասխան օրենքի նախագիծը ներկայացնում է Ազգային ժողովի նախագահին, այդ պահին օրենքի նախագիծը համարվում է Ազգային ժողովում առաջադրված, իսկ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը՝ իրականացված: Միևնույն ժամանակ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքի 51-րդ հոդվածի համաձայն՝ Ազգային ժողովի նախագահն **առաջադրված** օրենքի նախագիծը կամ նախագծերի փաթեթը երկօրյա ժամկետում դնում է շրջանառության մեջ: Այդ պահից, ըստ էության, սկսվում է Ազգային ժողովում օրենսդրական գործընթացի հաջորդ փուլը՝ օրենքի նախագծի շրջանառության փուլը: Հետևաբար, օրենսդրական նախաձեռնության իրականացումը և օրենքի նախագիծը շրջանառության մեջ դնելն օրենսդրական գործընթացի տարբեր և հաջորդող փուլեր են, ուստի շրջանառությունից օրենքի նախագիծը կամ նախագծերի փաթեթը հանելը չի նշանակում օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվել կամ այն վերադարձնել պատգամավորին:

Ակնհայտ է, որ անհրաժեշտություն կա հստակ սահմանելու պատգամավորի կողմից օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու իրավունքը և տարանջատել այն օրենսդրական այլ գործընթացներից:

Օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու իրավունքի իրականացման հետ կապված մյուս կարևոր հարցադրումն այն է, թե օրենսդրական գործընթացի մինչև ո՞ր փուլը պատգամավորն իրավունք ունի

Սահմանադրական իրավունք

հետ վերցնելու իր ներկայացրած օրենքի նախագիծը:

Արտասահմանյան խորհրդարանական պրակտիկայում կիրառվում է այս խնդրի լուծման երկու հնարավոր տարբերակ՝

1) հետկանչ հնարավոր է մինչև երկրորդ ընթերցմամբ օրինագծի ընդունումը,

2) հետկանչ հնարավոր է ցանկացած փուլում՝ օրենսդրական նախաձեռնությունն ընդունելու համար՝ հանձնարարական տալով այլ սուբյեկտի, ով օժտված կլինի նույն իրավունքներով, ունից վերցրել է օրինագիծը: Այս պարագայում օրենսդրական գործընթացը շարունակվում է՝:

«Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքի 51-րդ հոդվածի 9-րդ կետի վերլուծությունից հետևում է, որ պատգամավորը ցանկացած պահի կարող է հետ վերցնել օրենսդրական նախաձեռնությունը: Կարծում ենք, ճիշտ կլինի որդեգրել միջազգային այն փորձը, որի համաձայն՝ պատգամավորը կարող է հրաժարվել իր օրենսդրական նախաձեռնությունից մինչև խորհրդարանի կողմից օրենքի նախագիծը երկրորդ ընթերցմամբ ընդունելը: Օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու հնարավորության այդ պահի սահմանման առաջարկությունը պայմանավորված է նրանով, որ սովորաբար երկրորդ ընթերցմամբ ընդունված օրենքի նախագծում բովանդակային փոփոխություններ չեն կատարվում, այլ կատարվում են միայն խմբագրական փոփոխություններ: Այսպես, «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքի 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ օրենքի նախագիծը երկրորդ ընթերցմամբ ընդունվելուց հետո՝ 30-օրյա ժամկետում, գլխադասային հանձնաժողովը, հեղինակի հիմնական գեկուցողի հետ համատեղ կարող է այդ նախագծում կատարել խմբագրական փոփոխություններ, որոնք չեն փոխում ընդունված տեքստի իմաստը, և ներկայացնել Ազգային ժողովի նախագահին: Այսինքն, կարելի է փաստել, որ Ազգային ժողովում օրենսդրական գործընթացի հիմնական և բովանդակային աշխատանքը կատարվում է մինչև օրենքի նախագիծը երկրորդ ընթերցմամբ

ընդունելը: Դա է վկայում նաև այն, որ ոչ բոլոր օրենքների նախագծերն են պարտադիր անցնում երրորդ ընթերցում («Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդված): Երկրորդ ընթերցմամբ ընդունելով օրենքի նախագիծը՝ Ազգային ժողովը, փաստորեն, ավարտում է իր լայնածավալ բովանդակային աշխատանքը՝ հաստատելով օրենքի նախագիծը տվյալ բովանդակությամբ ընդունելու ամերաժեշտությունը, և միայն դրանից հետո օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու դիմումով հանդես գալը, կարծում ենք, ողջամիտ չէ:

«Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքով նախատեսված չէ նաև օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու իրավունք՝ այդ իրավունքը այլ պատգամավորի զիջելու եղանակով: Այս դեպքում, եթե պատգամավորն ինչ-ինչ պատճառներով ցանկանում է հրաժարվել է իր ներկայացրած օրենսդրական նախաձեռնությունից, ապա մեկ այլ պատգամավոր սկզբնական նախաձեռնողի համաձայնությամբ կարող է շարունակել արդեն սկսված օրենսդրական գործընթացը: Այդ կառուցակարգի իրավական ամրագրման դեպքում երկուստեք կշահեն և՛ սկզբնական նախաձեռնողը, և՛ օրենսդրական նախաձեռնությունը շարունակող պատգամավորը, քանի որ մի կողմից ապարդյուն չի անցնի սկզբնական նախաձեռնության հեղինակի արդեն կատարած աշխատանքը, մյուս կողմից՝ օրենսդրական գործընթացը շարունակող պատգամավորը որոշակի հիմք կունենա իր աշխատանքների իրականացման համար: Բացի այդ, նման հնարավորության առկայության պարագայում մեծապես կշահի նաև Ազգային ժողովի աշխատանքը, քանզի արդեն իսկ որոշակի չափով քննարկված օրենքների նախագծերը, ձևական պահանջներից ելնելով, չեն անցնի օրենսդրական գործընթացի նույն փուլերը:

Հետաքրքիրն այն է, որ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքը նախատեսում է օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտների փոփոխման հնարավորություն, որը պայմանավորված չէ պատգա-

մավորի կողմից իր ցանկությամբ իր իսկ հեղինակված օրենսդրական նախաձեռնությունը մեկ այլ պատգամավորի փոխանցելու հետ: Այսպես, «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն. «Եթե օրենքի նախագծի հեղինակը եղել է նախորդ գումարման Ազգային ժողովի պատգամավոր, ապա նորընտիր որևէ պատգամավորի կողմից առաջին մատաչրջանի ավարտից հետո 60-օրյա ժամկետում որպես հեղինակ հանդես գալու ցանկության դեպքում տվյալ օրենքի նախագիծը սույն օրենքի 54-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ընդգրկվում է չորսօրյա նիստերի օրակարգում՝ հերթական ընթերցմամբ քննարկվելու համար»: Այս հանգամանքը ևս մեկ անգամ հիմնավորում է, որ բնական կլիմի, եթե պատգամավորների միջև տեղի ունենա օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտների փոփոխություն, ինչն ընդունված է տարբեր երկրների խորհրդարանական պրակտիկայում:

Անփոփելով օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու խնդրի հետ կապված վերը կատարված վերլուծությունները՝ առաջարկում ենք «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքի 50-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 2.1 և 2.2. կետերով.

«2.1. Պատգամավորը (պատգամավորներն) իրավունք ունի (ունեն) հրաժարվելու իր (իրենց) ներկայացրած օրենքի նախագծից մինչև այդ օրենքի նախագիծն Ազգային ժողովի կողմից երկրորդ ընթերցմամբ ընդունվելը: Պատգամավորը (պատգամա-

վորներն) օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու մասին գրավոր դիմում են ներկայացնում Ազգային ժողովի նախագահին: Ազգային ժողովի նախագահն այդ մասին հայտարարում է Ազգային ժողովի առաջիկա նիստում, որից հետո այդ օրենսդրական նախաձեռնության հետ կապված օրենսդրական գործընթացը դադարում է:

2.2. Պատգամավորը (պատգամավորները) կարող է (են) իր (իրենց) ներկայացրած օրենսդրական նախաձեռնությունը գրավոր համաձայնությամբ փոխանցել այլ պատգամավորի (պատգամավորների): Այս դեպքում օրենսդրական նախաձեռնության նոր սուբյեկտն օժտվում է նույն իրավունքներով, ինչ օրենսդրական նախաձեռնությունը (պատգամավորները): Պատգամավորներն օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտների փոփոխության մասին համատեղ գրավոր դիմում է (են) ներկայացնում Ազգային ժողովի նախագահին: Օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտների փոփոխության վերաբերյալ Ազգային ժողովի նախագահը հայտարարում է Ազգային ժողովի առաջիկա նիստում»:

Վերոհիշյալ եզրահանգումները և առաջարկությունները, կարծում ենք, օգտակար կլինեն ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավորի կողմից օրենսդրական նախաձեռնությունից հրաժարվելու հետ կապված իրավական ամրագրման հիմնախնդիրների արդյունավետ լուծման հարցում:

1. *Абрамова А. И.* Право законодательной инициативы: проблемы обеспечения защиты. // Журнал российского права, 2006, N3, с. 12.
 2. *Звягин Ю.* Предлагаю проект закона. Право законодательной инициативы. Как его использовать? // Российская Федерация, 1995, N8, с. 22. *Бошно С. В.* Законодательная инициатива: внесение законопроектов в Государственную Думу//Право и образование, 2004, N2, с. 153.
 3. *Бошно С. В.* Законодательная инициатива в Государственной Думе Федерального Собрания Российской Федерации, диссертация ... кандидата юридических наук. М., 1997, с. 2.

4. *Ильин А. В.* Оптимизация правотворческой деятельности в современной России (вопросы теории и практики) (под ред. Комаров С.А.), СПб., 2005, с. 182.
 5. *Мельникова Т. Н.* О праве законодательной инициативы судебных органов//Современное право, 2009, N2, с. 15.
 6. *Дегтев Г. В.* Становление и развитие института президентства в России: теоретико-правовые и конституционные основы. М., 2005, с. 124-125. *Абрамова А.И.* Право законодательной инициативы: проблемы обеспечения защиты// Журнал российского права, 2006, N3, с. 21.

ՀՈՒՑՆԵՄԲԵՐ – ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՄԻջԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ, ԸՆԹԱՆՔԸ ԵՎ ԻՐԱՎԱՉՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդու իրավունքների պաշտպանության գաղափարը հրատապ դարձավ հատկապես Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո: Աշխարհում միջազգային հանցավորությունը սկսեց արագորեն աճել և հատկապես՝ հյուսիսամերիկյան և եվրոպական շրջաններում ստեղծված կրիմինալ դրությունը անհասպաղ համաձայնեցված միջոցառումների կազմակերպման անհրաժեշտություն առաջացրեց: Միջազգային հանագործակցության հաստատումը այս ոլորտում դարձավ անխուսափելի, իսկ դրա իրագործումը՝ համակարգող միջազգային կազմակերպությունների առկայության պայմաններում: Հենց այդ ժամանակ ՄԱԿ-ը առաջին անգամ միջազգային քրեական դատարանի ստեղծումը համարեց անհրաժեշտ:

1948թ. դեկտեմբերի 9-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեան ճանաչելով, որ պատմության ողջ ընթացքում ցեղասպանությունը մարդկությանը մեծ կորուստներ է հասցրել և համոզված լինելով, որ միջազգային հանագործակցությունը կփրկի մարդկությանը այս սարսափելի աղետից՝ ընդունեց «Յեղասպանության հանցագործության կանխման և դրա համար պատժի մասին» կոնվենցիան, ըստ որի՝ ցեղասպանությունը սահմանվում է որպես միջազգային հանցագործություն և ստորագրող պետությունները պարտավորվում են կանխել, պատժել ցեղասպանություն իրականացնողներին: Այդ պահից սկսած՝ միջազգային քրեական դատարանի ստեղծման հարցը ժամանակ առ ժամանակ քննարկվել է:

Գլխավոր ասամբլեան իր հիսուներկուերորդ նստաշրջանի ժամանակ որոշեց ՄԱԿ-ի հովանու ներքո գտնվող լիազոր ներ-

կայացուցիչներին հրավիրել Գլխավոր աստղիկ Վարդանյանի միջազգային քրեական դատարանի ստեղծման հարցով, որը տեղի ունեցավ Հռոմում 1998 թվականի հունիսի 15-ից մինչև հուլիսի 17-ը, որով ավարտվեց այս գործընթացը և ընդունվեց միջազգային քրեական դատարանի ստեղծման մասին կոնվենցիան: 1998 հուլիսի 17-ին Հռոմի համաժողովում ընդունվեց Միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրությունը, որն ուժի մեջ մտավ 2002 թվականի հուլիսի 1-ին¹:

Բվեարկության ժամանակ որոշ պատվիրակներ, մասնավորապես Հնդկաստանից և Միացյալ Նահանգներից, Ստատուտի դեմ արտահայտվեցին: Իսկ եզրափակիչ պլենար նիստում Միացյալ Նահանգները պնդեց, որ Ստատուտը դրվի քվեարկության, անկախ նրանից, որ մեծ աջակցություն էր տրվում դրան: Պատվիրակները քվեարկեցին Ստատուտի օգտին և այն ընդունվեց 120 «կողմ», 7 «դեմ» և 21 «ձեռնպահ» ձայներով²:

Հռոմի կանոնադրությունը միջազգային իրավունքի կարևոր պայմանագիր է: Առաջին անգամ ստեղծելով մշտական կառույց, որը լիազորված է ուսումնասիրել և դատական կարգով հետապնդել ցեղասպանություն, պատերազմական հանցագործություններ, մարդկության դեմ հանցագործություններ, ինչպես նաև ագրեսիա, կանոնադրությունը պարփակում է միջազգային հանցագործությունների դեմ արդարություն սպասելու համընդհանուր ցանկություն: Այնուամենայնիվ, որպես պայմանագրի վրա հիմնված Դատարան՝ Միջազգային քրեական դատարանի ուժը տարածվում է իր անդամ պետությունների վրա, մինչդեռ միայն իսկապես համընդհանուր (ունիվերսալ) դա-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Միջազգային իրավունք

տարանն ի գորու կլիներ հետապնդել այդ հանցագործությունները: Անշուշտ, Հռոմի Կանոնադրության համակարգից 70 պետությունների (որոնցից 13-ը՝ Եվրոպայում և Կենտրոնական Ասիայում) բացակայությունը ներկայացնում է մեծ մարտահրավեր, որն ուղղված է անպատժելիության վերացման ապահովմանը և ՄԸԴ-ի երկարաժամկետ օրինավորությանը, նրան, ինչին քաղաքացիական հասարակությունը ձգտում է հասնել միջազգային հանրության աջակցությամբ:

2002 թվականի ապրիլի 11-ին Նախապատրաստական հանձնաժողովի պլենար նիստում՝ Նյու Յորքում ՄԱԿ-ի շենքում միաժամանակ տեղի ունեցավ 10 պետությունների փաստաթղթերի վավերացման գործընթացը:

Այսպիսով, 2002 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտավ Հռոմի ստատուտը, որը վավերացվեց աշխարհի 66 երկրների կողմից: 76 պետությունները, որոնք հասցրել էին մինչև 2002 թվականի հուլիսի 2-ը վավերացնել Հռոմի ստատուտը, դարձան միջազգային քրեական դատարանի ստեղծման լիիրավ մասնակիցներ³:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ Միջազգային քրեական դատարանի նպատակը հանդիսանում է ծանրագույն միջազգային հանցագործությունները հետաքննելը և պատժելը՝ այն դեպքում, երբ ազգային դատարանները չեն կարող կամ չեն ցանկանում դա անել: Այդ դատարանին են ընդդատյա ցեղասպանությունը, պատերազմական հանցագործությունները, մաս մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները:

Անդրադառնալով միջազգային քրեական դատարանի քննած գործերի շրջանակին՝ հարկ է նշել, որ այս դատարանը գործը քննելու վերջին աստիճանի ատյանն է, որը պետություններին է թողնում առաջնային հետաքննության իրավունքը և միջազգային հանցագործների նկատմամբ մեղադրանքի հարուցումը: Սակայն եթե պետության կողմից իրականացվող հետաքննչական և դատախազական գործունեությունները չհամապատասխանեն միջազգային դատավարական չափանիշներին, ապա ՄԸԴ-ն իրա-

վունք ունի իրականացնել դատավարություն՝ տվյալ դեպքի հետ կապված: Դատարանը կարող է գործը քննության վերցնել նաև այն դեպքում, երբ պետությունը չի ցանկանում կամ չի կարող հետաքննություն իրականացնել⁴:

Դատարանն իրավասու է քննել միայն այն դեպքերը, որոնք տեղի են ունեցել կամ անդամ պետության տարածքում, կամ անդամ պետության քաղաքացու կողմից: Մնացած այլ դեպքերում Դատարանը չի կարող գործել: Այս մտտեցումը պետություններին տալիս է իրավունք՝ որոշելու՝ ենթարկվել իր պետության տարածքը կամ իր քաղաքացիներին ՄԸԴ-ի իրավագործությանը, թե ոչ: Սակայն այստեղ կա մի բացառություն. ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդը կարող է միջնորդող բանաձևի միջոցով Դատարանին փոխանցել ինչ-որ հանցագործության իրավիճակ:

Ընդունված է համարել, որ Հասագայի միջազգային քրեական դատարանը «վերջին հույսի» դատարանն է: Այն որևէ գործողություն չի իրականացնում, եթե հարցը ազգային դատական համակարգում քննության առարկա է, բացառությամբ այն դեպքերի, եթե ազգային դատական համակարգում ձևական լուծման փորձ է արվում անձին ազատել քրեական հետապնդումից: Հասագայի դատարանը բոլոր գործերում առաջնորդվում է դատաքննության պատշաճ ընթացքի և արդարության ամենաբարձր չափանիշներով, որոնք ամրագրված են Հռոմի կանոնադրությամբ:

Միջազգային քրեական դատարանն ունի 18 դատավոր: Դատարանի մարմիններն են Նախագահությունը, Վերաքննիչ, Դատական, Մինչդատական վարույթի բաժանմունքները, Դատախազի գրասենյակը և Քարտուղարությունը: Դատարանի դատական գործառույթները յուրաքանչյուր բաժանմունքում իրականացնում են պալատները⁵:

2002 թվականից Հասագայի միջազգային քրեական դատարանը զբաղվում է Ռուս-դայի, Կոնգոյի Ժողովրդական Հանրապետության և Կենտրոնական Աֆրիկյան Հան-

Միջազգային իրավունք

րապետության պետական կառույցների հսկողության տակ գտնվող տարածքներում տեղի ունեցած և Սուդանի ու Գարֆուրի հսկողությունից դուրս տարածքներում տեղի ունեցած հանցագործությունների հարցերով: Հասագայի միջազգային քրեական դատարանի մեղադրողի ուշադրությունը մաս Կող դի Վուարի վրա է, որտեղ ևս պետական հսկողությունից դուրս տարածքներում հանցագործություններ են տեղի ունեցել:

Դատարանին ընդդատյա հանցագործություններն են՝ ցեղասպանությունը, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները, պատերազմական հանցագործությունները, ընդ որում՝ դատարանին ընդդատյա են ոչ միայն միջազգային բնույթ ունեցող զինված ընդհարումների ժամանակ կատարված պատերազմական հանցագործությունները, այլև միջազգային բնույթ չունեցող զինված ընդհարումների ժամանակ կատարված պատերազմական հանցագործությունները, ինչպես նաև ագրեսիայի հանցագործությունը⁶:

Կանոնադրության 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ Դատարանին ընդդատյա հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չի կիրառվում: Կանոնադրության այս դրույթը համահունչ է Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չկիրառելու մասին կոնվենցիային, ինչպես նաև Սիավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի 1973թ. դեկտեմբերի 3-ի «Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատու անձանց հայտնաբերման, ձերբակալման, հանձնման և պատժի հետ կապված հարցերում միջազգային համագործակցության սկզբունքների մասին» բանաձևին⁷:

ՄԶԳ-ի իրավասությունը տարածվում է առավել ծանր հանցագործությունների վրա, որոնք շոշափում են միջազգային հանրության շահերը: ՄԶԳ-ի լիազորություններն ամրագրված են Հռոմի Ստատուտի 2-րդ մասում:

Ստատուտի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝

դատարանի իրավասության տակ մտնող հանցագործություններն են.

1. Գեոցիդ- ցանկացած գործողություն, որի նպատակն է ամբողջությամբ կամ մասամբ վերացնել ցանկացած ազգային, էթնիկ, ռասայական կամ կրոնական խմբի:

2. Մարդկության դեմ հանցագործություններ-ընդ որում նշվում էր, որ մարդկության դեմ հանցագործություններին վերաբերող այն գործողություններն են ընկնում դատարանի իրավագործության տակ, որոնք իրականացվել են լայնամասշտաբ կամ սիստեմատիկ հարձակումների տեսքով ցանկացած քաղաքացիական անձի վրա և եթե այդպիսի հարձակումը գիտակցված է եղել:

3. Ջինվորական հանցագործություններ-Դատարանն իրավասություն ունի զինվորական հանցագործությունների նկատմամբ, մասնավորապես եթե դրանք կատարվել են պլանավորման, վարած քաղաքականության կամ այդպիսի հանցագործությունների լայնամասշտաբ իրականացման պայմաններում: Դատարանի իրավասության տակ են գտնվում նաև ռազմական հանցագործությունները, որոնք կատարվել են ոչ միջազգային բնույթի զինված կոնֆլիկտների արդյունքում: Այդ թվում նշվում է, որ դա չի շոշափում կառավարության իրավունքները բոլոր օրինական միջոցներով պետության տարածքում օրենքի և կարգի պահպանման կամ վերականգնման, կամ էլ պետության ամբողջականության և միասնականության պաշտպանության բնագավառում:

4. Ագրեսիա - Ստատուտը չի սահմանում ագրեսիայի հասկացությունը: Պետություններն ի վիճակի չեն եղել դրա շուրջ համաձայնության գալու:

Որոշվել է, որ դատարանն այդպիսի հանցագործությունների վրա իրավասություն կունենա միայն այն բանից հետո, երբ մասնակից պետությունները պայմանավորվեն դրա սահմանման շուրջ և համապատասխան կարգով այդ սահմանումն ընդգրկեն Ստատուտի մեջ⁸:

ՄԶԳ- միջազգային իրավասությունները քայքայում են օժտված անկախ միջազգային դատարան է, որը կոչված է քրեական արդարա-

դատություն իրականացնելու միջազգային ողջ հանրության մտահոգությունը հարուցող առավել ծանր հանցագործությունների համար պատասխանատու ֆիզիկական անձանց նկատմամբ և լրացնում է ներպետական քրեական իրավագործության մարմինների համակարգը:

Միջազգային քրեական դատարանի իրավասությունը սահմանափակվում է միայն քրեական գործերով, այն կոչված չէ պատասխանատվության կանչել պետություններին կամ այլ սուբյեկտներին: Եվ երկրորդ՝ դատարանն իրավասություն ունի քննելու հանցագործությունների այն դեպքերը, որոնք տեղի են ունեցել կանոնադրության ուժի մեջ մտնելուց հետո⁹:

Անդրադառնալով ՀՀ-ին՝ պետք է նշել, որ Հայաստանն աջակցել է Միջազգային քրեական դատարանի ստեղծմանը: Հայաստանյան կողմը իր համաձայնությունն է տվել, որ Գատարանի իրավասությունը տարածվի ցեղասպանության, մարդկության դեմ հանցագործությունների, պատերազմական հանցագործությունների, միջազգային և տեղական զինված հակամարտություններում մարդասիրական օրենքների լուրջ խախտումների, ինչպես նաև ագրեսիայի վրա: Այնուամենայնիվ, անհրաժեշտություն էր զգացվում Կանոնադրության մեջ հստակ սահմանելու հանցագործությունների յուրաքանչյուր տե-

սակը, որոնց նկատմամբ Գատարանն իրավասություն էր ստանձնում:

Չնայած Հայաստանի Հանրապետությունը Հռոմի ստատուտը ստորագրել է 1999-ի հոկտեմբերին, սակայն այն դեռևս չի վավերացվել: 2004թ. օգոստոսի 13-ին Սահմանադրական դատարանը որոշեց, որ կանոնադրության որոշ դրույթներ չեն համապատասխանում մեր Սահմանադրությանը, և վավերացման գործընթացը կասեցվեց¹⁰:

Հաշվի առնելով հանգամանքը, որ ՀՀ և հայ ժողովուրդը տարիներ շարունակ պայքարում են հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար, կանոնադրության ընդունումը մեծ և կարևոր քայլ կլինի մեր նպատակին հասնելու ճանապարհին:

Ի վերջո, կարելի է եզրահանգել, որ վերոնշյալի հետ կապված՝ անհրաժեշտ է կատարել որոշակի սահմանադրական փոփոխություններ, քանզի դրանով առավելություններն ավելի կլինեն, քան թերությունները: Գտնում ենք, որ առավել նպատակահարմար կլինի, որ ՀՀ-ն հետևի որոշ եվրոպական երկրների նախադեպերին և Սահմանադրության մեջ առանձին հոդված ավելացնելով՝ քրեական դատարանի կանոնադրության ընդունումը բացառիկ դեպք ճանաչի, որով Հռոմի ստատուտի վավերացումը կնպաստի ՀՀ դատական համակարգի զարգացմանը:

1. Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի ստատուտ՝ ընդունված է 1998թ. հուլիսի 17-ին, փոփոխվել մինչև 2001թ. հունվարի 17-ը, ուժի մեջ է մտել 2002թ. հունվարի 16-ին:
2. **Гришанков М.И.** Выступление на Конференции по проблеме Международного уголовного суда (Оттава, 4-6 ноября 2002г.).
3. Римский Статут Международного Уголовного Суда (англ. Rome Statute of the International Criminal Court) — Международный договор, учредивший Международный уголовный суд. Принят на дипломатической конференции в Риме 17 июля 1998 года и вступил в силу с 1 июля 2002 года.
4. **Греппи Эдуардо** “Личная уголовная ответственность в международном праве: эволюция понятия” МЖ Красного Креста, 1999, N835.
5. **Блищенко И.П.** История создания Международного уголовного суда и проект его устава.

Москва. Норма, 2002, с. 542.
6. **Костенко Н.И.** Международный уголовный суд. Москва, 2002, с. 167.
7. Документы ООН. Сборник S/25300. Организация Объединенных Наций: Сборник документов. Москва, 1981.
8. Հռոմի միջազգային քրեական դատարանի Կանոնադրություն, Երևան, 2000թ.:
9. **Трикоз Е.Н.** “Начало деятельности Международного уголовного суда: состояние и перспективы” Журнал российского права. 2005, N3.
10. «1998 թվականի հուլիսի 17-ին Հռոմում ստորագրված՝ միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրության մասին համաձայնագրում (կից հայտարարությանը) ամրագրված պարտավորությունների՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010թ. օգոստոսի 13-ի թիվ ՍԳՆ-502 որոշումը:

Марианна КАЛАШЯН

Преподаватель кафедры гражданского

и гражданско-процессуального права

Российско-Армянского (Славянского) университета,

Заместитель директора Института права и политики РАУ

СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЧАСТНОПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Международные частнопровые отношения (далее — МЧПО) являются разновидностью правовых отношений, поэтому им присущи общие признаки, характерные для любых юридических отношений.

С учетом современного состояния отечественной и зарубежной юридической науки, новых теоретических и эмпирических источников, накопленного в этой сфере юридического опыта, попробуем рассмотреть, уточнить и показать особенности МЧПО.

Специфика МЧПО, на наш взгляд, заключается в следующих признаках.

1. По своей природе к ним относятся частные отношения, осложненные иностранным элементом, урегулированные коллизионными и материально-правовыми нормами в рамках национальных и международных правовых систем.

В этой связи заслуживает поддержки инновационное положение «Концепции развития гражданского законодательства Российской Федерации» (одобрена решением Совета при Президенте РФ по кодификации и совершенствованию гражданского законодательства от 07.10.2009) [1], согласно которому

необходимо провести расширение круга отношений, регулируемых материально-правовыми нормами, равно как и изменение характера такого регулирования, что должно вызвать переоценку действующих коллизионных норм на предмет возможного их уточнения и дополнения. Указанная позиция разработчиков данной Концепции полностью согласуется, например, с содержанием Регламента Европейского Союза от 17 июня 2008 г. о праве, применимом к договорным обязательствам («Рим I»), Регламента Европейского Союза от 11 июля 2007 года о праве, применимом к внедоговорным обязательствам («Рим II»), уже апробированных международных подходов.

2. В общей теории права подавляющее число авторов (С.С. Алексеев, Ю.М. Козлов, Н.М. Коркунов, А.В. Мицкевич, А.В. Поляков, В.Ф. Шершеневич, Р.О. Халфина и др.) считают правовыми такие отношения, которые урегулированы нормами права. Нормативный признак некоторые ученые берут в качестве методологической основы и при определении МЧПО, что представляется не совсем верным. Так, Г.К. Дмитриева пишет: «Источниками международного частного права, как и любой другой отрасли национального

права, могут быть лишь национально-правовые формы, в которых существуют нормы права и которые являются выражением их обязательной юридической силы в пределах государства. Это законы и подзаконные акты, санкционированные обычаями, а также судебный прецедент в ограниченном круге государств» [2].

Однако, анализ некоторых национальных правовых систем и международного частного права, судебно-арбитражной практики, конкретных МЧПО, показывает, что к частноправовым отношениям международного характера следует относить такие общественные отношения, которые урегулированы не только нормами национально-правовых форм. Например, в последнее время увеличивается количество не национальных форм регулирования международных договорных отношений, к которым все чаще обращаются стороны международных коммерческих договоров. Ссылки в международных контрактах на «общие принципы права», «правовые принципы и нормы, признаваемые в цивилизованных странах», «международное торговое право», «право и обычай международной торговли» и т.п. отражают, как подчеркивает А.С. Комаров, тенденцию разрешать коммерческие споры не на основе норм права конкретного государства, а на базе правовых норм, не имеющих связи с каким-либо национальным правовым порядком [3]. Субъекты МЧПО часто регулируют свои отношения, опираясь на типовые международные конвенции, иные международные акты и своды международных правил в той или иной сфере (например, Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА относятся к доктриналь-

ным актам).

В вопросе систематизации правил международной коммерческой деятельности, следует отметить особую роль Международной торговой палаты (МТП) и разработанные ею международные правила по толкованию торговых терминов ИНКОТЕРМС (в редакции 2010 г.). Целью Правил является обеспечение свода международных правил по толкованию наиболее широко используемых торговых терминов в области внешней торговли. Таким образом, можно избежать или, по крайней мере, в значительной мере сократить неопределенность различной интерпретации таких терминов в различных странах [4].

Нам представляется, что тенденция урегулирования международных частноправовых отношений с иностранным элементом не только общеобязательными нормами, но и другими социальными правилами негосударственного характера получает все большее распространение, как в странах англосаксонской правовой семьи, так и романо-германской и других правовых семьях.

Как правильно отмечают современные авторы переход в настоящее время от «волевой теории» к доктрине «юриспруденции интересов» (Interessenjurisprudenz) и ее разновидности — «юриспруденции ценностей» (Wertungsjurisprudenz) предполагает выявление различных групп потребностей, которые ведут к формированию достаточно обширной и реальной системы нормообразующих факторов, направленных на унификацию коллизионного регулирования договорных и иных обязательств, положений актов международного характера, которые не имеют обязательной юридической силы

(типовые законы, рекомендации, своды договорного права, сборники международных торговых обыкновений и др.) [5].

3. В систему МЧПО входят только такие отношения, которые осложнены иностранным элементом. Число иностранных элементов является открытым. К ним можно отнести самые различные свойства, аспекты, компоненты и т.п. правовых отношений (субъектов, конкретные их действия, средства и способы их осуществления, характер субъективных прав и субъективных юридических обязанностей, объекты правоотношений, их социальные и юридические результаты, юридические факты и составы), которые создают связь правоотношения с правопорядками двух и более государств. И в этом плане, целесообразно дополнить п. 1 ст. 1253 ГК РФ, расширив виды иностранных элементов аналогично п.1 ст. 1186 ГК РФ.

При этом в литературе правильно отмечается тот факт, что в структуре правовых отношений достаточно наличие лишь одного иностранного элемента, чтобы они вошли в сферу действия международного частного права.

Однако, следует отметить, что формальное присутствие каких-либо иностранных характеристик отношения, которые не имеют сущностного значения для конкретного правоотношения, не могут быть определены в качестве иностранного элемента. Так, например, факт одного лишь избрания применимого права к внутреннему договору не трансформирует данный договор в международный. На наш взгляд, это означало бы искусственное придание соглашению иного, нежели он имеет характера. Иной пример, кото-

рый приводит Горшкова Л.В. по правоотношениям в сети Интернет: “Такие признаки объекта и субъекта правоотношения, как иностранный адрес доменного имени Интернет-сайта, иностранное государство местонахождения сервера, поддерживающего работу соответствующего Интернет-сайта, принадлежность сервисного провайдера иностранному государству не во всех случаях будут иметь значение для квалификации правоотношения как международного в силу того, что они могут быть легко выявлены или искусственно созданы сторонами правоотношения. Формальное наличие иностранного элемента в структуре частноправового отношения в сети Интернет не всегда будет обнаруживать связь правоотношения с правопорядками разных государств” [6].

Мы считаем, что в систему МЧПО входят только такие отношения, которые осложнены иностранным элементом, однако, не любое отношение, компоненты которого обладают теми или иными иностранными характеристиками, может быть квалифицировано в качестве МЧПО. Квалифицирующим признаком здесь выступает наличие иностранного элемента, который создает связь правоотношения с правопорядками двух и более государств. Эти два основных признака не могут рассматриваться отдельно либо противопоставляться, поскольку второе является следствием первого.

4. Специфичным является субъективный состав указанных правоотношений. Они составляют множество смешанных вариантов. И, главное здесь заключается в том, что особые их юридические качества определяет иностранный элемент. Это могут быть

физические лица (например, брак, заключенный гражданином Франции с гражданкой Армении), физические и юридические лица разных государств (например, договор купли-продажи, заключенный между грузинским предпринимателем и армянской фирмой), разнообразные юридические лица различных государств (например, договор перевозки грузов, автомобильным транспортом, заключенный между российскими и финскими предприятиями), разнообразные ТНК, а также иностранные организации, не являющиеся юридическими лицами.

Очень специфичны особенности правового положения государства как участника МЧПО. Дело в том, что государство участвует в частноправовых отношениях «на равных началах с иными участниками этих отношений — гражданами и юридическими лицами». В самом общем плане участие государства в МЧПО регулируется ст. 1275 ГК РА, в которой установлено, что к гражданско-правовым отношениям, осложненным иностранным элементом, с участием государства, правила настоящего раздела применяются на общих основаниях, если иное не установлено законом.

Особенность правового режима государства, как участника МЧПО, заключается в его иммунитете от иностранной юрисдикции (это право государства на частичное освобождение от юрисдикции другого государства, т.е. право на неприменение к нему принудительных мер со стороны судебных, административных и иных органов иностранного государства, предполагающее, естественно, частичный отказ государства от осуществления своей территориальной юрисдикции, отказ от

применения принудительных мер своими судебными, административными и другими государственными органами в отношении другого иностранного государства).

В Республике Армения и Российской Федерации специальных законов об иммунитете нет. Нам представляется, что в Республике Армения и Российской Федерации необходимо издать специальные законы об иммунитете соответствующих государств, в которых должны быть четко и конкретно установлены пределы отказа от собственной территориальной юрисдикции, условия такого отказа, последствия, связанные с указанными действиями и другие вопросы, связанные с иммунитетами от иностранной юрисдикции [7].

5. Рассматриваемые ПО, как правило, рассматриваются в качестве волевых общественных отношений. В XIX в. в немецкой юриспруденции сложилась даже «волевая теория правоотношений», основоположниками которой были Савиньи, Гельдер, Виндшельд и др.

Волевая природа МЧПО выражается в следующих свойствах: а) через соответствующие нормы права в них выражена воля субъектов правотворчества; б) стороны при заключении, изменении и прекращении МЧПО обладают определенной свободой и автономией воли; в) реализация субъективных прав и субъективных обязанностей предполагает обычно сознательно-волевые действия и операции участников; г) защита юридических и социальных интересов и потребностей сторон осуществляется при помощи волевых решений компетентных государственных и негосударственных органов.

В сфере МЧПО особо следует

выделить автономию воли субъектов указанных отношений. Возможность выбора применимого к частноправовым отношениям международного характера права, предоставленная их сторонам, не только обеспечивает их экономические интересы, но и способствует достижению правовой определенности и предсказуемости результатов МЧПО. В зарубежной литературе рассматривается роль автономии воли в деле содействия и стимулирования конкуренции различных правопорядков, в связи с тем, что именно стороны выбирают применимое к их отношениям право, соответственно нормы национальных правопорядков должны быть наиболее благоприятными для договаривающихся сторон [8].

Автономия воли нашла свое закрепление в одном из основополагающих актов в сфере коллизионного регулирования договоров — Римской конвенции 1980 года о праве, применимом к договорным обязательствам, которая в дальнейшем была заменена Регламентом (ЕС) №593/2008 от 17 июня 2008г. О праве, подлежащем применению к договорным обязательствам («Рим I»), Межамериканской конвенции по праву, применимому к международным договорам 1994г., в Брюссельской конвенции 1968г. по вопросам юрисдикции и принудительного исполнения судебных решений в отношении гражданских и коммерческих споров (которая в дальнейшем трансформируется в правовой инструмент ЕС — Регламент «Брюссель I») и др.

Следует указать, что в последние годы достаточно активно происходит распространение действия автономии воли на иные сферы, отличные от права международных договоров, в частности, внедоговорные

обязательства (Регламент (ЕС) №864/2007 от 11 июля 2007г. О праве, подлежащем применению к внедоговорным обязательствам («Рим II»)), семейные отношения (Регламент (ЕС) № 1259/2010 от 20 декабря 2010г. о праве, применимом к вопросам о разводе и раздельном проживании супругов по решению суда («Рим III»), вступил в действие в июне 2012г.) и т.д.

6. К иностранным элементам могут относиться и объекты МЧПО, в частности, возникающие или прекращающие свое действие по поводу собственности (движимые и недвижимые, интеллектуальные и т.п.) и имущества, находящегося за рубежом.

В связи с процессом глобализации особенно актуальной в настоящее время является теория и практика признания иностранных банкротств в международном частном праве. Хотелось обратить внимание на то, что основные международные инструменты в области регулирования отношений, связанных с трансграничной несостоятельностью, во многом определяется разновидностью объектов иностранных банкротств [9].

7. Особенно разнообразны иностранные элементы в юридических фактах и составах, которые способствуют возникновению, изменению или прекращению МЧПО. В данном случае речь может идти о событиях (абсолютных и относительных) и действиях (действиях и бездействии), правомерных и неправомерных, материальных и процессуальных актах и поступках, юридических сроках и символах, реально-преобразующих и вербальных, открытых и латентных, типичных и других фактах, фактических составах и состояниях [10].

В этом плане значительный интерес представляет Гаагская конвенция о праве, применимом к дорожно-транспортным происшествиям 1971г. Думается, что России и Армении следует присоединиться к данной Конвенции, поскольку в ней за совершенные деликты ответственность, во-первых, определяется правом того государства, на территории которого имело место происшествие; во-вторых, в качестве применимого права устанавливается право места регистрации автомобиля; в-третьих, закрепляется право места обычного пребывания автомобиля; в-четвертых, осуществляется право места жительства потерпевших [11], т.е. в данном случае устанавливаются правила, направленные на реализацию принципа наиболее тесной связи (Proper law). Суть его заключается в том, что процесс выбора компетентной правовой системы (правопорядка) должен основываться на идее поиска права, с которым конкретное МЧПО наиболее тесно связано. Как видим, в ходе выбора применимого права следует обращать внимание не на один какой-то факт, а на всю совокупность юридических фактов, которые необходимо использовать в конкретной социально-правовой ситуации применительно к конкретным деликтным правоотношениям.

Ни в российской, ни в армянской правовых системах принцип наиболее тесной связи (Proper law) в качестве общего принципа международного частного права, к сожалению, четко не закреплен. Речь по сути дела идет о погрешности в правовом регулировании всех разновидностей частных правоотношений, осложненных иностранным элементом.

8. Как видим, МЧПО связаны с

правовыми системами двух и более государств, т.е. элементы одного правоотношения лежат в системе права, юридической практики и правовой культуры разных стран и, как правило, соответствующие отношения могут быть урегулированы правом каждого государства, которому принадлежит тот или иной иностранный элемент. Однако нельзя не учитывать того факта, что зарубежное право реализуется в стране, где существует собственная правовая система и собственный правопорядок, что безусловно влияет на юридические и социальные результаты МЧПО. Так, в п. 1 ст. 1258 ГК РА закреплено положение, согласно которому норма иностранного права, подлежащая применению в соответствии с пунктом 1 статьи 1253 настоящего Кодекса, не применяется, если последствия ее применения явно противоречат основам правопорядка (публичному порядку) Республики Армения. В этом случае при необходимости применяется соответствующая норма права Республики Армения.

Оговорка о публичном порядке (ordre public или public policy) является общепризнанной в международном праве и, по мнению подавляющего большинства ученых-юристов, определяется следующим образом. Выбранная на основе отечественной коллизионной нормы иностранное право не реализуется, а субъективные права и интересы, возникшие под действием иностранного права, не получают соответствующей юридической защиты, если такая реализация либо такая форма правовой защиты противоречат публичному порядку своего государства.

Самым уязвимым в этом инсти-

туте является термин «Основы правопорядка, публичный порядок», который широко распространен в национальных законодательствах о международном частном праве (ст. 1193 ГК РФ, ст. 1258 ГК РА). Однако в юридических науках указанные понятия в силу своей абстрактности и расплывчатости не поддаются более или менее четкому определению, а также доктринальному и официальному юридическому толкованию.

Нам представляется более приемлемым использование в данном контексте понятий «Основные принципы права» и «Основные права». Например, в ст. 6 («Публичный порядок» [ordre public]) Вводного закона к Германскому гражданскому уложению (в ред. 2003 г.) указано: «Какая-либо правовая норма другого государства не применяется, если ее применение ведет к результату, который явно не совместим с существенными принципами германского права. Она в особенности не применяется, если это применение не совместимо с основными правами».

Во-первых, если трактовать эту статью в рамках современной правовой системы Федеративной Республики Германия, то к подобным правам следует отнести все права, закрепленные в разделе I (он так и называется «Основные права») Конституции ФРГ.

Во-вторых, все «существенные принципы германского права» закреплены в Основном законе ФРГ, Конституциях федеральных земель, а также международных правовых актах, ратифицированных и подписанных ФРГ.

Подобный подход и должен лежать при определении понятий «Основы правопорядка (публичный порядок)» в ст. 1258 Гражданского ко-

декса Республики Армения и в ст. 1193 Гражданского кодекса РФ.

В указанные понятия мы включаем: а) существенные положения, закрепляющие основы конституционного строя; б) основные права и свободы человека и гражданина; в) нормативно-руководящие начала, отражающие природу отдельных институтов права; г) отраслевые принципы права, а также межотраслевые руководящие начала, реализация которых обеспечивает высокое качество и эффективность любой юридической практики в Армении и России; д) общие для той или иной национальной системы (армянской и российской) принципы права; е) принципы регионального международного права (например, действующие в странах ЕС, СНГ и др.); ж) принципы публичного международного права (они в свою очередь разграничиваются на принципы отдельных институтов и отраслей права, межотраслевые и т.п.); з) общепризнанные принципы права, которые признаны подавляющим большинством государств (выражены в их конституциях и других фундаментальных законах), закреплены в Европейской конвенции о защите прав и основных свобод 1950г., Международном пакте о гражданских и политических правах; Международном пакте об экономических, социальных, культурных правах; Уставе ООН, Декларации о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества государств в соответствии с Уставом ООН от 24 октября 1970г. и других учредительных международных актах, имеющих универсальное для подавляющих стран мира значение [12].

Соответствующие изменения, на

наш взгляд, следует внести в законодательства Республики Армения и Российской Федерации, посвященные международному частному праву.

Существуют и другие признаки МЧПО, которые отражают его природу, содержание, формы и функции. Они, естественно, значительно отличаются в зависимости от реализации отдельных норм и принципов институтов и отраслей международного частного права. Одним же из главных признаков, определяющих сущность любого МЧПО, следует считать наличие в каждой его разновидности иностранного элемента, создающего связь с правовыми порядками двух и более государств, который обуславливает возникновение такого отношения, его формирование, ди-

намику развития, реализацию и прекращение.

Таким образом, анализ существенных признаков МЧПО позволяет сформулировать следующую его дефиницию. Это урегулированные применимыми юридическими предписаниями (нормативными, договорными, правоприменительными и др.) трансграничные частные отношения, участники которых обладают обеспеченными разнообразными мерами государственного и иного воздействия персонально-определенными, индивидуально-конкретными, субъективными правами и обязанностями, позволяющие удовлетворять им (сторонам) свои и/или чужие потребности и интересы в правореализующей практике.

1. Концепция развития гражданского законодательства Российской Федерации // Система Консультант Плюс: Версия Проф (дата печати 15.06.2013).

2. Международное частное право: учебник / отв. ред. Г.К. Дмитриева. М., 2012, с. 92.

3. *Бахин С.В.* Субправо (международные своды унифицированного контрактного права). — С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002, с. 86.

4. Международное частное право Сборник нормативных актов / сост. Г.К. Дмитриева, М.В. Филимонова. — 3-е изд., перераб. и доп. М., ТК Велби. Изд. Проспект, 2006, с. 236.

5. *Асосков А.В.* Нормообразующие факторы, влияющие на содержание коллизионного регулирования договорных обязательств: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 2012, с. 6, 7.

6. *Горшкова Л.В.* Правовые проблемы регулирования частноправовых отношений международного характера в сети Интернет: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2005, с. 16.

7. *Хлестов И.О.* Юрисдикционный иммунитет государства. М., 2007.

8. *Gisela Ruhl* Choice of Law by the Parties.

Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=1989512>.

9. *Собина Л.Ю.* Признание иностранных банкротств в международном частном праве. М., 2012.

10. *Иоффе О.С.* Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». М., 2000, с. 622-648; *Горюнова Е.Н.* Диалектика юридических фактов в системе правовых норм. Белгород, 2002; *Ярков В.В.* Юридические факты в цивилистическом процессе / В.В. Ярков. М., 2012; *Ярков В.В.* Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права: дисс. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1992; *Рожкова М.А.* Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения. М., 2009.

11. *Кабатова Е.В.* Деликты в международном частном праве // Государство и право, 1992, № 9, с. 106.

12. Подробнее о характеристике позитивных и негативных оговорок в международном частном праве см. работы Г.К. Дмитриевой, Л.А. Лунца, В.М. Карецкого, Дж. Чешира, П. Норта, Т.Н. Нешатаевой и др.

ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ ԵՎ ԴԱԴԱՐՈՒՄԸ

Բնակարանային իրավահարաբերություններին, որպես կանոն, բնորոշ են կայունությունն ու անփոփոխությունը: Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի պայմանների յուրաքանչյուր փոփոխություն կարող է անդրադառնալ ոչ միայն պայմանագրի կողմերի, այլև քաղաքացիական իրավունքի այլ սուբյեկտների իրավունքների վրա: Դրա համար էլ օրենսդրորեն ամրագրված է, որ բնակարանային վարձակալության պայմանագրի պայմանների ցանկացած փոփոխություն հնարավոր է վարձակալի, նրա ընտանիքի անդամների և վարձատրի համաձայնությամբ:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը փոփոխվում կամ լուծվում է ինչպես Քաղ. օր. 466-469-րդ հոդվածներով նախատեսված քաղաքացիական կանոնակարգի փոփոխման և լուծման ընդհանուր կանոնների համաձայն, այնպես էլ Քաղ. օր. 674-րդ հոդվածում հատկապես նշված դեպքում: Պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման համաձայնությունը կնքվում է այն ձևով, ինչով սովորաբար պայմանագիրը, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պայմանագրից կամ գործարար շրջանառության սովորույթներից (Քաղ. օր. 468-րդ հոդված, կետ 1):

Այն դեպքերում, երբ պայմանագիրը ենթակա է փոփոխման կամ լուծման դատական կարգով, սպա կողմը կարող է պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին պահանջը դատարան ներկայացնել միայն պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման առաջարկի վերաբերյալ մյուս կողմի մերժումն ստանալուց կամ այդ առաջարկում նշված ժամկետում պատասխանը չստանալուց հետո, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ երեսուրջյա ժամկետում (Քաղ. օր. 468-րդ հոդված, կետ 2):

Քաղ. օր. 466-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ պայմանագիրը, կողմերից մեկի պահանջով, կարող է փոփոխվել կամ լուծվել դատարանի վճռով միայն մյուս կողմի թույլ տված՝ պայմանագրի էական խախտման կամ օրենքով

կամ պայմանագրով նախատեսված այլ դեպքերում: Էական է ճանաչվում կողմերից մեկի թույլ տված պայմանագրի խախտումը, որը հանգեցնում է մյուս կողմի համար այնպիսի վնասի, որը զգալիորեն գրկում է վերջինիս այն բանից, ինչը նա իրավունք ուներ ակնկալել պայմանագիրը կնքելիս: Բացառիկ դեպքերում պայմանագիրը դատարանի որոշմամբ կարող է փոփոխվել հանգամանքների էական փոփոխության կապակցությամբ (Քաղ. օր. 467-րդ հոդված):

Քաղ. օր. 469-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պայմանագիրը փոփոխելիս կողմերի պարտավորությունները պահպանվում են՝ ըստ փոփոխված պայմանագրի: Պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման դեպքում պարտավորությունները փոփոխված կամ դադարած են համարվում պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին կողմերի համաձայնությունը կնքելու պահից, եթե այլ բան չի բխում համաձայնությունից կամ պայմանագրի փոփոխության բնույթից, իսկ դատական կարգով պայմանագիրը փոփոխելիս կամ լուծելիս՝ պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից:

Ընդհանուր առմամբ, բնակարանային վարձակալության պայմանագրի պայմանները փոփոխելու գործում նախապատվությունը տրված է վարձակալին և նրա հետ համատեղ ապրող անձանց:

Ներկայումս թեև հազվադեպ, բայց և բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը կարող է փոփոխվել ամենատարբեր հիմքերով և շոշափել իրավահարաբերության բոլոր տարրերը (սուբյեկտները, առարկան, բովանդակությունը): Իհարկե, պետական և հանրային բնակարանային ֆոնդերի տներում բնակելի տարածությունների վարձակալման պայմանագրի պայմանները նախկինում հաճախ էին փոփոխվում: Ներկայումս ոչ միայն այդ ֆոնդերի տները (ներկայումս՝ համայնքային ֆոնդերի տներ) անհամեմատ պակասել են, այլև որակական տեսակետից բավականին

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
78

Քաղաքացիական իրավունք

ցածր են: Այդ տների վարձակալման պայմանագրերը կարող են փոփոխվել դարձյալ հագվադեպ: Քաղաքացիների սեփականությունը համարվող տների վարձակալման պայմանագրերի պայմանների փոփոխում և տարածված չէ: Հաշվի առնելով այդ հանգամանքները՝ ՀՀ քաղ. օր-ը նախատեսել է միայն վարձակալին այլ անձով փոխարինելու հետևանքով բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի փոփոխման կարգը:

Քաղ. օր. 674-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է, որ «բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրում վարձակալը, վարձատրի համաձայնությամբ, կարող է փոխարինվել վարձակալի հետ մշտապես բնակվող չափահաս քաղաքացիներից որևէ մեկով»: Վարձակալի՝ այլ անձով փոխարինումը կարող է տեղի ունենալ ամենատարբեր հիմքերով: Նման հիմք կարող է համարվել վարձակալի մահը, վարձակալի այլ տեղ մշտական բնակության մեկնելը, իր իրավունքներն իրականացնելուց կամ պարտականությունները կատարելուց հրաժարվելը և այլն: Այս և նման դեպքերում անխտապիտիորեն հարց է ծագում՝ իսկ ո՞վ պետք է փոխարինի սկզբնական վարձակալին: Վարձակալի ընտանիքի չափահաս անդամը վարձատրի և ընտանիքի մյուս չափահաս անդամների համաձայնությամբ կարող է պահանջել նախկինում կնքված պայմանագրով իրեն ճանաչել վարձակալ՝ նախկին վարձակալի փոխարեն: Նման պահանջի իրավունքը վարձակալի ընտանիքի անդամի էական իրավունքներից է: Նշված կարգով վարձակալի փոխարինումն այլ անձով ոչնչով չի ազդում ընտանիքի մյուս անդամների իրավունքների ու պարտականությունների վրա, քանի որ վարձակալն ու նրա ընտանիքի անդամներն ունեն հավասար իրավունքներ ու պարտականություններ: Իսկ Քաղ. օր. 674-րդ հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է, որ «վարձակալի մահվան դեպքում բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը շարունակում է գործել նույն պայմաններով, իսկ վարձակալ դառնում է նախկին վարձակալի հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիներից մեկը՝ մյուսների ընդհանուր գրավոր համաձայնությամբ: Եթե նման համաձայնություն չի կայացվում ընտանիքի անդամների միջև, ապա բնակելի տարածությունում մշտապես բնակվող բոլոր քաղաքացիները դառնում են համավարձակալներ»:

Նշված հարցի կապակցությամբ փոքր-ինչ այլ է մտտեցումը ՌԴ օրենսդրությամբ: Մասնավորապես՝ ՌԴ Քաղ. օր-ի 686-րդ հոդվածի հա-

մաձայն՝ վարձակալի ընտանիքի անդամը կարող է վարձակալ դառնալ ընտանիքի անդամների «ընդհանուր» համաձայնությամբ: Այսինքն՝ չի պահանջվում ընտանիքի մյուս անդամների գրավոր համաձայնությունը:

Այս կապակցությամբ հարկ ենք համարում ուշադրություն դարձնել մեկ կարևոր հանգամանքի վրա: Ի տարբերություն ՀՀ և ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքերի, որտեղ խոսքը գնում է բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրում վարձակալին նրա հետ մշտապես բնակվող չափահաս քաղաքացիներից որևէ մեկով փոխարինելու մասին, ՌԴ բնակարանային օրենսգրքի 82-րդ հոդվածում խոսվում է վարձակալին նրա հետ բնակվող ընտանիքի որևէ գործունակ անդամով փոխարինելու մասին: Փաստորեն տվյալ դեպքում օրենսգիրքը վարձակալի փոխարինումը պայմանավորում է ոչ թե ապագա վարձակալի չափահասության, այլ գործունակության հետ:

ՀՀ քաղ. օր. 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացու գործունակությունն իր գործողություններով քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերելու և իրականացնելու, իր համար քաղաքացիական պարտականություններ ստեղծելու ու դրանք կատարելու քաղաքացու ունակությունն է (քաղաքացիական գործունակություն), որը լրիվ ծավալով ծագում է չափահաս, այսինքն՝ տասնութ տարեկան դառնալու պահից: Տասնվեց տարին լրացած անչափահասը կարող է լրիվ գործունակ ճանաչվել, եթե նա աշխատում է աշխատանքային պայմանագրով կամ ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի համաձայնությամբ զբաղվում է ձեռնարկատիրական գործունեությամբ:

Մեր կարծիքով նման մոտեցումն արդարացված է, քանի որ ոչ բոլոր չափահաս քաղաքացիները կարող են լինել գործունակ և հետևաբար հանդիսանալ իրավասարքերությունների սուբյեկտ:

Այս առթիվ ծագած վեճերը կարող են լուծվել դատական կարգով: Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրով բոլոր համավարձակալներն էլ ստանձնում են պայմանագրով նախատեսված բոլոր իրավունքները և պատասխանատվություն են կրում պայմանագրից բխող բոլոր պարտականությունների կատարման համար:

Ավելացնենք, որ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի փոփոխում տեղի է ունենում նաև վարձակալի ընտանիքի անդամների թվի փոփոխման (ավելանալու կամ պակասելու) դեպքում, վարձակալած բնա-

Քաղաքացիական իրավունք

կելի տարածության չափի փոփոխման դեպքում, ասենք՝ ազատված կից տարածությունը ևս զբաղեցնելու կամ արդեն իսկ ազատվող տարածության մի մասը վարձատուին վերադարձնելու, բնակելի տարածության վերասարքավորման, վերահատակագծման և բնակելի տան հիմնական վերանորոգման կապակցությամբ:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը փոխվում է նաև մեկ ընտանիքում միավորվող վարձակալների պահանջով: Այսպես, մեկ բնակարանում կամ վարձատուին պատկանող բնակելի տան տարբեր սենյակներում վարձակալական հիմունքներով ապրող անձանց մեկ ընտանիքում միավորվելու դեպքում այդ անձինք իրավունք ունեն պահանջելու իրենցից մեկի հետ վարձակալության մեկ պայմանագիր կնքել նրանց կողմից զբաղեցված ամբողջ տարածության համար:

Վերոնշյալի հետ կապված ցանկանում ենք մեկ դիտարկում անել: Ինչպես Հայկական ԽՍՀ, այնպես էլ Ռուսաստանի ԽՍՀՀ բնակարանային օրենսգրքերի համապատասխան հոդվածներում խոսվում էր «մեկ ընտանիքում միավորվող» քաղաքացիների մասին: Մինչդեռ ՌԴ բնակարանային օրենսգրքում խոսքը գնում է արդեն իսկ միավորված քաղաքացիներից մեկի հետ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիր կնքելու մասին: Այդ փաստի ուժով մեկ ընդհանուր պայմանագիր կնքելու իրավունք ունեն նրանք, ովքեր փաստացի կազմել են նոր ընտանիք և իրավաբանորեն ձևակերպել համապատասխան հարաբերությունները, և ոչ թե նրանք, ովքեր դեռ ապագայում ընտանիք կազմելու մտադրություն ունեն:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի դադարման հիմքերն ու կարգը նախատեսված են ՀՀ Քաղ. օր. 675-րդ հոդվածով: Ինչպես արդեն նշել ենք, պայմանագիրը, կողմերից մեկի պահանջով, կարող է լուծվել դատարանի վճռով միայն մյուս կողմի թույլ տված՝ պայմանագրի էական խախտման դեպքերում (էական խախտման մասին արդեն խոսվել է): Միևնույն ժամանակ պայմանագիրը դատարանի որոշմամբ կարող է լուծվել նաև հանգամանքների էական փոփոխության դեպքում:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը կարող է դադարել կողմերի նախաձեռնությամբ, օրենքով նախատեսված հիմքերով ու կարգով: Եվ եթե նախկին օրենսդրությամբ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը կարող էր դադարել ինչ-

պես դատական կարգով, այնպես էլ վարչական, ապա գործող քաղաքացիական օրենսդրությամբ այն կարող է դադարել միայն դատական կարգով, ինչը չի բացառում, սակայն, բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրն արտադատական կարգով լուծելու հնարավորությունը: Ըստ որում, պայմանագիրը կարող է դադարել ինչպես վարձակալի, այնպես էլ վարձատուի նախաձեռնությամբ, օրենքով կամ պայմանագրով սահմանված հիմքերով և այն էլ բացառապես վարձատուի և վարձակալի փոխադարձ համաձայնությամբ:

Եվ այսպես, արտադատական կարգով բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը լուծվում է հետևյալ դեպքերում.

ա) երբ պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ առկա է կողմերի համաձայնությունը, այսինքն՝ վարձատուի և վարձակալի միջև պայմանագիրը լուծելու նպատակահարմարության և օրինականության առնչությամբ չկա որևէ վեճ,

բ) երբ պայմանագիրը լուծելու որոշումը կայացվել է վարձակալի կողմից, սակայն պայմանով, որ նրա հետ մշտապես բնակվող ընտանիքի մյուս անդամները պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ տվել են իրենց համաձայնությունը,

գ) երբ վարձակալն ու նրա ընտանիքի անդամները մշտական բնակության նպատակով մեկնել են այլ վայր: Տվյալ դեպքում պայմանագիրը համարվում է լուծված մեկնման պահից:

Բնակելի տարածության վարձակալը և նրա հետ մշտապես բնակվող մյուս քաղաքացիներն ընդհանուր համաձայնությամբ իրավունք ունեն ցանկացած ժամանակ լուծել վարձակալության պայմանագիրը՝ երեք ամիս առաջ գրավոր նախագոշացնելով վարձատուին (Քաղ. օր. 675-րդ հոդվածի 1-ին կետ): Այստեղից նախ հետևում է, որ վարձակալը, հանդիսանալով բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի կողմ, իրավունք չունի իր նախաձեռնությամբ, առանց ընտանիքի մյուս անդամների համաձայնության, պայմանագիրը լուծելու պահանջ ներկայացնել: Իհարկե, եթե վարձակալն ապրում է միայնակ, ապա տվյալ բնակարանի կարիքը վերանալու դեպքում կարող է ցանկացած ժամանակ հրաժարվել պայմանագրից՝ պահպանելով օրենսդրությամբ սահմանված կանոնները: Մասնավորապես վարձակալը պետք է կատարի վարձատուի հանդեպ պայմանագրով ստանձնած բոլոր այն պարտականությունները, որոնք պետք է կատարվեին մինչև այդ պահը: Նա պետք է բնակարանը սարքին վիճակում հանձնի վարձատուին և վերջնահաշվարկ կատարի բնա-

կարանավարձի, կոմունալ սպասարկման վարձի հարցերում:

Վարձակալները, բնակելի տարածությունն ազատելիս, պարտավոր են այն վարձատուին հանձնել պատշաճ վիճակում:

Վարձակալը պարտավոր չէ ցույց տալ պայմանագիրը լուծելու դրդապատճառները: Սակայն նա և իր հետ մշտապես բնակվող մյուս քաղաքացիները պայմանագիրը լուծելու իրենց մտադրության մասին պետք է երեք ամիս առաջ գրավոր նախագուշացնեն վարձատուին: Այս պայմանը կատարելու դեպքում վարձակալը և նրա հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիները պարտավոր չեն պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու համար հատուցել վարձատուի կրած վնասները:

Սակայն վերոնշյալ կանոնից արվում են որոշ բացառություններ, օրինակ, երբ վարձակալը, տեղափոխվելով բնակության նոր վայր, նախկինում զբաղեցրած բնակելի տարածությունը թողնում է այնպիսի վիճակում, որն անհնար է բնակեցնել առանց ընթացիկ վերանորոգման: Ուստի, նման դեպքերը բացառելու համար օրենքով հստակ ամրագրված է, որ վարձակալը պարտավոր է բնակարանը ազատելիս այն հանձնել պատշաճ վիճակում կամ փոխհատուցել վնասի հետևանքով առաջացած ծախսերը:

Բնակելի տարածությունը հետագայում օգտագործելուց քաղաքացու հրաժարվելը կարող է դրսևորվել տարբեր ձևերով: Օրինակ՝ հրաժարվելու ձև կարելի է համարել վարձակալի (ընտանիքի անդամի)՝ մշտական բնակության նպատակով այլ վայր մեկնելը՝ չնայած նա պայմանագրային հարաբերությունները դադարեցնելու մասին նախօրոք չի հայտնել: Տվյալ դեպքում վարձակալի և նրա ընտանիքի անդամների մեկնումը հանգեցնում է պայմանագրի լուծման՝ մեկնման պահից:

Ընդհանրապես բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը համարվում է լուծված, եթե բնակարանից մեկնում է վարձակալի ընտանիքի վերջին անդամը:

Սակայն, մեր կարծիքով, վարձակալի և նրա ընտանիքի անդամների մեկնելու արդյունքում հաճախ ծագող վեճերը կանխարգելելու համար անհրաժեշտ է, որ վարձակալն իր մեկնելու և հետևաբար պայմանագիրը լուծելու կամ չլուծելու մասին գրավոր տեղեկացնի վարձատուին: Բացի այդ, կարևոր է նաև մեկ այլ հանգամանք. վարձակալն ամբողջ ընտանիքով այլ վայր մշտական բնակության մեկնելու դեպքում պարտավոր է ազատել և վարձատուին հանձ-

նել բնակելի տարածությունը համապատասխան ակտով՝ պատշաճ վիճակում: Բնակելի տարածության անսարքության հետ կապված բոլոր ծախսերը պետք է նշվեն ակտում, որը ստորագրվում է կողմերի կողմից, և ծախսերը ենթակա են փոխհատուցման վարձակալի կողմից: Սակայն բնակարանի ընթացիկ վերանորոգումն իր հաշվին կատարելու վարձակալի պարտավորությունից հետևում է, որ այն վարձատուին պետք է հանձնվի պատշաճ վիճակում: Եթե իրականում նման վերանորոգման անհրաժեշտություն է զգացվում, ինչը հանդիպում է շատ հաճախ, ապա վարձակալը պարտավոր է կամ իր հաշվին իրականացնել ընթացիկ վերանորոգումը, կամ էլ վարձատուին փոխհատուցել այն ծախսերը, որոնք անհրաժեշտ են նման վերանորոգում իրականացնելու համար:

Նշված հարցերի առնչությամբ վեճերի առաջացման դեպքում դրանք ենթակա են լուծման դատական կարգով: Եվ եթե հաստատվի, որ քաղաքացին մեկ այլ բնակարանի նկատմամբ մշտական բնակության իրավունք ձեռք չի բերել, ապա նշված հիմքով պայմանագրի լուծումը, մեր կարծիքով, պետք է բացառվի:

Վերոնշյալի կապակցությամբ դեռևս ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի այլևս 1987 թվականի ապրիլի 3-ի որոշմամբ սահմանվում էր, որ վարձակալի և նրա ընտանիքի անդամների՝ մեկ այլ վայր մշտական բնակության մեկնելու հետևանքով բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը լուծելու կապակցությամբ ծագած վեճերը քննելիս դատարանը պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնի այն ապացույցներին, որոնք վկայում են վարձակալի՝ այլ բնակավայրում կամ այլ բնակելի տարածությունում բնակվելու մասին: Այդպիսի ապացույցներ կարող են հանդիսանալ բնակելի տարածությունից դուրս գրման, աշխատանքից ազատվելու և ըստ նոր աշխատավայրի բնակարանով ապահովված լինելու վերաբերյալ փաստաթղթերը: Միայն այդպիսի ապացույցների առկայության դեպքում է բնակարանային վարձակալության պայմանագիրը համարվում լուծված՝ վարձակալի և նրա ընտանիքի անդամների մեկնելու պահից:

Անուշտ, վերոնշյալը վերաբերում է պետական և համայնքային ֆոնդերի տների վարձակալության պայմանագրերին (սոցիալական վարձակալության պայմանագիր):

Ինչ վերաբերում է բնակարանային կոմերցիոն վարձակալության պայմանագրին, ապա, հաշվի առնելով պայմանագրի գործողության

Քաղաքացիական իրավունք

ժամկետներին առնչվող ընդհանուր դրույթները, այն համարվում է լուծված պայմանագրի ժամկետը լրանալու, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Վարձակալին հնարավորություն է ընձեռվում ցանկացած ժամանակ լուծել այդպիսի պայմանագիրը: Ընդ որում, նա պարտավոր է երեք ամիս առաջ այդ մասին տեղեկացնել վարձատուին: Եթե վարձակալը չի կատարում նշված պահանջը, ապա մինչև սահմանված ժամկետի ավարտը պայմանագիրը համարվում է չլուծված՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով:

Վարձակալին իրավունք է վերապահվում պայմանագիրը լուծելու պահանջով դիմել դատարան, եթե բնակելի տարածքը բնակության համար դարձել է ոչ պիտանի կամ հասել վթարային աստիճանի:

Անշուշտ, ուշադրության արժանի է բնակության համար այլևս ոչ պիտանի տարածությունից վարձակալին և նրա հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիներին վտարելու հարցը: Առաջին հերթին բնակելի տարածությունը բնակության համար ոչ պիտանի լինելու հանգամանքը պետք է հաստատվի սահմանված կարգով կազմված ակտով: Երկրորդ՝ կարևոր է այն հանգամանքը, թե նման բնակելի տարածությունից անձանց վտարելիս նրանց պե՞տք է հատկացնել նոր բնակելի տարածություն, թե ոչ: Այդ հարցին միանշանակ պատասխանել չի կարելի: Եթե խոսքը վերաբերում է համայնքային ֆոնդի տան վարձակալին, ապա նրան պետք է հատկացվի այլ բարեկարգ բնակարան: Իսկ եթե բնակության համար ոչ պիտանի է դարձել սեփականության իրավունքով քաղաքացուն պատկանած տունը, ապա չի կարելի տան սեփականատիրոջը պարտավորեցնել վտարվող վարձակալին ապահովելու այլ բնակելի տարածությամբ: Այս կանոնները տարածվում են նաև այն տների նկատմամբ, որոնք հասել են վթարային վիճակի:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի մյուս կողմի՝ վարձատուի նախաձեռնությամբ բնակարանային վարձակալության պայմանագիրը լուծել թույլատրվում է միայն բացառապես դատական կարգով և միայն օրենքով հատակ նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում:

Քաղաքացիներին բնակարանից վտարելու արդյունքում բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծման ապառիչ հիմքերի նախատեսումը, մեր կարծիքով, չի հանգեցնում բնակարանը կայուն տիրապետելու սկզբունքի

և երաշխիքի խախտման:

Այն բացառիկ հիմքերը, որոնց համաձայն՝ թույլատրվում է վարձատուի պահանջով գրկել վարձակալին և նրա ընտանիքի անդամներին ու այլ շահագրգիռ անձանց բնակելի տարածքի նկատմամբ ունեցած իրավունքներից, կարելի է բաժանել երկու խմբի:

Առաջին խումբն են կազմում այն հիմքերը, որոնք բխում են ոչ միայն բնակելի տարածքի վարձակալության պայմանագրի բնույթից, այլև քաղաքացիների պարտավորությունների վերաբերող դրույթների ընդհանուր իմաստից, մասնավորապես՝ բնակելի տարածքն օգտագործել այնպես, որպեսզի չվնասվեն հասարակության շահերն ու այլ քաղաքացիների իրավունքները, խնամքով օգտագործել զբաղեցրած բնակարանը, պահպանել ընդունված կանոնները և հարգել այլոց օրինական շահերը:

Այս խմբի շարքին կարելի է դասել նաև այն անձանց, ովքեր գրկված են ծնողական իրավունքներից, քանի որ վերջիններս կուսիտ կերպով խախտում են քաղաքացիների՝ իրենց երեխաների մասին հոգ տանելու սահմանադրական պարտականությունը:

Երկրորդ խումբն են կազմում որոշակի հանգամանքներով պայմանավորված այն հիմքերը, որոնք վերաբերում են աշխատանքային իրավահարաբերությունների ոլորտին, սակայն օրենքով նախատեսված դեպքերում վարձատուին հնարավորություն են ընձեռում պահանջելու պայմանագրի լուծում և զբաղեցրած բնակելի տարածքի օգտագործման իրավունքից գրկում:

Ինչպես արդեն նշել ենք, բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի լուծմանը վերաբերող դրույթները նախատեսված են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 675-րդ հոդվածով:

Այսպես, Քաղ. օր. 675-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ բնակարանային վարձակալության պայմանագիրը վարձատուի պահանջով կարող է լուծվել դատական կարգով, եթե վարձակալը պայմանագրով նախատեսված ժամկետի ավարտից հետո ավելի քան երկու անգամ չի վճարել բնակելի տարածության վարձավճարը:

Տնտեսվարման շուկայական ձևի պայմաններում ավելի է զգացվում, որ բնակելի տարածությունը դարձել է ապրանք և նրա սեփականատերը շահագրգռված է վարձակալության հանձնած բնակելի տարածության դիմաց ստանալ շահույթ: Եվ եթե վարձակալը ժամանակին չի վճարում բնակարանավարձը, ապա

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
82

Քաղաքացիական իրավունք

վարձատուն ոչ միայն իրավունք ունի պահանջել վճարելու այն, այլև պահանջել տույժ ուշացրած յուրաքանչյուր օրվա համար:

Բնակարանի օգտագործման համար սահմանված վարձավճարը չվճարելու արդյունքում վարձակալության պայմանագրի լուծման հարցը քննարկելիս պետք է նկատի ունենալ, որ պայմանագրի՝ նման հիմքով լուծումն իրականացվում է կենսական նշանակություն ունեցող տարբեր իրավիճակներ հաշվի առնելով և այն հանդիսանում է վարձակալի վրա ներգործելու ծայրահեղ միջոց, երբ վերջինս չի կատարում պայմանագրով ստանձնած բնակարանավարձ վճարելու իր պարտավորությունը: Նշված հիմքով պայմանագիրը լուծել կարելի է միայն դատական կարգով, ուստի հարկավոր է մեծ ուշադրություն դարձնել նման կատեգորիայի գործերի քննության դատական պրակտիկային:

Վարձակալի կողմից բնակարանավարձը, ինչպես նաև կոմունալ ծառայությունների դիմաց չվճարելու արդյունքում վարձակալության պայմանագրի լուծման վերաբերյալ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նշված կատեգորիայի գործերը համեմատաբար քիչ տոկոս են կազմում: Դատարանները, որպես կանոն, ճիշտ են կիրառում գործող օրենսդրության նորմերը, սակայն, այնուամենայնիվ պրակտիկայում առաջանում են որոշ հարցեր, որոնց վրա, մեր կարծիքով, հարկավոր է ուշադրություն դարձնել:

Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծման գործեր քննելիս դատարանները, որպես կանոն, փորձում են պարզել բնակարանավարձը չվճարելու արդյունքում գոյացած պարտքի պատճառները՝ ենթադրելով, որ դրանք դասվում են այն հանգամանքների շարքին, որոնք ունեն կարևոր իրավաբանական նշանակություն:

Որպես բնակարանավարձը և կոմունալ ծառայությունների համար վճարում չկատարելու հարգելի պատճառներ դատարաններն ընդունում են՝ աշխատավարձի, կենսաթոշակի վճարման ուշացումները, գործազրկությունը, ծանր նյութական դրությունը՝ կապված հիվանդության հետ, ընտանիքում հաշմանդամների, երեխաների առկայությունը և այլն:

Եղել են դեպքեր, երբ դատարանները, պարզելով, որ համապատասխան վարձերը չվճարելը կապված է հարգելի պատճառների հետ, պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ հայցը մերժել են, իսկ պարտքը մարելու պահանջը բա-

վարարել: Նման դեպքերում առանց վարձակալության պայմանագիրը լուծելու դատարանը սահմանում է որոշակի ժամկետ՝ գոյացած պարտքը մարելու համար:

Նման պրակտիկան, մեր կարծիքով, արդարացված է, քանի որ վարձավճարները չվճարելու համար հիմք հանդիսացող հարգելի պատճառների առկայությունն ապացուցելու պարտականությունը կրում է պատասխանող վարձակալը:

Ո՛ր դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը թույլ է տվել նշելու, որ բնակարանային, ինչպես նաև կոմունալ սպասարկումների համար նախատեսված վճարները դատարանի սահմանած ժամկետներում չվճարելու պատճառով վարձակալության պայմանագիրը լուծելու պահանջով վարձատուի կողմից կրկին դատարան դիմելու դեպքերը չափազանց քիչ են:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի լուծման հաջորդ հիմքը վարձակալի կամ այն քաղաքացիների կողմից, որոնց գործողությունների համար նա պատասխանատվություն է կրում, բնակելի տարածությունը քանդելու կամ փչացնելու փաստն է (Զադ. օր. 675-րդ հոդված, 2-րդ մաս, 2-րդ կետ):

Եթե վարձակալը և այլ քաղաքացիներ, որոնց գործողությունների համար նա պատասխանատու է, քանդել կամ փչացրել են բնակելի տարածությունը, վարձատուն կարող է նույնիսկ առանց նախազգուշացման, դատական կարգով պահանջել լուծելու բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը: Այսպիսով՝ գործող քաղաքացիական օրենսդիրը վարձատուին չի վերապահում փտարելուց առաջ վարձակալին և այն քաղաքացիներին, որոնց գործողությունների համար նա պատասխանատու է, նախազգուշացնել այդ մասին: Ոչ էլ օրենքով նախատեսվում է վարձակալին ժամկետ տալ խախտումները վերացնելու համար:

Չնայած ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված չէ խախտումները վերացնելու համար վարձակալին ժամկետ տալ, այնուհանդերձ, գտնում ենք, որ ճիշտ կլիներ, որպեսզի դատարանը վարձակալին հատկացներ որոշակի ժամկետ՝ թույլ տված խախտումները վերացնելու համար: Առաջարկում ենք ՀՀ քադ. օր. 675-րդ հոդվածում 2-րդ մասի 2-րդ կետից հետո ամրագրել դրույթ, որի համաձայն. «Դատարանի որոշմամբ վարձակալին կարող է տրվել մինչև մեկ տարի ժամկետ՝ պայմանագրի լուծման հիմք հանդիսացող խախտումները վե-

Քաղաքացիական իրավունք

րացնելու համար: Եթե դատարանի սահմանած ժամկետում վարձակալը չի վերացնում թույլ տված խախտումները կամ միջոցներ չի ձեռնարկում այդ ուղղությամբ, դատարանը վարձատուի կրկնակի դիմումի հիման վրա կայացնում է պայմանագիրը լուծելու մասին որոշում»: Ընդ որում, եթե վարձատուին հասցվել է նյութական վնաս, ապա այն ենթակա է հատուցման ամբողջությամբ:

Եթե բնակելի տարածքը վնասվում է վարձատուի՝ բնակարանը վերանորոգելու իր պարտավորությունը չկատարելու արդյունքում, վարձակալը դրա համար քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն չի կրում: Մակայն վարձակալը պարտավոր է վարձատուին տեղեկացնել վերանորոգում կատարելու անհրաժեշտության մասին, քանի որ հնարավոր է, որ վարձատուն տեղյակ չլինի բնակարանի ոչ բարվոք վիճակի մասին:

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծում և զբաղեցրած բնակարանից վտարում նախատեսվում է ոչ թե այն բանի համար, որ վարձակալը բավարար հոգ չի տանում բնակելի տարածքը նորմալ վիճակում պահելու ուղղությամբ (օրինակ՝ ոչ ժամանակին է իրականացնում ընթացիկ վերանորոգումը), այլ միայն բնակարանը քանդելու և վնասելու համար, ինչն իր հերթին անհնար է դարձնում այդ բնակարանում այլ անձանց ապրելը:

Մեր կարծիքով, նման գործեր քննելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել վերոնշյալ հանգամանքը: Միևնույն ժամանակ ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքի վրա, որ բնակելի տարածքը վնասելու արդյունքում պատճառված վնասը փոխհատուցելու հայցերը քննելիս փոխհատուցումը կատարել ամբողջ ծավալով:

Բնակելի տարածությունը նախատեսված է դրա ուղղակի նշանակման նպատակով օգտագործելու, այսինքն՝ այնտեղ ապրելու համար: Մակայն պատահում է, որ վարձակալը այն վերածում է ոչ բնակելիի, մասնավորապես այն դարձնում է արհեստանոց, առևտրի սրահ կամ պահեստ և այլն: Ուստի, առանց հարգելի պատճառների բնակարանը երկարատև չօգտագործելը կամ նպատակային չօգտագործելը, անկախ վարձակալի կողմից իր պարտականությունների բարեխիղճ կատարումից (բնակարանավարձ վճարելը, վերանորոգումներ կատարելը և այլն) կարող է հիմք հանդիսանալ վարձակալի հետ պայմանագիրը լուծելու, հետևաբար և նրան բնակարանից վտարելու համար:

ՀՀ քաղ. օր. 675-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հա-

մաձայն. «Եթե բնակելի տարածության վարձակալը կամ այն քաղաքացիները, որոնց գործողությունների համար նա պատասխանատվություն է կրում, բնակելի տարածությունն օգտագործում են դրա նշանակությանը անհամապատասխան կամ պարբերաբար խախտում են հարևանների իրավունքները և շահերը, վարձատուն իրավունք ունի վարձակալին նախազգուշացնելու խախտումները վերացնելու անհրաժեշտության մասին, ինչպես նաև դատական կարգով լուծելու բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը»: Նշված նորմի բովանդակությունից բխում է, որ նման հիմքով բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի լուծում պահանջել կարող է միայն վարձատուն: Մասնավորապես՝ հարևանները, որոնք պայմանագրի կողմ չեն հանդիսանում, չեն կարող պահանջել իրենց չվերաբերող պայմանագրի լուծում:

Մակայն, մենք գտնում ենք, որ հարևանները չպետք է զրկվեն վարձակալին վտարելու պահանջի իրավունքից, երբ վերջինս քանդում կամ փչացնում է բնակելի տարածությունը կամ այն օգտագործում է ոչ իր նշանակությանը կամ այլ եղանակով պարբերաբար խախտում է նրանց իրավունքներն ու շահերը (օրինակ՝ ստեղծում է համատեղ ապրելու անհնարինություն պայմաններ):

Նման դեպքերում վարձատուն կարող է վարձակալին զգուշացնել խախտումները վերացնելու անհրաժեշտության մասին: Եվ եթե վարձակալը կամ նրա հետ բնակվող այլ անձինք, որոնց գործողությունների համար վարձակալը կրում է պատասխանատվություն, շարունակում են հակաիրավական վարքագիծ դրսևորել նաև զգուշացումից հետո, վարձատուն իրավունք ունի դատական կարգով լուծել բնակարանային վարձակալության պայմանագիրը:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը կողմերից յուրաքանչյուրի պահանջով կարող է լուծվել դատական կարգով, եթե՝

ա) բնակելի տարածությունը դադարում է բնակության համար պիտանի լինելուց, ինչպես նաև դրա վթարային վիճակի դեպքում,

բ) օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ դեպքերում (Քաղ. օր. 675-րդ հոդված, 4-րդ մաս):

Ուշադրության արժանի է բնակության համար այլևս ոչ պիտանի տարածությունից վարձակալին և նրա հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիներին վտարելու հարցը: Առաջին հեր-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

թին բնակելի տարածությունը բնակության համար ոչ պիտանի լինելու հանգամանքը պետք է հաստատվի սահմանված կարգով կազմված ակտով: Երկրորդ՝ կարևոր է այն հանգամանքը, թե նման բնակելի տարածությունից անձանց վտարելիս նրանց պե՞տք է հատկացնել նոր բնակելի տարածություն, թե ոչ: Այդ հարցին միանշանակ պատասխանել չի կարելի: Եթե խոսքը վերաբերում է համայնքային ֆոնդի տան վարձակալին, ապա նրան պետք է հատկացվի այլ բարեկարգ բնակարան: Իսկ եթե բնակության համար ոչ պիտանի է դարձել սեփականության իրավունքով քաղաքացուն պատկանած տունը, ապա որպես ընդհանուր կանոն, չի կարելի տան սեփականատիրոջը պարտավորեցնել վտարվող վարձակալին ապահովելու այլ բնակելի տարածությամբ: Այս կանոնները տարածվում են նաև այն տների նկատմամբ, որոնք հասել են վթարային վիճակի:

Պայմանագրի գործողության ժամկետների վերաբերյալ ընդհանուր դրույթներին համապատասխան՝ բնակելի տարածության կոմերցիոն վարձակալության պայմանագիրը ժամկետը լրանալուն պես դադարում է գործել: Սեր կարծիքով նպատակահարմար է օրենսդրոեն ամրագրել բարեխիղճ վարձակալի՝ պայմանագրի ժամկետը լրանալուց հետո նոր ժամկետով պայմանագիր կնքելու նախապատվության իրավունքը: Մասնավորապես՝ անհրաժեշտ է ՀՀ քաղ. օր. 672-րդ հոդվածը հավելել նոր՝ 3-րդ մասով՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «**Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի ժամկետը լրանալիս վարձակալն ունի նոր ժամկետով բնակարանային վարձակալության պայմանագիր կնքելու նախապատվության իրավունք**»:

Դեկավարվելով նշված դրույթով՝ կատարվի, որ վարձատուն իրավասու է վարձակալին առաջարկել պայմանագրի այլ գին և «այլ պայմաններ», որոնց վերաբերյալ կարող է պայմանագիր կնքել երրորդ անձանց հետ: Ինչպես արդեն նշել ենք, վարձատուն իրավունք ունի նաև հրաժարվել երկարաձգելու պայմանագիրը:

Պայմանագրի նոր ժամկետների վերաբերյալ պայմանները համաձայնեցնելիս վարձակալն իրավունք չունի պահանջել վարձակալության պայմանագրով իր հետ մշտապես բնակվող անձանց թվի ավելացում: Ենթադրվում է, որ այստեղ խոսքը գնում է բնակման կերպի նորմի պահանջները պահպանելու մասին: Նշված սահմանափակումները, սակայն, չպետք է տարածվեն անչափահաս երեխաներին բնակեց-

նելու հաշվին բնակիչների թվակազմի աճի դեպքերի վրա:

Հիշեցնենք, որ Հայկական ԽՍՀ բնակարանային օրենսգրքի 94-րդ հոդվածը սահմանում էր բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծման մեկ այլ հիմք և՝ ծնողական իրավունքներից զրկված անձանց զբաղեցրած բնակարանից վտարումը՝ երեխաների հետ միասին բնակվելու անհնարինության դեպքում: Չնայած ներկայում նշված հիմքով բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի լուծում օրենսդրությամբ նախատեսված չէ, այնուհանդերձ հարկ է նշել, որ այն վարձակալին բնակարանից վտարելու հատուկ դեպք է և կոչված է անչափահաս երեխաների շահերի պաշտպանությանը՝ նրանց համար ապրելու նորմալ պայմաններ ապահովելու նպատակով: Ծնողական իրավունքներից զրկված անձանց նշված հիմքով բնակարանից վտարելու համար նախ՝ պետք է առկա լինի նրանց հետ համատեղ ապրող երեխայի նկատմամբ ծնողին ծնողական իրավունքներից զրկելու վերաբերյալ դատարանի վճիռը և երկրորդ՝ անհնարին ճանաչվի նույն բնակարանում այդ ծնողի և այդ երեխայի համատեղ բնակվելը:

Հարկ է նշել, որ հակաիրավական վարքագիծը, որի արդյունքում ծնողական իրավունքներից զրկված անձինք կարող են զրկվել նաև զբաղեցրած բնակելի տարածքն օգտագործելու իրավունքից, իրենից ներկայացնում է այնպիսի հիմք, որի բովանդակությունը սահմանված է հիմնականում ընտանեկան օրենսդրության նորմերով: Միևնույն փաստերը կարող են հանգեցնել ինչպես ծնողական իրավունքներից զրկելուն, այնպես էլ առաջացնել ծնողական իրավունքներից զրկված անձանց՝ իրենց երեխաների հետ համատեղ բնակվելու անհնարինություն:

Իրականում ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքը ծնողական իրավունքներից զրկելու հիմքերի թվում նախատեսում է, որ ծնողները կան նրանցից մեկը կարող են զրկվել այդ իրավունքից, եթե հաստատվի, որ նրանք հրաժարվում են երեխաների մասին հոգ տանելու իրենց պարտավորությունների կատարումից կամ չարաչառում են իրենց ծնողական իրավունքները, երեխաների հետ վարվում են դաժանաբար, կատարում երեխաների կյանքին և առողջությանը վտանգ սպառնացող արարքներ և այլն: Նշված փաստերից յուրաքանչյուրի առկայությունը, բնականաբար, հանգեցնում է նրան, որ երեխաների հետ այդպիսի ծնողների համատեղ ապրելը դառնում է անհնար:

Քաղաքացիական իրավունք

Բնակարանից վտարելու հայց ներկայացնելու իրավունք ունեն մյուս ծնողը (եթե, իհարկե, զրկված չէ ծնողական իրավունքներից), խնամակալը (հոգաբարձուն), խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները:

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծման հաջողորմ հիմքը կապված է որոշակի իրավահարաբերությունների դադարման հետ, մասնավորապես՝ օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում աշխատանքային, ինչպես նաև ուսումնական հաստատություններում աշխատելու կամ սովորելու ընթացքում ծագած որոշ հարաբերություններ դադարելու դեպքերում:

Նշված կատեգորիայի անձանց օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում տվյալ իրավահարաբերություններում մասնակցության որչ ժամանակահատվածում տրամադրվում են բնակելի տարածքներ (ծառայողական բնակելի տարածքներ, հանրակացարաններ): Ծառայողական բնակելի տարածություններից վտարումն իրականացվում է միայն դատական կարգով:

Ներկայում, ծառայողական բնակելի տարածությունները կարելի է բնորոշել որպես շինություններ, որոնք գտնվում են պետական և համայնքային բնակարանային ֆոնդի տնտեսում և նախատեսված են այն քաղաքացիների համար, ովքեր իրենց աշխատանքի բերումով պետք է բնակվեն աշխատավայրում կամ դրան մոտ բնակավայրում: Ծառայողականների թվին կարելի է դասել նաև այն շինությունները, որոնք հատկացվում են ընտրովի պաշտոններ զբաղեցնող, հատուկ պայմանագրով աշխատող քաղաքացիներին, առանձին կատեգորիայի զինծառայողներին, ինչպես նաև օրենսդրությամբ նախատեսված այլ անձանց:

Որպես ծառայողական բնակարանի վարձակալության պայմանագրի լուծման հիմք օրենսդրությամբ նախատեսվում է քաղաքացու՝ տվյալ բնակարանը տրամադրած կազմակերպության, գերատեսչության հետ աշխատանքային հարաբերությունների դադարումը: Արդյունքում մնան հիմքով պայմանագրի լուծման դեպքում զբաղեցրած բնակարանից վտարումն իրականացվում է առանց այլ բնակելի տարածություն տրամադրելու:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը լուծվում է և քաղաքացին ենթակա է զբաղեցրած բնակարանից վտարման նաև այն դեպքում, եթե վերջինս հրաժարվում է վերադառնալ աշխատանքի այն կազմակերպու-

թյուն, որը հատկացրել է տվյալ բնակելի տարածքը:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը լուծելու և ծառայողական բնակարաններից վտարելու վերաբերյալ վեճերը քննելիս դատարանները պարտավոր են պարզել՝ վեճի առարկա հանդիսացող բնակարանը սահմանված կարգով ընդգրկված է արդյոք ծառայողական բնակարանների ցանկում, թե ոչ, պատասխանողը դասվում է այն աշխատողների շարքին, որոնց իրենց աշխատանքի բերումով կարող է հատկացվել ծառայողական բնակարան և այլն: Ընդ որում, բնակարանը համարվում է ծառայողական՝ տեղական իշխանության գործադիր մարմնի կողմից այդ մասին համապատասխան որոշում կայացնելու պահից:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը լուծելու վերոնշյալ հիմքերից բացի առանձնացվում է նաև բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծման մեկ այլ հիմք՝ **բնակելի տարածության իրավական ռեժիմի փոփոխման դեպքում:**

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի լուծումը բնակելի տարածության իրավական ռեժիմի փոփոխության արդյունքում, տվյալ դեպքում՝ ոչ բնակելիի, հանդիսանում է պայմանագրի առարկայի փոփոխման հետևանք: Բնակելի տարածությունները, որպես կանոն, պետք է օգտագործվեն իրենց նպատակային նշանակությանը համապատասխան: Եթե բնակելի տարածքն օգտագործվում է ոչ բնակվելու նպատակով (օրինակ՝ որպես գրասենյակ, արհեստանոց և այլն), սպա հարկավոր է նախ լուծել վարձակալության պայմանագիրը (տվյալ դեպքում նշված դրույթները կիրառելի են սոցիալական վարձակալության պայմանագրի նկատմամբ), իսկ հետո բնակելի տարածությունը համարել ոչ բնակելի:

Խոսելով բնակելի տարածության իրավական ռեժիմի փոփոխության մասին՝ հարկավոր է նկատի ունենալ, որ ինչպես քաղաքացիական, այնպես էլ բնակարանային օրենսդրությամբ արգելված է բնակարաններում արտադրական միավորումների տեղադրումը: Բնակելի տարածությունը թույլատրվում է օգտագործել այլ նպատակով ոչ բնակելիի վերափոխելուց հետո միայն:

Վերոնշյալի առնչությամբ տեղին է հիշատակել ՀՀ քաղ. օր-ի 222-րդ հոդվածը, որի համաձայն. «Բնակարանը պետք է օգտագործվի միայն դրա գործառնական նշանակությանը

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
86

համապատասխան: Բնակարանների գործառնական նշանակության փոփոխումը արտադրական, հասարակական կամ այլ գործառնական նշանակության իրականացվում է օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով»:

Բնակելի շինությունները ոչ բնակելի դարձնելու հիմքերն են՝

- բնակելի շինությունը մշտական բնակության համար ոչ պիտանի ճանաչելը.

- բնակելի շինությունը (տունը) մշտական բնակության համար ժամանակավորապես ոչ պիտանի ճանաչելը (մինչև ոչ պիտանի ճանաչելու հիմքերը վերացնելը):

Հարկ ենք համարում նշել, որ պետական և համայնքային բնակարանային ֆոնդերում գտնվող բնակության համար պիտանի բնակելի տներն ու շինությունները ոչ բնակելի վերափոխելն արգելվում է: Դա ընդհանուր կանոն է, քանի որ դրանք նախատեսված են ըստ նշանակության (քաղաքացիների բնակության համար) օգտագործման համար: Սակայն կարող են լինել բացառություններ, որպես կանոն, այդ հարցի լուծումը պայմանավորված է քաղաքաշինական միջոցառումների իրականացման կամ որոշ բնակելի տարածություններ ոչ արդյունաբերական բնույթի կարիքների նպատակով օգտագործելու անհրաժեշտության կամ էլ այնպիսի անհարմարությունների հետ, որոնք առաջանում են նշված միջոցառումներն իրականացնելու արդյունքում: Ընդ որում, բնակելի տներն ու շինությունները ոչ բնակելի վերափոխելը պետք է իրականացվի համապատասխան հաստատությունների, գերատեսչությունների, բնակարանային ֆոնդերի սեփականատերերի առաջարկությամբ, որոնց տնտեսավարմանը կամ օպերատիվ կառավարմանն է հանձնված բնակարանային ֆոնդը:

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծման վերոնշյալ բոլոր հիմքերն էլ կիրառվում են ինչպես սոցիալական, այնպես էլ բնակարանային կոմերցիոն վարձակալության պայմանագրերի նկատմամբ:

Ի կրումն վերոնշյալի՝ ասենք, որ բնակարանային կոմերցիոն վարձակալության պայմանագիրը կարող է լուծվել նաև պայմանագրում ուղղակի նշված այլ հիմքերով:

Քաղաքացուն բնակելի տարածքն օգտագործելու իրավունքից զրկելը՝ կապված բնակարանային իրավահարաբերություններում իր ստանձնած որոշակի պարտավորություններ կոպտորեն խախտելու հետ, հարկավոր է որա-

կել որպես սանկցիա՝ իրավախախտում կատարելու համար: Եվ որպես անբարենպաստ հետևանք կարելի է համարել իրավախախտին որոշակի իրավունքներից զրկումը: Հատկապես այս ճնով է վրա հասնում բնակելի տարածքն օգտագործողների պատասխանատվությունն այնպիսի իրավախախտում կատարելու համար, որի դեպքում օրենսդրորեն նախատեսված է բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծում և որպես սանկցիա՝ բնակարանից վտարում:

Այն դեպքերում, երբ վարձակալը, իր ընտանիքի անդամները և նրանց հետ համատեղ բնակվող այլ անձինք պարբերաբար քանդում կամ վնասում են բնակարանը կամ այն օգտագործում են ոչ իր նշանակությամբ, իսկ կանխարգելման և հասարակական ներգործության միջոցներն այլևս արդյունավետ չեն, վարձատուի պահանջով բնակարանից մեղավորների վտարումն իրականացվում է առանց այլ բնակարան հատկացնելու:

Ընդհանրացնելով վերը շարադրվածը՝ մենք եկել ենք հետևյալ եզրակացության.

Բնակարանային վարձակալության պայմանագիրը լուծելու առաջին ընդհանուր պայմանը տվյալ դեպքում հանդիսանում է անձի հակաիրավական վարքագիծը (արարքը): Անկասկած, հակաիրավական է համարվում, օրինակ, բնակարանի օգտագործումն իր նշանակությանը անհամապատասխան (բնակարանի օգտագործումը որպես արտադրամաս, պահեստ և այլն), այսինքն՝ գործողություններ, որոնք հանգեցնում են բնակելի տարածքի քանդման կամ վնասման: Բնակարանի քանդումը կամ վնասումը, որպես կանոն, ակտիվ գործողությունների արդյունք են, սակայն վերջիններս կարող են հանդիսանալ նաև պասիվ գործողությունների արդյունք, մասնավորապես՝ պայմանագրային պարտավորությունները չկատարելու դեպքում: Սակայն հաճախ կարող են ի հայտ գալ անձի հակաիրավական վարքագիծը բացառող մի շարք հանգամանքներ, մասնավորապես, երբ բնակարանին վնաս է պատճառվում ծայրահեղ անհրաժեշտությունից ելնելով՝ հրդեհի կամ այլ աղետների դեպքում մարդկանց կյանքը կամ գույքը փրկելու նպատակով:

Երկրորդ ընդհանուր պայմանը մեղքն է, քանի որ խոսքը գնում է մեղավորներին որոշակի հակաիրավական վարքագիծ դրսևորելու արդյունքում պատասխանատվության ենթարկելու մասին, որը, ինչպես գիտենք, կրում է անհատա-

Քաղաքացիական իրավունք

կան բնույթ: Սեղքի գործոնը հաշվի առնելով՝ բացառվում է անգործունակ անձանց և անչափահաս երեխաներին պատասխանատվության ենթարկելու (տվյալ դեպքում վտարելու) հավանականությունը:

Վարձատուն պարտավորություն չի կրում պատասխանողի մեղավորությունն ապացուցելու հարցում: Նրան հարկավոր է միայն ապացուցել վտարվող անձի գործողության (անգործության) հակաիրավական բնույթը և պատճառական կապը վերջինի ու բնակարանային գույքին պատճառված վնասի միջև:

Եթե բնակելի տարածքում բնակվող բոլոր չափահաս քաղաքացիները պարբերաբար խախտում են բնակելի տարածության օգտագործման կանոնները, և արդյունքում նրանց հետ բնակվելը դառնում է անհնար, պայմանագիր լուծելու և հետևաբար բնակարանից վտարելու հայցը ներկայացվում է նրանց բոլորի դեմ: Այսպիսով, վարձակալության պայմանագիրը լուծվում է միայն այն դեպքում, երբ վտարվող անձը հանդիսանում է տվյալ բնակարանի միակ օգտագործողը կամ երբ վտարման ենթակա են նրա հետ բնակվող բոլոր անձինք (օգտագործողները): Եթե վտարվում են միայն մեղավորները, դրա արդյունքում փոխվում է միայն բնակարանային պայմանագրային իրավահարաբերությունների սուբյեկտիվ կազմը:

Երրորդ ընդհանուր պայմանն անհրաժեշտ պատճառական կապի առկայությունն է անձի հակաիրավական գործողությունների և պատճառված վնասակար հետևանքների միջև: Հարկ է ընդգծել, որ պատասխանատվությունը վրա է հասնում այնպիսի վարքագիծ դրսևորելու դեպքում, որի արդյունքում էական վնաս է պատճառվել հանրության, իրավահարաբերության մյուս կողմի կամ այլոց շահերին:

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծման հատուկ պայման է իրավախախտի գործողությունների (անգործության) հաճախականությունը: Բնակարանի վնասման մեկնագաձյա կամ ոչ հաճախ հանդիպող դեպքերը, թեկուզև էական, առաջացնում են միայն պատճառված վնասի փոխհատուցման կամ այլ ներգործության միջոցի կիրառման անհրաժեշտություն:

Մեկ այլ հատուկ պայման է համարվում իրավախախտի նկատմամբ կիրառվող ներգործության միջոցների անարդյունավետությունը:

Այս բոլորից հետևում է, որ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի դադարման վերաբերյալ գործերը քննելիս անհրա-

ժեշտ է հաշվի առնել վերոնշյալ պայմանները: Միևնույն ժամանակ պետք է դատարանների ուշադրությունը հրավիրել այն հանգամանքի վրա, որ բնակելի տարածքը վնասելու արդյունքում պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման ամբողջ ծավալով:

Իրավախախտի նկատմամբ որպես պատիժ պայմանագիրը լուծելը և զբաղեցրած բնակարանից վտարելը թույլատրվում է միայն դատական կարգով: Այդ կապակցությամբ հայց կարող են ներկայացնել վարձատուն, իրավախախտի ընտանիքի անդամները, տվյալ տանը կամ բնակարանում բնակվող այլ անձինք:

Հարկավոր է նշել, որ տվյալ տանը կամ բնակարանում բնակվող այլ անձինք իրավունք չունեն պահանջելու լուծել բնակարանային վարձակալության պայմանագիրը, քանի որ պայմանագրի կողմ չեն հանդիսանում, սակայն գրված չեն պահանջելու վտարել իրավախախտին այն պատճառաբանությամբ, որ վերջինս քանդում կամ վնասում է բնակարանը կամ այն օգտագործում է ոչ ըստ նշանակության կամ այլ ձևով խախտում է իրենց իրավունքներն ու շահերը: Չնայած վտարումն ինքնին հանգեցնում է բնակարանային իրավահարաբերությունների դադարման, բայց միևնույն ժամանակ իրավախախտի վտարումը դեռևս չի նշանակում բնակարանային հարաբերությունների դադարում վարձակալի ընտանիքի անդամների հետ: Նմանատիպ գործեր քննելիս դատարանները պետք է ապահովեն վարձատուի, ինչպես նաև շահագրգիռ այլ անձանց մասնակցությունը:

Բնակելի տարածության օգտագործման կանոնները պարբերաբար խախտելու հետևանքով, որի արդյունքում այլ անձանց տվյալ բնակարանում բնակվելը դարձել է անհնար, իսկ իրավախախտի նկատմամբ կիրառվող ներգործության միջոցներն արդյունավետ չեն, բնակարանային վարձակալության պայմանագրի լուծումը և վարձակալին բնակարանից վտարումը թույլատրվում է միայն իրավախախտման բոլոր պայմանների առկայության դեպքում:

Բնակելի տարածության օգտագործման կանոնների խախտման հակաիրավական բնույթը տվյալ դեպքում ոչ միայն իրավունքի նորմերը, այլև հասարակական վարքագծի մի շարք այլ կանոններ խախտելն է (օրինակ՝ բարոյականության նորմերը և այլն): Այդպիսի նորմերի խախտումը նույնպես կրում է հակաիրավական բնույթ: Սակայն վարքագծի կանոններ պարունակող այլ սոցիալական նորմերը չպահ-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՂԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

պաները, որի արդյունքում նույն բնակարանում կամ տանը բնակվելը դառնում է անհնար, նույնպես դիտվում է որպես հակաիրավական:

Վտարման ձևով պատասխանատվության հանգեցնող հակաիրավական գործողությունների թվին են դասվում նաև բնակարանի մյուս բնակիչներին վիրավորանք հասցնելը, նրանց մարդկային արժանապատվությունը նսեմացնելը, խուլիգանական դրսևորումները, գողությունները, գույքի վնասումը և այլն:

Վերոնշյալ հակաիրավական գործողությունների մեկ դեպքը, եթե նույնիսկ այն առաջացնում է վարչական կամ քրեական պատասխանատվություն, վտարման հիմք չէ:

Հակաիրավական չեն այն քաղաքացու գործողությունները, ով իր աշխատանքի բերումով որոշակի անհարմարություն է պատճառում բնակարանում կամ տանը բնակվող անձանց, եթե նույնիսկ դա հաճախակի բնույթ է կրում (օրինակ՝ դերասանի կողմից փորձեր կատարելը, աշխատանքից ուշ ժամի տուն վերադառնալը և այլն): Սակայն չի բացառվում, որ քաղաքացին, օգտագործելով այդ հանգամանքները, դիտավորյալ ստեղծի այնպիսի պայմաններ, որոնց դեպքում անհնար է նրա հետ համատեղ մեկ հարկի տակ բնակվելը: Այդ դեպքում նրա վարքագիծը հիմք կհանդիսանա բնակարանից վտարման հայց ներկայացնելու համար:

Բնակելի տարածության օգտագործման կանոնները պարբերաբար խախտելու հիմքով բնակարանից վտարման ենթակա չէ այն քա-

ղաքացին, ով տառասպում է վարակիչ հիվանդությամբ՝ չնայած այլ անձանց նրա հետ համատեղ բնակվելը հարմարավետ չէ: Սակայն հիվանդը պարտավոր է պահպանել զգուշության կանոնները՝ շրջապատի մարդկանց հիվանդությամբ չվարակելու համար: Բժշկի ցուցումները կանխամտածված անտեսելու և չպահպանելու համար հիվանդը կարող է ենթարկվել պատասխանատվության՝ ընդհուպ մինչև բնակարանից վտարման, քանի որ այդպիսի վարքով վերջինս դիտավորյալ ստեղծում է այնպիսի պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում նրա հետ այլ անձանց համատեղ բնակվելը դառնում է անհնար:

Քաղաքացիական (բնակարանային) օրենսդրությամբ, ինչպես նաև բնակարանային վարձակալության պայմանագրով կարող են նախատեսվել նաև այլ դեպքեր, երբ վարձատուի կամ վարձակալի նախաձեռնությամբ հնարավոր կլինի դատական կարգով լուծել պայմանագիրը:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի լուծման դեպքում վարձակալը և պայմանագրի լուծման պահին բնակելի տարածությունում նրա հետ բնակվող մյուս քաղաքացիները պարտավոր են ազատել բնակելի տարածությունը: Բնակելի տարածությունը կամ վարձակալի չափանշանները դեպքում նշված անձինք բնակելի տարածությունից ենթակա են վտարման դատական կարգով:

1. Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական իրավունք, Դասագիրք, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2008, էջեր 186-187:

2. Бюллетень Верховного Суда СССР. 1987, N3.

3. Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական իրավունք, Հատոր 2, դասագիրք, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2008թ, էջ 189:

4. Ու-Քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված է, որ վարձատու իրավունք ունի պահանջել պայմանագրի լուծում՝ վարձակալի կողմից վեց ամսվա համար բնակարանավարձը չվճարելու դեպքում, եթե պայմանագրով վճարման ավելի երկար ժամկետ նախատեսված չէ, իսկ կարճաժամկետ վարձակալության դեպքում՝ վճարման ժամկետը լրանալուց հետո բնակարանավարձը ավելի քան երկու և ավելի անգամ չվճարելու համար:

5. Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական իրավունք, Հատոր 2, դասագիրք, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2008թ, էջ 187:

6. Седугин П.И. Жилищное право. М., 1997, с. 71-72.

7. Практика разрешения судами споров о праве на жилище. М., 1998, с. 11 -12.

8. **Ղարախանյան Չ. Հ.** Հայաստանի Հանրապետության բնակարանային իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 1995թ., էջ 143-144:

9. **Ղարախանյան Չ. Հ.** նշված աշխ., էջեր 146-147:

10. Жилищные права. Пользование и собственность./ Под ред. И.Б. Марткович. М., 1997, с. 313-314.

11. Այսօր Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի զինծառայողների բնակարանային հարաբերությունները կարգավորվում են «Անհատույց պետական ֆինանսական աջակցություն տրամադրելու մասին» և «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության համակարգի զինծառայողների բնակարանային ապահովության մասին» ՀՀ կառավարության համապատասխանաբար 2005թ. հունիսի 9-ի հմ. 947 և 2007 թ. մարտի 7-ի հմ. 384 որոշումներով հաստատված կարգերով:

12. **Потяркин Д.** Договор найма жилого помещения./Российская юстиция. 1998, N1, с. 35.

13. **Крашенинников П.В.** Российское жилищное законодательство. М., 1996, с. 76.

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՇԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Շուկայական հարաբերությունների զարգացման համատեքստում մեծ դեր է հատկացվում ձեռնարկատիրական գործունեության զարգացմանը: Ձեռնարկատիրական գործունեության արդյունավետ զարգացումն իր հերթին մեծապես կապված է այն քաղաքական-տնտեսական միջավայրի հետ, որտեղ տեղի է ունենում ձեռնարկատիրական գործունեության ծավալումը: Կարծում ենք նման տեսանկյունից հարցին անդրադառնալը պետք է հանդիսանա ցանկացած զարգացած, ինչպես նաև զարգացող երկրի համար լինի ֆունդամենտալ ուղղվածություններից մեկը:

Նշված ուղղվածությունը կյանքի կոչելու ճանապարհին ձեռնարկատերերը հանդիպում են մի շարք արգելքների, որպիսիք բարդացնում կամ այլ ճանապարհով կասեցնում են վերջիններիս՝ արդյունավետ ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացումը: Նշված խոչընդոտներն օպերատիվ լուծում են պահանջում, քանի որ հակառակ դեպքում վտանգվում է հենց ձեռնարկատիրական գործունեությունը, ինչպես նաև տնտեսական անվտանգությունը:

Ձեռնարկատիրական գործունեության շատ տեսակներ կանոնակարգվում և պաշտպանվում են քաղաքացիական, վարչական, աշխատանքային, հեղինակային, քրեական և այլ օրենսդրությունների կողմից: Սակայն միանշանակ փաստելը, որ օրենսդրական մակարդակով նշված գործունեության տեսակները կանոնակարգելը, արդեն իսկ բավական է ձեռնարկատիրական գործունեությանը զբաղվող ընկերության տնտեսական անվտանգությունն ապահովելու համար, ոչ միայն վաղ է, այլև, կարծում ենք, որ մոտ ապագայում բացառվում է:

Հայաստանի Հանրապետությունում ձևավորված շուկայական մրցակցության պայմաններում բազմաթիվ խնդիրներ են առաջանում՝ կապված ոչ միայն ֆիզիկական և (կամ) իրավաբանական անձանց սեփականության իրավունքի պաշտպանության

հետ, այլև ձեռնարկատիրական (կոմերցիոն) տեղեկատվության պաշտպանության հետ՝ որպես մտավոր սեփականության տարատեսակ: Ամենատարբեր տեսակի ուսնձգություններից ձեռնարկատիրական տեղեկատվության հոսքերը պաշտպանելու նկատառումներով կիրառվում են ինչպես իրավական, այնպես էլ այլ՝ հատուկ (իրավականի հետ չկապված) միջոցներ, իսկ որոշ դեպքերում էլ նշված երկու միջոցների համադրությունը:

Տեղեկատվական համակարգերը, որոնք անընդհատ գտնվում են շրջանառության մեջ, ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման ընթացքում կարելի է պայմանականորեն բաժանել մի քանի խմբի՝

1. Ձեռնարկատիրական (առևտրային) կազմակերպության տեղեկատվական համակարգ, ինչպիսիք են տեղեկատվական տվյալները, կապված կոնկրետ ձեռնարկությունում առկա տնտեսական համակարգի փաստացի վիճակի հետ՝ իր դրական և բացասական գործոնների ամբողջության մեջ վերցրած, որոնք ուղղակի և անուղղակի ազդեցություն են գործում ձեռնարկության կոմերցիոն և տնտեսական վիճակների վրա:

2. Ձեռնարկության իրավական տեղեկատվական համակարգ, ինչպիսիք են հանդիսանում տեղեկատվությունը՝ կապված գործող օրենսդրության հետ, որը կոչված է կարգավորելու և պաշտպանելու ձեռնարկության տնտեսական (կոմերցիոն) կառուցվածքը:

3. Ձեռնարկության հատուկ օպերատիվ տեղեկատվական համակարգ, ինչպիսիք են հանդիսանում բոլոր այն միջոցների ամբողջությունը, որոնք ուղղված են ձեռնարկատիրության ներսում շրջանառվող տեղեկատվությունը՝ երրորդ անձանցից պաշտպանելու համար:¹

ՀՀ օրենսդրության արդիական հիմնախնդիրներից մեկն այն է, որ օրենսդրության մեջ առ այսօր չկա առևտրային գաղտնիքի հստակ ձևակերպումը: Իսկ այն ձևակերպումն էլ, որ ներկայումս օրենսդիրը դրել է շրջանառության մեջ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգր-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

քի 141-րդ հոդված), ամբողջությամբ չի համապատասխանում առևտրային գաղտնիքի բուն էությանը: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ տեղեկատվությունը ծառայողական, առևտրային կամ բանկային գաղտնիք է, եթե այն երրորդ անձանց անհայտ լինելու ուժով ունի իրական կամ հնարավոր առևտրային արժեք, չկա օրինական հիմքերով այն ազատորեն ստանալու հնարավորություն և տեղեկատվություն ունեցողը միջոցներ է ձեռնարկում դրա գաղտնիության պահպանման համար: Ելնելով նշված հոդվածի մեկնաբանությունից՝ կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ ՀՀ օրենսդիրն առևտրային գաղտնիքին ընձեռել է մի քանի պարտադիր բաղադրատարրեր, որպիսիք են՝ **տեղեկատվությունը պետք է անհայտ լինի երրորդ անձանց համար, տեղեկատվությունը պետք է ունենա իրական կամ հնարավոր առևտրային արժեք, տեղեկատվությունը մատչելի չէ հասարակության լայն շրջանակներին, տեղեկատվություն ունեցողն իրենից կախված բոլոր հնարավոր միջոցներով ձեռնարկել է դրա գաղտնիության պահպանման համար:**

Ձեռնարկատիրական (առևտրային) գործունեությունը սերտ կապի մեջ է գտնվում ձեռնարկության կողմից տեղեկատվության ամենատարբեր հոսքերի ստացման, կուտակման և պահպանման հետ: Պաշտպանության ենթակա է ոչ թե ցանկացած տիպի տեղեկատվություն, այլ միայն այն, որն իրենից արժեք է ներկայացնում ձեռնարկատիրոջ համար:⁴ Ուստի տրամաբանական է, որ այս կամ այն տեղեկատվությունը, որ շրջանառության մեջ է գտնվում կոնկրետ առևտրային կազմակերպությունում, կարող է հենց նույն առևտրային կազմակերպության համար արժեք ներկայացնել, իսկ մեկ այլ առևտրային կազմակերպությունում՝ որևէ արժեք չներկայացնել: Ձեռնարկատիրական տեղեկատվության արժեքը գնահատելու համար անհրաժեշտ է ղեկավարվել այնպիսի չափանիշներով, ինչպիսիք են նշված տեղեկատվության **օգտակարությունը, տվյալ ժամանակին համապատասխան լինելը և հավաստիությունը:**⁵

Տեղեկատվության օգտակարությունը դրսևորվում է նրանով, որ վերջինս այն տիրապետող սուբյեկտի համար ստեղծում է ձեռնտու պայմաններ՝ օպերատիվ որոշումներ կայացնելու և արդյունավետ արդյունքների հաս-

նելու համար:

Միևնույն ժամանակ տեղեկատվության օգտակարությունը կկորցնի իր դերն ու նշանակությունը, եթե **չհամապատասխանի տվյալ ժամանակի պահանջներին:** Օրինակ՝ օգտակար տեղեկատվությունը ձեռնարկատիրոջը համապատասխան ժամանակային կտրվածքով չհասցնելը, կարող է հանգեցնել կարևոր գործարքի կնքման ոչ նպատակահարմարության: Արդյունքը կարող է լինել այն, որ բաց թողնված ժամանակը կհանգեցնի տեղեկատվության օգտակարության կորստին:

Տեղեկատվության օգտակարության և ժամանակային պահանջներին համապատասխանելիությունը գտնվում են սերտ փոխկապվածության մեջ: Միևնույն ժամանակ այս երկու չափորոշիչները փոխկապակցված են մեկ այլ ոչ պակաս կարևոր չափորոշիչի հետ, ինչպիսին է **տեղեկատվության հավաստիությունը:** Ոչ հավաստի տեղեկատվությունն ինքնրստինքյան արժեզրկում է թե՛ տեղեկատվության օգտակարությունը, թե՛ տեղեկատվության ժամանակային պահանջներին համապատասխանելիությունը: Ավելորդ չենք համարում նշել նաև, որ փաստը (օրինակ՝ կոնկրետ անձի ցանկությունը կնքելու առավանաքի պայմանագիր) կարող է գոյություն ունենալ իրականում, բայց դրա վերաբերյալ տեղեկատվությունն իր մեջ պարունակի խեղաթյուրված տարրեր: Ոչ հավաստի տվյալների առաջացման պատճառները կարող են տարբեր լինել, այդպիսի պատճառների թվին կարող են դասվել 1. տեղեկատվության միայնակ ընկալումը, որն իր հերթին պայմանավորված է անձի մոլորության մեջ գտնվելու, ոչ բավարար փորձ կամ մասնագիտական գիտելիքներ ունենալու հանգամանքով, 2. դիտավորությունը, 3. որոշակի նպատակ հետապնդելը, 4. հավաստի տեղեկատվությունն աղավաղելը: Որպես կանոն, լուրջ ձեռնարկությունների կողմից ստացվող տեղեկատվությունը ենթարկվում է վերստուգման:⁶

Ի վերջո, ձեռնարկատիրական տեղեկատվությանը գնահատական տվող սուբյեկտը, վերոնշյալ երեք չափորոշիչների համադրության արդյունքում, որոշում է ստացված տեղեկատվության արժեքը՝ իր իսկ տնտեսական գործունեության համար և ընդունում է դրա հետ կապված օպերատիվ որոշում:

Արտասահմանյան տնտեսագիտական գրականության մեջ ձեռնարկատիրական

Քաղաքացիական իրավունք

տեղեկատվությունը դիտարկվում է ոչ թե որպես դրական արդյունք (եկամուտ) ստանալու միջոց, այլ նախևառաջ որպես պայման, որ կարող է նպաստել կամ խոչընդոտել նման տեղեկատվություն ստանալուն: Հատկապես ընդգծվում է նման տեղեկատվության գնային տեսքով արժեք ներկայացնելու փաստը, այսինքն՝ նշված տեղեկատվության առուվաճառքի առարկա հանդիսանալու հանգամանքը:

Այս կամ այն առևտրային տեղեկատվության գինը որոշելու համար անհրաժեշտ է դիմել դիֆերենցիալ մոտեցմանը: Սի դեպքում տեղեկատվությունը ձեռք բերելու համար արդյունավետ և մատչելի միջոց կարող է հանդիսանալ «սեփական փորձերի ու սխալների մեթոդ» (МЕТОД СОБСТВЕННЫХ ПРОБ И ОШИБОК), մեկ այլ դեպքում՝ նպատակահարմար է այդ տեղեկատվությունը ձեռք բերել ուղղակի առուվաճառքի միջոցով՝ նախորդ կանոնում հիշատակված սխալները թույլ տալուց խուսափելու համար, մեկ այլ դեպքում՝ արժեքավոր տեղեկատվությունը կողմնակի անձանցից պաշտպանելու մեթոդը, որպեսզի նշված տեղեկատվությունը չկորցնի իր արժեքայնությունը, հետևաբար նաև այդ տեղեկատվությունից ակնկալվող արդյունավետությունը: Տեղեկատվության արտահոսքի փաստը, ուղղակի շաղկապված է դրա արժեքը կամ հետ այն անձի համար, ով հանդիսանում էր նշված տեղեկատվության սեփականատերը:⁷

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներկայիս դրությամբ ձեռնարկատիրական գործունեության տեսակներն ըստ ուղղվածությունների բավականին շատ են և ընդգրկում են ինչպես ներքին և արտաքին արդյունաբերության բնագավառները, այնպես էլ առևտրային, գիտատեխնիկական, ներդրումային, ծառայությունների մատուցման և այլ բնագավառներ, կարելի է արձանագրել, որ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվող սուբյեկտները, նրանց գործունեության բնույթն ու ուղղվածությունը ևս տարբերվում են և հետևաբար այդ ոլորտներում առկա տեղեկատվության հոսքն էլ է տարբերվում և տարբեր արժեք է ներկայացնում: Անձինք, ովքեր ապօրինի եղանակներով ձեռք են բերել տեղեկատվություն, որն իր մեջ պարունակում է ծառայողական և (կամ) առևտրային գաղտնիք, պարտավոր են հատուցել այն բոլոր վնասները, որ կրել է նշված առևտրային և (կամ) ծառայողական

գաղտնիքի սեփականատեր հանդիսացող ձեռնարկատերը: Նման պարտավորություն է դրվում նաև այն աշխատակիցների վրա, ովքեր հրապարակել են ծառայողական և (կամ) առևտրային գաղտնիքը՝ հակառակ աշխատանքային պայմանագրի, այդ թվում՝ գործադրի: Նշված պարտականությունը կարող է դրվել նաև կոնտրագենտի վրա, որը նշված տեղեկատվությունը հրապարակել է՝ հակառակ քաղաքացիաիրավական պայմանագրի:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացություններին՝

1. ձեռնարկատիրական (առևտրային) տեղեկատվությունը գնահատվում է այն սուբյեկտի կողմից, ով հանդիսանում է նշված տեղեկատվության սեփականատերը:

2. ստացված տեղեկատվությունը և այդ տեղեկատվության սկզբնաղբյուրը ենթակա են պարտադիր վերստուգման:

3. տեղեկատվության արժեքը գնահատվում է այնպիսի չափորոշիչներով, ինչպիսիք են՝ տեղեկատվության օգտակարությունը, տվյալ ժամանակին համապատասխան լինելը և հավաստիությունը:

4. յուրաքանչյուր ձեռնարկատիրական տեղեկատվությունը՝ կախված տրված գնահատականից, ունի իր արժեքը:

5. տեղեկատվությունը ենթակա է պաշտպանության՝ պայմանով, որ տեղեկատվության արժեքավորությունը կապված է երրորդ անձանցից գաղտնի պահպանման մեջ, տեղեկատվությունը փակ է օրինական հիմունքներով, տեղեկատվության սեփականատերն անհրաժեշտ բոլոր միջոցները ձեռնարկում են՝ տեղեկատվությունը պաշտպանելու համար:

6. իրավական համակարգի կիրառումը թույլ է տալիս ձեռնարկատիրոջը ճիշտ առանձնացնել մասնավոր տեղեկատվությունն այն տեղեկատվությունից, որն իր մեջ պետական գաղտնիքի տարրեր է պարունակում և բացառել հնարավոր խնդիրների առաջացումը՝ քրեաիրավական առումով:

Ձեռնարկատիրական տեղեկատվությունը, որն անընդհատ շրջանառության մեջ է գտնվում շուկայական մրցակցության պայմաններում, բաժանվում է հետևյալ ենթախմբերի՝ տեխնիկական, կազմակերպական, առևտրային, ֆինանսական, գովազդային, պահանջարկ-առաջարկի վերաբերյալ, մրցակիցների վերաբերյալ, կրիմինալ իրավիճակի վերաբերյալ և այն: Սինչև տեղեկատ-

վորքյան պաշտպանության հետ կապված միջոցներ ձեռնարկելուն անդրադառնալը, նախևառաջ անհրաժեշտ է պարզաբանում տալ հետևյալ հարցերին.

1. ո՞ր տեղեկատվությունը չի կարելի թաքցնել, պաշտպանել և (կամ) սահմանափակել այլ անձանց մուտքը նշված տեղեկատվական դաշտ.

2. ո՞ր տեղեկատվությունը նպատակահարմար չէ թաքցնել.

3. ո՞ր տեղեկատվությունն է ենթակա պաշտպանության:⁸

Առևտրային գաղտնիքը կարելի է պայմանականորեն բաժանել երեք մեծ խմբի, որոնցից առաջինն իր հերթին դասվում է մի քանի ավելի փոքր խմբերի.

- առևտրային կազմակերպության կազմակերպական բնույթի տեղեկատվությունները (օրինակ՝ կազմակերպության կանոնադրությունը և հիմնադիր փաստաթղթերը, կազմակերպության գրանցման վկայականները, լիցենզիոն համաձայնությունները, պատենտները).

- առևտրային կազմակերպության ֆինանսական բնույթի տեղեկատվությունները (օրենքով սահմանված փաստաթղթեր՝ կապված կազմակերպության կողմից վճարված հարկերի և այլ վճարների մասին, փաստաթղթեր, որոնք հաստատում են կազմակերպության վճարունակությունը).

- առևտրային կազմակերպության աշխատակազմի և գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվությունները (կազմակերպության աշխատակիցների թվաքանակը և կազմը, վերջիններիս աշխատավարձը, թափուր հաստիքների առկայությունը, արտադրության ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա, արտադրանքի իրացումը, բնակչության առողջությանը պատճառած վնաս(ներ)ը, պաշտոնատար անձանց մասնակցությունը՝ ձեռնարկատիրական գործունեությանը, հակամրցակցային օրենսդրության խախտումները).

- առևտրային կազմակերպության սեփականության վերաբերյալ տեղեկատվությունները (սեփականության չափերը, դրամական միջոցները, արժեթղթային շուկայում կատարված ներդրումները և այլն):

Առևտրային գաղտնիքի առաջին խմբին դասվող տեղեկատվություններին իրենց լիազորությունների շրջանակներում ծանոթանալու իրավունք ունեն օրինակ՝ դատախազն՝ օրենքով իրեն ընձեռված լիազորությունների

շրջանակում, հարուցված քրեական գործի շրջանակներում իրավապահ մարմինները, հարկային տեսչությունը, ատոլիտորական կազմակերպությունները (հենց ձեռնարկության սեփականատիրոջ՝ խնդրանքով), արհմիությունները, պետական հաստատությունները, սանեպիտկայանները, շրջակա միջավայրի անվտանգությանը զբաղվող կազմակերպությունները:⁹

Վերոնշյալ առևտրային գաղտնիք հանդիսացող տեղեկատվությունները չեն հանդիսանում երրորդ անձանցից պաշտպանման ենթակա առարկա, բայց դա չի բացառում վերջիններիս պաշտպանությունն ընդհանրապես քրեական ոսնձգություններից:

Տեղեկատվության երկրորդ խմբի համար առանձնահատուկ է այն, որ նշված տեղեկատվությունը նպատակահարմար չէ թաքցնելը հենց ձեռնարկատիրոջ համար: Խոսքը նախևառաջ վերաբերում է գովազդային տեղեկատվությանը: Գժվար է տնտեսական գործնեության ծավալման ընթացքում արդյունավետության բարձր ցուցանիշի հասնելն առանց գովազդի հատկապես «կոշտ մրցակցության» պայմաններում: Այնուամենայնիվ գովազդի քարոզումն ու տարածումն ունի ոչ միայն դրական, այլև բացասական կողմեր ձեռնարկատիրոջ համար: Խնդիրն այն է, որ գովազդային տեղեկատվությունը՝ եթե մտնելուն պես, դառնում է ոչ միայն օրինապաշտ քաղաքացիների համար մատչելի (հենց նրանց համար էլ նախատեսվում է գովազդը), այլև որոշ դեպքերում կարող է օգտագործվել քրեամիջոցով տարրերի կողմից: Ձեռնարկատիրական տեղեկատվությունը, որը գովազդվում է թերթերում, ամսագրերում, հեռուստատեսությամբ, ռադիոյով, ինտերնետով և այլ տեղեկատվական համակարգերի միջոցով, օգնում է «պոտենցիալ հանցագործներին» ընտրելու ապագայում պլանավորվող հանցավոր ոսնձգության օբյեկտը՝ հետագոտելով այդ օբյեկտի թույլ կողմերը, այնուհետև ընդունել որոշում, թե ինչ ճանապարհով կարելի է շահ ստանալ նշված օբյեկտից:

Ձեռնարկատերը, ով զբաղվում է իր ձեռնարկատիրական գործունեության գովազդով, պետք է պատրաստ լինի ցանկացած հնարավոր ոսնձգություններից և համարժեք քայլեր ձեռնարկելուց: Որոշ ձեռնարկատեր, նման իրավիճակներ առաջանալու դեպքում, փորձում են պաշտպանություն գտնել այլ հանցավոր աշխարհի ներկայացուցիչներից: Արդյունքը լինում է այն, որ, որպես կանոն,

Քաղաքացիական իրավունք

ձեռնարկատերն ինքն է անուղղակի դառնում «հանցավոր աշխարհի» ներկայացուցիչ՝ ընկնելով նույն հանցավոր աշխարհի ազդեցության տակ և արդյունքում շատ հաճախ զրկվում է իր իսկ ձեռնարկությունից:

Այսպիսով, ձեռնարկատերը, ով զբաղվում է իր ձեռնարկատիրական գործունեության գովազդով, պետք է իմանա, թե ինչ հնարավոր խոչընդոտների առաջ կարող է կանգնել և յուրաքանչյուր դեպքում ուղիներ փնտրի նշված խոչընդոտները վերացնելու համար: Հայտնված իրավիճակից դուրս գալու միջոց չի կարող հանդիսանալ նաև ձեռնարկատիրական գործունեության կոնսալիդացիան, որին փորձում են դիմել որոշ ձեռնարկություններ: Առանց հաճախորդների, կախված տնտեսական գործունեության բնույթից, ձեռնարկատերը չի կարող ունենալ և ակնկալել անհրաժեշտ եկամուտը: Մնում է միայն մեկ ելք. ապահովել սեփական անվտանգությունը՝ պետական և մասնավոր պաշտպանության միջոցների հաշվին:

Տեղեկատվության երրորդ խմբի թվին դասվում է տեղեկատվությունը, որն իրենից ներկայացնում է տնտեսական արժեք ձեռնարկատիրոջ համար, և նշված տեղեկատվությունը մատչելի չէ երրորդ անձանց համար: Խնդիրը տվյալ դեպքում այն է, թե ո՞վ և ինչպե՞ս պետք է ապահովի տեղեկատվության պահպանումը: Եթե դիմենք օրենսդրական ակտերի օգնությանը, ապա ակնհայտ է դառնում, որ ոչ մի օրենսդրական ակտ իր առջև ուղղակիորեն նպատակ չի դնում՝ նշված սեփականության ձևի պաշտպանությունը: Եթե տեսականորեն ընդունենք, որ նման նորմ կարող էր գոյություն ունենալ, օրինակ, քրեական օրենսգրքում, ապա դա դեռ չէր նշանակի, որ ձեռնարկատիրական տեղեկատվությունն արդյունավետ պաշտպանված է: Իրավական նորմի առկայությունը ենթադրում է, որ վերջինով ամրագրված հասարակական հարաբերությունը խախտելը, նշված խախտման համար մեղավոր անձը կկրի համապատասխան պատասխանատվություն: Նման հանցագործությունների կանխարգելման նկատառումով արդյունավետ միջոց կհանդիսանար նաև համապատասխան իրավական նորմ(երի) համակարգի առկայությունը, այսինքն՝ արգելքը նախատեսված արարք կատարելու համար, քանի որ նման արարք կատարելը կհանգեցնի պատասխանատվության: Գործող օրենսդրությունը նման պայմաններ դեռ չի ձևավորել,

կամ շատ թույլ է ձևավորել:

Առաջին խնդիրը, որն անհասպող լուծում է պահանջում առևտրային գաղտնիքը պաշտպանելու համար, հանդիսանում է այն տեղեկատվության սահմանագիծը որոշելը, որն էլ հենց իրենից ներկայացնում է առևտրային գաղտնիք, ինչպես նաև նշված շրջանակում ներգրավված տեղեկատվությունն էլ իր հերթին առանձին խմբերի բաժանելը՝ կախված ձեռնարկության համար դրանց ունեցած արժեքից, բնույթից և հնարավոր վնասի չափից, որը կարող է պատճառվել ձեռնարկությանը, եթե նշված տեղեկատվությունը հրապարակվի: Եթե որևէ տվյալ (ուղղակի կամ անուղղակի) ուշադրությունից վրիպի, այս շրջանակը զժեռու պրոցեսում, ապա կարող է ստացվել այնպես, որ ձեռնարկված բոլոր միջոցառումները դառնան անարդյունավետ: Մյուս կողմից անհրաժեշտ է փաստել, որ տեղեկատվական տվյալներին մատչելիության սահմանափակելու ուղղված չափից շատ միջոցներ կարող են արհեստականորեն բարդացնել աշխատանքը և հանգեցնել չհիմնավորված տնտեսական շռայլությունների: Առևտրային գաղտնիքի ճիշտ կազմակերպմանն ու պաշտպանությանն ուղղված քայլերը ոչ միայն չպետք է խանգարեն ձեռնարկատիրական գործունեությանը, այլև նպաստեն գործունեության շահութաբերության աճին:¹⁰

Միևնույն ժամանակ տեղեկատվությունը, որն առևտրային գաղտնիք է պարունակում, արտացոլվում է ձեռնարկության ղեկավար մարմնի կողմից հաստատված «Ձեռնարկության առևտրային գաղտնիք կազմող տեղեկատվության ցանկում» (այսուհետ՝ Ցանկ): Պրակտիկ ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նշված խնդիրն առավել նպատակահարմար է լուծել կոլեգիալ կարգով: Ցանկը ձևավորելու համար ձեռնարկության ղեկարի կողմից ձևավորվում է հանձնաժողով, որի անդամները հանդիսանում են ձեռնարկության առավել կոմպետենտ և հմուտ մասնագետներ՝ ձեռնարկության հիմնական ստորաբաժանումների և անվտանգության ծառայության ներկայացուցիչների կազմից:

Առևտրային գաղտնիք կազմող տեղեկատվության ցանկը նախապատրաստելու համար նպատակահարմար է ներգրավել առավել կոմպետենտ մասնագետների, ովքեր ծանոթ կլինեն ինչպես ձեռնարկության գործունեությանն ընդհանրապես, այնպես էլ ձեռնարկության առանձին ստորաբաժանումների աշխատանքին: Նպատակահար-

մար է ձևավորել է 4-5 անձից կազմված խումբ, որի մեջ նպատակահարմար է ներգրավել:

ա) մասնագետ, ով տիրապետում է ձեռնարկության ֆինանսական ռեսուրսներին, շուկայի կառուցվածքին և մրցակից ձեռնարկությունների վերաբերյալ տեղեկատվությանը:

բ) մասնագետ, ով ամբողջությամբ պատկերացնում է ձեռնարկության աշխատանքի կազմակերպման համակարգը և առանձնահատկությունները:

գ) մասնագետ, ով զբաղվում է այլ ձեռնարկությունների հետ կապերով, ինչպես նաև պայմանագրերի և այլ գործարքներ մշակելով և կնքելով:

դ) մասնագետ, ով տիրապետում է ձեռնարկության կողմից արտադրած (ձեռնարկության կողմից մատուցվող) բոլոր ապրանքատեսակների (ծառայությունների) մասին տեղեկատվությանը:

ե) մասնագետ, ով տիրապետում է ձեռնարկության անվտանգությանն առնչվող բոլոր խնդիրներին, ներառյալ՝ ապրանքների, անձանց, տրանսպորտային միջոցների ձեռնարկություն կատարվող մուտք և ելքին, ինչպես նաև ձեռնարկության էլեկտրոնային (ներառյալ՝ համակարգչային) անվտանգության համակարգին:¹¹

Եթե ձեռնարկությունը բավականին մեծ է կամ արտադրվող ապրանքատեսակների ցանկը բավականին լայն է, ապա իմաստ ունի ձևավորելու մի քանի աշխատանքային խումբ, որոնցից մեկը պետք է լինի գլխավորը և զբաղվի մնացյալ խմբերի կողմից հավաքված տվյալներ մշակելով և կորոզիցնացնելով:

Չի բացառվում նաև այնպիսի իրավիճակ, երբ ձեռնարկությունը կազմված լինի ընդամենը մի քանի անձանցից (հատկապես կազմավորման սկզբնական փուլում), կամ մանր (միջին) բիզնեսի ձեռնարկություն: Նման դեպքում ձեռնարկության առևտրային գաղտնիքի ցանկը ձևավորելու համար բավական է միայն ձեռնարկության ղեկավարի մասնակցությունը, եթե, իհարկե, նա տիրապետում է վերոնշյալ հինգ կետերով նախատեսված ողջ տեղեկատվական բազային: Այնուամենայնիվ, ավելորդ սուբյեկտիվ սխալներից խուսափելու համար, առավել նպատակահարմար է սույն հարցերը դիտարկել նվազագույնը երկու հոգու կազմով:

Ինչպես արդեն իսկ ասվեց, խմբի կազմում պետք է ընդգրկված լինեն ձեռնարկու-

թյան ղեկավար մարմինները, ովքեր տիրապետում են այն տվյալների ամբողջական բազային, որոնք կարող են դասվել առևտրային գաղտնիքի թվին: Սակայն դա ամենևին չի նշանակում, որ խմբի յուրաքանչյուր անդամին անհրաժեշտ է ծանոթացնել յուրաքանչյուր հնարավոր առևտրային գաղտնիքին, եթե դրա մասին վերջիններս մինչ այդ չգիտեին: Որպես կանոն, հիմնականում բավական է լինում և այն, որ խմբի անդամներից գոնե մեկը տեղեկացված է լինում առանձին քննարկվող հարցի հետ կապված մանրամասների վերաբերյալ, իսկ մնացյալ անդամներն ընդհանուր պատկերացում են ունենում խնդրի վերաբերյալ: Նման մոտեցումը խմբի աշխատանքը դարձնում է առավել ռացիոնալ և հենց առաջին իսկ փուլում բացառում է առևտրային գաղտնիքի տարածման հնարավորությունը:

Հաջորդիվ, խմբի մասնագետների առջև պետք է դրվեն հետևյալ խնդիրների ամբողջությունը, հետևյալ հերթականությամբ:

ա) առանձնացնել ձեռնարկատիրական գործունեության այն բոլոր ուղղությունները, որոնք շահույթ են բերում այս պահին:

բ) սպառողական շուկայի վերաբերյալ առկա տվյալների հիման վրա, տալ գնահատական արդյո՞ք այլ համանման ձեռնարկատիրական գործունեությանը զբաղվող ձեռնարկությունների հետ համեմատած, իրենց իսկ ձեռնարկությունն առավել, թե պակաս շահութաբեր է:

գ) գնահատական տալ, թե ապագայում նման ձեռնարկատիրական գործունեությունը նույն չափի շահութաբեր կլինի, թե ոչ:¹²

Եթե վերոնշյալ երեք խնդիրները վերլուծելու արդյունքում, հանգում ենք այն հետևության, որ ձեռնարկության շահութաբերությունը քննարկվող պահին ավելի բարձր է, քան համանման այլ ձեռնարկություններինը և ապագայում էլ առկա է հեռանկար շահութաբերության աճի առումով, ապա նման իրողությունը խոսում է այն մասին, որ ձեռնարկությունը տիրապետում է որոշակի առևտրային գաղտնիքի և անհրաժեշտ է շարունակել հետազոտությունը:

Այս դեպքում մասնագետները պետք է պարզեն, թե քննարկվող կոնկրետ գործունեության բնագավառում, ինչն է նպատակում շահույթ ստանալու համար: Այս դեպքում տարբերակները կարող են ամենաբազմազան լինել՝ կախված կոնկրետ գործունեության բնույթից:¹³

Քաղաքացիական իրավունք

Եթե հանգուցային տեղեկատվության առանձնացման պրոցեսում խնդիրներ են առաջանում, այդ դեպքում որպես տարբերակ ընդունելի է քննարկվող գործունեության տեսակն առանձին տեխնիկական փուլերով դիտարկելը, կամ գործունեության տրամաբանական այգորիքմիկ համատեքստում, կամ ժամանակագրական բաժանումներով: Ամեն դեպքում օգտակար կարող են լինել արևմտյան ձեռնարկություններում առևտրային գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության պաշտպանությանն անդրադառնալը:

Օրինակ՝ աշխարհում խոշորագույն գովազուցիչ ընկերություններ արտադրող ընկերություններ «Կոկա Կոլա»-ն և «Պեպսի Կոլա»-ն որպես գլխավոր առևտրային գաղտնիք համարվող տեղեկատվություն առանձնացնում են հատուկ հավելումները գովազուցիչ ընկերության կոնցենտրանտի (КОНЦЕНТРАНТ) մեջ: Ամերիկյան և ճապոնական ավտոարտադրող և կենցաղային (էլեկտրոնային) տեխնիկա արտադրող ձեռնարկությունները, լայնորեն գովազդելով իրենց արտադրանքի բաժր բնութագրիչ հատկանիշները, միևնույն ժամանակ հույժ գաղտնի են պահում հիմնական հանգույցների արտադրության պրոցեսները, որոնք հիմք են հանդիսանում հետագայում արտադրված ապրանքատեսակի նշյալ բարձր բնութագրիչ հատկանիշները: Այս համատեքստում, այնուամենայնիվ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև այլ գործոններ, ինչպես օրինակ՝ ձեռնարկությունը, որ զբաղվում է ինչ-որ ապրանքատեսակի արտադրությամբ, արտադրության գործընթացում կարող է օգտագործել հանրահայտ արտադրության կազմակերպման մեթոդներ, տեխնիկական հնարքներ, արտադրություն, որոնք յուրաքանչյուրն էլ առանձին-առանձին վերցրած որևէ առևտրային գաղտնիք չեն պարունակում, դեռ ավելին՝ մատչելի են և կարող են ձեռք բերվել յուրաքանչյուրի կողմից, և այնուամենայնիվ այդ ձեռնարկությունները կարող են բարձր շահութաբերություն ունենալ: Այս դեպքում խնդիրն այն է, որ չնայած արտադրության պրոցեսում օգտագործված տեխնիկական միջոցները հանրամատչելի են և բոլորին էլ հայտնի, բայց ձեռնարկության համար, որը զբաղվում է նշված արտադրության կազմակերպմամբ, նշված արտադրական միջոցները կարող են համարվել առևտրային գաղտնիք:¹⁴

Որոշ ձեռնարկություններ էլ շահույթ են ստանում զուտ նրա հաշվին, որ շուկայում չու-

նեն մրցակիցներ, այսինքն՝ այլ ձեռնարկություններ, որոնք զբաղվեն նմանատիպ արտադրանքի արտադրությամբ (ծառայությունների մատուցմամբ): Անգամ այս դեպքում չի կարելի թերագնահատել առևտրային գաղտնիքի դերն ու նշանակությունը և ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ ձեռնարկության առևտրային գաղտնիքը պաշտպանելու համար, քանի որ եթե նշված ձեռնարկության տվյալները մատչելի դառնան, ապա նույնիսկ ոչ մեծ ձեռնարկությունը, ցանկության դեպքում, կարող է օգտվել իր ստացած տեղեկատվությունից և կարճ ժամանակահատվածում կազմակերպել նմանաբնույթ արտադրանք:

Այնուամենայնիվ, անընդունելի է տեղեկատվությունն առևտրային գաղտնիք կատեգորիայի տակ ներառելը՝ հարկերից, տուրքերից խուսափելու, քաղաքացիների առողջությանը, կյանքին և գույքին պատճառած վնասը թաքցնելու և այլ անօրինական քայլերի դիմելու համար:

Խմբի կազմում ներգրավված մասնագետների աշխատանքի կազմակերպման վերջնական արդյունքը պետք է հանդիսանա ձեռնարկության առևտրային գաղտնիքը հասկանալի և վերջնական սահմանելը: Ուստիև տրամաբանական է, որ անհրաժեշտությունից ելնելով՝ ձեռնարկության առևտրային գաղտնիք կազմող ցանկը կարող է պարբերաբար թարմացվել, լրացվել և փոփոխվել: Նպատակահարմար է «Յուցակում» ներառված առևտրային գաղտնիք կազմող յուրաքանչյուր տեղեկատվության դիմաց առանձին նշել, կոնկրետ ժամանակահատված, որի ընթացքում նշված տեղեկատվությունը համարվում է առևտրային գաղտնիք: Չի բացառվում հետագայում որոշում ընդունելը՝ «Յուցակում» ներառված առևտրային գաղտնիքին ժամանակից շուտ առևտրային գաղտնիք համարվող տեղեկատվությունների ցանկից հանելու մասին: Դա կարող է պայմանավորված լինել տարբեր հանգամանքներով, ինչպիսիք են օրինակ՝ տեղեկատվության արտահոսք մրցակից ձեռնարկատիրոջ մոտ, նոր մոդելի ստեղծումը և այլն: Ժամանակից շուտ առևտրային գաղտնիք կազմող տեղեկատվությունն առևտրային գաղտնիքի «ԳՐԻՖ»-ից հանելը տեղի է ունենում նույն խմբի անդամների կողմից, ում կողմից, որ նշված ցուցակը հաստատվել էր:

Վերջնական կազմված «Յուցակը» հասցվում է ձեռնարկության կառուցվածքա-

յին ստորաբաժանումներին և համակատարողներին, այն մասերով, որոնցով իրենց առնչվում է՝ նշված կառուցվածքային ստորաբաժանումների կողմից տեղեկատվությանը համապատասխան «ԳՐԻՖ» շնորհելու համար: Առավել նպատակահարմար է նշված տեղեկատվությանը «Կոմերցիոն գաղտնիք» գրիֆ շնորհելը:

Կատարողը և ղեկավարը, ովքեր ստորագրում են փաստաթղթի տակ, փաստաթղթի նախապատրաստման ժամանակ, գնահատում են փաստաթղթի մեջ առկա ողջ տեղեկատվությունը, որն իրենից առևտրային գաղտնիք է ներկայացնում: Եթե փաստաթղթում առկա է լինում «առևտրային գաղտնիք», ապա փաստաթղթի առաջին էջի վրա (կազմ) վերևի այն առևտրային պետք է դրվի համապատասխան «ԳՐԻՖ» (օրինակ՝ առևտրային գաղտնիք):¹⁵

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է միանշանակ արձանագրել, որ առևտրային (կոմերցիոն) գաղտնիքի պաշտպանությունը ՀՀ-ում թե՛ օրենսդրական մակարդակով, թե՛ գործարար շրջանառության տեսանկյունից շատ թույլ հիմքերի վրա է գտնվում: Այս առումով նախատառյալ անհրաժեշտ է փոփոխություններ կատարել ՀՀ օրենսդրության մեջ, ընդ որում թե՛ քաղաքացիաիրավական, թե՛ քրեաիրավական ոլորտներում¹⁶: Բացի այդ, անհրաժեշտ է նաև ձեռնարկությունների աշխատակիցների (նախևառաջ իրավաբանական բաժնի աշխատակիցների հետ, եթե ձեռնարկությունը չի դասվում «Փոքր բիզնես»

ոլորտում գործունեություն ծավալող ձեռնարկություն», իսկ եթե դասվում է այդպիսին, ապա ձեռնարկության տնօրենի հետ) իրականացնել պրակտիկ բնույթի դասընթացներ՝ պարզաբանելով առևտրային գաղտնիքի էությունը, պաշտպանության ներձեռնարկատիրական մեխանիզմների բնույթը, ինչպես նաև առևտրային գաղտնիքի որոշման ընթացակարգը, պարզաբանել, թե ո՞ր տեղեկությունները չեն կարող դասվել առևտրային գաղտնիքի շրջանակին: Մեր կողմից կատարված ոչ պաշտոնական ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզվել է, օրինակ, որ ՀՀ-ում գործող տարբի ծառայություններ մատուցող ձեռնարկությունների աշխատակիցների 90%-ը պատկերացում չունի, թե իրենից ինչ է ներկայացնում առևտրային գաղտնիքը և «մեծ հաճախորդ» հաճախորդին պատրաստական են տեղեկատվություն հաղորդել իրենց ձեռնարկության առևտրային գաղտնիքի վերաբերյալ իրենց հայտնի տեղեկությունները, իսկ օրինակ՝ Երևանում շինարարական գործունեություն ծավալող կազմակերպություններում վիճակն առավել անմխիթար է, այստեղ շարքային բանվոր աշխատողները տիրապետում են այնպիսի առևտրային գաղտնիքի, որի վերաբերյալ նրանք տեսականորեն անգամ պատկերացում չպետք է ունենային, բայց և այնպես ոչ միայն տիրապետում են նման տեղեկատվության, այլև պատրաստ են ցանկացած մարդու հայտնել այդ տեղեկատվությունը:¹⁷

1. Коммерческая разведка и контрразведка или промышленный шпионаж в России и методы борьбы с ним. М., Сергеев М.И. 1995, с. 143.
 2. Կոմերցիոն, որ առավել փոշ կիրեն «Ֆինանս»՝ երբ թի օգտագործումս փոխարեն օգտագործող պարզապես «ստուգելով արժեք» արտասպառությունը, քան որ, ինչպես հետագայում պարզ կլինի հոլովածով բովանդակություններ մեր կողմից կատարված դիտարկումների արդյունքում կարելի է համակ կազմակերպության, որ առևտրային գաղտնիքի արժեքայնությունն մասին խոստով հինգամ կամ շեղարտում կատարվում է հենց օրինակով արժեքայնություն վրա:
 3. Օտարա ՀՀ օրենսդրության կողմից չե փորձումս փոքր ինդուստրիա միջակներ « արտասպառությունը, բայց գտնում ենք, որ նման ձևակերպման ազդեցություն պայմաններում է միայն հնարավոր խոստով այն մասին, որ ձեռնարկատեր իրեն իրավունք վերաբերյալ օգտվում ձեռնարկատիրական գաղտնիքի պաշտպանության մեխանիզմներ: Հակառակ դեպքում կարող է առաջնել մի այնպիսի իրավիճակ, որ ձեռնարկատեր ձեռնարկումս փոփոխել է ձեռնարկվել այդ տեղեկատվության գաղտնիքի ապահովման համար, սակայն միջանակ մանուսկրի ազդեցությունը քանակոր, որի արդյունք լինի այն, որ տեղեկատվությունը հրապարակվի: Այդ իսկ պատճառով գտնում ենք, որ չնայած օրենսդրող կողմից հոլովածով առկա է ոչ այն ձևակերպում, որ մեր ենք առաջարկում, բայց և այնպես ձևակերպումս ներխայն համարձեցող ենթակա է մեղմանմանս՝ որպես տեղեկատվություն ունեցող կողմից թուր ամրապետել միջակների ձեռնարկումս՝ որս գաղտնիքության պաշտպանումս համար:
 4. Коммерческая тайна и ее защита. М., Е. Соловьев. Глазбух, 1995, с. 7.
 5. Որոշ հեղինակների կողմից կարծիք է արտասպառվում, որ տեղեկատվության համար պետք է ևս մեկ չափանիշ ապահովմանս՝ տեղեկատվության լրիվությունը: Մեր կարծիքով բավականին դժվար է գտնել այն սահմանագիծեր, որ կողմնատ օրենսդրող (փաստ) վերաբերյալ տեղեկատվության ապահովմանը ռուս է վերջանում և փնտրում մասնավոր փնտրում ցածր արդյունավետություն ունի: Այդ իսկ պատճառով մեր կարծիքով ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման ժամանակ այս չափանիշ արդյուն է կարևոր դեր չի խաղում: Օրինակ՝ ձեռնարկատեր տեղեկատվություն է առաջել այն մասին, որ ունի X անձնակազմություն ցանկանում է իրեն վճարել ունի Y ձեռնարկության առևտրային գաղտնիք պատճառով ընդունված օժանդակի քանակություն, բայց ոչ թե քանակություն լրիվությունը (կերպար, թե ինչ բանություն կրկնելու ցուր է օգտագործվում տվյալ օժանդակը պատրաստել համար և այլն, այ միայն որս ընկալված ձեռնարկատիրական (օրինակ՝ X4Y2XY): Եսման պայմաններում ընդունված ձեռնարկատեր, երբ նշված ձեռնարկատիրական համապատասխանում է օգտագործության, տվյալ մասնավորս համապատասխան լինելու և հավատարմության չափորոշիչներին, հաստատ ձեռք կերի այն չափանիշով լրիվության չափորոշիչի բավարարման (ուր օժանդակի արտասպառված արժեքի վերաբերյալ տեղեկատվության):
 6. Կշխմա աշխատությունը, էջ 10:
 7. Коммерческая тайна в гражданском праве Российской Федерации. Анатолий Васильевич Козловский. Изд-во РАГС, 2000, с. 53.
 8. Коммерческая тайна: механизмы защиты. Изд-во «Ставрополь юриентс», 1993, с. 33-35.
 9. Ուլուց ցանկը ապաշխի է:
 10. Коммерческая тайна и ее экономическая природа. Динара Рустемовна Пескова. Нефра, 2009, с. 41.
 11. Կոմի ստորն, 44-46 էջեր:
 12. Основы коммерции: Учебное пособие. 2-е изд. Стандарт третьего поколения.

Минико Э. В. Питер, 2013, с. 220-224.
 13. Կշխմա ստեղծվել այն համայնակներ, որ սույն համայնակումս մեր կողմից դիվար կլինի, կախված ձեռնարկատիրական գործունեության բնույթից, նախատեսված թույլ արժեքային տեղեկատվությունների պատկի ցանկեր, մեր կիտրներ օրինակների տեսող առանձնացնել մի բանի ձեռնարկատիրական գործունեության դեպքում այն տեղեկատվությունների ցանկը, որոնք արժեք են ներկայացնում: Այսպես փաստված բնույթի տեղեկատվության համար արժեքավոր կարող են լինել՝ 1. գաղտնաբերող, գլուխներ, հայտնաբերությունները, 2. առանձին բանակներ (փոխադրման), 3. կերպարային տեղեկատվություններ, որոնք փնտրվում են առանձին մեխանիզմների մասեր և այլն: Աշխատանքային բնույթի տեղեկատվության պարագայում արժեքավոր կարող են համարվել հետևյալ տեղեկատվությունները՝ 1. կերպար, կամ կերպար մատուցող նախապատրաստված փոքր գտնվող պայմանագրերի վերաբերյալ տեղեկատվությունը, 2. մատակարարների և համաժողովների վերաբերյալ տեղեկատվությունը, 3. շուկայի դիտարկումները, ինչպես նաև մանրիվողական ուսումնասիրությունները, 4. գաղտնի պայմանագրային բանակությունների վերաբերյալ տեղեկատվությունը, 5. ձեռնարկության գաղտնիքն ապագա պլանները և ձեռնարկություն կատարող մեղրումների վերաբերյալ տեղեկատվությունը:
 14. Օրինակ՝ համապարզապես խոսքերի բնագավառում այսօր տեղեկական բնույթագրող ստացատրի համախոսող «ՐԱԳԵ» համակարգային խոսքի ստեղծում, 6. մասնիկ համախոսողային կարողող (որոշակի առումով փոփոխված, սակայն թափայն կողմ պատանդում է պ համար կազմակերպության կարողող) հիման վրա, սակայն այն, որ բնույթվող համապարզապես խոսք պատմության ար կողմից հիման վրա է ստեղծվել, դասվում է կազմակերպության առևտրային գաղտնիքի թվին և մտակի չէ հանրությանը:
 15. Коммерческая тайна: организационная защита, расследование посягательств. Игорь Борисович Ткачук. «Шит-М», 1999, с. 155.
 16. Քրեական օրենսդրության փոփոխությունները հատկապես ամիսաշուշա է գրողներ կատարել՝ այն նկատարածով, որ դա նպաստի կազմակերպությունների արտասպառ գաղտնիքի պաշտպանությանը, այլ ոչ թե խոչընդոտի բնականոն ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացմանը: Այսպես, առևտրային գաղտնիքի դեմ ամենալուրջագուր ստեղծություն, որ կարող է մեծապես վնաս պատճառել ձեռնարկությանը, հանդիսանում է առևտրային լրտեսությունը, սակայն երբ այս հանդերձ վնասագուր արարելի առավել ծանր տարածանակ (կատարված ձեռնարկության աշխատակիցների կարծիք և առողջության համար վնասագուր նպասակով) նախատեսվել քրեական օրենսդրության «մասնագործության» դիտարկությանի տրվի փոխ մեղավորումս, վերջինս կարող է խոչընդոտել ձեռնարկատիրական գործունեության բնականոն վերաբերյալ:
 17. Կատարված ուսումնասիրությունը, ինչպես նշվել վերը, կրում է ոչ պաշտոնական բնույթ: Ուսումնասիրության կատարման համար պատասխանատվության սկզբունքով մտրվել են ՀՀ-ում տարբի ծառայություն մատուցող 10 (տասը) ձեռնարկություններ և 5 (հինգ) շինարարական կազմակերպություններ: Իրենով ուսումնասիրության կատարման գաղտնիքային սկզբունքից և առևտրային գաղտնիքի պաշտպանության մեխանիզմների՝ ձեռնարկությունների անունները չեն հրապարակվում:

ՀՈՒՑՆԱԿՆԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Գոհար ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

«ԷՅ ԷՄԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ» ՍՊԸ-ի

ապագ իրավախորհրդատու

ՓԱՏԱԲԱՆԻ ՓՈԽՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍ ԿԱՍԿԱԾՅԱԼԻ (ՄԵՂԱԳՐՅԱԼԻ) ՇԵՏ

Յուվենալ արդարադատությանը փաստաբանի մասնակցությունը եթե հայ օրենսդրի կողմից կարևորվում է անչափահասի իրավունքների ու շահերի պաշտպանության տեսանկյունից, ապա գիտական շրջանակներում, ինչպես նաև եվրոպական որոշ երկրների օրենքներով դրան գումարվում է նաև անչափահասի դատախարակությունն ու ուղղումը: Այսպես, գերմանական օրենսդրի կարծիքով «գործին մասնակցող փաստաբանի հիմնական խնդիրը ոչ թե արդարացման դատավճռի հասնելն է, այլ յուվենալ արդարադատության դատախարակչական ֆունկցիայի իրականացմանն ու անչափահասի նկատմամբ ճիշտ ներգործության միջոցի ընտրությանն աջակցելն է»¹:

Յուվենալ արդարադատությանը փաստաբանի մասնակցության հոգեբանական խնդիրներից մեկը անչափահասին քաջալերելն է, համոզելը, որ դեռ ոչինչ ավարտված չէ, հնարավոր է ամեն ինչ վերսկսել: Իր առջև դրված այս ու մյուս խնդիրներին հասնելու համար նախևառաջ փաստաբանը պետք է կարողանա «լեզու գտնել» անչափահասի հետ, մտնել հոգեբանական կոնտակտի, փոխներգործության մեջ: Պաշտպանի և պաշտպանյալի փոխներգործությունն օրենքի վրա հիմնված, միմյանց չենթարկվող անձանց համագործակցությունն է, որն ուղղված է միևնույն դատավարական նպատակների իրականացմանը: Այն իր մեջ ներառում է դիրքորոշումների ճշտում, պաշտպանության միջոցների ու հնարքների համաձայնեցված կիրառում, ինչպես նաև գործով ապացույցների և օպերատիվ ինֆորմացիայի գնահատման հետ կապված համատեղ գործունեությունը²: Անչափահաս կասկածյալի, մեղադրյալի հետ հոգեբանական կոնտակտի հաստատման համար փաստաբանը պետք է որքան հնարավոր է շատ տեղեկություններ հավաքի վերջինիս նախասիրությունների, ընտանիքի, դպրոցի, ընկերների, ժամանցի, բնավորության, խառնվածքի, սիրելի գրականության, ֆիլմերի ու խաղերի

մասին, ծանոթանա նրա կյանքի, մանկության պատմությանը, տեղեկություններ հավաքի հանցանքի կատարումից առաջ ու հետո նրա վարքագծի, տրամադրության փոփոխությունների, անչափահասի բարոյական սկզբունքների ու «կյանքի գաղափարախոսության» վերաբերյալ, ուսումնասիրի գրականություն անչափահասի նախասիրությունների ու հետաքրքրությունների օբյեկտի մասին: Իհարկե, կախված գործի հանգամանքներից ու անչափահասի անձից, այս տեղեկությունների շրջանակը ենթակա է փոփոխման: Այս խնդիրների հաղթահարման համար փաստաբանը պետք է օժտված լինի որոշակի հատկանիշներով ունակ լինի ներթափանցել անչափահասի ներաշխարհի, լինի հոգեբանորեն հետևողական, որը նրան հնարավորություն կտա ավելի լավ ուսումնասիրել անչափահասի անձն ու հասկանալ նրա ժամանակավոր հոգեկան վիճակը, փաստաբանը պետք է ունենա անչափահասի վրա անմիջական էմոցիոնալ կամային ազդեցություն գործելու հմտություն և կարողանա նրա աչքերում ձեռք բերել հեղինակություն³: Սա իրականում դժվար իրագործելի է, եթե հատկապես հաշվի առնենք, որ անչափահասի, հատկապես դեռահասի համար բնութագրական է անվստահությունը մեծահասակների հանդեպ: Նրանց մեծ մասի համար «մեծահասակի հեղինակությունը, նրա փորձն ու սոցիալական դիրքը գոյություն չունեն, նրանք չեն հավատում մեծահասակի արդար կամ բարոյական լինելուն»⁴:

Անչափահասի անձի ուսումնասիրության համար Յու.Վ. Չուֆարովսկին ածաջարկում է 4 խումբ հանգամանք, որոնք պետք է պարզաբանվեն՝ ժառանգական-կենսաբանական ազդակները, անչափահասի մոտ սոցիալական շրջապատը, նրա անձի բնութագրական հատկանիշները և անչափահասի իրավագիտական մակարդակը⁵: Փաստաբանը պետք է կարողանա վերացնել անջրպետը, հասնել նրան, որ «ես» և «նա» հասկացություններն անչափահասի

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

համար վերածվեն «մենք»-ի, որի համար փաստաբանը պետք է հետևի որոշ տակտիկական կանոնների⁶: Նախ՝ անչափահասի հետ հարաբերություններում փաստաբանը չպետք է անցնի պաշտոնականի, գործնականի որոշակի սահմանը, անթույլատրելի է ժարգոնային բառապաշարի օգտագործումը, միևնույն ժամանակ անչափահասի հետ հանդիպումը չպետք է նմանվի հարցաքննության, այլ պետք է անցնի ավելի հանգիստ, մտերիմ մթնոլորտում, գրույցի տեսքով⁷, իսկ այն դեպքերում, երբ փաստաբանին հրավիրել է այլ անձ, պաշտպանյալի վստահությունը շահելու համար խորհուրդ է տրվում անչափահասին ներկայացնել փաստաբանին հրավիրած անձի նամակը՝ ուղղված անչափահասին⁸: Իր վստահորդի հետ առաջին հանդիպման պահից փաստաբանը պետք է կարողանա անչափահասին բացատրել, որ իր առաքելությունը նրան պաշտպանելն է, որ ինքը պետական համակարգի աշխատակից չէ, որ գոյություն ունի փաստաբանական գաղտնիք և այլն⁹: Եթե անչափահասն անսպասելիորեն մեջ է, փաստաբանը պետք է պարբերաբար անչափահասին տեղեկություններ հաղորդի նրա ընտանիքի, ծնողների, նրանց առողջական վիճակի վերաբերյալ, դպրոցում, ընկերների շրջանում կատարված փոփոխությունների ու նորությունների մասին: Սա հոգեբանական մեծ ազդեցություն է ունենում, քանի որ մարդն իր բնույթով հասարակական էակ է¹⁰, և փաստաբանը նրա համար դառնում է այն կամուրջը, որն իրեն միացնում է արտաքին աշխարհին: Փաստաբանը պետք է միշտ ունենա անչափահասի հետ ընդհանուր խոսակցության թեմա՝ պայմանավորված անչափահասի առանձնահատկություններով ու նախասիրություններով. կլինի դա կոնկրետ սպորտաձև, ֆիլմ, գիրք, որոշակի գաղափարական շարժումներ, հոբբի և այլն: Սա հաճախ հանդիսանում է այն միակ կամուրջը, որը փաստաբանին տանում է դեպի անչափահասի ինքնամփոփ ամրոց:

Անչափահասի հետ հանդիպումների, գրույցի ժամանակ հոգեբաններն առաջարկում են հետևել սեփական դիրքին, նստելու, կանգնելու ձևին: Մասնավորապես՝ խորհուրդ չի տրվում զբաղեցնել «փակ դիրք»՝ նստած ձևի միջոցով ծածկել մարմնի մեծ մասը, «նսպողեռյան դիրք»՝ կանգնած դիրքում կրծքավանդակի մոտ խաչել ձեռքերը, կամ նստած ժամանակ ձեռքերը պահել կզակի

շրջանում և այլն: Նման փակ դիրքերը դիմացինի մոտ ենթագիտակցորեն առաջացնում են անվստահություն, հակադրվելու ցանկություն: Եվ ընդհակառակը, բաց դիրքերը, երբ դիմացինին պարզ երևում են ձեռքերի ավերակները, թևերը խաչված չեն, նստած դիրքը պաշտոնական ու ձիգ չէ, անչափահասի կողմից ենթագիտակցորեն ընկալվում են որպես վստահության, համաձայնության, կամեցողության, օգնելու ցանկության ժեստեր:¹¹ Փաստաբանը պետք է հետևի իր ձայնային ինտոնացիային, չպետք է ընտրել բարձր, պարտադրող, հոխորտացող ձայն, միևնույն ժամանակ փաստաբանի խոսքը պետք է լինի վստահ, հասկանալի, ոչ շատ դանդաղ, բնական:¹² Անչափահասից որոշակի տեղեկություններ ստանալու ժամանակ փաստաբանը չպետք է ընդհատի վերջինիս, հնարավորինս թույլ տա ազատ արտահայտվել, քանի որ նախ՝ առաջին հայացքից գործի համար նշանակություն չունեցող տեղեկությունները հետագայում կարող են վերածվել առանցքային նշանակության տեղեկությունների, երկրորդ՝ առաջին հանդիպումների ժամանակ դժվար է տարանջատել, թե որ տեղեկությունն է կարևոր, և որը առնչություն չունի տվյալ գործին: Երրորդ՝ դա կարող է անչափահասի վրա կտրուկ բացասական ազդեցություն գործել, դառնալ նրա լռության, անվստահության, հանդիպումը դադարեցնելու պահանջի պատճառ: Հետագայում հարցեր ունենալու դեպքում դրանք պետք է լինեն պարզ ձևակերպված, առանց մասնագիտական բառապաշարի կիրառության, համապատասխանեն անչափահասի զարգացվածության մակարդակին, չունենան բարդ շարադասական կառուցվածք: Եշտող բնույթ ունեցող հարցերը հնարավորության դեպքում պետք է հիմնված լինեն անչափահասի նախորդ խոսքի վրա, չլինեն ուղղորդող, չպարունակեն լրացուցիչ ինֆորմացիա¹³: Չպետք է մոռանալ նաև, որ անչափահասը երևույթները, իրադարձությունները հիշելիս, գնահատելիս ու վերարտադրելիս շեշտադրումները կատարում է երկրորդական, երբեմն աննշան, հաճախ մեծահասակների կողմից չնկատվող հանգամանքների վրա, և ինչպես Գ. Բոչկարևան է նշում, դրա արդյունքում անչափահասը, օրինակ, կարող է մանրամասն պատմել հանցանքի կատարման ընթացքում գույքային վնասի պատճառման հանգամանքները՝ մոռացության մատնելով տուժողի մահը¹⁴:

Իրավաբանական հոգեբանություն

16-ից բարձր տարիք ունեցող անչափահաս կասկածյալին (մեղադրյալին) հատկապես սկզբնական շրջանում ցանկալի է, որ փաստաբանը դիմի «Դուք»-ով, քանի որ նշված տարիքում անչափահասն ինքնահաստատման կարիք ունի, ցանկանում է ընդգծել իր անհատականությունն ու կարևորությունը, այն հանգամանքը, որ ինքն արդեն երեխա չէ և պահանջում է իր նկատմամբ համապատասխան վերաբերմունք:¹⁵ Այս առանձնահատկություններից էլ ելնելով՝ անչափահասը հաճախ փորձում է ցույց չտալ, որ իրականում չի հասկանում դատավարական այս կամ այն եզրույթի, գործողության իմաստը, նշանակությունը կամ կարևորությունը իր համար, իրեն առաջադրված մեղադրանքի բուն էությունը և այլն:¹⁶ Նման դեպքերում փաստաբանը պետք է ցուցաբերի նրբանկատություն, իր խոսքի մեջ, առանց հատուկ շեշտադրումներ կատարելու, «ձեռքի հետ» փորձի բացատրել, պազաբանել անչափահասին իր իրավունքներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև այն ամենը, ինչն իր կարծիքով անչափահասի համար անհասկանալի է մնացել, կամ ինչի իմացությունը նրան անհրաժեշտ է իր պաշտպանությունն արդյունավետ իրականացնելու համար:

Փաստաբանի կողմից անչափահասի հետ հոգեբանական կոնտակտի հաստատումը դեռևս չի նշանակում բոլոր խոչընդոտների հաղթահարում, այլ ընդամենը մի քայլ է դեպի նրա վստահության ձեռքբերումը:¹⁷ Փաստաբանը կարող է նաև հանդիպել անչափահասի այնպիսի հատկանիշի, ինչպիսին ստախտությունն է, որը զուգորդվում է համառության հետ: Սուտը կարող է պայմանավորված լինել վախով քրեական պատասխանատվությունից, ընկերների, ծնողների, հանցակիցների կամ այլ անձանց կողմից սպառնալիքներով, ընկերության, «եղբայրության» գաղափարների թելադրանքով կամ «դավաճան» չղառնալու ցանկությամբ, կատարած այլ հանցանքը թաքցնելու ցանկությամբ,¹⁸ ինչպես նաև պարծենկոտության, ուշադրություն գրավելու, դիմացինի զարմանքն առաջացնելու ներքին մղմամբ: Սակայն այն կարող է ավելի խորքային պատճառներ ունենալ, դարձած լինի անչափահասի բնավորության գիծը, որը հաճախ լինում է սխալ դաստիարակության արդյունք: Նման դեպքերում սուտը դառնում է անձի կենցաղի մի մասը, նա ինքն է սկսում

հավատալ իր ստին այն աստիճան, որ իրականությունն ու սուտը այլևս չի կարողանում տարբերակել:¹⁹ Փաստաբանը պետք է կարողանա սուտը տարբերել մոլորությունից, որի դեպքում անչափահասը չի կարողանում ճիշտ գնահատել իրավիճակը, դեպքերն ու երևույթները, արդյունքում կատարում է սխալ եզրահանգում:²⁰ Ա. Նալչաջյանը, անդրադառնալով մարդու կողմից երևույթների ընկալման ճշտությանը, նշում է. «Հաճախ մենք ավելի շատ տեսնում ենք այն, ինչ ցանկալի է, քան այն, ինչ կա իրականում: Որքան ավելի մեծ է մեր շահագրգռվածությունը, որպեսզի ինչ-որ բան կատարվի այնպես, ինչպես մենք ենք ցանկանում, այնքան ավելի մեծ չափով ենք աղճատում իրականությունը»²¹: Անչափահասի դեպքում այս հանգամանքը հատկապես պետք է հաշվի առնել, քանի որ, ինչպես նշել ենք, այս տարիքում մարդկային երևակայությունն ու իրականությունն այլ անկյունով տեսնելու հնարությունն ավելի զարգացած է: Անչափահասի փոփոխական, իր տարիքին ոչ հատուկ վարքագծի պատճառ կարող է լինել նաև իր նախընտրած «հերոսին» նմանվելու ձգտումը՝ սկսած ֆիլմերի ու գրականության հերոսներից մինչև «թաղային» հեղինակություններ, «գողական» հանցավոր աշխարհի ներկայացուցիչներ²²: Անչափահասի համար հանցագործությունը, սովորականից շեղվող վարքագիծն ու բռնությունը կարող են դիտվել որպես տղամարդկայնության, հերոսության, ճկունության դրսևորման ձևեր:²³ Փաստաբանը պետք է համապատասխան գիտելիքների պաշար ու հոգեբանական պատրաստվածություն, կամքի ուժ ու համբերություն ունենա այս խոչընդոտների հաղթահարման, անչափահասին ճիշտ ճանապարհի բերելու, նրա վրա դաստիարակչական ներգործություն ունենալու և, վերջապես, նրա հետ աշխատելու ու պաշտպանելու համար:

Երբեմն փաստաբանը կարող է գործ ունենալ պաշտպանյալի ինքնագրապարտության հետ:²⁴ Անձի ինքնագրապարտությունը տարբեր պատճառներ կարող է ունենալ. իրական հանցագործին չբացահայտելու ցանկությունը՝ բարեկամական, ընկերական, խմբակային շահերից, սպառնալիքներից կամ շահագրգիռ անձանց ճնշման ազդեցությամբ, իր մասին վարկաբեկող տեղեկատվություն տիրապետողներին «զսպելու», ավելի ծանր հանցագործության համար պատասխանատվությունից խուսափելու,

քննությունը խճճելու, ձգձգելու, հանցավոր շրջանում հեղինակություն ձեռք բերելու, գործի քննությունն արագացնելու ձգտմամբ կամ բարեխիղճ մոլորության կամ վախի ազդեցության արդյունքում:²⁵ Փաստաբանը պետք է փորձի հասկանալ ինքնագրպարտության բուն պատճառը, բացատրել անչափահասին, որ ստեղծված իրավիճակից կարելի է ավելի ճիշտ ելք գտնել, փորձել բերել նմանատիպ իրավիճակներում հարցի բարեհաջող լուծման պրակտիկ օրինակներ, և հաջողության չհասնելուց հետո միայն ընտրել անչափահասի դիրքորոշմանը հակասող դիրքորոշում: Պետք է միայն ավելացնել, որ նման դիրքորոշումը չպետք է հանգեցնի փաստաբանական գաղտնիքի հրապարակման: Եթե վստահորդի ինքնագրպարտությունն ուղղված է այլ անձի կողմից տվյալ արարքի կատարումը թաքցնելուն կամ նրա մեղքը փոքրացնելուն, ապա փաստաբանն իրավունք չունի այդ մասին բարձրաձայնել: Նրա խնդիրն իր պաշտպանչալին արդարացնելն է, իսկ մնացածը մեղադրանքի կողմի խնդիրն է:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարող ենք մեջբերել հետևյալ խոսքերը. «Պետք է հիշել, որ այն բոլոր դժվարություններով հանդերձ, որ շրջապատում են փաստաբանին, զսպվածությունը պետք է լինի նրա լավագույն ուղեկիցը, և խելամուտքությունը վստահելի դեկավարը»²⁶: Դեռևս 20-րդ դարի սկզբին ասված այս խոսքերը հատկապես բնութագրական են անչափա-

հասների պաշտպանությանը, որի կազմակերպման ու իրականացման ողջ ընթացքում կարմիր թելի պես պետք է անցնի անչափահասի շահերի առաջնայնության սկզբունքը: Եթե քրեադատավարական պաշտպանության մասին Ն.Ն. Պոլյանսկին նշում է. «Ինչպես կողմնացույցի սլաքն է միշտ ցույց տալիս դեպի հյուսիս, այնպես էլ պաշտպանի միակ պարտականությունը պետք է լինի վստահորդին պաշտպանելը»²⁷, ապա անչափահասների պաշտպանության դեպքում փաստաբանը միայն քրեադատավարական պաշտպանությանը չպետք է բավարարվի: Փաստաբանն իր բարոյական բարձր հատկանիշներով ու վարքագծով պետք է օրինակ ու անչափահասի համար ընդօրինակման օբյեկտ դառնա:²⁸ Նա, պաշտպանելով անձին մեղադրանքից, չպետք է պայքարի մեղադրողի, այլ վերջինիս ներկայացրած փաստարկների դեմ,²⁹ անչափահասի աչքերում վարույթն իրականացնող մարմնին, դատախազին ու դատավորին չպետք է դարձնի թշնամի: «Մեր մասնագիտության իրական մեծությունը ոչ այնքան նրա փայլն է, որքան բարձր գործունեությունը հրապարակային բեմոյթ է կրում, նրա յուրաքանչյուր քայլ պարզ երևում է, ինչպես Էդմ. Պիկարն է նշել. «Փաստաբանությունը ստեղծվել է հասարակական ծառայության համար, դժվար, խիստ ու լուրջ ծառայության համար: Վստահորդի դիմումը նրան ուղղված պահանջ է և ոչ թե խնդրանք, որից հրաժարվել չի կարելի»³¹:

1. *Соголов А., Предина И.* Ювенальное уголовное судопроизводство Германии // Российская юстиция. 2004. №3. с. 67. Макарова З.В. Профессиональная защита подозреваемых, обвиняемых, Санкт-Петербург, 2008, с. 66.
2. *Գուկասյան Հ.* Հրկանակ գործով պաշտպանության իրականացման տակտիկան և մեթոդները (բնագիտություն), ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2007, էջ 40:
3. *Каневский Л.Л.* Проблемы методики расследования преступлений несовершеннолетних. Уфа, 1976, с. 77.
4. *Левский И.А.* Педагогическая запущенность подростков // Дети с отклонениями в поведении // М., 1968, с. 70. *Каневский Л.Л.* Проблемы методики расследования преступлений несовершеннолетних. Уфа, 1976, с. 81.
5. *Чурбановский Ю.В.* Психология оперативно-розыскной и следственной деятельности, Учебное пособие. Москва, 2003, с. 188-189.
6. Վերը նշված բոլոր հանգանակները հաշվի առնելով՝ մի շարք հեղինակներ հիմնափորձ են ցույցնում արդարաբանության գծով մասնագիտացված փաստաբաններ ունենալու անհրաժեշտությունը, վստահությունը, որին կանխման հաստի մասնակցության պարտականություն, փաստի գիտելիքը անչափահասների հոգեբանությունը, փորձաքննիչի ասանձանատկությունները, նրանց հետ վարվելու կանոնների վերաբերյալ: *Калимова Л.Л.* Защита по делам несовершеннолетних. Минск, 1981, с. 24. *Тетоев С.В.* Допрос несовершеннолетнего обвиняемого в стадии предварительного расследования. Москва, 2010, с. 65-66.
7. *Цубин А.И.* Особенности ведения защиты по делам несовершеннолетних // Правоведение №2, 1978, с. 131-133.
8. Адвокатская деятельность, Учебно-практическое пособие, под общ. Ред. В.Н. Бурбина. Москва, 2003, с. 375.
9. *Царугин В.Ф.* Функциональные обязанности адвоката, Уфа, 2006, էջ 155:
10. *Рашинов А.Р., Ефимова Н.И.* Психология допроса обвиняемого. Москва, 1988, с. 18.
11. *Подласый И.П.* Педагогика: Новый курс: Учебник: в 2 кн. М.: ВЛАДОС, 2001. кн. 1, с. 83-88. *Тетоев С.В.* Допрос несовершеннолетнего обвиняемого в стадии предварительного расследования. Москва, 2010, с. 156-157.
12. *Каневский Л.Л.* Проблемы методики расследования преступлений несовершеннолетних. Учебное пособие. Уфа, 1976, с. 85-86.
13. *Соловьев А.Б.* О психологических приемах допроса, Актуальные проблемы досудебных стадий уголовного судопроизводства. Москва, 2006, с. 54-55.
14. *Бочкарева Г.* Вопросы психологии в судопроизводстве по делам несовершеннолетних // Советская юстиция, №2, 1971, с. 11.
15. *Тетоев С.В.* Допрос несовершеннолетнего обвиняемого в стадии предварительного расследования. Москва, 2010, с. 158.

16. *Мильковский Г.* Особенности судебного следования дел о несовершеннолетних // Советская юстиция, №22, 1974, с. 13-15.
17. *Тетоев С.В.* Допрос несовершеннолетнего обвиняемого в стадии предварительного расследования // Процессуальный и криминалистический аспекты/ Москва, 2010, с. 154.
18. *Рашинов А.Р., Ефимова Н.И.* Психология допроса обвиняемого. Москва, 1988, с. 27-28. *Кобликов А.С.* Юридическая этика. Учебник для вузов. Москва, 1999, с. 71.
19. *Նաղչազյան Ա.* Սոցիալական հոգեբանություն, Երևան, 2004, էջ 325:
20. *Рашинов А.Р., Ефимова Н.И.* Психология допроса обвиняемого. Москва, 1988, с. 71-73.
21. *Նաղչազյան Ա.* Սոցիալական հոգեբանություն, Երևան, 2004, էջ 19-20:
22. Անչափահասների տարբեր տիպային խմբերի հոգեբանական առանձնահատկությունների մեկնաբանում ու դրանց դասակարգումը մանրամասն տես *Սրգանյան Ս., Գրիծ Է.* Իրավաբանական հոգեբանություն, Երևան, 2004, 368-376 էջեր:
23. *Каневский Л.Л.* Проблемы методики расследования преступлений несовершеннолетних. Учебное пособие. Уфа, 1976, с. 69-71.
24. Կանոնագրի 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. «Փաստաբանը, համոզվելով, որ պաշտպանյալին մեղադրվող արարքը հիմնավորված չէ կամ գործով մեղ քերված ապացույցները վկայում են ավելի բերե հանցագործության մասին, իսկ պաշտպանյալն ընդունում է իրեն մեղավագված մեղադրանքը, պարտավոր է րճնարել այդ հարցը իր պաշտպանյալի հետ և համաձայնեցնել ըստ այդմ նոր դիրքորոշում ընդունելու հարցը: Եթե նոր դիրքորոշման կազմագրայնը համաձայնություն մեղ չի բերվում, ապա փաստաբանն իրավունք ունի օրսինել իր պաշտպանյալից անցելի, ինքնուրույն դիրքորոշում»:
25. *Макарова З.В.* Профессиональная защита подозреваемых, обвиняемых. Санкт-Петербург, 2008, с. 255-256.
26. *Гаррис Р.* Школа адвокатуры: Руководство к ведению гражданских и уголовных дел / Пер. с англ. П. Сергича. —СПб., 1911, с. 7. Адвокатская деятельность, Учебно-практическое пособие, под общ. Ред. В.Н. Бурбина. Москва, 2003, с. 31.
27. *Полянский Н.Н.* Правда и лож в уголовной защите. Москва, 1927, с. 14.
28. *Войков А.Д.* Этика профессиональной защиты по уголовным делам. Москва, 1978, с. 104-105.
29. *Павсако Ф.Н.* Избранные речи. Москва, 2008, с. 28.
30. *Жиль Овар* Адвокатские идеалы, перевод с французского. Москва, 1880. Традиции адвокатской этики, Избранные труды российских и французских адвокатов (XIX- начало XX в.). Санкт-Петербург, 2004, с. 121.
31. *Пикар Эдм.* Об адвокате / парадокс/. Москва, 2000, с. 44.

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ԳՍՏԱԿԱՆ ԻՆՋԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
101

ՀԱՆՅԱԳՈՐԾԻ ԱՆՁՆԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

«Մենք պետք է օրենքի գերին լինենք, որպեսզի ազատ լինենք»:

Մարկոս Տուլիոս Ցիցերոն

«Հանցագործի անձ» հասկացությունը բավականին բարդ, հակասություններով լի, բազմաշերտ ու բազմաբովանդակ է: Այն ուսումնասիրվում է տարբեր գիտական բնագավառների կողմից, ինչպիսիք են՝ հոգեբանություն, իրավաբանություն, սոցիոլոգիա, մանկավարժություն և այլն:

Իրավաբանական հոգեբանություն գիտության մեջ հանցագործի անձի հոգեբանական առանձնահատկությունները, հանցավոր դիրքորոշման ձևավորման հոգեբանական օրինաչափությունները, հանցագործի անձի պահանջմունքներն ու հետաքրքրությունները, դրդապատճառները և արժեքային համակարգը, ինչպես նաև սոցիալական և կենսաբանական գործոնների հարաբերակցության հիմնախնդիրը ուսումնասիրում է քրեական հոգեբանությունը: Ըստ Յուրի Անտոնյանի՝ հանցագործի անձը առհասարակ անձի տարատեսակներից մեկն է: Անձը մարդ է, որն օժտված է գիտակցությամբ, խոսքով և գործունեության ունակությամբ: Սակայն հանցագործների հիմնական զանգվածը տարբերվում է որոշակի առանձնահատկություններով և հենց դրա շնորհիվ մենք կարող ենք խոսել հանցագործի անձի մասին՝ որպես առանձին և ինքնուրույն սոցիալական և հոգեբանական տիպ¹: Նախևառաջ փորձենք սահմանել «հանցագործի անձ» հասկացությունը: Վլադիմիր Ռոմանովը նշում է, որ «քրեական իրավունք գիտության մեջ «հանցագործի անձ» հասկացությունը նշանակում է մեղսունակ անձ, որը հասել է քրեական օրենքում նշված որոշակի տարիքի՝ հանցա-

գործության պահին: Այդ պատճառով հանցագործի անձի մասին խոսելիս նկատի են ունենում հանցագործության սուբյեկտին՝ արարքը կատարողին, ինչը իր հաստատումն է գտնում դատավճռում, որն օրինական ուժ է ստանում²:

Սի շարք քրեահոգեբաններ (Յու. Անտոնյան, Մ. Ենիկել, Վ.Էմինով) հանցագործի անձը դիտարկում են որպես հանցավոր վարքի աղբյուր և հայտնում են համոզմունք, որ այդպիսի վարքի պատճառները անձի մեջ են, հետևաբար պետք է ուսումնասիրել, բացահայտել այն սոցիալական երևույթները և գործընթացները, որոնք ձևավորել են նրա քրեածին կողմերը: Հանցավոր վարքի դրդապատճառների առաջացումն ու զարգացումը պետք է քննարկել հանցագործի անձի ձևավորման շրջանակներում, քանի որ հանցարարքի մեջ իրականացվող մտքերը, հույզերը, զգացմունքներն ու ապրումները միաժամանակ նույն անձի դրսևորումներն են³: Հարկ է նշել, որ գոյություն ունեն տարբերություններ հանցավոր վարքի և հանցագործության միջև: Ըստ Յուրի Չուֆարովսկու՝ հանցագործությունը մեղավոր կերպով կատարված հանրության համար վտանգավոր արարքն է, որն արգելված է քրեական օրենսգրքով, պատժի սպառնալիքով: Այն արգելված է ժամանակի և տարածության մեջ⁴: Հանցավոր վարքը կոնֆլիկտային վարք է, այն միշտ հիմնված է հասարակության, սոցիալական խմբերում, առանձին անձանց միջև գոյություն ունեցող հակասությունների վրա⁵: Ստորև կներկայացնենք հանցագործություն կա-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Իրավաբանական հոգեբանություն

տարած անձի որոշ հոգեբանական առանձնահատկություններն ու հանցագործություն կատարելու հոգեբանական հիմնական պատճառները:

Հանցագործի անձի մասին խոսելիս հարկ է նշել, որ հանցագործի անձը ուսումնասիրելու և հասկանալու համար անհրաժեշտ է դիտարկել անձի սոցիալական և կենսաբանական, ինչպես նաև ժառանգական գործոնները: Բազմաթիվ հեղինակներ (Յու. Անտոնյան, Վ. Կուրբատով) համարում են, որ հանցագործությունը կրում է սոցիալական բնույթ և ունի սոցիալական պատճառակառուցություն, սակայն չեն անտեսում նաև ժառանգական և կենսաբանական գործոնների դերը (Կենսաբանական գործոն ասելով՝ նկատի ունենք մարդու մարմնական գծը, նյարդային համակարգը և այլն): Նշենք, որ այստեղ խոսքը գնում է հանցագործություն կատարած այն անձանց մասին, ովքեր չունեն հոգեկան խանգարում, քանի որ այդ պարագայում նրանք համարվում են անմեղսունակ և հանցագործության պատճառները միանգամայն պարզ են:

Քրեական հոգեբանության շրջանակներում դեռևս ամբողջովին լուսաբանված չեն հանցագործի անձի կենսաբանականի և սոցիալականի հարաբերակցության հիմնախնդիրները, քանի որ այդ գործոնների ազդեցությունը միանշանակ չի և կրում է անհատական բնույթ:

Վ. Կուրբատովը նշում է, որ անձում սոցիալականի և կենսաբանականի վերլուծությունը նախևառաջ ենթադրում է այդ գործոնների դիտարկումը անձի ձևավորման և սոցիալական զարգացման գործընթացում⁶: Այս առումով Յու. Անտոնյանը համակարծիք է Վ. Կուրբատովի հետ և համարում է, որ ավելի կառուցողական է պատկերացումները հանցագործի անձի մասին որպես սուբյեկտ և հասարակական հարաբերությունների օբյեկտ, որպես սոցիալական և կենսաբանական առանձնահատկությունների կրող, որն ազդում է վարքի վրա հոգեբանության միջոցով⁷: Մարատ Ենիկեևը համարում է, որ կենսա-

բանական գործոնները չի կարելի հաշվի չառնել: Մարդու հոգեկանի տարբեր հատկությունները ձևավորում են կյանքի ընթացքում, բայց որոշակի անհատական կենսաբանական հիմքի վրա: Ժառանգականորեն դետերմինացված են ուժը և նյարդային համակարգի զգայունությունը, նյարդային գործընթացների շարժունությունը, որպես ընդհանուր ֆիզիոլոգիական վիճակ: Մարդու վարքագիծը պայմանավորում է կենսասոցիալական գործոնով⁸: Մարդու կենսաբանորեն ժառանգված որակները հանդիսանում են նրա հոգեբանական որակների զարգացման պայմանը որոշակի սոցիալական իրավիճակներում: Առանձնացնում են հետևյալ կենսաբանական նախադրյալները, որոնք բացասական են ազդում մարդու վարքի վրա՝

- կենսաբանական պահանջմունքների ախտաբանություն, որոնք դառնում են այլասերության և սեռական բնույթի հանցագործության պատճառներ:

- նյարդահոգեկան հիվանդություններ (պսիխոպաթիաներ, ներառելիս, սահմանային վիճակներ), որոնք բարձրացնում են նյարդային համակարգի գրգռվածությունը, անադեկվատ հակազդումների պատճառ են դառնում և դժվարացնում են գործողությունների սոցիալական վերահսկումը:

- ժառանգական հիվանդություններ:

- հոգեֆիզիոլոգիական ծանրաբեռնվածություն, կոնֆլիկտային իրավիճակներ, էներգիայի նոր աղբյուրների օգտագործումը, որոնք կարող են առաջացնել հոգեստանտիկ, ալերգիկ հիվանդություններ և ծառայում են, որպես լրացուցիչ քրեական գործոն⁹:

Ինչպես ցույց տրվեց՝ կենսաբանական գործոնները կարող են բավականին մեծ դեր ունենալ հանցավոր վարքի և հանցագործություն կատարելու հարցում: Սակայն նշենք, որ անկախ կենսաբանական նախադրյալներից, ըստ մի շարք հեղինակների (Յու. Անտոնյան, Վ. Կուրբատով) հանցագործության հիմնական պատճառներն են սոցիալականացման

Իրավաբանական հոգեբանություն

արդյունքում ձեռք բերված հակահասարակական նորմերի յուրացումը, ոչ լիարժեք ընտանիքը և անբարենպաստ պայմանները, ինչպես նաև ծնողների կողմից անուշադրության մատուցվելու անբարենպաստ հետևանքները, ծնողի վարքի վատ օրինակը երեխայի համար և այլն: Նշենք, որ մենք համակարծիք ենք վերոնշյալ հեղինակների հետ և համարում ենք, որ ի սկզբանե մարդը ծնվում է որոշակի կենսաբանական և ժառանգական նախադրյալներով, որոնք հիմք են ծառայում ապագա անձի կայացման հարցում, որը տեղի է ունենում սոցիալականացման ընթացքում, երբ մարդը յուրացնում և ներքնայնացնում է հասարակության մեջ ընդունված նորմերն ու արժեքները: Այստեղ կարևոր է այն հանգամանքը, որ, կախված սոցիալական միջավայրից և սոցիալականացման «որակից» անձի մոտ կենսաբանական անբարենպաստ նախադրյալները կարող են դրսևորվել կամ հակառակը:

Ըստ Յու. Անտոնյանի՝ մարդը չի ծնվում որպես անձ, այլ անձ է դառնում սոցիալական շփման արդյունքում և հետևաբար, առանց սոցիալական շփումների վերջինս անհնար է, այստեղից էլ հետևում է, որ մարդը չի ծնվում որպես հանցագործ, այլ դառնում է հանցագործ անբարենպաստ բարոյական նորմերի ձևավորման արդյունքում¹⁰: Հոգեբանության մեջ կան սոցիալականացման բազմաթիվ սահմանումներ և տարբեր հեղինակների մոտեցումներ: Մենք համակարծիք ենք Լեոնիդ Վասիլևի կողմից տրված սահմանմանը, ըստ որի՝ սոցիալականացումը գործընթաց է, որն սկսվում է նորածնի կյանքի առաջին իսկ վայրկյաններից և շարունակվում է ողջ կյանքի ընթացքում: Այս գործընթացն իր մեջ է ներառում սոցիալական պատասխանատվության դաստիարակումը, անձի կողմից հասարակության առջև իր արարքի, սոցիալական նորմերի պահպանման գիտակցումը, որն ապահովում է անձի նորմալ վարքագիծը, սոցիալական դաստիարակության բարձր աստիճանը, իր կողմից հակասոցիալա-

կան վարքագծի դրսևորման կանխարգելումը¹¹: Նշենք, որ այս սահմանումը տալիս է անձի սոցիալականացման գործընթացի ավելի համակողմանի և ամբողջական բնութագիր:

Մարդու կյանքում առանցքային դեր է կատարում առաջնային կամ այսպես կոչված երեխայի սոցիալականացումը, որի ընթացքում երեխան անգիտակցաբար յուրացնում է մեծահասակների վարքի օրինակը և տիպիկ հակագրումները: Առաջնային սոցիալականացման դեֆեկտները ծնողական ընտանիքում կարող են քրեածին լինել առաջին հերթին այն պատճառով, որ երեխան դեռ չի յուրացրել դրական ազդեցություններ ու ամբողջովին կախված է մեծահասակներից¹²: Այդ իսկ պատճառով և՛ քրեական, և՛ քրեաբանական հոգեբանության մեջ ուշադրության կենտրոնում է գտնվում հանցագործ անձի սոցիալականացման գործընթացը: Վերոնշյալից կարելի է ենթադրել, որ դաստիարակության ոչ ճիշտ ոճը, ոչ բավարար ուշադրությունը, վատ օրինակը երեխայի համար կարող է կործանարար ազդեցություն թողնել նրա հետագա ողջ կյանքի ընթացքում:

Ըստ Ս. Արզումանյանի՝ սոցիալականացման իմաստը որոշակիանում է այն դեպքում, երբ այն հասկացվում և ընդունվում է որպես սոցիալական նորմերի, ունակությունների ու կարծրատիպերի յուրացման, սոցիալական դիրքորոշումների ու համոզմունքների ձևավորման գործընթաց, հասարակության մեջ ընդունված վարքի և շփման ձևերի, կենսական ոճերի տարբերակների, խմբի մեջ ընդգրկվելու և խմբի անդամների հետ փոխներգործելու կանոնների ուսուցման գործընթաց¹³: Յուրաքանչյուր մարդու կյանքում լինում են սուր, կոնֆլիկտային իրադրություններ և սոցիալադաստիարակված ելքն իրականացվում է կոնֆլիկտների չեզոք մոտիվներով, դաստիարակված է համապատասխան բարոյական կուլտուրա, դիրքի ճկունություն և համապատասխան կարողությունների տիրապետում¹⁴: Գուրգեն Էղիյանը համա-

րում է, որ եթե անհատը սոցիալապես լավ չի դաստիարակված, կարող է հեշտությամբ հանցավոր դառնալ, եթե դրա համար բարեհաջող պայմաններ են ստեղծվում: Չպետք է մոռանալ այն հանգամանքը, որ հանցանքը սոցիալական ծագում ունի, հանցանքի արթնացման գրգռիչները գալիս են դրսից, սակայն որպեսզի այդ գրգռիչը դառնա հանցանքի աղբյուր, այն պետք է անդրադառնա մարդու հոգեկան կյանքի վրա, այնտեղ հոգեկան գործընթացներ առաջ բերի, որոնք այնուհետև պատճառ կդառնան այն արարքի առաջացմանը, որը հանցանք է կոչվում¹⁵: Իրադրությունն ինքնին չի կարող դրդել հանցագործության, այն կարող է նպաստավոր, հարմար լինել հակասոցիալական անձի համար, որպեսզի նա կարողանա իրականացնել իր որոշակի հանցածին մտադրությունները և դիրքորոշումները, ցանկացած իրադրություն միայն կարող է ակտիվացնել տվյալ մարդու համար բնորոշ վարքի միջոցները և եղանակները, որովհետև մարդը իրադրության գերին չէ և ունի իր վարքի կոնցեպտուալ որոշում ընդունելու իրավունքը¹⁶: Ընդհանրացնելով՝ նշենք, որ սոցիալականացումն ակտիվ և անհատական գործընթաց է, յուրաքանչյուրի մոտ այն ստանում է իր ուրույն ընթացքը, ունենալով մեծ ազդեցություն ողջ կյանքի վրա: Սոցիալականացման ընթացքում մարդու մոտ ձևավորվում է արժեհամակարգը, ընդլայնվում է աշխարհայացքը և կարելի է ասել, որ սոցիալականացման միջոցով «կերտվում» է ապագա անձի կերպարը: Բացի այդ, սոցիալականացման ընթացքում ձևավորվում են անձի կառուցվածքում կարևոր նշանակություն ունեցող դրդապատճառները, հետաքրքրությունները, պահանջմունքները, դիրքորոշումներն ու արժեքային կողմնորոշիչները, որոնք հանդիսանում են անձնային կառույցի կարևոր բաղադրիչները: Այս առումով Վ.Կուրբատովը կարծում է, որ ինչքանով է անձը վարակված հակահասարակական հայացքներով, սոցիալական ինչ ուղղվածություն ունի, հաջողվում է պարզել միայն դիտար-

կելով իր պահանջմունքների ամբողջությունը, հետաքրքրությունները և գործողությունների դրդապատճառները¹⁷: Հոգեբանության մեջ դրդապատճառի տակ հասկացվում է այն ամենը, ինչը, լինելով մարդուն շրջապատող իրականության արտացոլումը, դրդում է նրան գործունեության և այն ուղղում որոշակի պահանջմունքների բավարարման: Հանցավոր վարքի դրդապատճառների ուսումնասիրությունը մշտապես պետք է բխի բուն անձի էության հասկացումից: Միայն այդպիսի մոտեցումը հնարավորություն կտա հասկանալու, թե ինչու տվյալ դրդապատճառը բնորոշ է հատկապես տվյալ մարդուն, այլ ոչ թե մեկ ուրիշին¹⁸: Հանցագործի անձի կառուցվածքում կան էլեմենտներ, որոնք հանդիսանում են հանցավոր վարքի հոգեբանական նախադրյալները: Հանցագործի հոգևոր աշխարհում գիտակցական և անգիտակցական մակարդակում գոյություն ունեն այնպիսի առանձնահատկություններ, որոնք ձևավորում են հանցագործության դրդապատճառը և հանգեցնում են դրանց իրականացմանը: Հոգեբանական առանձնահատկություններն ակտիվ կերպով մասնակցում են անձի բարոյական կերպարի և վարքի դրդապատճառների ձևավորմանը¹⁹: Ժամանակակից հոգեբանական ձեռքբերումները վկայում են այն մասին, որ մարդկային գործունեության հիմնական շարժառիթ է դրդապատճառը: Ըստ Վ.Կուրբատովի՝ դրդապատճառը սուբյեկտիվ երևույթ է՝ կապված անձի անհատական առանձնահատկությունների հետ, բայց միաժամանակ իր մեջ ներառում է սոցիալ-հոգեբանական գծեր²⁰: Դրդապատճառները հանդիսանում են մարդու հանցավոր վարքի կենտրոնական տարրերից մեկը: Դրանք արտացոլում են անձի առավել կարևոր գծերն ու հատկությունները, պահանջմունքներն ու ձգտումները²¹: Ըստ Յու.Անտոնյանի՝ դրդապատճառները ձևավորվում և զարգանում են անձի ձևավորմանը զուգընթաց, դրդապատճառները դեռևս մանկական տարի-

Իրավաբանական հոգեբանություն

քում հանդիսանում են որպես անձի հիմք: Կյանքի ընթացքում նրանք փոփոխվում, վերածնակվորվում և համալրվում են, բայց այնուամենայնիվ նրանք մշտական են կոնկրետ մարդու համար, այդ իսկ պատճառով մարդու վարքը հաջորդական է և՛ լավ, և՛ վատ իմաստներով²²: Այստեղից կարելի է ենթադրել, որ ըստ դրապատճառների՝ կարելի է բնութագրել անձին:

Շատ, թե քիչ գիտակցելով իրենց հակասոցիալական լինելը՝ հանցագործները սովորաբար առաջ են քաշում ինքնարդարացման դրապատճառների, փաստարկների մի համակարգ և չեզոքացնում են այն արժեքները, որոնք խոչընդոտում են հանցագործ նպատակներին հասնելուն²³:

Հանցագործության պատճառականության շղթայում էական դեր են կատարում անձի պահանջմունքներն ու հետաքրքրությունները: Ժամանակակից մարդու պահանջմունքները, նրա պատմական զարգացման արդյունքն են: Մարդկանց պահանջմունքները չեն հանդիսանում սոցիալապես չեզոք: Մարդու սոցիալական հատուկացման ընթացքում պահանջմունքները սկսում են արտահայտվել մարդու վարքում՝ ազդելով նրա դրապատճառների ընտրության վրա, որոնք որոշում են վարքի ուղղվածությունը յուրաքանչյուր կոնկրետ իրադրությունում, իսկ հետաքրքրությունը դրապատճառն է կամ մոտիվացիոն վիճակը, որը մարդուն մղում է որոշակի ակտիվության, գործունեության: Այսինքն՝ պահանջմունքներն ու հետաքրքրությունները մարդու վիճակի առանցքային հիմքն են, նրա ակտիվության գործոնը: Պահանջմունքները միշտ էլ արտահայտում են մարդու սոցիալապես պայմանավորված դիրքը, իսկ հանցանքն առաջանում է միայն այդ պահանջմունքը բավարարելու համար համապատասխան անօրինական միջոցների իրականացման ժամանակ: Սակայն պահանջմունքների բավարարման միջոցներն էապես որոշվում են պահանջմունքների բովանդակությամբ: Այսպիսով՝ ցանկացած հանցավոր արարք որոշակի չափով կապված է հանցագործի

անձի հետաքրքրությունների, պահանջմունքների, դիրքորոշումների ու նրա վարքագծային ստերեոտիպերի հետ²⁴: Հարկ է նշել, որ հանցագործի անձը հասկանալու համար անհրաժեշտ է հասկանալ նրա դիրքորոշումները, քանզի այն դեպի հանցագործության պատճառը տանող հիմնական օղակներից մեկն է: Ճանաչված քրեաբանների մի զգալի մասը «դիրքորոշում» հասկացությունը լայնորեն օգտագործում է որպես մի աստիճան, որը հնարավորություն է տալիս ճանաչել հանցագործի հոգևոր աշխարհի առանձնահատկությունները և հանցավոր վարքի սոցիալ-հոգեբանական մեխանիզմները: Հանցավոր գործունեության դիրքորոշումը կարող է սահմանվել որպես անձի և նրա վարքի մոտիվացիայի այնպիսի միասնություն, որը համապատասխան պայմաններում օրինաչափորեն հանգեցնում է հանցագործության կատարմանը: Դիրքորոշումը կարծրատիպային պատրաստականություն է գործել իրադրությանը համապատասխան և հանդիսանում է չգիտակցված վարքային գործողություններ²⁵: Դիրքորոշումների որոշակի քրեականացման արդյունքում անձը ձեռք է բերում անձնային քրեածին դիրքորոշում, որն արդեն բնութագրում է նրա ուղղվածությունը, այսինքն՝ ներքին պատրաստականությունը անօրինական ակտիվության նկատմամբ: Քրեածին դիրքորոշումից հանցավոր դիրքորոշումը տարբերվում է նրանով, որ դրան տիրապետելով՝ անձը գիտակցում է սեփական գործողությունների կամ գործունեության սոցիալական հետևանքները, բայց այնուամենայնիվ գիտակցաբար կատարում է դրանք²⁶:

Շարունակելով հանցագործի անձի վերլուծությունը՝ նշենք, որ ինչպես ցանկացած մարդու համար, հանցագործի անձը նույնպես կողմնորոշված է արժեքներով: Ըստ Մ. Ենիկեևի՝ հանցագործի արժեքներն անհատականացված են, դրանք չեն կապվում սոցիալական արժեքների համընդհանուր համակարգի հետ, որով հետև սոցիալապես բարոյական մերժելի

հատկություններ ունեն: Արժեքները, որոնք ընդունված են հանցագործի կողմից և ընկած են նրա հանցագործ գործունեության հիմքում, ունեն ոչ թե դրական, այլ սոցիալապես բացասական հատկություն²⁷:

Ըստ հանցագործի արժեքային կողմնորոշիչների՝ դեֆորմացիայով առանձնացնում են երկու տիպ՝ ապասոցիալական և հակասոցիալական: Ապասոցիալական տիպը, այսպես կոչված, «իրադրային» հանցագործներն են՝ անձիք, որոնք առաջին անգամ հանցագործություն են կատարել հիմնվելով ապասոցիալական ուղղվածության վրա: Հակասոցիալական տիպը բնութագրական է չարամիտ անձանց, պրոֆեսիոնալ հանցագործներին: Հանցագործի սոցիալական վտանգավորությունը ոչ թե նրա յուրահատուկ «հանցավոր» պահանջմունքներն ու արժեքներն են, այլ նրա կողմից սոցիալական արժեք-

ների չընդունումը, դրանց բացառումը: Այսինքն՝ հանցագործի սոցիալական կողմնորոշումների բացահայտումը ենթադրում է այն սոցիալական արժեքների բացահայտումը, որոնք արհամարհվում, մերժվում են հանցագործի կողմից և դրանց փոխարենն ստեղծվում արժեքներ, որոնք նա ձեռք է բերում հանցավոր գործունեության ընթացքում²⁸:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ հանցագործի անձը կարելի է բնութագրել որպես յուրահատուկ գծեր ունեցող սոցիալական և հոգեբանական որոշակի մոդել: Հանցագործներին հատուկ են հակահասարակական հայացքները, բացասական վերաբերմունքը բարոյական նորմերին, ինչպես նաև հակվածությունն ընտրել վտանգավոր ճանապարհով իրենց պահանջմունքների բավարարման համար:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Արզումանյան Ս., Գրիճ Է.** Իրավաբանական հոգեբանություն: Գլխավորը բուհերի համար-Եր., Չանգակ-97, 2004, էջ 432:
2. **Երիցյան Գ.** Գլխավորը հոգեբանություն կամ հոգեբանության կիրառումը դատավարության ժամանակ-Եր.: «Չանգակ-97», 2000, էջ 40:
3. **Անտոյան Յ.Մ.** Криминология. Избранные лекции-http://www.razlib.ru/yurisprudencija/kriminologija_izbrannye_lekcii/index.php.
4. **Անտոյան Յ.Մ., Ենիքեև Մ.Ի., Զնիսոբ Վ.Ե.** Психология преступника и расследования Преступлений <http://legalportal.am/download/library/pl17580131n12n1ea9m555ia8113.pdf>.
5. **Васильев В.Л.** Юридическая психология, Учебник, 5-ое изд.- СПб., Питер, 2005, с. 655.

6. **Еникеев М.И.** Основы общей юридической психологии. Учебник вузов. М., Юрист 1996, с. 631.
7. **Лейкина Н. С.** Личность преступника и уголовная ответственность: Изд-во ЛГУ, 1968, с. 128.
8. **Курбатов В.И.** Юридическая психология: Учебное пособие. М., Изд-во торговая корпорация «Дашков и К»; Ростов н/Д: наука-Пресс, 2007, с. 464.
9. **Романов В.В.** Юридическая психология: Учебник-М.: Юрист 1998, с. 488.
10. **Чуфаровский Ю.В.** Психология оперативно-розыскной деятельности. Учебно-практическое пособие. Москва, изд-во «Эксмо» 2005, с. 208.

1. **Անտոյան Յ.Մ.** Криминология. Избранные лекции http://www.razlib.ru/yurisprudencija/kriminologija_izbrannye_lekcii/index.php.
2. **Романов В.В.** Юридическая психология: Учебник. М., Юрист 1998, с. 488, 264.
3. **Արզումանյան Ս., Գրիճ Է.** Իրավաբանական հոգեբանություն: Գլխավորը բուհերի համար-Եր., Չանգակ-97, 2004, էջ 432:
4. **Чуфаровский Ю.В.** Психология оперативно-розыскной деятельности. Учебно-практическое пособие. Москва, изд-во «Эксмо», 2005, с. 208.
5. **Курбатов В.И.** Юридическая психология: Учебное пособие. М., Изд-во торговая корпорация «Дашков и К»; Ростов н/Д: наука-Пресс, 2007, с. 464.
6. **Романов В.В.** Юридическая психология: Учебное пособие.-М.:Изд-во торговая корпорация «Дашков и К»; Ростов н/Д: наука-Пресс, 2007, с. 329, 464.
7. **Անտոյան Յ.Մ.** Криминология. Избранные лек-

- ции/http://www.razlib.ru/yurisprudencija/kriminologija_izbrannye_lekcii/index.php.
8. **Еникеев М.И.** Основы общей юридической психологии. Учебник вузов М., Юрист 1996, с. 631.
9. **Курбатов В.И.** Юридическая психология: Учебное пособие. М., Изд-во торговая корпорация «Дашков и К»; Ростов н/Д: наука-Пресс, 2007, с. 464.
10. **Անտոյան Յ.Մ.** Криминология. Избранные лекции/http://www.razlib.ru/yurisprudencija/kriminologija_izbrannye_lekcii/index.php.
11. **Романов В.В.** Юридическая психология: Учебник. М., Юрист, 1998, с. 488.
12. **Անտոյան Յ.Մ.** Криминология. Избранные лекции/http://www.razlib.ru/yurisprudencija/kriminologija_izbrannye_lekcii/index.php.

ԼՌԵԼՈՒ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

«Լռութիւնը ճշմարիտ ընկեր է, որ երբեք չի դավաճանում»:
Կոնֆուցիոս

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

Ինքնին «լռելու իրավունք» բառակապակցությունը չի օգտագործվում ոչ ՀՀ Սահմանադրության մեջ, ոչ միջազգային պայմանագրերում: Մասնավորապես՝ ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածում նշված է. «Ոչ ոք պարտավոր չէ ցուցմունք տալ իր, ամուսնուկամ մերձավոր ազգականների վերաբերյալ: Օրենքը կարող է նախատեսել ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր: Արգելվում է օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործումը»: Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածը փաստում է. «Յուրաքանչյուր ոք իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի քննության ժամանակ ունի առնվազն հետևյալ երաշխիքների իրավունքը՝ լիակատար հավասարության հիման վրա... պարտադրված չլինել իր դեմ ցուցմունքներ տալու կամ իրեն մեղավոր ճանաչելու»: Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան՝ չնայած բառացիորեն չի ամրագրում իր կամ մերձավորի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը, սակայն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմիցս նշել է, որ թեև լռության և իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքները կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով ուղղակիորեն նախատեսված չեն, այնուամենայնիվ դիտվում են որպես 6-րդ հոդվածով երաշխավորված արդար դատաքննության հասկացության հիմքում ընկած համընդհանուր ճանաչում ունեցող միջազգային չափորոշիչներ, որոնց նշանակությունը մեղադրյալի պաշտպանությունն է պետական իշխանության անհիմն հարկադրանքից: Լռելու իրավունքը, միևնույն ժամանակ, խիստ կապված է անմեղության կանխավարկածի հետ:

Պատմականորեն հստակ չէ, թե ե՞րբ և ի՞նչ

հանգամանքներում է ծագել նման իրավունքը, սակայն առավել տարածված տեսակետն այն է, որ վերջինիս առաջացման անհրաժեշտությունը ծագել է 16-րդ դարից հետո, երբ Բրիտանիայի «Աստղային պալատ» կոչված դատական ատյանի առջև անձինք հարկադրված էին երդում տալ առ այն, որ պարտավորված են պատասխանելու ցանկացած հարցի, նույնիսկ չինձանալով, որ մեղադրվում են ինչ-որ հանցանքի համար: Դրանով իսկ մեղադրվող անձինք կանգնում էին տրիլլեմայի առջև՝ ստել դատարանին և հետագայում ենթարկվել պատասխանատվության դրա համար, լռել դատարանի առջև և արհամարհական վերաբերմունքի դրսևորման համար ենթարկվել պատասխանատվության կամ «զավաճանել» իրենց ինքնապաշտպանության բնական պահանջմունքին հանուն երդման: Այսինքն՝ բոլոր դեպքերում անձանց պատճառվում էին որոշակի գրկանքներ: Ի հակադրություն նման իրավիճակի՝ 17-րդ դարավերջի պառլամենտական հեղափոխություններից հետո հանդես եկավ մարդկանց հոծ շրջանակ, և, որպես հետևանք, իրավական ակտերում ամրագրվեց դրույթ առ այն, որ «ոչ ոք պարտավորված չէ ինքն իրեն մեղավոր ճանաչելու ցանկացած մեղադրանքի պարագայում»: Հետագայում նման իրավունքի սուբյեկտ ճանաչվեցին ոչ միայն մեղադրվող անձինք, այլև վկաները: Հարկ է նշել, սակայն, որ լռելու իրավունքը երկար ժամանակ դեկլարատիվ էր և պրակտիկայում կիրառվում էր թերացումներով, որպիսի իրադրությունը շտկվեց մինչև 19-րդ դարը: Այսպիսով, լռելու իրավունքն ունի բրիտանական արմատներ, սակայն, տեսաբանների մեծամասնության համաձայնությամբ, առավել առարկայական զարգացում է սպրեղ ԱՄՆ-ում տեղայնացվելուց հետո: Այդ առթիվ, բեկումնային նշանակություն են ունեցել

«Միրանդյան ընդդեմ Արիզոնայի» գործով ԱՄՆ Գերագույն դատարանի դիրքորոշումները, որոնց հիմքում ընկած գաղափարներն էլ ներկայումս լռելու իրավունքի անկյունաքար են կազմում:

Լռելու իրավունքն ունի բավականին լուրջ ու խորը գաղափարական նախադրյալներ և անձի իրավունքների պաշտպանության գործունե աշխարհը է: Սահմանադրությունը, ամրագրելով այն, ելնում է հանրային և մասնավոր շահերի միասնական, փոխապայմանավորված հարաբերակցությունից: Ուստի այն միտված է կանխելու իրավական և բարոյական նորմերի որոշակի հնարավոր իրադրություններում առաջացող բախումը: Հանրային շահը պահանջում է, որ մարդը պարտավոր է աջակցել իրավապահական և դատական իշխանության մարմիններին իրավախախտումները բացահայտելու և զսպելու գործում՝ ցուցմունք տալով³: Հետևաբար Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի ընդհանուր տրամաբանությունից բխում է, որ ցուցմունք տալը, առհասարակ, յուրաքանչյուրի պարտականությունն է: Սակայն այդ աջակցությունը չի կարող և չպետք է պատճառվի հարկադրաբար՝ մարդկանց պատճառելով անընդունելի բարոյական գրկանքներ: Մասնավոր անձանց և պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց՝ հոգուտ հանրային շահերի գործելու պարտականությունը, հավասար չէ: Ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատ լինելու իրավունքն ամրագրելով՝ Սահմանադրությունը վերացնում է այդ ոլորտում հանրային և մասնավոր շահերի միջև հակասությունների դրսևորումներից մեկը մասնավոր շահերին նախապատվություն տալու միջոցով⁴:

Լռելու իրավունքի դեմ երբեմն բերվում են բավականին լուրջ փաստարկներ, օրինակ՝ անմեղ անձն առաջին հերթին պետք է շահագրգռված լինի ճշմարտությունը բացահայտելուն և իր շահերից չի բխում փաստական հանգամանքները գաղտնի պահելը: Դրան հակառակ, մեղավոր, հատկապես ծանր և առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձինք կփորձեն շահարկել այս իրավունքը և փորձել ստորակել արդարադատությունից, ուստի որոշ դեպքերում, հատկապես, երբ անձի մեղավորությունը հաստատող հիմնական ապացուցողական զանգվածը մեղադրյալի ցուցմունքներն են,

լռելու իրավունքը դառնում է պրոֆեսիոնալ հանցագործների համար լավ գործիք⁵: Սակայն հարկ է նշել, որ նման կարծիք հնչում է հատկապես այնպիսի երկրների տեսաբանների կողմից, որտեղ այս ոլորտում իրավական կարգավորումները հստակ չեն ու դրանով իսկ մեկնաբանվում են ծայրահեղ կերպով: Ի հակառակ դրան, օրինակ, Մեծ Բրիտանիայում թույլատրվում է որոշ դեպքերում, երբ անձի լռելն անտրամաբանական է, կատարել որոշակի եզրահանգումներ և դրանք օգտագործել անձի մեղավորության կամ անմեղության հարցը լուծելիս: Այդպիսի մոտեցումը ոչ թե լռելու իրավունքի խախտում է, այլ դրա հստակեցում: Բացի այդ, լռելու իրավունքն ուղղված է ոչ թե միայն անմեղ անձանց պաշտպանությանը, այլ առհասարակ յուրաքանչյուրի՝ մեղադրյալների, վկաների և այլոց, ինչպես նաև նրանց հետ որոշակիորեն կապված անձանց պաշտպանությանը: Կարծես թե մարդու իրավունքների քրեաիրավական պաշտպանության ոլորտում հանրային շահի տեսանկյունից խիստ պրագմատիկ մոտեցումներն այդքան էլ ընդունելի չեն, որովհետև, որպես կանոն, դրանցում թաքնված է խախտումների կայուն հավանականություն: Ուստի վերը նշված փաստարկներն այդքան էլ հիմնավոր չեն:

Մյուս կողմից՝ լռելու իրավունքի բացակայության կամ անարդյունավետության դեպքում տարածում է ստանում մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքների նշանակությունը գերազանցապես արատավոր պրակտիկական: Հին ժամանակներից մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքները դիտվում էին որպես «սպացույցների թագուհի և դա հատկապես բնութագրական էր ինկվիզիցիոն դատավարությանը: Ենթադրվում էր, որ անձը չի խոստովանի, եթե նա չի կատարել այդ հանցանքը: Հենց այդ պատճառով, եթե անձն իրեն մեղավոր էր ճանաչում հանցագործության կատարման մեջ, ապա մյուս ապացույցների անհրաժեշտությունը վերանում էր: Սակայն պրակտիկայում քիչ չեն այնպիսի դեպքերը, երբ անձը տարբեր մղումներով *խոստովանում է իր մեղքը*՝ իր վրա է վերցնում է իրեն հարազատ անձի մեղքը կամ կամ թաքցնում է այլ անձի կատարած ավելի ծանր հանցանքը: Այդ իսկ պատճառով մեղադրյալի մեղքի ապացույցները պետք է հիմ-

Քրեական դատավարութիւն

նականում փնտրել ոչ թե կամ ոչ միայն նրա ցուցմունքներում, այլ առավելապէս գործի մյուս նյութերում: Մեղադրյալի ցուցմունքների գերազնահատումը կարող է հանգեցնել քննութեան միակողմանիությանը և այն դնել դժվար դրութեան մեջ: Եթե, օրինակ, նախնական քննութեան ընթացքում քննիչը տուրք տա մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքներին և անտեսի գործին վերաբերող մյուս ապացույցները (իսկ այն դեպքում, երբ անձը չունենա լռելու իրավունք, դա կդառնա խիստ հաճախակի), ապա նրա մոտ կձևավորվի միակողմանի, թերի և սուբյեկտիվ համոզմունք, արդյունքում գործը կքննվի մեղադրական թեքմամբ, ինչը մեղադրյալի պաշտպանութեան իրավունքի և անմեղութեան կանխավարկածի կոպիտ խախտում է: Նախնական քննութեան այսպիսի ընկալման և վարման դեպքում քննիչի ջանքերը կողմնակի են այն բանին, որ լրիվ, բազմակողմանի, անկանխակալ հետազոտվեն գործի հանգամանքները և բացահայտվի գործով ճշմարտությունը, այլ նրան, որ մեղադրյալից կորզվի իր մեղքի ընդունումը, հարկադրվի խոստովանել: Այս դեպքում կտարածվի առանց այն էլ տարածված կանխակալությունը, նրա միակողմանի մեղադրական մոտեցումը, մեղադրյալի պաշտպանութեան իրավունքի ու անմեղութեան կանխավարկածի անտեսումը:

Մյուս կողմից, եթե ստեղծ բարոյապէս անընդունելի է ու այրով՝ իրավունքի կողմից մերժված, ապա նույնը չի կարելի ասել ճշմարտությունը մինչև վերջ չհայտնելուց: Անձին չի կարելի հարկադրել «մեխը մինչև վերջ խփել», որովհետև որոշ դեպքերում վերջինիս համար կշեռքի մյուս նժարին ավելի «ծանրակշիռ» արժեքներ են դրված, քան ճշմարտությունն արձանագրելու համարձակությունը կամ հնարավորությունը, օրինակ՝ կնոջ, հարսզատի հանդեպ պաշտպանութեան պարտավորվածութեան զգացումը, մասնավոր կյանքը, ինքնապաշտպանական բնագրը, բարոյապէս անընդունելի չայտակարարվելու անհրաժեշտությունը և այլը: Ուստի լռելու իրավունքի գաղափարական անհրաժեշտությունն առավել քան հիմնավոր է:

Լռելու իրավունքի բուն ամրագրումը գործող ներպետական իրավունքում հետևյալն է. Քրեական դատավարութեան օրենսգրքի 65-րդ հոդ-

վածի համաձայն՝ մեղադրյալն ու կասկածյալն իրավունք ունեն հրաժարվել *ցուցմունքներ ու բացատրություններ տալուց*: ՀՀ քրեական դատավարութեան նոր օրենսգրքի նախագծի 43-րդ հոդվածի համաձայն. «Մեղադրյալն իրավունք ունի պահպանել լռություն կամ ցուցմունք տալ պաշտպանի ներկայությամբ, մինչև ցուցմունք տալը գրավոր տեղեկացվել իր, ամուսնու և մերձավոր ազգականների վերաբերյալ ցուցմունք չտալու իր իրավունքի, ինչպէս նաև այն մասին, որ իր ցուցմունքը կարող է օգտագործվել որպէս ապացույց»:

Իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը, առաջին հերթին, մեղադրյալի՝ լռություն պահպանելու իրավունքն է: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Վան Վոնդելն ընդդէմ Նիդեռլանդների գործով սահմանել է, որ *ինքնախոստովանական ցուցմունք չտալու իրավունքն առավելապէս վերաբերում է քրեական դատավարությունում մեղադրվող անձի՝ լռություն պահպանելու ցանկությունը հարգելուն և քրեական մեղադրանքում կամավոր տրված տեղեկության կիրառմանը: Մակայն ոչ բոլոր միջոցները, որոնք կիրառվել են իշխանութեան ներկայացուցիչներին տեղեկություն տրամադրելը խրախուսելու նպատակով, պետք է դիտել որպէս ոչ պատշաճ հարկադրանքի արդյունք*: Այն ինքնին չի արգելում հարկադրական միջոցներ կիրառել անձից ավելի շատ տեղեկություն պահանջելու համար, օրինակ՝ նրանց ֆինանսական միջոցների վերաբերյալ, և անգամ կարող է պատիժ սահմանվել դա չկատարելու համար...կամ սույն գործի հիման վրա տեղեկություն ստանալու համար, քանի որ առանց այդպիսի լիազորությունների նախատեսման, նման հանձնաժողովի համար դժվար կլինի իր գործառնություններն իրականացնելը»⁷ Այսպէս, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ օրենքի և վերահսկիչ պալատի աշխատակիցների օրինական պահանջները չկատարելու դեպքում վերահսկվող օբյեկտի ղեկավարները օրենքով սահմանված կարգով կրում են պատասխանատվություն (Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենքի հոդված 189.7 – Տեղեկություն տալու պարտականությունը չկատարելը): Այսինքն, լռելու իրավունքն առավելապէս սահմանափակված է դատավարական շրջանակներում և անհարկի

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ՂԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանութիւն

չպետք է վկայակոչվի: Օրինակ՝ վերահսկիչ ստուգումների արդյունքում ձեռք բերված փաստաթղթերը, եթե նույնիսկ ձեռք են բերվել հարկադրաբար, միանշանակ կարող են հետագայում անձի մեղավորության ապացույց հանդիսանալ: Նման կարգավորումը, թվում է՝ տրամաբանական է, որովհետև նման դեպքերում անձանց մեղավորությունն այլ կերպ հավաստվել գրեթե չի կարող: Այդպիսով, օրենքով նախատեսված շրջանառության կամ այլ դեպքերում փաստաթղթերը կարող են օգտագործվել որպես մեղադրական ապացույց⁸:

Ինչպես ընդունված է եվրոպական կոնվենցիայի անդամ պետությունների և այլ պետությունների իրավական համակարգերում, այս իրավունքը քրեական դատավարությունում մեծամասամբ չի տարածվում այլ ապացույցների ձեռք բերման վրա, որոնք կարող են ստացվել անկախ մեղադրյալի կամքից (օրինակ՝ փաստաթղթերի ստացումը, արյան, մեզի, մաշկածածկույթի նմուշներ վերցնելը այլն⁹): Այսպես, գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված է հետազոտման համար նմուշներ ստանալը որպես քննչական գործողություն և որպես նմուշ կարող են վերցվել արյուն, սերմնահեղուկ, մազ, թուք, ձեռագիր ստորագրության և այլն: Այսինքն, լռելու իրավունքը սահմանափակված է նաև քրեական դատավարության մեջ, ինչը նույնպես արդարացված է, որովհետև որոշակի դեպքերում տեղեկատվություն կամ նյութեր տրամադրելուց հրաժարվելը, իհարկե, երբ դրանք անհարկի ցավ ու տառապանք չեն պատճառում, ուղղակի ամտրամաբանական է և պետք է ունենա հիմնավոր պատճառ:

Իհարկե, լռելու իրավունքն անհրաժեշտ է դիտարկել այս իրավունքի իրականացումն ապահովող այնպիսի երաշխիքի հետ համակցության մեջ, ինչպիսին *այս իրավունքից օգտվելն ի վնաս մեղադրյալի մեկնաբանելու և դա որպես նրա մեղավորության ապացույց մեկնաբանելու անթույլատրելիությունն է*: ՀՀ քր. դատ. օր-ն ուղղակիորեն սահմանում է, որ կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից իր իրավունքներից օգտվելը (այդ թվում՝ լռելու իրավունքից) կամ դրանցից օգտվելուց հրաժարվելը չպետք է մեկնաբանվի ի վնաս նրան և վերջիններիս համար առաջացնի անբարենպաստ հետևանք

(Քր. դատ. օր-ի 63-րդ, 65-րդ հոդվածներ): Բայց իրավունքներից օգտվելը նույնպես պետք է լինի ողջամիտ, և որոշակի պայմաններում ցուցմունք տալուց հրաժարվելը, ամեն դեպքում, ապացույցները գնահատելիս դատարանի մոտ կարող է որոշակի դիրքորոշում ձևավորել: Չի կարելի բացառել, որ լռելու իրավունքից օգտվելն այն պայմաններում, երբ ակնհայտ է մեղադրյալի բացատրության անհրաժեշտությունը, կարող է դատարանի կողմից հաշվի առնվել մեղադրանքի կողմի ապացույցները գնահատելիս¹⁰: Այդ կապակցությամբ առավել հիմնավոր մոտեցում է դրսևորված ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում: Մասնավորապես՝ վերջինիս 106-րդ հոդվածով (Փաստերի իրավական կանխավարկածը) ամրագրված է. «Եթե քրեական վարույթի ընթացքում հակառակը չի ապացուցվում, ապա ապացուցված են համարվում՝

- 1) հանրաճանաչ փաստը.
- 2) արդի գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառների համընդհանուր ճանաչում ստացած մեթոդիկաների ճշմարտացիությունը.
- 3) փաստը, որը անձին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ նորմատիվ ակտերով սահմանված իր մասնագիտական կամ պաշտոնական պարտականությունների կապակցությամբ.
- 4) փաստը, որը մեղադրյալին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ՝ որպես նրա բացառիկ իրազեկվածության հանգամանք:

2. Եթե վարույթի մասնակիցը վիճարկում է սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված փաստերի հավաստիությունը, ապա կրում է հակառակն ապացուցելու պարտականությունը»:

Այսպիսի կարգավորումը համահունչ է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: Մասնավորապես, Ջոն Մյուրեյն ընդդեմ Սիւսցյալ Թագավորության գործով¹¹ ՄԻԵԴ-ը սահմանել է, որ լռելու իրավունքը բացարձակ չէ: Չնայած վերջինիս անհամատեղելի է այնպիսի գաղափարի հետ, որ մեղադրանքը հիմնվի միայն կամ գլխավորապես մեղադրյալի անհիմն լռության վրա, սակայն ակնհայտ է, որ այդպիսի արտոնությունը չի կարող կանխարգելել այն, որ լռելու փաստն ընդունվելու է ի գիտություն այն դեպքերում, որոնք միանշանակ բացատրության կա-

Քրեական դատավարություն

րիք ունեն: Դատարանը տվյալ գործով գտել էր, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը չէր խախտվել, որովհետև անձի նկատմամբ հարկադրանք չէր կիրառվել: Այնուհետև դատարանը սահմանել էր, որ տրամաբանական եզրակացություններ անելը և դրանք օգտագործելը ողջամիտ էր այն իրավիճակում, երբ դիմողը հրաժարվել էր հիմնավոր բացատրություն տալ իր վարքագծի համար:

Այսպիսի կարգավորման առկայությունը, անշուշտ, անհրաժեշտություն է և երաշխիք կհանդիսանա նրա համար, որ լռելու իրավունքի ծայրահեղ մեկնաբանությունից չտուժի մյուս կողմից պաշտպանության ենթակա հանրային շահը: Օրինակ՝ եթե պետական սահմանը հատելիս անձի իրերի մեջ հայտնաբերվում է զենք կամ թմրանյութ, ապա տրամաբանական է, որ իրավապահ մարմինների համար խիստ դժվար, եթե ոչ անհնար կլինի ապացուցել, որ դա հենց այդ անձինն է: Ուստի նշված դեպքերում, եթե վարույթի մասնակիցը վիճարկի նման փաստի հավաստիությունը, ինքն էլ պետք է ապացուցի հակառակը, որովհետև վերջինս նրան հայտնի է կամ պետք է հայտնի լինի՝ որպես նրա բացառիկ իրազեկվածության հանգամանք: Նմանատիպ կարգավորումը ոչ թե լռելու իրավունքի խախտում է, ինչպես կարող է թվալ առաջին հայացքից, այլ դրա ավելի մանրամասն կարգավորում ու լրացում: Ավելին, որոշ պետություններում հատուկ ուշադրության են ենթարկում նույնիսկ հանցակիցների դեպքում լռելու իրավունքի իրականացմանը: Մասնավորապես՝ Իսրայելի Հանրապետության «Կալանքի մասին» օրենքի համաձայն՝ անձը չի կարող հրաժարվել իրենց մեղսագրվող հանցագործության հանցակցի կամ հանցագործության այլ մասնակցի մասին ցուցմունք տալուց: Վերջին մտեցումը սակայն չի բխում ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքից, որովհետև նման դեպքերում մեծամասամբ ապացուցողական զանգվածը, որն ուղղված է հանցակիցներին մեղադրելուն, ընդհանուր է, ուստի պարտադրված լինելով հանցակցի դեմ ցուցմունք տալու, անձը պարտադրված կարող է լինել նաև վկայել ինքն իր դեմ, ինչը լռելու իրավունքի խախտում է, իսկ լռելու իրավունքի իմաստն էլ հենց այն է, որ «անձը չվերածվի իր իսկ դատասպարտման գործիքի»:

Ինչպես տեսնում ենք, լռելու իրավունքը ծայրահեղ չէ այնքանով, որ կարող է խոչընդոտել որոշակի պետական մարմինների՝ իրենց առջև դրված պարտականությունները կատարելուն, բայց, միևնույն ժամանակ, այն չպետք է լինի այնքան սահմանափակ, որ նրանում դրված արժեքների պաշտպանությունը դառնա ոչ բովանդակային և կախվածության մեջ դրվի ձևական որոշակի նկատառումներից (օրինակ՝ անձի դատավարական կարգավիճակը): Նման դիրքորոշման է հակված նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը: Մասնավորապես՝ նույն Մուդերսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը չի կարող ողջամտորեն սահմանափակվել միայն իրավախախտման կատարման ընդունելու վերաբերյալ կամ մեղադրական ցուցմունքներով: Հարկադրանքի արդյունքում ստացված ցուցմունքները, որոնք առաջին հայացքից չեն դիտարկվում որպես մեղադրական ապացույցներ կամ պարզապես հանդիսանում են դիտողություններ կամ փաստերի մասին տվյալներ, քրեական դատավարության ընթացքում կարող են օգտագործվել մեղադրական նպատակներով, օրինակ՝ մեղադրյալի այլ հայտարարություններին հակադրելու, դատարանում նրա տված ցուցմունքը կասկածի տակ դնելու կամ այլ եղանակով վերջինիս նկատմամբ վստահությունը խաթարելու նպատակով: Ուստի, դատարանի կարծիքով, այս համատեքստում էականը դատական քննության ընթացքում հարկադրական եղանակով ստացված ապացույցների օգտագործման անթույլատրելիությունն է¹²: Այս գաղափարն արտացոլված է նաև գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ որպես ինքնուրույն սկզբունք: Մասնավորապես՝ վերջինիս 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ անձը, որին քրեական վարույթն իրականացնող մարմինն առաջարկում է հայտնել կամ տրամադրել հանցանք գործելու մեջ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների մեղավորությունը հիմնավորող տեղեկություններ կամ նյութեր, իրավունք ունի հրաժարվել նման տեղեկությունը հայտնելուց և նյութեր տրամադրելուց, իսկ օրենսգրքով կարող են նախատեսվել վկայություններ տալու և տեղեկություններ հայտնելու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Ի-շխանություն
112

Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով լռելու իրավունքը որպես ինքնուրույն սկզբունք արտացոլված չէ, սակայն այն հանդիսանում է մասնավոր և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության սկզբունքի բաղադրատարր: Մասնավորապես՝ 26-րդ հոդվածով ամբարձրված է. «1. Իրավասու մարմիններն առանց անձի համաձայնության նրա վերաբերյալ տեղեկություններ կարող են հավաքել, պահել և օգտագործել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով, եթե դա անհրաժեշտ է վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ բացահայտելու համար: 2. Անձը, ում վարույթն իրականացնող մարմինն առաջարկում է հայտնել այնպիսի տեղեկություններ կամ տրամադրել այնպիսի նյութեր, որոնք հետագայում կարող են օգտագործվել կամ մեկնաբանվել ի վնաս իրեն, իր ամուսնու կամ մերձավոր ազգակցանի, իրավունք ունի հրաժարվել մասն տեղեկություններ հայտնելուց կամ նյութեր տրամադրելուց»:

Այս սկզբունքի բովանդակային վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ ավելին է, քան բացառապես ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատ լինելը և արդարացիորեն ներառում է նաև անձի՝ իր վերաբերյալ այլ տեղեկություններ տրամադրելուց հրաժարվելու իրավունքը: Այս մոտեցումն ամրագրվել է նաև Եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներում և ՄԻԵԴ-ը նույնպես այս շրջանակներում տվել է լռելու և ինքն իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքի լայն մեկնաբանություն, ըստ որի՝ ինքն իր դեմ հարկադրաբար ցուցմունքներ տալուց պաշտպանվելու իրավունքը հանդիսանում է ոչ թե պարզապես դատարանում վկայություն տալուց հրաժարվելու իրավունք, այլ նաև իրավունք է հրաժարվելու այն հարցերին պատասխանելուց, որոնք քննության ընթացքում հիմք են հանդիսանում անձին մեղադրելու համար¹³:

Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը սահմանում է, որ «քրեական մեղադրանք» հասկացությունը պետք է հասկացվի ոչ թե ձևական (փաստաթղթային), այլ բովանդակային (գործնական) իմաստով¹⁴: Այսինքն՝ անձի նկատմամբ «մեղադրանքի» առկայության մասին կարող է վկայել նաև այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելը, որոնք ենթադրում են հան-

ցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն, ինչպես նաև էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա: Ուստի նաև անձը, որպեսզի օգտվի լռելու իրավունքից, պարտադիր չէ, որ նա ունենա այս կամ այն կողմի դատավարական կարգավիճակ և, առհասարակ, Սահմանադրությունն այս իրավունքի սուբյեկտ է ճանաչում ցանկացած անձի: Չնայած այս իրավունքի օգտագործման անհրաժեշտությունը մեծամասամբ առաջանում է դատավարական որոշակի իրավիճակներում (վկայի, մեղադրյալի հարցաքննություն), այն կարող է վկայակոչվել նաև, երբ անձը վկա չէ կամ դեռևս չկա հարուցված քրեական գործ, օրինակ՝ պահանջվում են բացատրություններ և այլն:

Լռելու իրավունքի սահմանափակում՝ կապված իրենց վերագրվող հանցագործության ծանրության աստիճանից, չի կարող նախատեսվել: Նույն Սառնդեյերսի գործով Եվրադատարանը փաստում է, որ կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում առկա՝ արդարացի քննության պահանջները, ներառյալ՝ ինքն իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը, կիրառվում են քրեական դատավարության ժամանակ քրեորեն պատժելի բոլոր արարքների դեպքում՝ առանց ամենահասարակների և ամենաբարդերի միջև որևէ տարբերության¹⁵:

Հիշարժան է 2005թ. Սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում նախկին Սահմանադրության 46-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթի փոփոխությունը: Մասնավորապես՝ սահմանված էր, որ մարդը պարտավոր չէ ցուցմունք տալ իր, ամուսնու, մերձավոր ազգականների «դեմ», իսկ գործող Սահմանադրության 22-րդ հոդվածում օգտագործվում է «վերաբերյալ» բառը: Այսպիսի կարգավորումը, կարծես թե, ավելի լայն հնարավորություն է սպառնում լռության իրավունքի կենսագործման համար, քանի որ յուրաքանչյուր վերաբերելի դեպքում անձը ձեռք է բերում որոշակի հանգամանքների մասին տեղեկություններ չհայտնելու իրավունք: Այդպիսի կարգավորումն ի նպաստ է նրան, որ վերջ դրվի իրավակիրառ պրակտիկայում արմատացած այն գործելաոճին, երբ քրեական գործի շրջանակներում անձը հարցաքննվում է որպես վկա, ցուցմունք տալիս իրենց առնչվող հանգամանքների

Քրեական դատավարութիւն

վերաբերյալ, առանց կասկածելու, որ նույն ցուցմունքի հիման վրա իր նկատմամբ կարող է քրեական հետապնդում իրականացվել¹⁶: Մյուս կողմից՝ այս դրույթի բառացի մեկնաբանությունից ստացվում է, որ անձը իրավաչափորեն կարող է հրաժարվել առհասարակ իր վերաբերյալ որևէ տեղեկություն տրամադրելուց՝ պատճառաբանելով, որ այն իր դեմ է: Սակայն քրեական դատավարության նոր օրենսգրքով ամրագրված փաստերի իրավական կանխավարկածը և հակառակն ապացուցելու պարտականությունը կողմի վրա դնելը այն փաստերը վիճարկելիս, որոնք անձին հայտնի են կամ պետք է հայտնի լինեն նորմատիվ ակտերով սահմանված իր մասնագիտական կամ պաշտոնական պարտականությունների կապակցությամբ կամ որպես նրա բացառիկ իրազեկվածության հանգամանք, էականորեն կշտկեն այդ բացը: Նման կարգավորման դեպքում անձինք իրենց լռելու իրավունքից օգտվելուց առաջ միանշանակ կհասկանան, որ անհիմն լռելը, մյուս կողմից, երբեմն կարող է շատ ավելի անբարենպաստ լինել, քան գործով նրանց իմացածը վերադարձնելը:

Ընդհանուր առմամբ, իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը ենթադրում է, որ քրեական հետապնդման մարմինները չպետք է օգտագործեն մեղադրյալի նկատմամբ հարկադրանքի կիրառման կամ ճնշման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցները: Այս առումով լռելու իրավունքը սերտորեն կապված է անմեղության կանխավարկածի հետ: Որպես կանոն, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի տեսանկյունից, ցուցմունք տալու հարկադրանք է դիտվում քրեական սանկցիաների կիրառումը կամ կիրառման սպառնալիքն այն անձի նկատմամբ, ով հրաժարվում է վարույթն իրականացնող մարմնին տեղեկություններ հաղորդել այն հանցագործության կապակցությամբ, որի կատարման մեջ վերջինս կասկածվում է¹⁷: Ընդ որում, սանկցիայի բնույթը կարող է տարբեր լինել՝ տուգանք¹⁸, ազատազրկում¹⁹: Պետք է նաև նշել, որ ցուցմունք կամ տեղեկություն ստանալու նպատակով ուղղակի ֆիզիկական կամ հոգեբանական բռնությունը որոշ դեպքերում կարող է դիտվել որպես Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի (Խոշտանգումների արգելք):

Պրակտիկայում, ինչպես նշվեց, տարածված է փաստացի մեղադրվող անձին որպես վկա հարցաքննելը, ինչն առերևույթ լռելու իրավունքի խախտում է, որովհետև, ի տարբերություն մեղադրյալի, վկան կրում է ցուցմունքներ տալու պարտականություն: Հետևաբար, եթե անձը սկզբնապես հարկադրվում է ցուցմունք տալու որպես վկա, իսկ հետագայում ներգրավվում է որպես մեղադրյալ, և վկայի կարգավիճակում տրված ցուցմունքներն օգտագործվում են նրա մեղավորությունը հիմնավորելու համար, ապա դա պետք է համարել մեղադրյալի նկատմամբ հարկադրանքի կիրառման արդյունքում ձեռք բերված ապացույց: Սա ուղղակիորեն բխում է ՄԵԳ-ի նախադեպային իրավունքից, որովհետև առկա է քրեական պատասխանատվության սպառնալիք (ցուցմունքներ տալուց խուսափելու և ակնհայտ սուտ ցուցմունքներ տալու համար): Սա, թերևս, լռելու իրավունքի կապակցությամբ ներկա քրեադատավարական պրակտիկայում լուծելու անհաժեշտություն ունեցող առաջին խնդիրն է: Բոլոր այն ապացույցները, որոնք ձեռք են բերվել անձի լռելու և ինքն իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքի խախտմամբ, չեն կարող դրվել մեղադրանքի հիմքում և օգտագործվել որպես ապացույց՝ անձի մեղավորությունը հաստատելու համար: Իրավունքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույց պետք է համարել նաև, իհարկե, այնպիսիք, որոնք ձեռք են բերվել առանց լռելու իրավունքի մասին իրազեկման:

Սահմանադրության 22-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքի սուբյեկտ են նաև անձի ամուսինը և մերձավոր ազգականը: Ամրագրված է նաև, որ օրենքով կարող է նախատեսվել ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածում տրված է «մերձավոր ազգական» հասկացության մեկնաբանությունը: Վերջինիս համաձայն՝ մերձավոր ազգական են ծնողը, զավակը, որդեգրողը, որդեգրվածը, հարազատ կամ ոչ հարազատ (համահայր կամ համամայր) եղբայրը կամ քույրը, պապը, տատը, թոռը, ամուսնու ծնողը կամ զավակի ամուսինը: Ինչ վերաբերում է «ամուսին» հասկացությանը, ապա վերջինիս բովանդակությունը պետք է մեկնաբանել ՀՀ ընտանեկան օրենսդրությունից: Սահմանադրա-

պես՝ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ ամուսինների իրավունքներն ու պարտականությունները ծագում են քաղաքացիական կացության ակտերի պետական գրանցում իրականացնող մարմիններում ամուսնության պետական գրանցման պահից: «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի տրամաբանությամբ վերը նշված նորմին տասնցի մեկնաբանություն տալիս պարզ է դառնում, որ լռելու իրավունքից օգտվել կարող են միայն քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մարմնում պատշաճ ձևով իրենց ամուսնությունը գրանցած անձինք: Այսինքն, այս իրավունքի սուբյեկտների շրջանակներից դուրս են մնում փաստացի ամուսնական հարաբերություններում գտնվող, բայց իրավաբանորեն ամուսին չհասնող անձինք, օրինակ՝ համատեղ բնակվող կամ երեխաներ ունեցող և այլն: Մինչդեռ, ինչպես նշվեց, այս իրավունքի իմաստը հանրային և մասնավոր շահերի միասնական, փոխապայմանավորված հարաբերակցությունն ապահովելն է և բարոյական ու իրավական տարամետ կարգավորումների առկայությունը կանխելը, իսկ նմանատիպ սահմանափակ կարգավորումն ակնհայտ անհիմն է և կարող է վնասել լռելու իրավունքի հիմքում ընկած արժեքների բովանդակային պաշտպանությանը: Սահմանադրությունն ուղղակիորեն նախատեսում է հնարավորություն օրենքով նախատեսելու ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատելու այլ դեպքեր, ուստի նպատակահարմար կլիներ, որ քրեական դատավարության օրենսգրքում ավելացվեր նոր, որը կսահմաներ այս իրավունքից օգտվելու հնարավորություն նաև անձի հետ համատեղ բնակվող և փաստացի ամուսնական հարաբերությունների մեջ գտնվող անձի համար կամ նշվելու, որ վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է հարգելի ճանաչել անձի լռելն այն դեպքերում, երբ վերջինս պետք է ցուցմունք տա իր հետ սերտ կապերի մեջ գտնվող անձի դեմ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Նորմատիվ իրավական ակտեր
1. ՀՀ Սահմանադրություն՝ ընդունված 19.11.2001:
2. «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր:
3. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիա:
4. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրք:
5. ՀՀ ընտանեկան օրենսգրք:
6. ՀՀ օրենք «Արտակառուցված մասին»:
7. ՀՀ օրենք «Արտակառուցված իրավախախտումների վերաբերյալ»:
8. ՀՀ օրենք «Իրավական ակտերի մասին»:
9. ՀՀ Սահմանադրություն՝ ընդունված 27.11.2005 (չի գործում):
10. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի նախնական սարքերակ (չի գործում):
Տեսական գրականություն
1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Կարապետյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010:
2. "The Benefits of a Right to Silence for the Innocent", Shmuel Lesheny "University of Southern California" October 14 2009.
3. "ЕВРОПЕЙСКАЯ КОНВЕНЦИЯ О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ОСНОВНЫХ СВОБОД «Статья 6 ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВОЕ СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО Прелюденты и комментарии", Нула Мул "Катарина Харби" Л.Б. Алексеева. Москва, 2001.
4. "The Sydney morning herald" daily compact newspaper "Article opinion on "Should the right to silence be removed?" January 21, 2012.

1. Funke v. France, Application no. 10828/84 Judgment of Eur. Court. H. R. of 25 February 1993
2. Heaney and McGuinness v. Ireland, Application no. 34720/97 Judgment of Eur. Court of 21 December 2000.
3. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Կարապետյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 261:
4. Նույն տեղը, էջ 261:
5. "The Sydney morning herald" daily compact newspaper. Article opinion on "Should the right to silence be removed?"; January 21, 2012.
6. «Մարդու իրավունքների և քրեական դատավարությունը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան» Ջերեմի Մարքոյի: Թարգմանություն և իրավաբանական ընդհանուր խմբագրություն՝ Վ. Նեվիլսթրայթի, Երևան, «Անտարես», 2009, էջ 178:
7. Van Vondel v. Netherlands, Application no. 38258/03, Judgment of Eur. Court. H. R. of 23 May 2006.
8. "ЕВРОПЕЙСКАЯ КОНВЕНЦИЯ О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ОСНОВНЫХ СВОБОД «Статья 6 ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВОЕ СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО» Прелюденты и комментарии", Нула Мул, Катарина Харби, Л.Б. Алексеева. Москва, 2001, с. 253.
9. Saunders v. the United Kingdom, Application no. 19187/91 Judgment of Eur. Court. H. R. of 17 December 1996.
10. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Կարապետյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 262:
11. John Marrey v. United Kingdom, Application no. 18731/91 Judgment of Eur. Court of 8 February 1996.
12. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Կարապետյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 262:
13. Funke v. France, Application no. 10828/84, Judgment of Eur. Court. H. R. of 25 February 1993, Series A. No. 256-A. Para. 44.
14. Devec v. Belgium, Application No. 6903/75, Judgment of Eur. Court. H. R. of 27 February 1980.
15. Ստամբուլի ընդհանուր Միազգային Թաղապետության գործը (1996), դեկտեմբերի 17-ի վերաբերյալ: 74: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան: Վեյմանի ընտրանի (1978-2000թթ.): Երևան, «Տիգրան Սեֆ», 2002, էջ 343:
16. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Կարապետյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 262:
17. Heaney and McGuinness v. Ireland, Application no. 34720/97 Judgment of Eur. Court of 21 December 2000, Quinn v. Ireland, Application no. 36887/97 Judgment of 21 December 2000, para. 49.
18. Funke v. France, Application no. 10828/84 Judgment of Eur. Court. H. R. of 25 February 1993.
19. Eur. Court H. R. Saunders v. the United Kingdom, Judgment of 17 December 1996. Reports. 1996-VI, Seres v. France, Judgment of 20 October 1997. Reports. 1997-VI, Heaney and McGuinness v. Ireland, Judgment of 21 December 2000, Quinn v. Ireland, Judgment of 21 December 2000.

Նախադեպային արդյունքներ
1. «Մարդու իրավունքների և քրեական դատավարությունը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան» Ջերեմի Մարքոյի: Թարգմանություն և իրավաբանական ընդհանուր խմբագրություն՝ Վ. Նեվիլսթրայթի, Երևան, «Անտարես», 2009:
2. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան: Վեյմանի ընտրանի (1978-2000թթ.): Երևան, «Տիգրան Սեֆ», 2002:
3. Van Vondel v. Netherlands, Application no. 38258/03, Judgment of Eur. Court H. R. of 23 May 2006.
4. Funke v. France, Application no. 10828/84, Judgment of Eur. Court. H. R. of 25 February 1993.
5. Heaney and McGuinness v. Ireland, Application no. 34720/97, Judgment of Eur. Court of 21 December 2000.
6. Quinn v. Ireland, Application no. 36887/97 Judgment of 21 December 2000
7. Saunders v. the United Kingdom, Application no. 19187/91 Judgment of Eur. Court H. R. of 17 December 1996.
8. Devec v. Belgium, Application No. 6903/75, Judgment of Eur. Court. H. R. of 27 February 1980.
9. John Marrey v. United Kingdom, Application no. 18731/91, Judgment of Eur. Court of 8 February 1996.
Էլեկտրոնային գրականություն
1. <http://www.arlis.am/>.
2. <http://moj.am/>.
3. <http://www.smh.com.au/opinion>.
4. <http://pravo.israelinfo.ru>.

նոր խմբագրություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Կարապետյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 262:
11. John Marrey v. United Kingdom, Application no. 18731/91 Judgment of Eur. Court of 8 February 1996.
12. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Կարապետյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 262:
13. Funke v. France, Application no. 10828/84, Judgment of Eur. Court. H. R. of 25 February 1993, Series A. No. 256-A. Para. 44.
14. Devec v. Belgium, Application No. 6903/75, Judgment of Eur. Court. H. R. of 27 February 1980.
15. Ստամբուլի ընդհանուր Միազգային Թաղապետության գործը (1996), դեկտեմբերի 17-ի վերաբերյալ: 74: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան: Վեյմանի ընտրանի (1978-2000թթ.): Երևան, «Տիգրան Սեֆ», 2002, էջ 343:
16. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Կարապետյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 262:
17. Heaney and McGuinness v. Ireland, Application no. 34720/97 Judgment of Eur. Court of 21 December 2000, Quinn v. Ireland, Application no. 36887/97 Judgment of 21 December 2000, para. 49.
18. Funke v. France, Application no. 10828/84 Judgment of Eur. Court. H. R. of 25 February 1993.
19. Eur. Court H. R. Saunders v. the United Kingdom, Judgment of 17 December 1996. Reports. 1996-VI, Seres v. France, Judgment of 20 October 1997. Reports. 1997-VI, Heaney and McGuinness v. Ireland, Judgment of 21 December 2000, Quinn v. Ireland, Judgment of 21 December 2000.

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ՈՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
115

Արմեն ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

**ՀԱՐԿԱԴԻՐ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ
ԱՊՐԱՆՔԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՉԵՐԸ**

Դատական ակտերի հարկադիր կատարման կարևորության և դրանց կատարումն ապահովող համապատասխան օրենսդրական ընթացակարգերի կատարելագործման անհրաժեշտության մասին են վկայում Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության (այսուհետ՝ Ծառայություն) այդ նկատառումով իրականացված քայլերը, մասնավորապես, միջազգային համագործակցությանը միտված գործունեությունը և դրանց զարգացման հեռանկարները նախանշելը, համագործակցության և փոխընթացման հուշագրերի ստորագրումը, Ծառայության և միջազգային նույնաբովանդակ կազմակերպությունների կողմից կազմակերպվող միջազգային գիտաժողովները և այլն:

Դատական ակտերի կատարման կարգի, ձևի, եղանակի և բովանդակության կատարելագործման կարևորությունն են ընդգծում նաև միջազգային հեղինակավոր կառույցների և դրանց շրջանակում ստորագրված (կամ օրենքով սահմանված կարգով վավերացված) «մարդու իրավունքների» վերաբերող իրավական նշանակության փաստաթղթերը:

Մասնավորապես՝ ասվածի վառ ապացույց է հանդիսանում «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որը պաշտպանում և երաշխավորում է քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների հետ կապված հայց հարուցելու յուրաքանչյուրի իրավունքը: Նշված հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ իրեն ներկա-

յացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի քննարկման դեպքում, իրավունք ունի գործի արդարացի հրապարակային դատաքննության՝ խելամիտ ժամկետում, օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից...» [1, հոդված 6]: Մեկնաբանելով նշված դրույթը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է. «Դատարան դիմելու իրավունքի ասպեկտներից մեկը համդիսանում է դատարանի մատչելիության սկզբունքը, այսինքն՝ դատարանում քաղաքացիական գործերով վարույթ հարուցելու իրավունքը: Մինչդեռ, այդ իրավունքը կլիներ ոչ իրատեսական, եթե Պայմանավորվող Պետության իրավական համակարգը թույլ տար, որ վերջնական, պարտադիր դատական որոշումները մնային չկատարված՝ ի վնաս մի կողմի: Անընդունելի կլիներ, եթե 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը մանրամասն նկարագրեր կողմերին տրված դատավարական երաշխիքները (արդարացի, հրապարակային դատավարություն և գործերի քննության անընդհատության սկզբունք) առանց դատական որոշումների կատարման երաշխիքների (ընդգծումը՝ հեղինակի): Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի մեկնաբանումը միայն դատարանի մատչելիության և դատավարությունների անցկացման իրավունքի շրջանակներում, հավանաբար, կառաջացներ մի իրավիճակ, ինչն անհամատեղելի կլիներ օրինակաբանության սկզբունքի հետ, որը Պայմանավորվող Պետությունները Կոնվենցիան վավերացնելիս պարտավորվել են հարգել: Ցանկացած դատարանի կողմից ընդունված դատական որոշման կատարումը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով պետք է դիտվի որպես «դատավարության» բաղկացուցիչ մաս» [2, կետ 34]:

Վերոշարադրյալը վկայում է, որ ինչպես

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն
116

Քաղաքացիական դատավարութուն

ներպետական, այնպես էլ միջազգային իրավական կառույցների արդարադատությանն օժանդակող նպատակադրված գործունեությունը և այդ ոլորտում կայացված իրավական ակտերը կարևորում և խրախուսում են դիմումատուի օգտին կայացված վճիռները ժամանակին, լրիվ և ամբողջական կատարելու պահանջը:

Սակայն գործնական վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ դրանց իրավաչափ իրագործումն ամենարին է, եթե օրենսդրական գործունեության (տեսության) և իրավակիրառ պրակտիկայում չլինի համապատասխան համակարգվածություն, համագործակցություն, որը կխթանի և հնարավորություն կտա համապատասխան ներպետական օրենսդրությանը՝ լրացնելու ճկուն, արդյունավետ իրավական լծակներով և ընթացակարգերով:

Հայտնի է, որ հայցվորի (կամ պահանջատիրոջ) դատական կամ այլ իրավասու մարմնի ակտով վերականգնված իրավունքը գրեթե երբեք կամ մեծամասամբ կամովին չի կատարվում: Եվ այդ առաքելությունը՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի, վճռի, որոշման կամ այլ իրավասու մարմնի ակտի (օրինակ՝ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշում, արբիտրաժային դատարանի վճիռ կամ օտարերկրյա դատարանի դատական ակտ) հարկադիր կատարումը, ներպետական օրենսդրությամբ վերապահված է Ծառայությանը:

Այսպիսով, դատարանը պահանջատիրոջ կողմի պահանջով, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև առանց դրա, օրենքով սահմանված հիմքով, սահմանված ժամկետում և կարգով, պահանջատիրոջը տալիս է կատարողական թերթ՝ ըստ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի (այսուհետ՝ Օրենք):

Կատարողական թերթը պահանջատիրոջ կողմից հարկադիր կատարման նպատակով ներկայացվում է Ծառայության համապատասխան ստորաբաժանում, ինչի հիման վրա Ծառայության պաշտոնատար անձը՝ հարկադիր կատարողը, Օրենքով սահմանված հիմքով և կարգով հարուցում է կատարողական վարույթ՝ ձեռնամուխ լինելով կատարողական թերթով ամրագրված պահանջի կամ պահանջների կատարմանը:

Կատարողական վարույթը՝ խախտված կամ վիճարկված սուբյեկտիվ նյութական իրավունքների կամ օրինական շահերի պաշտպանությանն ուղղված կատարողական փաստաթղթերի հարկադիր կատարումը և այդ կապակցությամբ կատարողական վարույթի մասնակիցների գործունեությունը կարգավորող իրավական նորմերի համակարգ է [3, էջ 549] (այսուհետ՝ Վարույթ): Կամ ինչպես նշում է ռուս իրավագետ Մ. Կ. Տրեուշնիկովը. «Կատարողական վարույթը հանդիսանում է յուրիսդիկցիոն մարմնի (դատարան, ֆինանսական համակարգի հաշտարար, արբիտրաժային տրիբունալ, օտարերկրյա կամ միջազգային դատարան) այն ակտերի հարկադիր կատարման օրենքով սահմանված կարգ, որոնք ուղղված են խախտված կամ վիճարկված սուբյեկտիվ նյութական իրավունքների կամ օրենքով պահպանվող շահերի իրական պահպանման ապահովմանը [4, էջ 256]:

Այսպիսով, եթե խոսքը վերաբերում է պարտապանից հօգուտ պահանջատիրոջ որոշակի գումար բռնագանձելու վերաբերյալ կատարողական թերթի հիման վրա հարուցված կատարողական վարույթին, ապա հարկադիր կատարողը, հիմք ընդունելով Օրենքով ամրագրված հարկադիր կատարման միջոցները (Օրենքի 5-րդ հոդված), փնտրում է պարտապանին սեփականության իրավունքով պատկանող գույք, գույքային իրավունքներ, արժեթղթեր և դրամական միջոցներ, որոնց վրա օրենքով սահմանված կարգով հնարավոր է տարածել բռնագանձում: Ակնհայտ է, որ հարկադիր կատարողը բացառությամբ հայտնաբերված դրամական միջոցների, որոնք գնահատման կարիք չունեն, պետք է կատարողական թերթով սահմանված գումարի պահանջը բավարարելու համար բռնագանձում տարածի պարտապանի գույքի, գույքային իրավունքների կամ արժեթղթերի վրա, որոնք ենթակա են գնահատման: Նշենք, որ Օրենքի իմաստով բռնագանձում տարածել ենթադրում է գույքի վրա արգելանք դնելը, այն առգրավելը և հարկադիր կարգով իրացնելը (աճուրդ կամ ուղղակի վաճառք):

Վերոնշյալ հարաբերությունը կարգավորվում է Օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավանորմով, որի համաձայն. «Պարտապանի

Քաղաքացիական դատավարութիւն

գույքի գնահատումը և իրացումը կատարվում են սույն օրենքով և «Հրապարակային սակարկությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով»:

Ասվածից հետևում է, որ որոշակի գումարի բռնագանձման վերաբերյալ յուրաքանչյուր կատարողական քերթի կատարումն անհնար է պատկերացնել առանց պարտապանին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքի իրացման արժեքի որոշման, ուստի այն կարելի է դասել վարույթի կարևորագույն փուլերի թվին, ինչը նախորդում է կատարողական վարույթի եզրափակման փուլին:

Պարտապանին սեփականության իրավունքով պատկանող անշարժ գույքի, բաժնեմասերի (բաժնետոմսեր, փայ), ինչպես նաև մշակութային արժեք հանդիսացող գույքի գնահատման հետ կապված հարցերը կանոնակարգող իրավական նորմերը (որոնք իրացվում են միայն հրապարակային սակարկություններով) օրենսդիրը նախատեսել է «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 30-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Վերոնշյալ նորմի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն իրավունք ունի գնահատելու ցանկացած գույք, բացառությամբ օրենքում մատնանշված՝ անշարժ գույքի, բաժնեմասերի (բաժնետոմսերի, փայի), մշակութային արժեքների և **գնահատման առումով առավել բարդություն ներկայացնող գույքի**, որոնց գնահատումը կատարվում է հարկադիր կատարողի նշանակված գնահատողի միջոցով:

Ակնհայտ է, որ ըստ օրենսդրի՝ «գնահատման առումով առավել բարդություն ներկայացնող գույք» արտահայտությունը խիստ լայն իմաստ ունի և տեղին է նկատել, որ այն կարող է մեկնաբանվել յուրաքանչյուր դեպքում յուրովի՝ առիթ տալով տարաբնույթ վեճերի: Կարծում են, որ վարույթով պարտապանի գույքի գնահատման, գնահատման իրավասություն ունեցող սուբյեկտների ընտրության և գնի որոշման հարցում ընդհանուր բնույթի, լայն իմաստ ունեցող եզրույթները ճիշտ և արդարացված չեն, քանի որ արդյունքում բռնագանձում է տարածվում պարտապանի գույքի վրա, իսկ հետևանքը՝ անձի սեփականության իրավունքի դադարումն է, ինչը, մեր կարծիքով, աղերսներ ունի Սահմանադրության հետ:

Քննարկման առարկա հանդիսացող խնդրի՝ փորձագիտական եզրակացության հետ ծագած հարցերը կարգավորելու համար օրենսդիրը Օրենքում նախատեսել է ընդամենը երկու հոդված՝ 14-րդ և 15-րդ հոդվածները: Վերոնշյալ հոդվածների վերլուծությունը վկայում է, որ Օրենքում նախատեսված հոդվածները չեն ընդգրկում կատարողական վարույթի վարման ընթացքում պարտապանի գույքի իրացման փուլում՝ գույքի արժեքի որոշման հետ կապված անհրաժեշտ կամ հնարավոր բոլոր վիճահարույց հարցերի շրջանակը:

Ստորև նպատակահարմար ենք գտնում ներկայացնել այն հարցերի շրջանակը, որոնք, մեր կարծիքով, ընդգրկված չեն՝

1. Օրենքը չի սահմանում վարույթի իրականացման ընթացքում փորձաքննության իրականացման, փորձագետի կողմից եզրակացության տրամադրման և կատարողական վարույթի կողմերին՝ պարտապանին և պահանջատիրոջը (այսուհետ՝ Կողմեր) կամ նրանց ներկայացուցիչներին փորձագիտական եզրակացության արդյունքին ծանոթանալու կարգը և ժամկետները: Նշված հարցերի լուծումը կարևոր է և, մեր կարծիքով, նաև ունի գիտագործնական նշանակություն այն առումով, որպեսզի ապահովվի Վարույթի Օրենքով սահմանված ժամկետների պահպանումը, ինչպես նաև Կողմերի իրավունքների կայունությունը և որոշակիությունը: Ապրանքագիտական փորձաքննությունների իրականացման և դրանց եզրակացությունների տրամադրման որոշակի ժամկետ նախատեսող իրավական նորմի սահմանումը կխթանի Վարույթների վարման արագ շրջանառությանը և կհանդիսանա Վարույթի Կողմերի իրավունքների պատշաճ իրականացման լուրջ երաշխիք:

2. Վարույթի Կողմերին և (կամ) նրանց ներկայացուցիչներին հարկ է հնարավորություն տալ մասնակցելու փորձաքննության իրականացմանը, հնարավորություն տալ ծագած հարցի (կամ հարցերի) առնչությամբ ներկայացնելու դիքորոշում և միջնորդելու դրանց ողջամիտ լուծում: Հարցի կապակցությամբ ուշագրավն այն է, որ օրենսդիրը Օրենքի 8-րդ հոդվածով Կողմերին օժտել է որոշակի իրավունքներով, մասնավորապես, մասնակցել կատարողական գործողություններին,

Քաղաքացիական դատավարութուն

տալ բանավոր և գրավոր բացատրություններ, ծագող բոլոր հարցերի վերաբերյալ ներկայացնել փաստարկներ և նկատառումներ, առարկել Վարույթին մասնակցող այլ անձանց միջնորդությունների, փաստարկների և նկատառումների դեմ, սակայն չի սահմանել փորձաքննությունների կազմակերպման և իրականացման ընթացքին վերաբերող կոնկրետ իրավական ընթացակարգեր: Մասնավորապես, եթե պարտապանը կամ պահանջատերն առարկում են փորձագետի եզրակացության արդյունքների, ներկայացված հաշվարկների կամ համանման օբյեկտների համեմատության դեմ և ներկայացնում են առարկություն, փաստարկներ կամ նկատառումներ, ապա հարց է ծագում՝ ո՞վ և ինչպե՞ս է լուծելու ներկայացված միջնորդությունների կամ առարկությունների հարցը՝ փորձագե՞տը, թե հարկադիր կատարողը կամ նրա վերադասը:

3. Օրենքը հնարավորություն չի տալիս Կողմերին, մինչ հարկադիր կատարողի կողմից «սպրանքագետ նշանակելու մասին» որոշում կայացնելը, ներկայացնելու այն հարցերը, որոնք փորձաքննության իրականացման ընթացքում, ըստ վարույթի Կողմերի, ունեն պարզաբանման կարիք: Կողմերին հնարավորություն ընձեռնելով հարկադիր կատարողի ապրանքագիտական փորձաքննության որոշման մեջ ներառելու այն հարցերի շրջանակը, որոնք, ըստ կողմերի, էական նշանակություն ունեն կամ կարող են ունենալ փորձաքննությամբ տրամադրվող եզրակացության համար, ըստ էության, կարող են կանխել հետագայում սպրանքագիտական փորձաքննության հետ չհամաձայնվելու կամ այն բողոքարկելու միտումը, ինչն էլ իր հերթին կնպաստի Վարույթի Օրենքով սահմանված ժամկետների պահպանմանը և, բնականաբար, դատական ակտի կատարման ողջամիտ ժամկետի պահպանմանը:

4. Օրենքը չի նախատեսում հարկադիր կատարողի նախաձեռնությամբ կամ կատարողական վարույթի մասնակիցների միջնորդությամբ համալիր, լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելը: Հարցը բավականին արդիական է, քանի որ Վարույթի վարման ընթացքում քիչ չեն դեպքերը, երբ նշանակված սպրանքագիտական փորձաքննությամբ Վարույթի Կողմերը դժգոհում են տրա-

մադրված փորձագիտական եզրակացության արդյունքներից, իսկ իրավական հիմքերի բացակայության պատճառով բողոքարկման դեպքում չեն հասնում ցանկալի արդյունքների [5, վճիռ, կետ 5]: Ընդամիս, տրամադրված փորձագիտական եզրակացությունները կարող են պարզ կամ ամբողջական, արժանահավատ կամ հիմնավորված չլինել, կամ կարող է ծագել մի քանի տարբեր բնագավառների ձեռնահաս մասնագետների փորձաքննությանը մասնակից դարձնելու անհրաժեշտություն, կամ կարող է հակասել նույն գույքի վերաբերյալ նախկինում կատարված մեկ այլ փորձաքննության արդյունքներին:

Այսպիսով, օրենսդրորեն, սահմանելով սպրանքագիտական փորձաքննության իրականացման համալիր, լրացուցիչ կամ կրկնակի նշանակման ընթացակարգեր, հնարավորություն կընձեռնվի հարկադիր կատարողին օբյեկտիվ, լրիվ և ամբողջական իրականացնելու Վարույթը, իսկ Կողմերին՝ իրականում օգտվելու սահմանադրորեն ամրագրված պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքից, ինչն էլ, իր հերթին, կբարձրացնի կողմերի վստահությունը՝ Ծառայության և Ծառայության կողմից իրականացվող վարչաիրավական հարաբերությունների նկատմամբ:

5. Վարույթի Կողմերին կամ շահագրգիռ այլ մասնակիցներին առաջարկվում է հնարավորություն տալ բողոքարկելու սպրանքագիտական փորձաքննության եզրակացությունը: Ինչպես արդեն նշեցինք կատարողական գործողությունների ընթացքում ծագող հատուկ գիտելիքներ պահանջող հարցերի պարզաբանման համար հարկադիր կատարողն իրավունք ունի նշանակել փորձագետ, փորձագետ նշանակելու մասին հարկադիր կատարողը կայացնում է որոշում: Հարկադիր կատարողի իր իրավասության սահմաններում կայացրած յուրաքանչյուր որոշում հանդիսանում է վարչական ակտ և ինչպես Օրենքը, այնպես էլ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում են վերոնշյալ որոշման (այդ թվում՝ որպես վարչական ակտ) բողոքարկման հիմքը, կարգն ու պայմանները:

Փորձագետը նշանակված փորձաքննու-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

թյան վերաբերյալ տալիս է գրավոր եզրակացություն, սակայն հարց է ծագում, եթե այն չի հանդիսանում վարչական ակտ, քանի որ չունի (չի բովանդակում) վարչական ակտին բնորոշ տարրեր և օրենսդիրն էլ չի սահմանել այն բողոքարկելու կամ դրա արդյունքների հետ չհամաձայնվելու որևէ իրավական հիմք կամ ընթացակարգ, ապա ինչպե՞ս և ի՞նչ կարգով պետք է կատարողական վարույթի Կողմերը արտահայտեն իրենց դիրքորոշումը, բողոքը կամ առաջարկությունը՝ իրականացված ապրանքագիտական փորձաքննության եզրակացության արդյունքների վերաբերյալ, ինչպե՞ս և ո՞ւմ պետք է ներկայացնեն իրենց առարկությունը, գանգատը կամ բողոքը: Արդյունքում ստացվում է մի իրավիճակ, երբ անձը հնարավորություն չունի բողոքարկելու ապրանքագիտական եզրակացությունը, քանի որ այն բողոքարկման ենթակա չէ, իսկ վարչական ակտը, տվյալ դեպքում՝ «ապրանքագետ նշանակելու մասին» որոշումը չի վիճարկում, ելնելով անարդյունավետ լինելու հանգամանքից, իսկ տրամաբանությունը ողջամտորեն հանգեցնում է այն դատողությանը, ըստ որի՝ գույքի բռնագանձումը տվյալ պարագայում կատարվում է անձի համաձայնությամբ [6, էջ 440]:

Տվյալ դեպքում, իհարկե, կարելի է կիրառման մեջ դնել լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննության տարբերակը, սակայն, կարծում ենք, առանձին դեպքերում դա կհանգեցնի անհարկի ձգձգումների և, բացի այդ, չի նպաստի փորձաքննություն իրականացնող իրավասու անձանց պատասխանատվության բարձրացմանը: Տվյալ դեպքում հարկ է նկատել, որ բողոքարկվում է ոչ թե հանրային իշխանության սուբյեկտի, այլ հանրային իշխանության իմաստ ունեցող գործողությունը, ինչը, մեր կարծիքով, չի հակասում վարչական արդարադատության տրամաբանությանն ու արդարադատության մատչելիության սկզբունքին:

6. Օրենքում բացակայում է հատուկ մասնագիտական գիտելիքներ պահանջող հարցերի շուրջ պարզաբանում ստանալու նպատակով մասնագետ հրավիրելու իրավական հնարավորությունը:

Մեր երկրում հարավտվոխ քաղաքացիական ակտի հարաբերությունների բնույթը և

ֆինանսական շուկայում արագ զարգացող, արդեն իսկ բավականին լայն կիրառում ստացած առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների գործունեությունն օբյեկտիվորեն հանգեցնում են այնպիսի դատական ակտերի գոյությանը, որոնցով հոգուտ պահանջատերերի բռնագանձվող գումարների վրա հաշվեգրվում են պայմանագրային տոկոսներ, բանկային տոկոսներ և տույժեր: Լայն տարածում է ստացել այդ հաշվեգրվող պայմանագրային տոկոսների, բանկային տոկոսների և տույժերի նկատմամբ հաշվարկվող պետական տուրքեր բռնագանձելու վերաբերյալ դատական ակտերը:

Գործնականում, կատարողական թերթով հոգուտ ֆինանսական ծառայություններ մատուցող առևտրային կազմակերպությունների, պայմանագրային տոկոսներ, բանկային տոկոսներ, տույժեր բռնագանձելիս, հարկադիր կատարողներն օգտվում են պահանջատեր բանկերի, վարկային կամ այլ կազմակերպությունների ներկայացրած հաշվարկից, որի հետ պարտապան կողմը հարկադրված է լինում համաձայնվել կամ հաշտվել: Իրավակիրառ այս պրակտիկայի արդյունքում հարց է ծագում, իսկ ինչպե՞ս պետք է վարվի հարկադիր կատարողը նմանատիպ իրադրությունում, եթե պետք է բռնագանձի տոկոսներ և տույժեր հաշվարկվող գումարի պետական տուրքը, կամ կատարողական թերթով նախատեսված հիմնական բռնագանձվող գումարին հաշվեգրվող տոկոսները կամ տույժերը, Կողմերն ինքնուրույն հաշվել չեն կարող, իսկ պահանջատիրոջ ներկայացրած հաշվարկի գումարը օբյեկտիվ չէ կամ դրա դեմ առարկում է պարտապանը:

Կարծում ենք, այս պարագայում արդյունավետ կլինեն, եթե իրավունք վերապահվեր հարկադիր կատարողին կամ Կողմերին հատուկ մասնագիտական գիտելիքներ պահանջող նմանատիպ հարցերի շուրջ պարզաբանում ստանալու նպատակով հրավիրել կամ դիմել համապատասխան բնագավառի մասնագետի:

Այսպիսով, առաջին հայացքից խնդիրը վերաբերում է կատարողական վարույթի միայն որոշակի փուլին, սակայն դա միայն առերևույթ, քանի որ հարցի ավելի խորը վերլուծությունը հանգեցնում է կատարողական

Քաղաքացիական դատավարութուն

վարույթի հիմնական խնդրի՝ կատարողական թերթով սահմանված պահանջի, կատարողական հարաբերությունների սուբյեկտների խախտված իրավունքի կամ իրավունքների ժամանակին, լրիվ և ամբողջական վերականգնմանը:

Կարծում եմ, հողվածով առաջարկվող իրավական նորմերի և դրանց համապատասխան կիրառելի իրավական լծակների ներդրումը հնարավորություն կստեղծի բարձրացնելու վստահությունը Վարույթների կատարման ընթացակարգի հանդեպ՝ նվազեցնելով Վարույթի կողմերի բողոքները, դատական վեճերը, ինչպես նաև կնպաստի Ծառայության առջև դրված խնդիրների և նպատակների արդյունավետ իրականացմանը:

ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք: Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատություններն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք»: Միաժամանակ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն. «Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն»: Այս հիմնարար սահմանադրական դրույթներից, մեր կողմից թերևս, բխում է հետևյալ եզրահանգումը՝ կատարողական վարույթի կողմերին և (կամ) նրանց ներկայացուցիչներին վարույթի վարման ընթացքում փորձաքննությունների հետ կապված անհրաժեշտ իրավական լծակներ չնախատեսելը, կասկածի տակ է դնում նրանց սահմանադրորեն ամրագրված պետական այլ մարմինների առջև իրավական

պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ ունենալու իրավունքը:

Կատարողական վարույթը ոչ միայն դատական, այլև նաև վարչական և հասարակական իրավասության արդյունք է, որը հարուցվում է ոչ միայն դատական քննության, այլև նաև ուրիշ մարմինների գործունեության արդյունքներով (Ֆինանսական համակարգի հաշտարար, արբիտրաժային դատարան և այլն) այսինքն՝ դուրս է գալիս դատական քննության սահմաններից և կոչված է ապահովելու ողջ դատագորային գործունեության նյութաիրավական նպատակը: Այն իրավունքների պաշտպանության մեկ այլ համալիր բնագավառ է, ունի ծավալուն բնույթ, քան քաղաքացիական դատավարությունն է և առանձին ձևերով էլ համալիր կարգավորում է պահանջում [7, էջ 451]:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարծում եմ, անհրաժեշտ է հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգահեռ, այդ զարգացումներին համահունչ վերանայել իրավակիրառ պրակտիկան, կատարելագործել և, ձևավորված փորձին ապավինելով, բարելավել կատարողական հարաբերությունները կարգավորող, վարչական վարույթի ինքնուրույն տեսակ հանդիսացող դատական ակտի հարկադիր կատարումն ապահովող օրենսդրությունը, մասնավորապես՝ ուսումնասիրության նյութ հանդիսացող փորձաքննությունների նշանակման և իրականացման ընթացակարգը լրացնել անհրաժեշտ իրավական նորմերով, փորձելով ավելի մատչելի և ապահով դարձնել կատարողական վարույթի կողմերի, ինչպես նաև մասնակիցների իրավաբանորեն ամրագրված իրավունքների իրականացումը՝ ստեղծելով դրանց իրականացման համապատասխան ընթացակարգեր:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիա: Հոտմ. 04.11.1950թ.:
2. «Բուլղոզի ընդդեմ Ռուսաստանի գործով» Եվրոպատարանի 04.09.2002 թվականի վճիռ. կետ 34:
3. ՀՀ քաղաքացիական դատավարություն: Ռ. Գ. Պետրոսյան, Երևան: Ռսփան Երևանցի, 2012թ., էջ 692:
4. Гражданский процесс. Учебник для вузов. Под ред. проф. М.К. Треушников. М., Издательство "Спарк". 1998, с. 309.
5. ՀՀ վարչական դատարան ՎՊ-6/0121/05/12 վարչական գործով 29.03.2013թ. վճիռ. կետ 5:
6. ՀՀ վարչական իրավունք, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան

- 2012թ., ընդհանուր խմբագրություն Գ, Գանիելյանի, էջ 440:
7. ՀՀ քաղաքացիական դատավարություն, Երևան 2000թ., «Լույս» հրատարակչություն, Ռ. Գ. Պետրոսյան, էջ 502:
8. ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է 1995թ. հուլիսի 5-ին, 2005թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով:
9. «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 1998թ.:
10. «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 2004թ.:
11. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 2004թ.:
12. «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 2003թ.:

ՀՈՒՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՀՈՒՍԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՐ
121

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԻՆԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏՉ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2013 թվականի մայիսի 8-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Հմայակ Սիմոնի Դավթյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Հ.Դավթյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2012 թվականի հուլիսի 31-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 30104412 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի 2012 թվականի օգոստոսի 28-ի որոշմամբ Հմայակ Սիմոնի Դավթյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

2012 թվականի սեպտեմբերի 20-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանը, կիրառելով դատական քննության արագացված կարգ, 2012 թվականի նոյեմբերի 21-ի դատավճռով Հ.Դավթյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և դատապարտել է ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով՝ գրկելով տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով:

3. Ամբաստանյալ Հ.Դավթյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքը մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 21-ի դատավճիռը:

4. Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է քերել ամբաստանյալ Հ.Դավթյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանը:

Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի ապրիլի 12-ի որոշմամբ ամբաստանյալ Հ.Դավթյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանի վճռաբեկ բողոքն ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Ամբաստանյալ Հ.Դավթյանը դատապարտվել է այն բանի համար, որ «2012թ. հուլիսի 31-ին՝ ժամը 15-ի սահմաններում, վարելով «Օպել Վեկտրա» մակնիշի 75QP075 պ/հ

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

ավտոմեքենան՝ Գյումրի-Արևիկ ավտոճանապարհով ընթանալիս թույլ է տվել ճեփ-ի 67 կետի պահանջին հակասող գործողություն, այն է՝ Հմայակ Դավթյանը տվյալ վրաերթը կանխելու տեխնիկական հնարավորություն ունեցել է և նա ժամանակին միջոցներ չձեռնարկելով ավտոմեքենան մինչև վրաերթի տեղին հասնելը կանգնեցնելու կամ դանդաղեցնելու համար, որպեսզի Անժելիա Ստեփանի Կաթունյանը դուրս գա վտանգավոր գոտուց, տեխնիկական տեսակետից ստեղծել է վթարային իրադրություն դրանով իսկ պայմանավորել տվյալ վրաերթի առաջացումը: Հմայակ Դավթյանն իր երթևեկության համար վտանգավոր գոտում հետխոտմի շարժման սկզբնապահից սկսած պետք է ժամանակին կատարված արգելակումով իր վարած ավտոմեքենայի ընթացքը դանդաղեցնելու կամ էլ այն լրիվ կանգնեցնելու միջոցով հնարավորություն տար հետխոտմին դուրս գալու վտանգավոր գոտուց: Ավտոմեքենայի ոչ պատշաճ կառավարման արդյունքում վրաերթի է ենթարկել ճանապարհին աջից ծախս արագ քայլերով ուղղահայաց հատող հետխոտմ Անժելա Կաթունյանին, որը վրաերթի հետևանքով ստացած մարմնական վնասվածքներից հիվանդանոց տեղափոխելու ճանապարհին մահացել է» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 54):

6. Գյումրի քաղաքի Նոր Ավան թաղամասի բնակիչների կողմից տրված բնութագրի համաձայն. «[Հ.Դավթյանի] [ի]այրը՝ Միմոն Ժորիկի Դավթյանը և մայրը՝ Սուսաննա Երվանդի Դավթյանը 2-րդ և 3-րդ խմբի հաշմանդամներ են: Աշխատանքի բացակայության պատճառով, քանի որ տանը ոչ ոք չի աշխատում, ամբողջ հոգսը իր վրա է վերցրել Հմայակ Միմոնի Դավթյանը» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 96):

7. ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության ՀՀ բժշկասոցիալական փորձաքննության գործակալության թիվ 018109 և թիվ 782460 տեղեկանքների համաձայն՝ Հ.Դավթյանի հայրը 2-րդ, իսկ մայրը՝ 3-րդ կարգի հաշմանդամ են (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 98-99):

8. Գյումրու քաղաքապետարանի «Գյումրու բնակարանների սպասարկման» ՓԲԸ-ի կողմից տրված տեղեկանքի համաձայն՝ Հ.Դավթյանի ընտանիքն ունի հետևյալ կազմը՝ հայր, մայր, տատիկ և քույր (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 95):

9. Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտում առկա է հետևյալ ձևակերպումը. «Պատիժ սահմանելիս դատարանը հաշվի է առնում կատարված հանցագործության բնույթն ու ամբաստանյալի անձը, որ նա նախկինում դատված չի եղել, բնութագրվել է դրական, մեղքը ընդունել է և գոջացել է կատարածի համար: Տուժողի իրավահաջորդ Լևոն Կաթունյանն ամբաստանյալի նկատմամբ որևէ պահանջ չի ներկայացրել և խնդրել է մեղմ վերաբերվել:

Նրա պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքներ չկան:

Դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալի նկատմամբ պատիժ պետք է նշանակել ազատազրկման ձևով, որոշակի ժամկետով գրկել տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 54-55):

10. Ամբաստանյալի պաշտպան Մ.Մուրադյանը վերաքննիչ բողոքում խնդրել է Հ.Դավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառել՝ նշելով, որ «[Առաջին ատյանի] դատարանը պետք է հաշվի առներ նաև դեպքին հաջորդող պահին Հ.Դավթյանի վարքագիծը և նրա ընտանեկան վիճակը (...), մասնավորապես այն, որ դեպքից անմիջապես հետո տուժողին օգնություն է ցուցաբերել և տեղափոխել հիվանդանոց, վերականգնել տուժողին պատճառված վնասը, բացի այդ նրա խնամքին է երեք անձ՝ հաշմանդամ ծնողները և տատը, ընտանիքում միակ աշխատողն է (...), և իր վաստակով հոգում է ընտանիքի սոցիալական խնդիրները» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 93):

11. Վերաքննիչ դատարանն իր դատական ակտը պատճառաբանել է հետևյալ կերպ. «Հիմնավորված չէ և քրեական գործի նյութերից չի բխում վերաքննիչ բողոքի այն պնդումը, թե «ամբաստանյալ Հ.Դավթյանի խնամքին են գտնվում երեք անձ և նա ընտանիքի

Դատական պրակտիկա

միակ կերակրողն է», այդ փաստը հաստատող ապացույցներ գործում առկա չեն:

Ընդհակառակը, գործում առկա տվյալների համաձայն՝ Հ.Գավթյանին մեղադրանք առաջադրելու պահից վերջինս ապահովվել է հանրային պաշտպանով՝ անվճարունակ լինելու պատճառով:

(...) Վերաքննիչ դատարանը քննության առնելով ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ՝ ազատագրվման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը, հաշվի առնելով հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, վերջինիս պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող վերոնշյալ հանգամանքները, հանգում է այն հետևության, որ ամբաստանյալի ուղղվելը հնարավոր չէ առանց պատիժը կրելու և միայն այդ կերպ կարելի է հասնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով սահմանված պատժի նպատակներին՝ վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին, ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 95):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում.

12. Բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել նյութական իրավունքի նորմերի խախտումներ, մասնավորապես՝ չի կիրառել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ, 48-րդ, 61-63-րդ և 70-րդ հոդվածները, որոնք ենթակա էին կիրառման: Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել մի շարք մեղմացուցիչ հանգամանքներ, այն է՝ պատահարից հետո Հ.Գավթյանի դրսևորած վարքագիծը, տուժողին օգնություն ցուցաբերելը և հիվանդանոց տեղափոխելը, տուժողին պատճառված վնասը հատուցելը, ինչպես նաև Հ.Գավթյանի ընտանեկան վիճակը, ընտանիքի միակ կերակրող լինելը և այն, որ նրա խնամքին են երեք անձ՝ հաշմանդամ ծնողները, տատը:

Բողոքի հեղինակը նշել է նաև, որ Հ.Գավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը մերժելու հիմքում Վերաքննիչ դատարանը դրել է այն հանգամանքը, որ նա օգտվում է հանրային պաշտպանի ծառայություններից, մինչդեռ քրեական գործին հանրային պաշտպանի մասնակցությունը քրեական դատավարությունում անձի պաշտպանության ձև է և չի կարող դիտվել նրա անձը բնութագրող հանգամանք:

13. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել և փոփոխել Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 21-ի ու Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի դատական ակտերը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

14. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ապացույցների բարեխիղճ գնահատման, ինչպես նաև վերաքննիչ դատարանի՝ որպես առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերը վերանայող վերադաս ատյանի հայեցողության շրջանակների կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

1. Ապացույցների բարեխիղճ գնահատումը.

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է. ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայ-

մանականորեն չկիրառելու հարցը քննարկելիս Վերաքննիչ դատարանն արդյո՞ք բարեխիղճ գնահատման է ենթարկել սույն գործով ձեռք բերված ապացույցները:

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Քրեական գործով ապացույցներ են ցանկացած փաստական տվյալները, որոնց հիման վրա օրենքով որոշված կարգով հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը, դատարանը պարզում են քրեական օրենսգրքով նախատեսված արարքի առկայությունը կամ բացակայությունը, այդ արարքը կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից կատարելը կամ չկատարելը և մեղադրյալի մեղավորությունը կամ անմեղությունը, ինչպես նաև գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի համաձայն. «Սիայն ապացույցների հիման վրա են հաստատվում՝

(...)

5) քրեական օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները.

6) այն հանգամանքները, որոնցով դատավարության մասնակիցը կամ քրեական դատավարությանը մասնակցող այլ անձը հիմնավորում է իր պահանջները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Յուրաքանչյուր ապացույց ենթակա է գնահատման՝ վերաբերելիության, թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից:

2. Հետաքննության մարմնի աշխատակիցը, քննիչը, դատախազը, դատավորը, ղեկավարվելով օրենքով, ապացույցները գնահատում են ապացույցների համակցության մեջ՝ դրանց բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության վրա հիմնված իրենց ներքին համոզմամբ»:

Մեջբերված քրեադատավարական դրույթները Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Մ.Հովհաննիսյանի և Ա.Մարտիրոսյանի* գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) [ա]պացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա: Ներքին համոզմունքը, որպես ապացույցների գնահատման արդյունք, բնութագրվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների անխզելի կապով. մի կողմից այն պետք է բխի հետազոտվող ապացույցների բավարար համակցությունից և հիմնվի դրանց վրա, իսկ մյուս կողմից՝ անկողմնակալ դիտորդի մոտ պետք է առաջացնի այն վստահությունը, որ ապացույցները հետազոտվել են արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ:

(...)

Թեպետ ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա, այն չի կարող լինել կամայական: Դրա հիմքում պետք է դրված լինի գործի բոլոր հանգամանքների լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննությունը:

(...)

Ապացույցների գնահատումը համապատասխան որոշումներում պետք է արտահայտվի պատճառաբանված եզրահանգումների ձևով՝ (...)» (տե՛ս Մակար Ռազմիկի Հովհաննիսյանի և Աշոտ Վաղարշակի Մարտիրոսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 12-ի թիվ ԵԶԲԴ/0632/01/08 որոշման 14-րդ կետը):

17. Չարգացնելով *Մ.Հովհաննիսյանի և Ա.Մարտիրոսյանի* գործով որոշմամբ ձևավորված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ապացույցների կամայական գնահատման արգելքը ենթադրում է ապացույցները բարեխիղճ վերլուծության ենթարկելու պարտականություն: Այլ խոսքով՝ դատարանը պարտավոր է իր դատա-

Դատական պրակտիկա

կան ակտում ամրագրել և համապատասխան վերլուծության ու գնահատման ենթարկել գործի քննության և լուծման, այդ թվում՝ անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելու և այդ պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելու համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները: Հետևաբար, անձի նկատմամբ նշանակված պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելիս դատարանը, ի թիվս այլ հանգամանքների, պարտավոր է բարեխիղճ գնահատման ենթարկել նրա անձը բնութագրող, ինչպես նաև պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները հաստատող ապացույցները:

18. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքում պաշտպանը խնդրել է Հ.Գավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառել՝ ի թիվս այլ հանգամանքների նշելով, որ Հ.Գավթյանի խնամքին են հաշմանդամ ծնողները, տատը, և նա հանդիսանում է ընտանիքի միակ կերակրողը (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը): Վերաքննիչ դատարանը մերժել է պաշտպանի վերաքննիչ բողոքը՝ իր դատական ակտում պատճառաբանելով, որ հիմնավորված չէ և քրեական գործի նյութերից չի բխում, որ ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի խնամքին են գտնվում երեք անձ, և նա ընտանիքի միակ կերակրողն է: Ավելին, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ այդ փաստը հաստատող ապացույցներ գործում առկա չեն (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

Սինչդեռ, սույն քրեական գործի նյութերում առկա են մի շարք փաստաթղթեր, այն է՝ Գյումրի քաղաքի Նոր-Ավան թաղամասի բնակիչների կողմից տրված բնութագիրը, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության ՀՀ բժշկասոցիալական փորձաքննության գործակալության թիվ 018109, թիվ 782460 և Գյումրու քաղաքապետարանի «Գյումրու բնակարանների սպասարկման» ՓԲԸ-ի կողմից տրված տեղեկանքները, որոնք հիմնավորում են, որ ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի խնամքին են գտնվում երեք անձ, և նա ընտանիքի միակ կերակրողն է (տե՛ս սույն որոշման 6-8-րդ կետերը):

19. Սույն որոշման 16-17-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո գնահատելով սույն որոշման 18-րդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը քննարկելիս Վերաքննիչ դատարանը բարեխիղճ գնահատման չի ենթարկել սույն գործով ձեռք բերված ապացույցները: Մասնավորապես, քրեական գործում Հ.Գավթյանի անձը բնութագրող, պատասխանատվությունը մեղմացնող համապատասխան ապացույցների առկայության պայմաններում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ Հ.Գավթյանի խնամքին երեք անձի առկայությունը և նրա՝ ընտանիքի միակ կերակրողը հանդիսանալու հանգամանքը հաստատող ապացույցներ քրեական գործում առկա չեն:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը Հ.Գավթյանի նկատմամբ նշանակված պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելիս թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ, 127-րդ հոդվածների խախտում, ինչի հետևանքով սխալ հետևության է հանգել Հ.Գավթյանի խնամքին երեք անձի առկայությունը և վերջինիս՝ ընտանիքի միակ կերակրողը հանդիսանալու հանգամանքը հաստատված չլինելու վերաբերյալ:

II. Վերաքննիչ դատարանի հայեցողության շրջանակները.

20. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված երկրորդ իրավական հարցը հետևյալն է. հանրային պաշտպանի ծառայություններից օգտվելը որպես Հ.Գավթյանի անձը բնութագրող հանգամանք գնահատելով՝ Վերաքննիչ դատարանը դուրս չի՞ եկել արդյոք ՀՀ քրեադատավարական օրենքով վերադաս դատական ատյանին վերապահված հայեցողության շրջանակներից:

21. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության ժամանակ առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստական հանգամանքները ընդունվում են որպես հիմք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ բողոքում վիճարկվում է որևէ փաստական հանգամանք, և վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ տվյալ փաստական հանգամանքի վերաբերյալ եզրակացության հանգեղիս առաջին ատյանի դատարանն ակնհայտ սխալ է թույլ տվել: Նման դեպքերում վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարելու նոր փաստական հանգամանք կամ հաստատված չհամարելու ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքը (...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 386-րդ հոդվածի համաձայն. «Վերաքննիչ բողոքի հիման վրա վերաքննիչ դատարանն ստուգում է գործի փաստական հանգամանքների բացահայտման և քրեական օրենքի կիրառման ճշտությունը, ինչպես նաև գործը քննելիս և լուծելիս քրեական դատավարական օրենքի նորմերի պահպանումը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 393-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. «Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտում պետք է նշվեն, թե ինչ հիմքերով է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը համարվում ճիշտ, իսկ բողոքում բերված եզրահանգումները՝ անհիմն, ինչն է հիմք ծառայել առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն ամբողջությամբ կամ մի մասով բեկանելու կամ փոխելու համար»:

Մեջբերված քրեադատավարական դրույթների համակարգային վերլուծությունից երևում է, որ վերաքննիչ դատարանն իրավասու է առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստական հանգամանքները հաստատված չհամարել կամ հաստատված համարել նոր հանգամանք, եթե վերաքննիչ բողոքի շրջանակներում առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի վերանայման արդյունքում պատճառաբանված հետևություն կանի այն մասին, որ տվյալ փաստական հանգամանքի վերաբերյալ եզրակացության հանգեղիս առաջին ատյանի դատարանն **ակնհայտ** սխալ է թույլ տվել: ՀՀ քրեադատավարական օրենքում ամրագրված այս մոտեցումը հանդիսանում է վերաքննիչ դատարանի՝ որպես առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերը վերանայելու իրավասության օժտված վերադաս դատական ատյանի հայեցողության շրջանակներն ուրվագծող հիմքը, որը յուրաքանչյուր դեպքում հնարավորություն է տալիս պարզել, թե առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի վերանայման արդյունքում վերաքննիչ դատարանն արդյոք պատշաճ գնահատման է ենթարկել գործի հանգամանքները, հանցավորի անձը և այլն, թե դրսևորել է կամայական մոտեցում՝ չարաշահելով իրեն վերապահված հայեցողությունը:

22. Դատական հայեցողությունը որոշում կայացնելիս ընտրություն կատարելու դատարանի իրավագործությունն է: Նշված ընտրության հիմքերն ու սահմաններն ամրագրված են քրեադատավարական օրենքով, պետք է համապատասխանեն օրենսդրի կամքին և դատավորի իրավագիտակցությանը, բիսեն իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից, գործի կոնկրետ հանգամանքներից և հանցավորի անձից:

Մեջբերված մոտեցումից հետևում են դատական հայեցողության հատկանիշները, որոնցից առաջինը հայեցողության օրինակականությունն է: Այլ կերպ՝ դատական հայեցողությունն օրինական է, եթե հիմնված է օրենքի վրա: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենքում առկա ձևակերպումները հաճախ «զնահատողական» բնույթ են կրում (օրինակ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված «ակնհայտ սխալ» ձևակերպումը), որոնք ենթակա են գնահատման յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի հանգամանքների և հանցագործի անձը բնութագրող հատկանիշների համատեքստում: Հետևաբար, «զնահատողական» բնույթ ունեցող ձևակերպումների կիրառման ժամանակ դատական հայեցողությունն օրինական է, եթե դատարանը որոշում կայացնելիս հիմնվել է **կոնկրետ** գործի հանգամանքների և հանցագործի անձը բնութագրող

Դատական պրակտիկա

տվյալների վրա:

Դատական հայեցողությունն օբյեկտիվ երևույթ է, հետևաբար, դատական հայեցողության երկրորդ հատկանիշն այն է, որ դատարանն իրավասու է ընտրություն կատարել օրենքով սահմանված շրջանակներում:

Դատական հայեցողության երկրորդ հատկանիշի հետ սերտորեն փոխկապակցված է երրորդը, որի համաձայն՝ դատական հայեցողությունն օրինական, հիմնավորված և արդարացի հնարավոր որոշումների միջև ընտրություն կատարելու՝ դատարանի իրավասությունն է: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ դատարանին վերապահված ընտրության իրավասությունը ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով դատարանը հնարավոր օրինական որոշումներից պետք է ընտրի այն, որն առավելագույնս կհամապատասխանի հիմնավորվածության և արդարացիության չափանիշներին:

Դատական հայեցողության չորրորդ հատկանիշն օրինական, հիմնավորված և արդարացի հնարավոր որոշումների միջև ընտրություն կատարելիս դատարանի կողմից կոնկրետ գործի հանգամանքներն ու հանցագործի անձը բնութագրող տվյալներն առավելագույնս հաշվի առնելու պարտականությունն է: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատական հայեցողության շրջանակներում դատարանին վերապահված ընտրությունը ենթադրում է ոչ միայն մի քանի որոշումների միջև ընտրություն կատարելու իրավասություն, այլ նաև այնպիսի ընտրություն կատարելու պարտականություն, որի արդյունքում կայացված որոշումն առավելագույնս կհամապատասխանի քննվող կոնկրետ գործի հանգամանքներին և հանցագործի անձին:

23. Դատական հայեցողության՝ սույն որոշման նախորդ կետում ամրագրված չորս հատկանիշները վերաբերելի են նաև վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի վերանայման դատավարական կարգին: Նշված հատկանիշների հետ մեկտեղ, վերաքննիչ դատարանի հայեցողությունը բնութագրվում է մի շարք այլ հատկանիշներով, որոնք բխում են ստորադաս դատարանի դատական ակտի վերանայման՝ վերաքննիչ դատարանի գործառնության: Այսպես, առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատական հայեցողության շրջանակներում կայացված դատական ակտը վերանայման արդյունքում կարող է բեկանվել և (կամ) փոփոխվել վերաքննիչ դատարանի կողմից այն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը պատճառաբանված եզրակացություն կանի այն մասին, որ՝

ա) առաջին ատյանի դատարանը խախտել է դատական հայեցողության՝ օրենքով սահմանված շրջանակները,

բ) առաջին ատյանի դատարանն իրավական նշանակություն է տվել այնպիսի հանգամանքի, որը կոնկրետ գործով **ակնհայտորեն** չէր կարող նման նշանակություն ունենալ,

գ) առաջին ատյանի դատարանը կայացրել է այնպիսի դատական ակտ, որը չի համապատասխանում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտերին (այդ թվում՝ դրանցում առկա օրենքի մեկնաբանություններին) և առաջին ատյանի դատարանը ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ չի հիմնավորվել, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ,

դ) առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն օրինական, հիմնավորված և արդարացի չէ:

24. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ իր դատական ակտում Վերաքննիչ դատարանն ամբաստանյալի՝ ընտանիքի միակ կերակրող հանդիսանալու հանգամանքը հերքել է՝ ելնելով քրեական վարույթի ընթացքում նրա կողմից իր պաշտպանության իրավունքի իրացման ձևից: Մասնավորապես, իր դատական ակտում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ «(...) գործում առկա տվյալների համաձայն՝ Հ.Դավթյանին մեղադրանք առաջադրելու պահից վերջինս ապահովվել է հանրային պաշտպանով՝

անվճարունակ լինելու պատճառով» (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

25. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքը գնահատելով սույն որոշման 21-23-րդ կետերում շարադրված վերլուծության համատեքստում՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Հ.Դավթյանի կողմից հանրային պաշտպանի ծառայություններից օգտվելու փաստը գնահատելիս Վերաքննիչ դատարանն իրավական նշանակություն է տվել այնպիսի հանգամանքի, որը սույն գործով **ակնհայտորեն** չէր կարող նման նշանակություն ունենալ: Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիման վրա՝ անվճար իրավաբանական օգնությունը տրամադրվում է՝ ելնելով անձի գույքային դրությունից, և որ քրեական վարույթում հանրային պաշտպանի ներգրավվածության հանգամանքը որևէ դեպքում չի կարող գնահատվել հանցավորի անձը բնութագրող տվյալների համատեքստում, առավել ևս՝ անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չլիքառելը մերժելու հիմք հանդիսանալ:

Հետևաբար, հանրային պաշտպանի ծառայություններից օգտվելը որպես Հ.Դավթյանի անձը բնութագրող հանգամանք գնահատելով՝ Վերաքննիչ դատարանը դուրս է եկել ՀՀ քրեադատավարական օրենքով վերադաս դատական ատյանին վերապահված հայեցողության շրջանակներից և դրա արդյունքում կայացրել է անօրինական, անհիմն և անարդար դատական ակտ:

26. Սույն որոշման 21-25-րդ կետերում շարադրված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը չարաշահել է վերադաս դատական ատյանի հայեցողության շրջանակները՝ այդպիսով թույլ տալով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 3-րդ մասի խախտում:

27. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն որոշման 19-րդ և 26-րդ կետերում արձանագրված խախտումները հանդիսանում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածով նախատեսված՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ, որոնք հանգեցրել են Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջներին չհամապատասխանող՝ անօրինական և չիմնավորված դատական ակտի կայացմանը:

Նշված հանգամանքը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ և 406-րդ հոդվածների համաձայն՝ հիմք են Հճայակ Սիմոնի Դավթյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշումը բեկանելու և գործը նույն դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

28. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ նյութական իրավունքի խախտման վերաբերյալ բողոքաբերի փաստարկին (տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը) հնարավոր է անդրադառնալ միայն սույն որոշման 27-րդ կետում արձանագրված դատավարական իրավունքի խախտումները վերացնելուց հետո:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Մ Ո Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Հճայակ Սիմոնի Դավթյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - РЕЗЮМЕ

ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПРИМЕНЕНИЯ ФИКЦИИ В СИСТЕМЕ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПРАВА

РУЗАННА АКОПЯН
СУДЬЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДА РА

Вышеназванная статья посвящена одному из институтов административного права, имеющего научно-практическое значение, а именно изучению фикции. В статье исследованы историко-теоретические предпосылки формирования и развития фикции, а также реальные возможности ее внедрения в систему отечественного права. В работе также дана оценка научно-практическому значению института фикции, выявляя те пути, которые могут предпринять наиболее воспринимаемые способы формирования и становления последнего. В результате, путем сделанных выводов, дали возможность формировать мнение о методологическом значении и о развитии в системе отечественного права вышеназванного института.

ГРАЖДАНСКАЯ СЛУЖБА В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ РА

ВАГЕ АХВЕРДЯН
*ПОМОЩНИК СУДЬИ АДМИНИСТРАТИВНОГО
АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА РА*

В научной статье исследована гражданская служба, как особая сфера деятельности гражданских служащих в системе государственного управления, выявлены особенности гражданской службы как правового, политического, духовно-культурного, управленческого и социального института.

В результате анализа обширного научного материала о соотношении исполнительной власти, государственного управления и гражданской службы автором сделаны обоснованные выводы о месте последней в системе государственного управления, также в системном виде представлены функции организации гражданской службы.

LEGAL RESPONSIBILITY OF PUBLIC SERVANTS

ARMEN EZEKYAN
*HEAD OF THE CHAIR OF LAW OF THE PAARA
PhD IN LAW, ASSOCIATE PROFESSOR*

DAVIT GHAZARYAN
*POST-GRADUATE STUDENT
OF THE CHAIR OF LAW OF THE PAARA*

The article described and examined problems of the legal responsibility of public especially civil and municipal servants. Particularly are considered the features of the disciplinary liability. Disciplinary liability is specific and the most popular type of legal responsibility. The problems are presented in the method of comparative analysis of law use of which had an aim to reveal

RESUME - РЕЗЮМЕ

disciplinary liability similarities and differences of the civil and municipal servants.

Authors exploring main approximations of this concept gave legal regulation to it. Also authors revealed issues concerning to legal regulation of civil and municipal service laws of RA. The lack of the regulation of disciplinary liability and defects of laws concerning to the problem of disciplinary liability can cause a lot of issues and problems. There are suggestions of law improvement in this sphere.

АВГУСТОВСКАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ 1990 ГОДА И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

ЛЕВОН ШАХПАРЯН
*АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА*

Декларация независимости РА имело большое политико-правовое значение для становления правового института прав человека в Армении. Декларация провозгласила, что правовую стратегию развития сферы определяют международно-правовые стандарты в лице Всеобщей декларации прав человека и международно-правового принципа уважения прав человека. Таким образом Декларация независимости положило основу гуманизации государственно-правовых институтов.

После принятия Декларации независимости становление института прав человека проходило в двух направлениях: первое, созданием правовых основ личной, политической и экономической свободы личности через текучую законодательную деятельность парламента и второе, денонсацией международных договоров по правам человека до приобретения независимости, вопреки действующей Конституции: 1-ого апреля 1991г. Верховный совет РА денонсировал Пакт о гражданских и политических правах и Факультативный протокол к нему.

ИЗБИРАТЕЛЬНЫЕ КОМИССИИ КАК ОРГАНЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И РЕШЕНИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ СПОРОВ

АНАИТ ЕСАЯН
СОИСКАТЕЛЬ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ

В данной статье автор исследовал деятельность избирательных комиссии как деятельность государственных органов защищающие избирательные права в контексте исследования избирательных споров, представил позиции Конституционного суда в связи с выдвинутыми основными проблемами, анализировал принципы их деятельности как реальные гарантии справедливого решения избирательных споров. В статье так же исследованы некоторые особенности правового статуса Центральной избирательной комиссии как уникального субъекта отечественного избирательного права и представлены некоторые заключения имеющие научно-практическое значение. Автором был подчеркнут важность обеспечения проявлении свободы политической воли избирательных комиссии во время исследования и решения избирательных споров.

RESUME - ՔԵՅԻՈՄԵ

NKR PRESIDENTIAL ELECTIONS 2012 WITHIN THE CONTEXT OF DEMOCRATIC PROCESSES IN THE COUNTRY

AVETIQ HARUTYUNYAN

LEADING SPECIALIST AT THE LEGAL DEVISION OF THE STATE-LEGAL DEPARTMENT OF THE OFFICE OF NKR PRESIDENT, MEMBER OF THE YOUTH PARLIAMENT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA, ARTSAKH STATE UNIVERSITY, DEPARTMENT OF LAW, LECTURER AND PHD CANDIDATE

On 19 July 2012 the regular presidential elections were held in NKR, which were the second elections after the adoption of Constitution. In this regard it was important not only to hold the election itself but to take appropriate steps to improve the electoral legislation. Issues related to the improvement of electoral legislation as well as the responses of international observers, reviews of the electoral process and results in the international mass media were touched upon in the article. Summarizing the publication the author came to the conclusion that the elections (from preparatory works to summing up the vote results) were organized in strict accordance with the letter and spirit of the NKR electoral legislation that testified the international observers too.

COMPENSATION FOR MORAL DAMAGE AS A CONSTITUTIONAL GUARANTEE FOR PROTECTION OF HUMAN DIGNITY

NELLI ARAKELYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

In the article the author discussed the issues concerned with the compensation for non pecuniary damage within the legal framework of the Republic of Armenia. The author stated that in the legal system of the Republic of Armenia the notion “compensation of non pecuniary damage” is wrongly understood only as material compensation for such harm whilst the observance of the relative international practice shows that this notion is much wider than the type presumed in RA and it includes also non material compensation for moral harm. The author also showed that in RA legislation several provisions concerned with such types of compensation for moral harm can be met. The author also discussed the relative issues in the light of the international obligations undertaken by the Republic of Armenia. In this concern the author underlined several cases within which the non pecuniary damage shall be compensated through material compensation according to the case-law of the European Court of Human Rights.

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

THE PECULIARITIES OF SEMI-PRESIDENTIAL GOVERNMENT IN ARMENIA BEFORE AND AFTER CONSTITUTIONAL REFORMS IN 2005

HRACHIK YARMALOYAN
LEGAL EXPERT IN GIZ "LEGAL AND JUDICIAL REFORM ADVICE IN SOUTH CAUCASUS" PROGRAM

Analysis of the norms of the Constitution of Armenia which was adopted in 1995, shows that Armenia has adopted semi-presidential political system model which lacked a strong system of checks and balances, thus making the President de facto head of Executive Power in Armenia. The Constitutional Reforms in Armenia in 2005 among other questions re-regulated the relations between President, National Assembly and Government. The constitutional reforms didn't change the political system model in Armenia: some of the President's powers were taken and given to the Government, Prime-Minister and National Assembly, and some new grounds were foreseen for the President to exercise his powers. The author analyzes the peculiarities of semi-presidential government before and after the constitutional reforms in Armenia in 2005. Detailed study of those peculiarities gives a hint as to which were the goals of the reforms in semi-presidential political system and whether those goals have been achieved.

THE PROBLEMS CONNECTED WITH THE LEGALIZATION OF THE RECALL FROM THE LEGISLATIVE INITIATIVE OF A DEPUTY IN RA

SLAVIK POGHOSYAN
PHD STUDENT OF THE CHAIR OF CONSTITUTIONAL LAW IN LAW DEPARTMENT YEREVAN STATE UNIVERSITY

The legislative process considers also a recalling possibility, which occurs as the right of the legislative initiative subject. From analysis" of The Regulation of The National Assembly", that is from the enactment of RA can be concluded that the deputy may recall the legislative initiative at any time. We offer to adopt the international experience according to which the deputy may recall his initiative until the adoption of that initiative from the government in its second hearing.

According to "The Regulation of The National Assembly" - the enactment of RA, no recalling right from the legislative initiative is designed, which would give right the other deputy to the mentioned operation. It will be more effective to make an alteration of the legislative initiative subjects through a mutual agreement between the deputies, which is adopted in the governmental practice of different countries.

ՀՈՎՏԵՄԱԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԱԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

PROCEDURE OF ESTABLISHMENT OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND ITS JURISDICTION

ASTGHIK VARDANYAN
HOLDING MS DEGREE IN INTERNATIONAL LAW, YSU

ՀՈՎՏԵՍՄԱՐԻՐ – ՆՈՅՆՄԱՐԻՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՀԱՍՏԱՇԱԽ
Ինֆորմացիոն

134

The International Criminal Court (ICC), governed by the Rome Statute, is the first permanent, treaty based, international criminal court established to help end impunity for the perpetrators of the most serious crimes of concern to the international community. The ICC is an independent international organization, and is not part of the United Nations system. Its seat is at The Hague in the Netherlands. Although the Court's expenses are funded primarily by States Parties, it also receives voluntary contributions from governments, international organizations, individuals, corporations and other entities. The international community has long aspired to the creation of a permanent international court, and, in the 20th century, it reached consensus on definitions of genocide, crimes against humanity and war crimes. The Nuremberg and Tokyo trials addressed war crimes, crimes against peace, and crimes against humanity committed during the Second World War. In the 1990s after the end of the Cold War, tribunals like the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and for Rwanda were the result of consensus that impunity is unacceptable. However, because they were established to try crimes committed only within a specific time-frame and during a specific conflict, there was general agreement that an independent, permanent criminal court was needed. On 17 July 1998, the international community reached an historic milestone when 120 States adopted the Rome Statute, the legal basis for establishing the permanent International Criminal Court. The International Criminal Court (ICC) is an independent, permanent court that tries persons accused of the most serious crimes of international concern, namely genocide, crimes against humanity and war crimes. The ICC is based on a treaty, joined by 122 countries (effective as of 1 May 2013). The ICC is a court of last resort. It will not act if a case is investigated or prosecuted by a national judicial system unless the national proceedings are not genuine, for example if formal proceedings were undertaken solely to shield a person from criminal responsibility. In addition, the ICC only tries those accused of the gravest crimes.

СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЧАСТНОПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

МАРИАННА КАЛАШЯН
ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО И ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА, ЗАМЕСТИТЕЛЬ ДИРЕКТОРА ИНСТИТУТА ПРАВА И ПОЛИТИКИ РАУ

В статье рассматриваются основные признаки и особенности международных частноправовых отношений, которые отражают природу, содержание, формы и функции последних. В качестве одного из главных признаков, определяющих сущность любого МЧПО, по мнению автора следует считать наличие в каждой его разновидности иностранного элемента, создающего связь с правовыми порядками двух и более государств, который обуславливает возникновение такого отношения, его формирование, динамику развития, реализацию и прекращение. В результате анализа существенных признаков МЧПО в статье сформулирована их дефиниция.

RESUME - ԲԵՅՈՒՄԵ

AMENDMENT AND TERMINATION OF TENANCY AGREEMENT

HARUTYUN GEVORGYAN
*APPLICANT AT THE CHAIR OF CIVIL
LAW OF THE LAW FACULTY, YSU*

Typically, housing legal relationships inherent stability and permanence. Each change in the conditions of tenancy agreement can affect not only the sides of the agreement, but also the rights of other subjects of civil law.

Considering the above, herein have been studied both judicial and extrajudicial terms, the grounds and the procedure for amendment and termination of tenancy agreement, by both sides-the landlord and the tenant.

Herein also proposed some changes and additions to the relevant articles of the Civil Code of RA.

SOME ISSUES CONNECTED WITH COMMERCIAL SECRET IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

AGHANIK AVETISYAN

In the conditions of market competition formed in RA a number of problems arise connected with protection of the right of property of not only individuals and (or) legal persons but also with protection of business (commercial) information as a type of intellectual property. Legal as well as other special (not connected with legal) measures are applied in order to protect the feeds of business information from various kinds of encroachments and in some cases the combination of these two methods is also possible.

It is the commercial secret - a type of business information — that in current conditions is very vulnerable. There are many theoretical and practical problems in this area to the study of which this article is devoted.

RELATIONS BETWEEN ADVOCATE AND JUVENILE SUSPECT (ACCUSED)

GOHAR GEVORGYAN
ADVOCATE, SENIOR LEGAL ADVISER, "AM LAW FIRM" LLC

On the defender's shoulders lays the heavy load of being responsible before the society; for that reason juvenile defense is the most important, irreplaceable and maybe the most valuable branch of criminal defense, which needs most of unmistakable decisions. In this area the defender has relationships with human value with its own emotions, feelings and yet not finally created and vary laborious inner world. So, being professional participant of criminal procedure, defender, when protecting a juvenile must use all his arsenal of tactics and psychological skills to be able to provide the successful cooperation, which will give him the opportunity to solve the issue of legal positions and other problems.

ՀՈՒՍՏՆԱԲԵՐ – ՆՈՅՆԱԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ԲԵՅՈՒՄԵ

THE PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE CRIMINAL'S PERSONALITY

LUSINE GEVORGYAN
MA IN PSYCHOLOGY

In this article peculiarities of the personality sphere of the criminal, the correlation of the social and biological factors, which have an influence on the personality of the criminal, as well as the formation and development of the criminal's personality during the socialization, in which the personality develops the social norms and behavioral stereotypes and the main personality traits are observed. The analysis showed that criminality has a social nature and the reasons for criminal behavior are mostly the negative influences of the Environments.

SILENCE IS ENTITLED CONSTITUTIONAL CRIMINAL PROCESS

RAZMIK SARGSYAN

This article relates to the right to silence, which is a legal privilege provided by the Constitution of RA, according to which one cannot be obliged to give testimony against themselves, their relatives or husband. It can be inferred from the ECHR case-law that this right is considered to be an essential element of the right to fair trial. Permanently, new legal regulations are provided in the project of the new Criminal procedure code of RA that relate to this right. It is one of the problematic issues in the legal practice of RA. In the article, the author analyzes the permanent and prospective legal regulation of the implementation of this right. He comments the constitutional norm and implies in what cases this right is applicable by providing certain examples. He uses the case-law of ECHR and relative regulation of other states and localizes them in the legislation of RA. Moreover, the author discusses the controversial issues of this right and offers some directions to improve the correlation of the public and private interests in the criminal procedure. They relate to such issues as the subjects of this right and some exceptions when person can be obliged to give testimony.

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

PRODUCT EXPERTISE CONTEMPORARY ISSUES APPLYING IN THE ENFORCEMENT PROCEEDINGS

ARMEN HARUTYUNYAN
*PHD DEGREE APPLICANT OF THE PUBLIC
ADMINISTRATION ACADEMY OF THE RA*

This study is devoted to the product legal expertise and practical contemporary issues applicable to the Judicial Acts Compulsory Enforcement procedures operating in the service of Compulsory Enforcement execution that operates in the system of Ministry of Justice of Republic of Armenia.

The most significant issues have been analyzed connected with the debtor's property assessment as well as the problems concerning the proper realization of rights of the parties of the proceedings that are fixed under the Republic of Armenia law about compulsory execution" which are in the enforcement proceedings stage of product expertise.

Conclusions have been raised regarding the issues that are proposed to solving the problems.

ՀՈՒՏԱԿԱՆ - ՆՈՅՆԱԲԵՐ 2013 10 - 11 (171 - 172)

ՊՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

137

Թեւավոր խոսքեր

Կուլտուրայի բարձր մակարդակը որոշվում է կնոջ նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքով:

Մ. ԳՈՐԿԻ

Կանացի դյուրըմբռնողությունն ավելի մեծ ճշգրտություն ունի, քան տղամարդկային համոզվածությունը:

Ռ.ԿԻՊԼԻՆԳ

Եթե ձեզ համար թանկ է ձեր սեփական հեղինակությունը, ապա գործ ունեցեք միայն այն մարդկանց հետ, որոնք ունեն արժանավոր հատկություններ, քանզի ավելի լավ է մենակ լինել, քան վատ շրջապատում:

Ջ. ՎԱՇԻՆԳՏՈՆ

Ինչպես բարեկամության մեջ, այնպես էլ պետական գործունեության մեջ պետք է բացառված լինեն երկերեսանիությունն ու քծնանքը:

ՅԻՑԵՐՈՆ

Մեկ խելացի մարդու բարեկամությունն ավելի թանկ է բոլոր հիմարների բարեկամությունից:

ԴԵՄՈԿՐԻՏ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2013 10 – 11 (171 – 172)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

138

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արծվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am